

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Wendy Brown | Neoliberalizmin Harabelerinde

Wendy Brown Neoliberalizmin Harabelerinde

BATI'DA ANTİDEMOKRATİK SİYASETİN YÜKSELİŞİ

metis

Wendy Brown
**Neoliberalizmin
Harabelerinde**
**Batı'da Antidemokratik
Siyasetin Yükselişi**

California Üniversitesi'nde (Berkeley) Siyaset Bilimi profesörü. Çalışma alanları siyaset teorisi tarihi, 19. ve 20. yüzyıl kıta felsefesi, eleştirel teori ve çağdaş kapitalizm teorileri. Marx, Nietzsche, Weber, Freud, Frankfurt Okulu teorisyenleri, Foucault ve çağdaş kıta felsefecilerinin içgörülerini kaynaştırarak, iktidar, siyasal kimlik, yurttaşlık, çağdaş liberal demokrasilerde siyasal öznellik gibi oluşumları eleştirel biçimde ele alan eserleriyle tanınıyor. Araştırmaları son yıllarda daha ziyade neoliberalizm ve neoliberalizmden doğan siyasal oluşumlar konusunda yoğunlaşıyor. Yazarın yirminin üstünde dile çevrilen başlıca eserleri şunlar: *Manhood and Politics: A Feminist Reading in Political Theory* (1988, Erkeklik ve Siyaset: Siyaset Teorisinde Feminist Bir Okuma), *States of Injury: Power and Freedom in Late Modernity* (1995, Mağduriyet Halleri: Geç Modernlikte İktidar ve Özgürlük), *Tarihten Çıkan Siyaset* (2001; Metis 2010), *Regulating Aversion: Tolerance in the Age of Identity and Empire* (2006, Tiksinimenin Düzenlenmesi: Kimlik ve İmparatorluk Çağında Hoşgörü), *Yükselen Duvarlar Zayıflayan Egemenlik* (2010; Metis 2011) ve *Halkın Çözülüşü* (2018; Metis 2018). Ayrıca yazarın "Artık Hepimiz Demokratız..." makalesini de Metis Defterleri'nden çıkan *Demokrasi Ne Älemde?* seçkinde bulabilirsiniz.

Metis Yayınları
İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com
Yayınevi Sertifika No: 43544

Neoliberalizmin Harabelerinde
Batı'da Antidemokratik Siyasetin Yükselişi
Wendy Brown

İngilizce Basımı:
In the Ruins of Neoliberalism
The Rise of Antidemocratic Politics in the West
Columbia University Press, 2019

© Columbia University Press, 2019

Bu Türkçe basım, eserin orijinal ABD basımını
yayımlayan Columbia University Press tarafından
yetkilendirilmiş bütün ve eksiksiz çevirisidir.

© Metis Yayınları, 2020
Çeviri Eser © Bülent Doğan, 2020

İlk Basım: Şubat 2021

Yayıma Hazırlayan: Savaş Kılıç

Kapak Tasarımı: Emine Bora
Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No. 12/197 Topkapı, İstanbul
Matbaa Sertifika No: 44865

ISBN-13: 978-605-316-219-3

Eserin bütünüyle ya da kısmen fotokopisinin çekilmesi, mekanik ya da elektronik araçlarla çoğaltılması, kopyalanarak internette ya da herhangi bir veri saklama cihazında bulundurulması, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturmaktadır.

Wendy Brown

Neoliberalizmin

Harabelerinde

BATI'DA ANTİDEMOKRATİK SİYASETİN YÜKSELİŞİ

Çeviren:

Bülent Doğan

metis

İçindekiler

Teşekkür	9
Giriş	11
1 Toplum Tedavülünden Kaldırılmalıdır	33
2 Siyaset Tahttan İndirilmelidir	65
3 Kişisel, Korunan Alan Genişletilmelidir	101
4 Konuşan Düğün Pastaları ve Dua Eden Gebelik Merkezleri: Neoliberal İçtihadı Göre Dinsel Özgürlük ve İfade Özgürlüğü	137
5 Beyaz Erkeklerin Geleceği Yok: Nihilizm, Kadercilik ve Hınç	177
Dizin	205

Teşekkür

Bu kitap 2016 Kasımı'nda ABD'de düzenlenen başkanlık seçimleri sonrasındaki düşüncelerden doğdu. Irvine'daki 2018 René Wellek Kütüphanesi Konferansları'nda, Princeton'daki Gauss Eleştiri Seminerleri'nde ve Cornell Hukuk Fakültesi Robert S. Stevens Konferansı'nda sunularak son şeklini aldı. Bu dönem için başka araştırma ve yazım planları yapmış, Simon Guggenheim Bursu'nu ve California Üniversitesi Rektörlüğü Beşeri Bilimler Araştırma Bursu'nu almıştım. Fakat başka türlü davranmak sorumsuzluk gibi geldiğinden, bu sayfalarda geliştirdiğim sorulara ve analizlere yöneldim. Süreci destekleyen iki burs programına ve seminerler ile konferanslara ev sahipliği yapan kurumlara minnettarım.

1936 Mezunları İlk Kürsüsü'nün sunduğu bütçe Berkeley'de olağanüstü iki araştırma görevlisiyle çalışmamı mümkün kıldı: William Callison ve Brian Judge. Araştırma ve yazım hazırlığı aşamalarındaki büyük yardımlarının yanı sıra, ikisi de düşünceleriyle benim değerlendirmelerime katkıda bulundu. William Callison'ın ordoliberalizm hakkındaki derin bilgisi ve siyasal rasyonalite konusundaki incelikli fikirleri 2. Bölümün tasarlanmasında ve gözden geçirilmesinde özellikle önemli rol oynadı. Beni bazı gafardan kurtardığı gibi, çalışırken yol göstericilik de yaptı.

Brian ve Will'in yanı sıra Judith Butler, Michel Feher, Bonnie Honig, Steve Shiffrin, Quinn Slobodian ve Nelson Tebbe de eseri geliştiren harika önerilerde bulundular. 2018 yazı Lucerne Yüksek Lisans Sınıfı bazı fikirleri inceltmeme olanak tanıdı.

Columbia Üniversitesi Yayınları'ndan Wendy Lochner teşvik edici, esnek ve profesyoneldi. Olağanüstü bir editör, iyi yürekli ve

eğlenceli bir insan olan Bud Bynack hem yazarlar hem de okurlar için bir armağan adeta.

Saba Mahmood'un ölümcül hastalığı bu kitabın yazımının büyük bir kısmına eşlik etti. Tam kitabı tamamlarken Helene Moglen aniden vefat etti. İki de çok sevdiğim dostlarımdı. Her ikisi de bu dünyadaki güzelliklere ve olanaklara dair bastırılmaz bir heyecan duyuyor; zalimliklere, hilelere ve kötülöklere ise şaşmaz bir öfke hissediyorlardı. Ruhları geleceğimize can versin.

Giriş ve 1, 2, 5. bölümler ilk kez şurada taslağı çizilen savlara dayanıyor: "Neoliberalism's Frankenstein: Authoritarian Freedom in Neoliberal 'Democracies'" (Neoliberalizmin Frankenstein'i: Neoliberal "Demokrasilerde" Otoriter Özgürlük), *Critical Times* 1, no. 1 (2018), <https://read.dukeupress.edu/critical-times/article/1/1/60/139328/Neoliberalism-s-Frankenstein-Authoritarian-Freedom>. 1. Bölüm ayrıca şuraya da dayanıyor: "Defending Society" (Toplumu Savunmak), The Big Picture (series), *Public Books*, 10 Ekim 2017, www.publicbooks.org/the-big-picture-defending-society.

Giriş

*Her yerde papazı ve bankeri oynamak isteyen
şu istibdat ruhu.*

– George Eliot, *Middlemarch**

DÜNYA ÇAPINDA liberal demokrasilerde iktidara gelen aşırı sağcı güçler bu işe kendileri bile şaşıtlar.¹ Her seçimde yeni bir şok yaşıyor: Alman meclisinde neo-Naziler, İtalyan meclisinde neo-faşistler, bol resimli gazetelerin beslediği yabancı düşmanlığının kapı araladığı Brexit, İskandinavya’da beyaz milliyetçiliğinin yükselişi, Türkiye ve Doğu Avrupa’da şekillenen otoriter rejimler, bir de elbette Trumpizm. İrkçı, İslam karşıtı ve Yahudi karşıtı nefret ve kavgaya susamışlık hem sokaklarda hem de internette artıyor; yıllardır gölgelerde yaşayan aşırı sağ grupların yeni oluşturdukları koalisyonlar şimdi büyük bir cesaretle kamusal aydınlığa fırlıyor. Siyasetçiler ve siyasal zaferler aşırı sağ hareketleri cesaretlendiriyor, siyasal rehberler ve sosyal medya uzmanları mesajı şekillendirirken bu hareketler de olgunluk kazanıyor. Yeni üyelerin sayısı

* Alıntıyı bana gönderen Corey Rubin’e minnettarım.

1. Yerlici, ırkçı, homofobik, cinsiyetçi, Yahudi karşıtı, İslamofobik fakat aynı zamanda sekülerlik karşıtı Hristiyan duygular bundan on yıl önce bile hayal edilemeyecek bir siyasal zemin ve meşruiyet kazandı. Oportünist politikacılar bu dalganın üstünde gitmeye çalışırken daha ilkeli muhafazakârlar altına dalmayı hedefledi; her ikisinin de siyasal gündemleri çoğunlukla göçmenlerin, kürtajın, eşcinselliğin suç sayılmasını, köleci geçmişe ait anıtların korunmasını, ulusların yeniden kendilerini beyazlığa ve Hristiyanlığa adanmasını talep eden tabanın öfkeli tutkularından ziyade plütokraziye meylediyordu.

artmaya devam ederken merkeziler, ana akım neoliberaler, liberaller ve solcular zemin kaybediyor. Hiddet, ahlak taslama, hiciv ve sağdaki iç çatlakların ya da skandalların kendi kendilerine yok olmalarını sağlayacağına dair boş umutlar, bu güçlere meydan okumak için inandırıcı alternatifler üretmeye yönelik ciddi stratejilerden çok daha yaygın. Adlandırma konusunda bile sorunumuz var – bunun adı otoriterlik mi, faşizm mi, popülizm mi, liberal olmayan demokrasi mi, demokratik olmayan liberalizm mi, sağcı plütokrasi mi? Yoksa başka bir şey mi?

Bu gelişmeleri öngörme, anlama ya da bunlara etkili bir şekilde karşı koymadaki başarısızlık bir yandan Batılı değer ve kurumların, özellikle de ilerleme, Aydınlanma ve liberal demokrasinin kalıcılığına dair körleştirici varsayımlardan kaynaklanıyor; diğer yandan da sağın yükselişinde şu unsurların alışılmadık bir şekilde üst üste gelmesinden: özgürlükçülük (*libertarianism*), ahlakçılık, otoriterlik, milliyetçilik, devlet düşmanlığı, Hristiyan muhafazakârlığı ve ırkçılığın garip bir şekilde bir araya gelmesinden. Bu yeni kuvvetler neoliberalizmin tanıdık unsurları (sermayenin azdırılıp emeğin esaret altına alınması, sosyal devletin ve siyasallığın şeytanlaştırılması, eşitliğe saldırılması, özgürlüğün ilan edilmesi) ile görünüşteki karşıtlarını (milliyetçilik, geleneksel ahlakın yürürlüğe konması, popülist seçkin karşıtlığı, ekonomik ve toplumsal sorunlara devletin çözüm bulması talepleri) yan yana getiriyor. Ahlaki doğruluk ile neredeyse yüceltilen bir ahlaksız ve nezaket-siz davranışı da yan yana getiriyorlar. Bir yandan otoriteyi desteklerken daha önce eşi görülmemiş alenilikte bir toplumsal dizginsizlik ve saldırganlık gösteriyorlar. Göreciliğe öfke kusuyor, ama aynı zamanda bilime ve akla da hiddet duyuyor; kanıta dayalı iddialara, rasyonel argümanlara, güvenilirlik ve hesap verebilirliğe burun kıvırıyorlar. Siyasetçileri ve siyaseti aşağılıyor, ama kudurmuşçasına bir iktidar arzusu ve siyasal hırs sergiliyorlar. Peki biz neredeyiz?

Bu soruyu cevaplamak için çaba gösteren yorumcu ve araştırmacı yokluğu çekilmiyor. Sınırlarını birazdan netleştireceğimiz

sol izahlar alaşımı aşağı yukarı şöyle bir şey: Dünyanın Kuze-yi'ndeki neoliberal ekonomi politikaları kırsal bölgeleri ve banliyöleri yıkıma uğrattı, orada yaşayanları geçinmeye yeterli işlerden, emekli aylığından, okuldan, sosyal hizmetlerden ve altyapıdan yoksun bıraktı; bu arada sosyal harcama muslukları kapandı ve sermaye Dünyanın Güneyi'ndeki ucuz emeğin ve vergi cennetlerinin peşine düştü. Aynı esnada daha önce görülmemiş bir kültürel ve dinsel bölünme de meydana geldi. Açıkgoz, eğitilmiş, dal gibi, dünyevi, çokkültürlü, dünyayı dolaşan kentliler, ülkelerin iç kesimlerindekilerden (*midlanders*) farklı bir ahlaki ve kültürel evren inşa ediyordu; iç kesimlerdeki ise ekonomik dertlerle uğraştıkları yetmiyormuş gibi, onları yok sayan, alaya alan ya da hor görenlerin alışkanlıklarına giderek daha çok yabancılaşıyorlardı. Dara düşen ve hüsrana uğrayan beyaz Hristiyan köy ve banliyö sakinleri yabancılaşıyor, aşağılanıyor, dışarıda bırakılıyor, geride kalıyordu. Bir de yeni göçmenler banliyö mahallelerini dönüştürürken “eşitlik ve kapsayıcılık” politikaları eğitimsiz beyaz erkeklerle kendileri dışında herkesin lehineymiş gibi görüldüğünden yükselen kalıcı bir ırkçılık vardı. Dolayısıyla, liberal siyasal gündemler, neoliberal ekonomik gündemler ve kozmopolit kültürel gündemler yeni mülksüzleştirilen kesimler olan Birinci ve İkinci Dünya'daki beyaz işçi sınıfında ve orta sınıfta giderek güçlenen bir terk edilmişlik, ihanete uğramışlık ve nihayet öfke hissi yarattı. Neoliberalizmin sendikalarca korunan işleri ve kamu hizmetlerini kırıma uğratmasından, gerek fırsatların gerekse eğitime erişimin ve eğitim kalitesinin gerilemesinden bu kesimlerin koyu tenli muadilleri en az onlar kadar, belki daha fazla zarar görmüş olsa da, siyahların ve Latinlerin yaşamadığı şey ABD ya da Batı'daki yerlerinden duydukları gururu yitirmektir.

Hikâyenin devamına göre bu olgu ilk şekillendiğinde muhafazakâr plütokratlar tarafından başarıyla manipüle edildi: Mülksüzleştirilenler her dönemde ekonomi otobüsünün altına atılırken Hristiyan aile değerlerine dair siyasal bir senfoni çalınıyor, bir yandan beyazlık için bir yandan da anlamsız ve bitmek bilmez sa-

vaşlarda feda edilen gençler için zafer şarkıları söyleniyordu. “Kansas’ın nesi var” işte buydu.² 2008 finans sermayesi krizi işçi sınıfından ve orta sınıftan beyaz tabanın gelirlerini, emekliliklerini ve sahip oldukları evleri yıkıp geçene kadar muhafazakâr neoliberrallerin başarılı reçetesi militarist bir yurtseverlik, Hıristiyanlık, aile, ırkçı imalar ve dizginsiz kapitalizmin bileşimiydi.³ İktisatçıların bile kontrolsüz kuralsızlaşma, borç finansmanı ve küreselleşme konusunda yanlış yaptıklarını ağızlarının içinde geveledikleri bir ortamda artık ciddi bir odak kaydırma hareketi gerekiyordu. Bunun anlamı da IŞİD, belgesiz göçmenler, pozitif ayrımcılık mitleri hakkında bağırıp çağırmak ve her şeyin ötesinde de ekonomik felaketin faturasının kesildiği hükümeti ve sosyal devleti şeytanlaştırmaktı – ikiyüzlülükle suç Wall Street’ten Washington’a kaydırılmıştı, çünkü Washington halkı beş parasız bırakırken bankaları kurtararak Wall Street’in pisliğini temizlemişti. Böylece neoliberalizme karşı ikinci tepki dalgası geldi; üstelik bu seferki daha başıbozuk, popülist ve çirkindi. Şık bir siyahi ailenin Beyaz Saray’

2. Thomas Frank, *What’s the Matter With Kansas*, New York: Metropolitan Books, 2004. (Bu kitapta muhafazakâr siyasetçilerin nasıl popülerleştiği, yazarın yaşadığı Kansas’taki dönüşümler üzerinden anlatılıyor. –ç.n.)

3. Pek çok dikkatli yorumcu 2008 krizinin uzun süreli etkilerinin aşırı sağ dönemecin tetikleyici nedeni olduğunu düşünüyor. Bkz. başkalarının yanı sıra Yanis Varoufakis, “Our New International Movement Will Fight Rising Fascism and Globalists”, *The Guardian*, 13 Eylül 2018, www.theguardian.com/commentisfree/ng-interactive/2018/sep/13/our-new-international-movement-will-fight-rising-fascism-and-globalists; David Leonhardt, “We’re Measuring the Economy All Wrong: The Official Statistics Say That the Financial Crisis Is Behind Us. It’s Not”, *New York Times*, 14 Eylül 2018, www.nytimes.com/2018/09/14/opinion/columnists/great-recession-economy-gdp.html; Manuel Funke ve diğ., “The Financial Crisis is Still Empowering Far-Right Populists: Why the Effects Haven’t Faded”, *Foreign Affairs*, Eylül 2018, www.foreignaffairs.com/articles/2018-09-13/financial-crisis-still-empowering-far-right-populists; Philip Stevens, “Populism is the True Legacy of the Global Financial Crisis”, *Financial Times*, 29 Ağustos 2018, www.ft.com/content/687c0184-aaa6-11e8-94bd-cba20d67390c; Khatya Chhor, “Income Inequality, Financial Crisis, and the Rise of Europe’s Far Right”, *France 24*, 20 Kasım 2018, www.france24.com/en/20181116-income-inequality-financial-crisis-economic-uncertainty-rise-far-right-europe-austerity.

daki varlığı yüzünden zaten incinmiş, hoşnutsuz olan beyazlar Fox News, radyo sohbetleri ve sosyal medya tarafından düzenli biçimde sağcı yorumla besleniyor, daha önce yalıtılmış durumda olan ama internet yoluyla birbiriyle bağlantı kuran bir –beyaz milliyetçi, liberter, hükümet karşıtı ve faşist– hareketler potpurisi tarafından da kenarlardan şekillendiriliyordu.⁴ Özellikle bitmek bilmeyen Ortadoğu savaşlarının yarattığı yaygın hüsrana sebebiyle militarist yurtseverlik ve aile değerleri artık yetmiyordu. Daha doğrusu, yeni aşırı sağcı popülizm beyazlığın, Hristiyanlığın ve erkekliğin hiçbir şey ve hiç kimse olanlara bahşettiği ayrıcalıklı tahtın elden gitmesiyle açılan yaradan akıp duruyordu.

Tahtın elden gitmesinin suçunu, işleri çalan göçmenlere ve azınlıklara, ayrıca seçkinlerin ve küreselcilerin talep ettiği liberal kapsayıcılıktan hak etmemesine rağmen faydalandığı hayal edilen diğerlerine (en çileden çıkarıcısı da, güya terörist dinlerin ve ırkların mensupları) atmak gayet kolaydı. Kendi uğradıkları zararların (ki “Memleket elden gidiyor” diye yansıtılıyordu) görüntüsüyle seferber edilen neoliberal ekonomik politikaların nedenleri bunlardı. Bu görüntü ailelerin mutlu, sağlam ve heteroseksüel olduğu; kadınların ve ırksal azınlıkların haddini bildiği; mahallelerin intizamlı, emniyetli ve homojen olduğu, eroinin siyahilerin sorunu olduğu, terörizmin ise anayurdun içinde olmadığı, ülkenin ve Batı’nın açık kimliğini, iktidarını ve gururunu teşkil edenin hegemonyasını Hristiyanlık ve beyazlığın koruduğu mitsel bir geçmişe dayanıyordu.⁵ Başka halkların, fikirlerin, yasaların, kültürlerin ve dinlerin istilaları karşısında sağcı popülist liderlerin korumayı ve geri getirmeyi vaat ettiği masal dünyası buydu. Kampanya slogan-

4. David Neiwert, *Alt-America: The Rise of the Radical Right in the Age of Trump*, New York: Verso, 2017.

5. Bkz. James Kirchik, *The End of Europe: Dictators, Demagogues, and the Coming Dark Age*, New Haven, CT: Yale University Press, 2017; Douglas Murray, *The Strange Death of Europe*, Londra: Bloomsbury Continuum, 2017; Walter Laqueur, *After the Fall: The End of the European Dream and the Decline of a Continent*, New York: Thomas Dunne Books, 2011.

ları her şeyi anlatıyordu: “Amerika’yı Yeniden Yücelt” (Trump), “Fransa Fransızlarındır” (Le Pen ve Milli Cephe), “Kontrolü Geri Al” (Brexit), “Bizim Kültürümüz, Bizim Yurdumuz, Bizim Alınan-yamız” (Alınanya İçin Alternatif), “Saf Polonya, Beyaz Polonya” (Polonya Hukuk ve Adalet Partisi), “İsveç İsveçlilerindir” (İsveç Demokratları). Bu sloganlar ve ifade ettikleri mağduriyet ruhu bundan önce birbirinden ayrı ırkçı marjinal gruplarla, sağcı Katoliklerle, evanjelik Hristiyanlarla ve orta sınıfın ya da işçi sınıfının dışında kalan, sadece hüsrana uğramış beyaz banliyö sakinleriyle bağlantılıydı. Kablo TV’den Facebook’a kadar farklı medya tüketiminde silolaşmanın artması bunların bağlarını güçlendirdi ve iç kesimdekiler ile eğitilmiş, kentli ve görgülü, karışık ırklı, feminist, *queer*’liği onaylayan, tanrısız kesim arasındaki uçurumu genişletti. Bunun yanı sıra neoliberalizmin dünya hakkında bilgili ve düşünebilir olmak gibi paradan bağımsız varoluşları amansızca yok edişi de özelleştirmenin pek çok kimse için yükseköğretime erişimi ortadan kaldırmasıyla birleşti. Liberal sanatlardan uzaklaşan kuşak aynı zamanda bu bilimlerin aleyhine döndü.

Bu hikâyedeki vurgu noktaları çeşitlilik gösteriyor. Kimi zaman neoliberal politikaya vurgu yapılıyor, kimi zaman güya sol-liberalizmin çokkültürlülüğü ve kimlik politikalarını özümsemesine, kimi zaman evanjeliklerin ve Hristiyan milliyetçilerin siyasal öneminin ve gücünün artışına, kimi zaman eğitimsiz nüfusun yalanlara ve komplo teorilerine daha açık hale gelmesine, kimi zaman varoluşsal bir ufuk ihtiyacına ve sırf seçkinler için olan bir küreselci dünya görüşünün bünyevi iticiliğine, kimi zaman da yaşlı beyaz işçi sınıfının kalıcı ırkçılığına ya da genç eğitimsiz beyazların sarıldığı yeni ırkçılığa vurgu yapılıyor. Bazıları güçlü sağcı düşünce kuruluşlarının ve siyasal amaçla harcanan paranın rolüne ağırlık veriyor. Bazıları ulus-devletlerin ya da önceden (ırksal ya da dinsel bakımdan) daha homojen bölgelerin bozulması sonucu ortaya çıkan yeni/eski “kabileciliklere” ağırlık veriyor. Gelgelelim, Dünyanın Kuzeyi’nde neoliberalizmin eşitsizliği artırmasının kav, Güney’den Kuzey’e kitlesel göçün ise ateşi yakacak kibrit ol-

duđu konusunda hemen herkes birleşiyor.

Çeşitli ton farkları olsa da bu görüş, 2016 Kasımı'ndaki siyasal depremden bu yana solun sağduyusu haline geldi. Bu anlatı yanlış değil, ama bana göre eksik. İsyanın radikal antidemokratik biçimini üstbelirleyen, dolayısıyla onu eski faşizmlerle aynı hizaya getiren kuvvetleri kayda geçirmiyor. Neoliberal yönetsellikte toplumsal ve siyasal olanın konumlarının şeytanileştirilmesini hesaba katmadığı gibi, yerine geleneksel ahlakın ve piyasaların geçirilip kıymetlendirildiğini de görmüyor. Toplumun çözölüşünün ve neoliberal aklın kamu yararını itibarsızlaştırmasının, “kabilecilikler” adı verilen şeyin son yıllarda kimlikler ve siyasal kuvvetler olarak belirmesine zemin hazırladığını kabul etmiyor. Eşitliğe saldırının geleneksel değerlerin seferber edilmesiyle birlikte baskıyı nasıl artırdığını, gerek sömürgeciliğin gerekse köleliğin mirasından gelen ve uzun zamandır içten içe kaynayan ırkçılıkları (Nikhil Singh'in tabiriyle “içsel ve dışsal savaşlarımız”) ya da asla-gecenin-karanlığında-usulca-kaybolup-gitmeyen erkek üst kimliğini nasıl meşrulaştırdığını açıklamıyor.⁶ Hakikate meydan okuyan ve geleneksel ahlakı siyasal savaş silahı haline getiren yoğunlaşmış nihilizmi kayda geçirmiyor. Anayasal demokrasiye; ırksal eşitliğe, toplumsal cinsiyet ve cinsellik eşitliğine; halk eğitime; sivil ve şiddet içermeyen kamusal alana yönelik saldırıların hepsinin nasıl olup da özgürlük ve ahlak adına gerçekleştirildiğini teşhis etmiyor. Toplumsal adaleti “siyaseten doğruluk” adı altında hem önemsizleştirip hem de canavarlaştıran ya da solun özgürlük ve ahlakı yıkıp kendini kâfir bir devletçilikle emniyete alacağı Gramsci'ci *Kulturkampf*'ı olarak yaftalayan sıradan bir söylem oluşturarak neoliberal rasyonalitenin sola yolunu nasıl büsbütün şaşırttığını kavramamızı sağlamıyor.⁷

6. Nikhil Singh, *Race and America's Long War*, Oakland: University of California Press, 2017.

7. Örneğin bkz. Jonah Goldberg, *Liberal Fascism*, New York: Doubleday, 2007, s. 361-67; Türkçesi: *Liberal Faşizm*, çev. Enver Günsel, Pegasus, 2010.

Neoliberalizmin Harabelerinde, yirmi birinci yüzyılın ikinci onyılında azılı antidemokratik güçlerin seferber olmasına ve meşrulaşmasına neoliberal rasyonalitenin nasıl zemin hazırladığının teorisini geliştirerek işte bu meseleleri ele almayı amaçlıyor. Günümüzde Batı'da meydana gelen aşırı sağ isyana tek başına neoliberalizmin *yol açtığını* ya da Avrupa ve Kuzey Amerika'ya büyük mülteci akınlarını yaratan felaketlerden tutun da dijital medyanın yarattığı siyasal silolaştırma ve kutuplaşmanın neoliberalizme *indirgenebileceğini* öne sürmüyorum.⁸ Daha ziyade, neoliberal akıl yürütme ve değer biçme tarzının temas etmediği hiçbir şey kalmadığını ve neoliberalizmin demokrasiye saldırısının her yerde hukuku, siyasal kültürü ve siyasal özneliği etkilediğini savunuyorum. Mevcut durumun köklerini ve enerjilerini anlamak için sadece bu durumu doğuran ekonomik koşulları ve kalıcı ırkçılıkları değil, neoliberal siyasal kültürü ve özne üretimini de kavramak gerekiyor. Yani beyaz milliyetçi otoriter siyasal oluşumların yükselişine hız verenin ekonomik bakımdan terk edilmişlerin ve ırksal hınç duyanların seferber edilmiş öfkesi olduğu teslim edilmeli, ama bu sürecin hatlarını belirleyen de demokrasiye, eşitliğe ve topluma otuz yıldan uzun süren neoliberal saldırılar olduğu görülmeli. Beyaz işçi sınıfının ve orta sınıfın ekonomik sıkıntısı ve ırk-

8. ABD ve Avrupa'da daha önce marjinal durumdaki oluşumların büyümesine ve canlanmasına yardımcı olan gelişmeler arasında şunlar var: finans sermayesinin çöküşünü takip eden süreç; son derece sektörelleşmiş ve silolaşmış medyanın yükselişi ki buna sosyal medya da dahil; Suriye iç savaşından tutun da Guatemala'daki çete savaşlarına kadar çeşitli siyasal ve ekonomik krizlerin Avrupa ve Kuzey Amerika'ya mülteci ve göçmen akınuna yol açması; IŞİD ve diğer İslami terör kaynakları; ABD'de bir Afrikalı-Amerikalının iki dönem süren başkanlığı; solun çokkültürlü adalet ve yurttaşlığı yayma çabaları; işçi sınıfı ve orta sınıf ailelerin nitelikli kamusal eğitime ve yüksek öğretime erişimindeki gerileme; her şeyden öte de internetin gelişimi. İmalat sermayesi Dünyanın Güneyi'ndeki ucuz emeğin peşinden koşar, finans sermayesi insanların barınma ve yaşlılıkta bakım ihtiyaçlarını spekülasyon yoluyla büyük kâr kaynaklarına çevirir, medeniyeti destekleyecek vergilendirme fikri daktilo misali tedavülünden kalkarken, gelirleri ve gelecekleri uçurumdan yuvarlanan Kuzey'deki beyaz işçi sınıfı ve orta sınıfın huzursuzluklarından da büyük ölçüde neoliberal küreselleşme sorumludur.

sallaşmış garezi bu saldırılardan bağımsız olmak şöyle dursun, onlar üzerinden ses ve biçim kazanıyor. Bu saldırılar aynı zamanda Batı'yı (tekrar) fethetmeye yönelik Hıristiyan milliyetçi hırsını körükliyor (gerçi kendi başlarına buna sebep olmuyorlar). Aynı zamanda hakikate, olgusallığa ve kurucu değerlere inanç yıkılırken kendini gösteren yoğunlaşmış nihilizmle de iç içe geçiyorlar.

Harabeler, bu savlarda bulunmak için 1947'de Mont Pelerin Cemiyeti olarak toplanıp "neoliberalizm" adını benimseyen ve Michel Foucault'nun "liberalizmin yeniden programlanması" gibi çarpıcı bir adla andığı, bugün bizim de neoliberalizm olarak bildiğimiz şeyin temel şemasını ortaya atanların düşüncelerinden seçme bazı yönleri ele alıyor. Ne var ki yine bu da ilk neoliberal düşünürlerin (Friedrich Hayek, Milton Friedman ve üvey kardeşleri Alman Ordoliberaller), hatta sonraki neoliberal politikaları üretenlerin bugünkü siyasal ve ekonomik durumu bizzat hedefledikleri anlamına gelmiyor. Aksine, baskıcı devlet komünizmi rejimleri Marx'ın ve diğer sosyalist düşünürlerin ideallerinden ne kadar uzaksa, otokratik, milliyetçi ve kimi vakalarda neofaşist rejimler karşısındaki mit simsarlığı ve demagojiyle körüklenen popüler coşku da neoliberal ideallerden o kadar uzaktır; her iki vakada bu fikirlerin gübrelediği toprakta çarpık bitkiler büyümüş olsa da durum değişmez. Avrupa faşizminin potasında biçimlenmiş olan neoliberalizm faşist duyguların ve totaliter güçlerin tekrar gelişmesi olasılığına karşı piyasaya liberal düzenin kalıcı olarak aşılmasını hedeflemişti.⁹ Siyaseti piyasalardan ayırmaya hevesli ilk

9. Ordoliberallerden bazıları faşizmi desteklemenin kıyısına geldi ve piyasalar ile siyaset arasına bariyerler yerleştirmek hiçbir açıdan tek amaç değildi. Onların inşa etme arayışına girdikleri dünya düzenine dair ilginç ve etkili bir izah için bkz. Quinn Slobodian, *Globalists: The Birth of Neoliberalism and the End of Empire*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2018. Buna ilaveten, ben neoliberalizmin başlangıcı için Mont Pelerin Cemiyeti'nin 1947'deki toplantısını, yani daha geleneksel bir tarihi seçsem de, William Callison neoliberalizmin kökenlerini iki dünya savaşı arasındaki döneme kadar götüren ikna edici bir tartışma yapıyor. Bkz. William Callison, *Political Deficits: The Dawn of Neoliberal Rationality and the Eclipse of Critical Theory* (Siyaset Açığı: Neoliberal Rasyona-

neoliberaller bugünkü devletlerin zincirlerini çekip duran finansın doğurduğu ahbap-çavuş kapitalizmini ve uluslararası oligarşik iktidarı nefretle karşılardı.¹⁰ Piyasaları siyasetten ve politika üretimini belli ellerde yoğunlaşmış ekonomik çıkarlardan arındırma arayışında oldukları için, büyük sanayi kollarının ve sermaye sektörlerinin kamu politikalarını manipüle etmesini kınar, ayrıca girişimciliğin siyasallaşmasından da hiç hoşlanmazlardı. Her şeyin ötesinde, cahil ve tahrike kapılmış yurttaşların siyasal seferberliklerinden ürüyor, bu yurttaşları yatıştırmak ve kısıtlamak için piyasadan, ahlaki disiplinden ve ciddi anlamda dizginlenmiş bir demokrasiden medet umuyorlardı. Otoriter ve pervasız liderlerin bu dalganın üzerinde iktidara gelmesi gibi güncel bir fenomen karşısında dehşete kapılırlardı. Kısacası bu kitapta, neoliberalizm tabelası altında toplanabilecek ilkeler, politikalar, uygulamalar ve yönetici akıl biçimleri kümelenmesinin mevcut felaketin altında yatığı önemle belirtilse de, bu kümelenmenin neoliberalizmin arzu edilen yavrusu değil, Frankenstein'vari yarattığı olduğu iddia ediliyor. Bu yaratığın ortaya çıkışının içyüzünü araştırmak ise bir yandan neoliberal ilke ve politikaların muhtemel başarısızlık ve tıkanıklıklarını, bir yandan da ırkçılık, nihilizm, kadercilik ve hınç gibi başka güçler ve enerjilerle harmanlanmasını ele almayı gerektiriyor.¹¹

litenin Şafağı ve Eleştirel Teorinin Tutulması, Doktora tezi, University of California, Berkeley, 2019).

10. Bankaların ve finans kuruluşlarının karar verme noktasında siyasal özerkliğin altını nasıl ve neden giderek daha fazla oyduğuna dair anlatılar için bkz. Thomas Biebricher, "The Biopolitics of Ordoliberalism", *Foucault Studies*, no. 12 (Ekim 2011): 171-91; Claus Offe, *Europe Entrapped*, Cambridge: Polity, 2015; Wolfgang Streeck, *Buying Time: The Delayed Crisis of Democratic Capitalism*, New York: Verso, 2014; Türkçesi: *Satın Alınan Zaman: Demokratik Kapitalizmin Gecikmiş Krizi*, çev. Kerem Kabadayı, Koç Üniversitesi, 2016; Yanis Varoufakis, *And the Weak Suffer What They Must: Europe's Crisis and America's Economic Future*, New York: Nation Books, 2016. Brian Judge ise bu altını oyma eyleminin yerel yönetimlerin işleyişini hangi mekanizmalarla etkilediğini ele alan "Liberalizmin Finansallaşması" başlıklı tezini UC Berkeley Siyaset Bilimi Bölümü'nde bitirmek üzere.

Bu kitap neoliberalizmin mevcut ilkeler, politikalar, uygulamalar ve rasyonellik biçimleri konjonktürünü hedeflediğini iddia etmediği gibi, 1930'ların faşizminin “geri döndüğünü” ya da ilerleme yolundaki Batı medeniyetinin bir gerileme evresine girdiğini de iddia etmiyor.¹² Aksine, mevcut oluşumun görece yeni olduğu, başka yer ve zamanlardaki otoriter, faşist, despot rejimlerden ya da tiranlıklardan farklı olduğu, ayrıca geleneksel ya da bilinen muhafazakârlıklardan da farklı olduğu iddiasının teorik altyapısını oluşturuyor. O yüzden solun büyük bir kısmının sağ paylamakta kullandığı dili reddettiği gibi, sağın kendini tarif etmekte kullandığı dilin de büyük bir kısmını reddediyor. Özellikle seçilen odak noktaları bir yandan neoliberal özgürlük formüllerinin aşırı sağ nasıl canlandırdığı ve meşrulaştırdığı; diğer yandan da sağın sırf sermayenin iktidarını inşa etmek için değil kimi zaman şiddet içerikli dışlamalar ve saldırılar için, ayrıca beyaz, erkek ve Hristiyan hegemonyasını yeniden sağlama almak için bir özgürlük söylemini nasıl seferber ettiği. Ayrıca bu özgürlük formülünün ılımlı ya da özgürlükçü kanatlar da dahil olmak üzere solu toplumsal adalet kaygısı nedeniyle nasıl istibdatçı, hatta “faşist” ilan ettiğiyle; ahlaki dokunun çözülüşünden, sınırların güvensizleşmesinden, hak etmeyenlere hibelerden sorumlu tuttuğuyla da ilgileniyor.

Harabeler projesi, neoliberalizm ve demokrasiyle ilgili önceki çalışmam olan *Halkın Çözülüşü: Neoliberalizmin Sinsi Devrimi*'ndeki savların ötesinde düşünmeyi, hatta onları gözden geçirmeyi gerektiriyor. O kitapta neoliberalizmin dünya-kurucu rasyonalite-

11. Pek çok siyasal iktisat araştırmacısı neoliberal iktisadın ekonomik çelişkilerini ve sınırlılıklarını eleştirel şekillerde analiz etti. Buna ilaveten William Callison da *Political Deficits*'te (a.g.y.) neoliberalizmin “siyasal” karşısındaki içsel kör noktalarının soykütüksel ve analitik bir yakından izahını sunar. Thomas Biebricher'in siyasal tarafsızlık ve egemenlik karşısında neoliberalizmin çelişkileri ve açmazları hakkındaki yazısı için bkz. “Sovereignty, Norms and Exception in Neoliberalism”, *Qui Parle* 23, no. 1 (2014): 77-107, read.dukeupress.edu/qui-parle/article-abstract/23/1/77/10282/Sovereignty-Norms-and-Exception-in-Neoliberalism?redirectedFrom=PDF

12. Bkz. Rahel Jaeggi, *Fortschritt Und Regression*, Berlin: Suhrkamp: 2018.

sini tanımlarken demokratik kurumlardan tutun da öznelliğe dek tüm varoluş durumlarını ekonomikleştirme dürtüsüne münhasıran odaklanmıştım.¹³ Ayrıca neoliberal ve yeni-muhafazakâr rasyonellikleri kökenleri ve karakterleri bakımından farklı şeyler gibi ele aldığım “Amerikan Kâbusu” başlıklı önceki bir makalemden ileri sürdüğüm argümanları da gözden geçirmem gerekiyor.¹⁴ Her iki argüman kümesinde de Thatcher-Reagan neoliberal devriminin can alıcı özellikleri, yani Phillip Mirowski’nin Neoliberal Düşünce Kolektifi adını verdiği ve Daniel Stedman Jones’un “bir tür neoliberal enternasyonal” diye tanımladığı akademisyenler, işadamları, gazeteciler ve aktivistlerden oluşan transatlantik şebeke sayesinde yönü tayin edilen özellikleri kavramaktan âciz kalınmıştı.¹⁵ Bu devrimin hedefi bir yandan özgürlüğü azamileştirirken diğer yandan bireylere hükmetmek ve onları disipline etmek için piyasaların ve ahlakın serbest bırakılmasıydı ve bu hedefe siyasal hayatın toplumsal ve demokratik versiyonunu şeytanlaştırarak ulaştı. Neoliberal akla göre, özellikle de Friedrich Hayek’in formüle ettiği akla göre, piyasalar ve ahlak, insan ihtiyaçlarının temininin ontolojik ilkeleri ve dinamikleri ortak olan ayrı biçimleridir. Kökleri özgürlükte bulunan, kendiliğinden düzen ve evrimleşme yaratan bu biçimlerin radikal karşıtları da önceden düşünülmüş ve devlet-gü-

13. Wendy Brown, *Halkın Çözülüşü*, çev. Barış Engin Aksoy, Metis, 2017.

14. Wendy Brown, “American Nightmare: Neoliberalism, Neoconservatism and De-Democratization”, *Political Theory* 34, no. 6 (Aralık 2006): 690-714.

15. Bkz. Phillip Mirowski, “Neoliberalism: The Political Movement That Dared Not Speak Its Name”, *American Affairs* 2, no. 1 (Bahar 2018), americanaffairsjournal.org/2018/02/neoliberalism-movement-dare-not-speak-name; Mirowski, “This Is Water (or Is It Neoliberalism?)”, Institute for New Economic Thinking, 25 Mayıs 2016, www.ineteconomics.org/perspectives/blog/this-is-water-or-is-it-neoliberalism. Mirowski neoliberalizmin merkezi fikirlerinin tek bir kişiyle ya da tek bir zamanla sınırlı olmadığını göstermek için “Neoliberal Düşünce Kolektifi” adlandırmasını seçmiştir. Mont Pelerin Cemiyeti’nin kendisi belli bir çeşitlilik içeriyordu, kadrosu değişiyordu ve fikirlerini zaman içinde geliştirmişti. Bir dönem aykırı olanlar başka bir dönem merkeze kaydılar, ayrıca cemiyeti oluşturan farklı ekoller ortak bir siyasal, ekonomik ve ahlaki projeyi savunmakla beraber hiçbir zaman düşünsel bir birlik sağlayamadılar.

dümlü *her türlü* sosyal politika, planlama ve adalettir.

Neoliberalizmde piyasalara bu rolün verildiği herkesçe bilinen bir şey – geleneksel ahlak ise Mont Pelerin Cemiyeti'nin kurucu bildirgesinde öne çıkmış olmasına rağmen aynı derecede bilinmez.¹⁶ Amerikan neoliberal devriminde ailenin rolü Melinda Cooper'ın 2016 tarihli kapsamlı eseri *Family Values*'ta (Aile Değerleri) konu ediliyor. Bu eserde patriyarkal aile normlarının yeniden sağlama alınmasının önemsiz bir şey olmadığı, sosyal yardım ve eğitim alanlarındaki neoliberal reformun ayrılmaz bir parçası olduğu açığa vuruluyor. Cooper sosyal devletin pek çok yönünü geleneksel ailenin açıkça ikame ettiği bir dizi politika alanını ele alıyor ve bunlar arasındaki bağlantıları inceliyor. Cooper'ın anlatımına göre sosyal güvenliğin, sağlık hizmetinin ve yükseköğretimin özelleştirilmesi kapsamında ergen hamileliği için devlet yerine tek tek insanlar “sorumlu kılınıyor”; yükseköğretim masrafları için devlet yerine ebeveynler sorumlu tutuluyor; çocuklar, engelliler ve yaşlılar gibi bakıma muhtaç olanların her türlü ihtiyacının temini konusunda devlet yerine ailelere yükümlülük getiriliyordu.¹⁷

Cooper'ın kitabı başarılı. Ne var ki, geleneksel ahlakı neoliberalizme bağlayan ve bugünkü sağcı kampanyalara can veren aklın mimarisi ancak kurucu neoliberal fikirlere ve özellikle Hayek'e dönülerek açığa çıkarılabilir. Irksal, cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı hiyerarşilerin toplumsal yeniden üretimine meydan okuyan veya sınıfsal uçları mütevazı bir tarzda törpülemeye girişen sosyal politikaların hepsine bu sağcı kampanyalarda özgürlüğe ve ahlaka saldırı rolü biçiliyor. Hayek'e göre özgürlüğün, düzenin ve medeniyet gelişiminin temelini piyasalar ve ahlak birlikte oluşturur. İki-

16. Mont Pelerin Cemiyeti'nin 1947'deki “Amaçlar Bildirgesi”nde araştırılacaklar listesinin ilk maddesi “temel ahlaki ve ekonomik kökenlerini başkalarına ispatlamak üzere mevcut krizin doğasının analizi ve araştırılması”ydı (abç). Bildirgede ayrıca “medeniyetin merkezi değerlerine” ve özgürlüğe yönelik tehlikeler arasında “her türlü mutlak ahlaki standardı reddeden bir tarih görüşü” de sayılmıştır. Şuradan ulaşılabilir: www.montpelerin.org/statement-of-aims.

17. Melinda Cooper, *Family Values: Between Neoliberalism and the New Social Conservatism*, New York: Zone Books, 2017.

si de kendiliğinden örgütlenir ve siyasal iktidardan ziyade gelenek yoluyla aktarılır. Piyasaların kendi işlerini yapması ancak devletlerin onlara musallat olması veya müdahale etmesi engellenirse mümkündür. Geleneksel ahlakın kendi işini yapması da aynı şekilde devlet müdahalesinin kısıtlanmasıyla ve Hayek'in sözünü ettiği "kişisel, korunan alan" genişletilirken ahlaka rasyonel, seküler sosyal demokrasilerin müsaade ettiğinden daha fazla güç, tolerans ve meşruluk bahşedilmesiyle ancak mümkün olabilir. Bu yüzden, Hayekçi neoliberalizm piyasanın rekabet ve değerlendirme alanını genişletme projesinden (*Halkın Çözülüşü*'nde iddia ettiğim üzere "her şeyi ekonomikleştirmek"ten) ziyade, tam da toplumsallık fikrinin kendisini yadsıyıp ulus-devletlerde demokratik siyasal iktidarın kapsamını kökten kısıtlayarak geleneksel hiyerarşileri korumayı hedefleyen bir ahlaki-siyasal projedir.

Günümüzde piyasa özgürlüğü ve ahlaki gelenekçilik adına topluma ve toplumsal adalete yapılan saldırılar bu yüzden doğrudan neoliberal rasyonaliteden kaynaklanıyor ve "muhafazakâr" denen kesimle sınırlı değil kesinlikle. Clinton'cı sosyal yardım reformu "ilerici neoliberalizmin" en bariz örneği sayılabilir, ama aynı zamanda evliliğin ahlaki-dinsel benzersizliği ve ailelerin sağlık, eğitim, sosyal yardım ve kuşaklar arası servet aktarımı sağlamadaki ekonomik benzersizliği gibi ikili bir temel üzerinden eşcinsel evlilik lehine yürütülen evlilik eşitliği kampanyasının da sınırlarını belirliyordu. Ne var ki muhafazakâr kuvvetler geleneksel ahlaka daha fazla başvurmuş, serbest piyasa hakkında vaazlar vermiş; bu çifti yurtseverlik, yerlilik ve Hıristiyanlıkla sarmalamıştır. ABD' de Yüksek Mahkeme'de belli bir çoğunluğun, üretim ve ticaret kısıtlamalarını tersine çeviren, ayrımcılık karşıtı yasaları gerileten, dinsel özgürlüğün anlamını ve kapsamını genişleten kararları art arda alması bu tür başvuruları daha da özendirdi.¹⁸

18. Bu süreçte ABD Anayasası'nın muhtelif kısımları kullanılmış olsa da, hiçbirisi Birinci Ek Madde'yle eğilip bükülmüş özgürlüklerin kullanılması kadar önemli değildir. Bu konuyu 3. ve 4. bölümlerde ele alacağız.

Kurucu metinlerde nadiren bahsi geçse de beyaz ve erkek üstünlüğü neoliberal piyasalar-ve-ahlak projesine cuk oturdu. Bir tarafta, kuralsızlaşmış piyasalar tarihsel olarak üretilen toplumsal iktidarlara ve katmanlaşmayı gidermeye değil yeniden üretmeye meylediyor. İrksal ve cinsel işbölümleri bunların ayrılmaz bir parçası: Örneğin toplumsal cinsiyete dayalı ev içi emeğin ücreti ödenmiyor ve feci halde düşük ücretli piyasa versiyonu (çocuk bakımı, ev temizliği, evde sağlık hizmeti, mutfak işleri) orantısız bir şekilde beyaz olmayanların ve göçmenlerin omuzlarına yükleniyor. Hem devlet okullarında hem özel okullarda (kreşten lisansüstü düzeye kadar) derin eşitsizlikler bu katmanlaşmayla birleşiyor; iş verme uygulamalarını, terfileri ve başarıyı yapılandıran sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyet kültürleri de cabası. Diğer tarafta, geleneksel ahlak da eşitsizliklere meydan okumaları, örneğin kadınlara üreme özgürlüğü güvencesi sağlama ya da köleci geçmişi yücelten kamusal ikonografiyi tedavülden kaldırma çabalarını püskürtmeye hizmet ediyor. Geleneksel ahlak aynı zamanda geçmişin korunmasını yurtseverlikle ilişkilendirmek üzere yurtseverliği sadece ülkeyi sevmek olarak değil, şeylerin *eski halini* sevmek olarak tanımlıyor ve böylece ırksal ve toplumsal cinsiyete dayalı adaletsizliğe getirilen itirazlara yurtsever olmama lekesi sürüyor. Bu yüzden Colin Kaepernick'in ırkçı polis vahşetini protesto amaçlı "diz çökme" eylemi Amerikan askerlerine saygısızlık addediliyor. Halbuki Kaepernick askerlerden hiç bahsetmemiş ve Amerikan askeri faaliyetlerini hiç protesto etmemişti. Ne var ki, milli marşı, futbolu ve askeriyei birbirine bağlayan şey mecazımürselin ötesindedir, hatta siyah sporcuların işinin sofrada bir yer talep etmek değil beyazlar için oynamak ve dans etmek olduğu yollu ırkçı serzenişlerin de ötesindedir. Kaepernick'in protestosunu yurtsever olmamakla suçlayan mantık, eleştiriden muaf gelenekleri (bunlara inzibat ve ırkçılık gelenekleri de dahildir) kapsayan bir ülke figürü tarafından düzenlenir. Pek destek görmeyen savaştığında bile, hatta belki de özellikle bu savaşlarda, "yaşam tarzımızı savunmakla" özdeşleştirilen ordu da bu figürün en parlak simgesidir.

Antidemokratik Siyasetin Yükselişi

Sosyal demokrasinin hasımları belki de muhafazakâr tesirlerinden dolayı buyur etmeli onu. Sosyal demokrasi siyasal sisteme ve genel olarak topluma siyasal demokrasinin potansiyel radikalizmini yumuşatmaya yarayacak katkılarda bulunur. Herkes katılır, herkes faydalanır ve herkesin kaybedecekleri vardır. Kamu hizmeti olarak eğitimi, sosyal güvenliği, kapsamlı sağlık hizmetini savunan sosyal demokrasi servetin, ırkın, etnik kökenin ve başka patlama potansiyeli taşıyan kimliklerin bölücülüğünü hafifletmeye yardımcı olur. Çoğunluk iktidarının öfkeli olmaktan ziyade ılımlı bir biçimini teşvik eden ortak katkı ve faydaların müsterekliğini destekler.

– Sheldon Wolin, *Kaçak Demokrasi ve Başka Yazılar*

Harabeler’in temel savına göre antidemokratik siyasetin yükselişi, bir yandan müstereken deneyimlenen ve gözetilen bir şey olarak anlaşılan topluma, diğer yandan ise demokratik siyasal hayatın meşruiyetine ve pratiğine saldırılar yoluyla gerçekleşmiştir. 1. Bölümde neoliberalizmin topluma yönelttiği eleştiri ve toplumu tedavülden kaldırma hedefi irdelenerek neoliberalizmin piyasa-ve-ahlak projesinin bu yöndeki izahına başlanıyor. 2. Bölümde halk egemenliği ve siyasal iktidarın paylaşılması olarak anlaşılan demokrasiye yönelik saldırı ele alınıyor. 3. Bölümde geleneksel ahlakın kapsamını aile ve özel ibadet alanının ötesine, kamusal ve ticari hayata doğru genişletme yönündeki neoliberal projenin ana hatları çiziliyor. ABD’de bu genişleme Yüksek Mahkeme’nin yardakçılığında etkili bir şekilde gerçekleştiriliyor ve 4. Bölümde de mahkemenin son dönemdeki kararlarından ikisi bu ışık altında inceleniyor. 5. Bölümde neoliberal piyasa-ve-ahlak projesi ile nihilizm, kadercilik ve incinmiş beyaz erkek üstünlüğünün iç içe geçişi ele alınıyor.

5. Bölümde ayrıca diğer bölümlerde takip edilen ana motif geliştiriliyor: Belirttiğim üzere, neoliberalizmin doğurduğu sonuçlar,

mimarlarının hayal ettiği ya da peşine düştüğü sonuçlardan çok farklı oldu. Bunun birkaç sebebi var. Bir kere neoliberal akılda bastırılanın bir bakıma geri dönüşü, yani neoliberallerin ilk elden karşı çıktığı, küçümsediği ve demokrasiden arındırma projesiyle çarpıttığı toplumsal ve siyasal güçlerin şiddetle fışkırması söz konusu. Bunun anlamı da artık reel neoliberalizmin, neoliberallerin çözülmesini sağlamayı hedeflediği ama hakkından gelemediği toplumdan doğan, bu yüzden de müşterek yurttaşlık normlarından ya da bağlılıklarından yoksun kalan, Sheldon Wolin'in ifadesiyle çoğunluk iktidarının "kudurmuş" biçimini (genellikle yorumcuların "popülizm" adını verdiği biçimi) içerdiği. İkincisi, neoliberalizmin kaza eseri finans sektörünün tasmaını çıkarması ve neoliberallerin bir yandan ulusüstü kurumların gevşekçe gözettiği, diğer yandan ekonomik çıkarlardan ve manipülasyondan tamamen azade devletlerin mümkün kıldığı bir rekabetçi küresel düzene dair düşlerini finansallaşmanın kökten baltalaması söz konusu.¹⁹ Üçüncü olarak, piyasa ve ahlakın birbirinin gramerine ve ruhuna tabi oldukça çarpıklaşması var – yani ahlak piyasalaşırken piyasa da ahlaklaştı. Bu süreçte ikisi de çatışma halindeki inançlar olarak siyasallaştı, böylece Hayek ve meslektaşlarının kutsadığı "organik, kendiliğinden" karakterlerini ve örgütleyici davranış tarzlarını yitirdiler. Son olarak, neoliberalizm geç modern kültürde zaten bulunan nihilizm, kadercilik, gazez ve hıncı yoğunlaştırdı. Bu gelişme ve etkilerin yarattığı sonuç, bireylerin ve ailelerin siyaseten piyasa ve ahlak tarafından yatıştırıldığı, özerk ve otoriter ama siya-

19. Bkz. Wolfgang Streeck, *Satın Alınan Zaman*, özellikle 2. ve 3. bölümler; Claus Offe, *Europe Entroped*; Greta R. Krippner, *Capitalizing on Crisis: The Political Origins of the Rise of Finance*, Cambridge: MA: Harvard University Press, 2011; ayrıca Brian Judge'ın tezinde Krippner'e yönelttiği eleştirisi. Finansallaşmayla birlikte sadece devletler ve hatta ulusüstü kurumlar finans piyasalarının gücüne ve kararsızlıklarına boyun eğmekle kalmıyor, özne üretimi ve öznelilik de değişiyor: Disiplinli üretken ya da girişimci davranış yerine risk, kredi ve spekülasyon sadece ekonomik yaşamı değil, siyasal yaşamı da biçimlendiriyor. Bkz. Michel Feher, *Rated Agency: Investee Politics in a Speculative Age*, New York: Zone Books, 2018.

setten arındırılmış bir devlet tarafından kuşatıldığı bir eşitliksiz liberal düzen ütopyasından, bu neoliberal ütopyadan kökten farklıydı. Yani neoliberalizm, kurucularının tiksintiyle karşılayacağı bir canavar üretti.

Neoliberalizm Derken?

Giriş bölümünü “neoliberalizm” teriminin bu çalışmada nasıl kullanıldığını kısaca gözden geçirerek bitirsem iyi olacak. Neoliberalizmin yerleşmiş bir tanımı yok ama kurucu nitelikleri hakkında tartışmalar yürüten ciddi bir akademik külliyat var artık. Birkaç yazar neoliberalizmin şekilsiz, değişken ve tartışmalı karakterinin bizzat varlığına şüphe düşürdüğünü ileri sürecek kadar ileri gitti.²⁰ Yine de kapitalizm, sosyalizm, liberalizm, feodalizm, Hristiyanlık, İslam ve faşizm gibi dünyayı değiştiren diğer oluşumlara benzer şekilde burada da altta yatan ilkelere, unsurlara, beraberliklere, mantıklara ve dinamiklere dair düşünsel tartışmaların sürmesi, neoliberalizmin dünya kurma gücünü azaltmaz. Neoliberalizm – fikirler, kurumlar, politikalar, siyasal rasyonalite– ve doğurduğu finansallaşma, ikisinin de ne olduğuna dair araştırmacıların tartışmaları sürse de, yakın dönem dünya tarihini aynı sürece atfedilen her fenomen kadar derinden etkiledi büyük ihtimalle.

“Neoliberalizm” terimi 1938’de, on yıl sonra Mont Pelerin Cemiyeti halini alacak oluşumun siyasal-düşünsel temellerini atan

20. Neoliberalizmin anlamının yerleşmemiş olmasının varlığına dair kuşku doğurduğu iddiası kapitalizmin, liberalizmin ya da Hristiyanlığın anlamının tartışmalı olmasının onların var olmadığı anlamına geldiğini iddia etmek kadar tuhaf. George Monbiot ayrıca neoliberalizmin varlığını reddetmenin onun iktidarına muazzam bir rahatlık sağladığına dikkat çekmiştir. Bkz. Monbiot, “Neoliberalism: The Ideology at the Root of All Our Problems”, *The Guardian*, 15 Nisan 2016, www.theguardian.com/books/2016/apr/15/neoliberalism-ideology-problem-george-monbiot. Benzer bir çalışma için bkz. Mirowski, “This is Water (or Is It Neoliberalism?)”; Mirowski, “The Political Movement That Dared Not Speak Its Own Name”. Ayrıca şu kitabın giriş kısmına bkz.: William Callison ve Zachary Manfredi, haz., *Mutant Neoliberalism: Market Rule and Political Rupture*, New York: Fordham University Press, 2019.

araştırmacıların toplandığı Walter Lippmann Kolokyumu'nda ortaya atıldı. Neoliberalizm en yaygın olarak şu politikalar demetiyle ilişkilendirilir: kamu mülkiyetinin ve hizmetlerinin özelleştirilmesi, sosyal devletin radikal ölçüde küçültülmesi, emeğin dizginlenmesi, sermayenin kuralısızlaştırılması ve yabancı yatırımcıları yönlendirmek için vergi ve gümrük dostu iklim yaratılması. Bunlar tam da Augusto Pinochet ve “Chicago Boys” (Chicago’dan Çocuklar) diye anılan iktisatçı danışmanlarının 1973’te Şili’ye dayattığı, IMF’nin borç alma ve yeniden yapılandırma ile bağlantılı olarak “yapısal düzenleme” adı altında sıklıkla mecbur kıldığı politikalar.²¹ Güney Yarımküre’de başlayan şey, devrimlerin yürütücü güçleri biraz farklı da olsa çok geçmeden kuzeye doğru aktı. 1970’lerin sonunda kârlılık oranı ve stagflasyon krizini fırsat bilen Margaret Thatcher ve Ronald Reagan neoliberal programları başlatarak yine buralarda da sermayeyi kurallardan kurtardı, örgütlü emeğin gücünü kırdı, kamu mülklerini ve hizmetlerini özelleştirdi, artan oranlı vergileri azalttı ve sosyal devleti küçülttü. Bu politikalar hızla Batı Avrupa’ya yayıldı ve 1980’lerin sonunda Sovyet Bloğu’nun dağılışıyla birlikte Doğu Avrupa’nın da büyük bir kısmı on yıldan az bir sürede devlet komünizminden neoliberal kapitalizme geçiş yaptı.

Neo-Marksist yaklaşıma uygun düşen yukarıdaki izahta neoliberalizm, kapitalistlerin ve siyasal uşaklarının Keynesyen refah devletlerine, sosyal demokrasilere ve devlet sosyalizmine oportünistçe bir saldırısı olarak formülleştiriliyor. *Globalists: The End of Empire and the Birth of Neoliberalism* (Küreselciler: İmparatorluğun Sonu ve Neoliberalizmin Doğuşu) adlı kitabında Quinn Slobodian, neoliberalizmin *küresel* bir proje olarak hem düşünsel bakımdan tasavvur edilmesinin hem de pratikte açığa çıkarılmasının ne ölçüde gerçekleştiğine vurgu yaparak tabloyu daha da geliştiriyor. Bu projeye göre ulus-devletin ekonomik egemenliği Dünya

21. Bkz. Juan Gabriel Valdes, *Pinochet’s Economists: The Chicago School of Economics in Chile*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Ticaret Örgütü, Dünya Bankası ve IMF gibi ulusüstü kurumlarca konmuş kurallar ve imzalanmış anlaşmalara tabi olacaktı.²² Slobodian'a bakılırsa neoliberalizm aynı anda hem sermaye akışları (ve dolayısıyla sermaye birikimi) önündeki ulus-devletlerce konmuş engelleri kaldırmayı, hem de sömürgelikten yeni çıkmış Güney'in Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen'de cisimleşen türden yeniden bölüşüm taleplerini etkisizleştirmeyi hedefliyordu. Slobodian'ın izahı neoliberal devrimin küresel bir dibe doğru yarış yaratarak hem gelişmiş dünyada hem de gelişmekte olan sömürgecilik-sonrası bölgelerde işçi sınıfının beklentilerini bastırmak üzere *tasarlandığının* da altını çiziyor. Bir başka deyişle, sermayeyi serbest bırakarak dünyanın dört bir köşesinde ucuz emek, kaynak ve vergi cenneti koalamasını sağlamak kaçınılmaz olarak Dünyanın Kuzeyi'nde işçi sınıfı ve orta sınıf nüfusun yaşam standartlarını düşürecek, Dünyanın Güneyi'nde ise sürekli sömürü ve sınırlı egemenliğin yanı sıra (eşitsiz) gelişime yol açacaktı.²³

Neo-Marksist izahın aksine neoliberalizmi "liberalizmin yeniden programlanması" olarak kavramlaştıran Michel Foucault ise akımın –anlamının, hedefinin ve amacının– epeyce farklı bir tanımlamasını yapar. Foucault 1978-79 tarihli Collège de France derslerinde neoliberalizmin yeni bir siyasal rasyonalite olarak önemini vurgular, kapsamının ve sonuçlarının ekonomi politikalarının ve sermayenin güçlendirilmesinin çok ötesine geçtiğini belirtir.²⁴ Daha doğrusu, bu rasyonalite kapsamında piyasa ilkeleri devlet tarafından ve devlete uygulanan hâkim ilkeler haline gelir, ama aynı zamanda kurumlar ve kuruluşlar aracılığıyla toplumun her yerinde

22. Slobodian, *Globalists*, özellikle bkz. Giriş ve 1. Bölüm.

23. Guido Brera ve Edoardo Nesi, *Everything Is Broken Up and Dances: The Crushing of the Middle Class*, New York: Other Press, 2018, bu sürecin son derece parlak, lirik ve dokunaklı bir izahıdır.

24. Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics: Lectures at the College de France, 1978-79*, haz. Michel Sennelart, çev. Graham Burchell, New York: Picador, 2004; Türkçesi: *Biyopolitikanın Doğuşu: Collège de France Dersleri 1978-1979*, çev. Alican Tayla, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2015.

—okullarda, işyerlerinde, hastanelerde, vs.— dolaşıma girer. Bıktırıcı gerçeklik ilkelerine dönüşen bu ilkeler varoluşun tüm alanlarına hükmeder, bizzat *homo oeconomicus*'u yeniden yönlendirir, onu dönüştürerek mübadele ve ihtiyaçların karşılanması öznesi (klasik liberalizm) olmaktan çıkarıp rekabet ve insan sermayesini artırmanın öznesi (neoliberalizm) haline getirir. Aynı zamanda Foucault'ya göre neoliberal rekabetçi piyasaları siyasal destek gerektiren bir şey olarak formüle ettiler ve böylece Foucault'nun verdiği adla devletin “yönetimselleştirilmesinin” yeni bir biçimini geliştirdiler. Yeni yönetsel rasyonaliteye göre bir yandan tüm yönetim piyasa için'dir ve piyasa ilkelerince yönlendirilir, diğer yandan piyasalar siyasal kurumlar tarafından inşa edilmeli, hareketleri kolaylaştırılmalı, desteklenmeli, hatta zaman zaman kurtarılmalıdır. Rekabetçi piyasalar iyidir hoştur, ama tam olarak doğal ve kendi kendine yeterli değildir. Foucault'ya göre neoliberal rasyonalitenin bu iki özelliği (piyasa ilkelerinin her yerde hazır ve nazır yönetim ilkeleri olarak olgunlaştırılması ve yönetimin ta kendisinin piyasalara hizmet edecek şekilde yeniden biçimlendirilmesi) neoliberal rasyonelliği sadece Keynesçilikten ya da sosyal demokrasiden değil, klasik ekonomik liberalizmden de ayırt eden özelliklerdendir. Bu özellikler her yerde hâkim olabilecek ve olacak “liberal yönetselliğin yeniden programlanmasını” sağlar; özneyi girişimcileştirir, emeği insan sermayesine çevirir, devleti yeniden konumlandırır ve yeniden düzenler. Demek ki Foucault'culara göre neoliberalizmin liberal düzenlerde hâkim olan ya da “davranışı yönlendiren” değerleri, koordinatları ve gerçeklik ilkelerini kökten değiştirmesi, neoliberalizmin kapitalizmi yeniden yüklemesinden daha önemlidir.²⁵

Kitabım neoliberalizme yönelik hem neo-Marksist hem Foucault'cu yaklaşımlardan faydalaniyor ve aynı zamanda her iki yak-

25. Bunun örnekleri için şu eserlere bkz.: Wendy Brown, *Halkın Çözülüşü*; Michel Feher, *Rated Agency*; Pierre Dardot ve Christian Laval, *Dünyanın Yeni Akı: Neoliberal Toplum Üzerine Deneme*, çev. Işık Ergüden, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2. Baskı, 2018.

laşımın neoliberal projenin ahlaki yönüyle ilgili ihmalini telafi etmek için onları genişletiyor. İki yaklaşıma birbirlerine karşıtlarını ya da iktidar ve tarihsel değişim hakkındaki maddi ve düşünsel (*ideational*) anlayışlara indirgenebilirlermiş muamelesi yapmıyor, onun yerine son kırk yılda dünya çapında gerçekleşen neoliberal dönüşümlerin farklı boyutlarını ortaya koyarken bunları kullanıyor. Neo-Marksist yaklaşım kurumlara, politikalara, ekonomik ilişkilere ve sonuçlara odaklanıp neoliberalizmin hâkim siyasal akıl ve özne üretim biçimi olarak yol açtığı çok daha kapsamlı etkilerini ihmal ediyor. Foucault'cu yaklaşım ise devlet, toplum ve özneleri yönlendiren, düzenleyen ve ilişkilendiren ilkelere, her şeyden öte de neoliberalizmin değer ve değerler üstüne tutturduğu yeni söyleme odaklanırken, onun habercisi olduğu ve inşa ettiği küresel sermayenin çarpıcı yeni güçlerine pek dikkat etmiyor. Birincisi neoliberalizmin kapitalizmde yeni bir sayfa açtığını, yeni güçler, çelişkiler ve krizler ürettiğini gösteriyor. İkincisi ise neoliberalizmin liberal aklı yeniden şekillendirirken dönüştürdüğü hükümetlere, özneler ve öznelliklere ışık tutuyor; kapitalizmin tekil olmadığını, kendi mantığıyla işlemediğini, daima başka siyasal rasyonellik biçimleri tarafından örgütlendiğini açığa çıkaranın neoliberalizm olduğunu düşünüyor. Her iki yaklaşım da reel neoliberalizmin ve mevcut konjonktürün niteliklerini anlamaya katkı sunuyor. Tekrar hatırlatmak gerekirse, bu kitapta esasen neoliberal rasyonelliğin unsurlarını ve etkilerini yeniden düşünmeyle, bu rasyonelliğe dair kavrayışımızı genişleterek demokrasiye çok yönlü saldırısını ve hukuka dayalı toplumsal adalet yerine geleneksel ahlaki geçirme gayretini hesaba katmayla ilgileniliyor.

Toplum Tedavülden Kaldırılmalıdır

Demokrasi, Eşitlik ve Toplumsal Olan

“Demokrasi” kelimesi antik Yunan tabirleri olan *demos* (halk) ile *kratos*’tan (iktidar ya da yönetim) türemiştir. Oligarşi, monarşi, aristokrasi, plütokrasi, tiranlık ve sömürge yönetiminin aksine demokrasi halkın kendi kendini yönettiği siyasal düzenlemeleri anlatır.¹

Siyasal eşitlik demokrasinin temelidir. Anayasadan kişisel özgürlüğe, özgül ekonomik biçimlerden özgül siyasal kurumlara kadar geri kalan her şey tercihe bağlıdır. Sadece siyasal eşitlik siyasal iktidarın yapısının ve eylemlerinin bütün tarafından onaylanmasını, bütüne hesap verebilir olmasını garantiye alır. İster bariz siyasal dışlamalar ya da imtiyazlar, aşırı toplumsal ya da ekonomik farklılıklar, bilgiye eşitsiz ya da güdümlü erişim yüzünden olsun, ister seçim sisteminin manipülasyonu yüzünden, siyasal eşitlik ortadan kalkmışsa, siyasal iktidar kaçınılmaz olarak bütün değil belli bir kesim tarafından ve bu kesimin çıkarına kullanılacaktır. Halkın yönetimi ortadan kalkacaktır.

1. Antik Yunanların *demos* ile ne kastettiği çağımız araştırmacıları arasında bir tartışma konusudur. Örneğin bkz. Josiah Ober, “The Original Meaning of Democracy”, papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1024775, ayrıca Daniela Cammack’ın şurada Ober’e yönelttiği eleştirisi: “The Dêmos in Dêmokratia”, papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstractid=2881939.

Siyasal eşitliğin demokrasi için önemi yüzünden Rousseau da demokratik bir halkta güç farklarının “şiddet yoluyla tahakküme yol açacak kadar büyük olmaması”, ayrıca kimsenin “başka birini satın alacak kadar zengin ya da kendini satmaya mecbur kalacak kadar yoksul” olmaması gerektiğinde ısrar eder.² Rousseau’nun söylemeye çalıştığı şey, topluluk şiddeti ya da mahrumiyetin sistemleşmesi halinde adaletsizlik ve acıya yol açılmasının ötesinde, demokrasinin son bulacağıydı. Demokrasi için siyasal eşitliğin önemi aynı zamanda Alexis de Tocqueville’in demokrasinin modern dönemde ortaya çıkışını “toplum malzemesinde bir devrimle” –zümreleri ya da onun tabiriyle “şartların eşitsizliğini” yok eden bir toplumsal dönüşümle– özdeşleştirmesinde de görülüyor.³ Siyasal eşitliğin demokrasi için taşıdığı önem, aynı zamanda iktidarı çoğu moderninden daha iyi anlayan antik Atinalı demokratların demokrasiyi taşıyan üç sütunu şöyle tanımlamalarının da sebebiydi: *isegoria*, her yurttaşın kamu politikası meselelerinde konuşma ve meclis tarafından dinlenmede eşit hak sahibi olması; *isonomia*, yasa karşısında eşitlik; *isopoliteia*, oyların eşit ağırlıkta olması ve siyasal görev alma fırsatında eşitlik. Atinalılar özgürlüğü yüceltmış olabilir, ama demokrasiyi yerinde tutan çıpanın eşitlik olduğunu anlamışlardı.

Liberal, burjuva ya da kapitalist diye farklı şekillerde adlandırılan demokrasiler siyasal eşitlik açısından ölçülüp biçildiğinde hiçbir zaman eksiksiz olmadılar ve barındırdıkları demokratik malzeme de son yıllarda düzenli olarak zayıfladı. Hem zaten kapitalist ekonomileri olan büyük ulus-devletlerde sırf siyasal eşitliği sağlama almak bile nasıl mümkün olabilir ki? Sheldon Wolin bu tür ortamlarda demokrasi kültürünü geliştirmenin bilhassa dev-

2. Jean-Jacques Rousseau, *The Social Contract*, çev. Maurice Cranston, Londra: Penguin, 1968, 2. kitap, 11. bölüm, s. 96; Türkçesi: *Toplum Sözleşmesi*, çev. Vedat Günyol, İş Kültür, 2001.

3. Alexis de Tocqueville, *Democracy in America*, çev. Harvey C. Mansfield ve Delba Winthrop, Chicago: Chicago University Press, 2000, s. 2-7; Türkçesi: *Amerika’da Demokrasi I, II*, çev. Özcan Doğan, Doğu Batı, 2015-16.

let'ten talep edildiğini, devletin yurttaşlar arasında güç eşitsizliklerini azaltma maksadıyla eylemde bulunmasının beklendiğini belirtiyor. Ancak o zaman siyasal eşitliğe yaklaşılabılır; ancak o zaman siyasal yaşam seçkinlerden ziyade bütüne hizmet edebilir.⁴ Wolin bu paradoksal demokratik gereklilik, yani devletlerin siyasal eşitliği inşa etmesi gerekliliğiyle ilgili görüşünün altını çizmek için Hegel'in *Hukuk Felsefesi*'ne Marx'ın yönelttiği eleştiriyi onaylayarak aktarır: Modern devletin "tüm biçimlerinin... hakikatinin demokrasi olduğu, bu yüzden de demokrasi değillerse sahte oldukları açıktır."⁵ Wolin'e göre Marx'ın kastettiği şey modern devletin, meşruluğunu tüm toplumun yararına hüküm sürme ve seçkinlerin aracı olmaktan ziyade ortak yarar sağlama iddiasından aldığıdır. Demokrasinin "herkesin katkılarına, fedakârlıklarına ve sadakatine dayanan... herkesin yararını hedefleyen müstakil bir cemiyet türü" olduğunu Marx'ın kabul ettiğini düşünür.⁶ Ayrıca Wolin devletin kendi iktidarını kullanarak demokratik bir yurttaşlık yaratmasını siyasal iktidarın doğal akışına ters bulur.⁷ Tocqueville'in bu meseleyi tartışırken açıkça gösterdiği üzere bu doğal akış yoğunlaşmaya ve merkezileşmeye doğrudur; siyasal iktidar, özellikle de devlet iktidarı, kendi etkisini yayılım yoluyla doğal olarak azaltmayacak, fiili yönetim tam da yayılım yoluyla iş görse bile bu durum değişmeyecektir.

O halde demokrasi, ilk dönem Avrupa modernliğinde doğan savaş halindeki üçlünün, ulus-devletler ve kapitalizmden sonra gelen en zayıf üyesidir.⁸ Wolin'e göre demokratik devlet diye bir şey

4. Sheldon Wolin, *Fugitive Democracy and Other Essays* (Kaçak Demokrasi ve Başka Yazılar), Princeton, NJ: Princeton University Press, 2001.

5. Wolin, "Democracy and the Political", *Fugitive Democracy* içinde, s. 247. Wolin'e göre Marx'ın kastı şudur: Modern devletin meşruiyetinin temelinde seçkinlerin bir aracı olmaktan ziyade bütün toplumun faydası için yönetme, ortak yarar sağlama iddiası yatar. Hegel'deki, modern devletin "evrensel" olması emelini ya da fikrini kabul eden Marx, ardından meşhur hamlesiyle bu emelin gerçekleşmesi için "maddi hayatta devrim" olması gerektiğini açığa çıkarır.

6. Wolin, "Democracy and the Political", s. 247.

7. A.g.y.

8. Bizim zamanımız için de Wolin şöyle der: "siyasal demokrasinin tahdidi..."

mümkün değildir, çünkü devletler halkın yarattığı “fazladan iktidarı” ele geçirir, kurumsallaştırır ve kendisi kullanır; demokrasi-lerde bile demokrasi devletin dışında bir yerlerde yaşam bulur.⁹ Demokratikleşmiş kapitalizm de çelişkili bir sıfat tamlamasıdır ve radikal demokratlar alternatif ekonomik biçimleri desteklemekte haklıdır. Bununla beraber, kapitalizm az çok demokratik yönleri doğru itilebilir, devletler de demokrasinin temeli olan siyasal eşitliği beslemek ya da bastırmak için daha fazla ya da daha az şey yapabilir.

Peki genel methiyeleri bir yana bırakırsak, bu bağlamda siyasal eşitliği artırmak ve korumak için ne yapılabilir? Devletin yeterli yaşam koşullarını (gelir, barınma, sağlık hizmeti) sağlamak için önlemler alması, çaresizlik sebebiyle haklardan mahrum kalmayı engellemekte can alıcı önemdedir. Ayrıca siyasal iktidarı paylaşması fiilen engellenecek olanların kaliteli yurttaşlık eğitimine, oy kullanmaya ve memuriyete erişimini devletin desteklemesi de hayati önem taşıyor. Demokrasi, serveti elinde toplayan az sayıda kişinin siyasal iktidar direksiyonunu ele geçirmesini önlemek için sürekli uyanık olmayı da gerektirir. Zenginler (şirketler, gruplar ya da bireyler) bu direksiyona ulaşmaya çalışmaktan asla vazgeçmeyecektir ve bir kez anlamlı bir başarı kazandılar mı kendi çıkarları için yapacaklarının sınırı yoktur; sıradan insanların, yoksulların ve tarihsel olarak marjinalleşmişlerin siyasette iddiada bulunmalarını, hatta oy kullanmalarını engellemeye de pekâlâ çabalayabilirler.¹⁰ Kısacası, ulus-devletler ve kapitalizm bağlamında

sosyal demokrasi düşmanlığıyla yakından bağlantılıdır.” Wolin, *Fugitive Democracy*’ye önsöz, s. ix.

9. Wolin, *Fugitive Democracy*’ye önsöz, s. ix.

10. Bu çabalar genelde düşünce düzeyinde kalsa da, James Buchanan, Koch Kardeşler ve Cato Enstitüsü’nün özenle geliştirdiği ve demokrasinin yerine zengin beyazların iktidarını getirmek üzere siyasetin kurumlarını ve siyasal söylemi ele geçirmeyi gayet bilinçli bir şekilde hedefleyen projelerde olduğu gibi zaman zaman daha somut biçimler de alabilir. Bkz. Nancy MacLean, *Democracy in Chains: The Deep History of the Radical Right’s Stealth Plan for America*, New York: Viking, 2017. Seçimde hile yapmak ve seçmenleri sindirmek son yıllarda Cumhuri-

demokrasiye yönelmek için sağlık hizmetinden kaliteli eğitime, ekonomik yeniden bölüşümden servetin yozlaştırıcılığına karşı kuvvetli koruyucu aygıtlara kadar farklı konularda devletin kamu yararını gözetmesi gerekir. Demokrasinin egemen olması arzu ediliyorsa piyasaların ya da piyasanın önde gelenlerinin hüküm sürmesine izin verilemez; demokrasinin temeli olan siyasal eşitliğin sağlanması için bunların zapturapt altına alınması gerekir.

Açık konuşmak gerekirse, buradaki iddiam demokrasilerin on dokuzuncu yüzyıldan beri “toplumsal sorun” denen meseleyle başa çıkması gerektiği değil; yani kapitalizmin azınlık için daha önce eşi benzeri görülmemiş bir zenginlik yaratırken çoğunluk için bünyevi bir yoksullaşma yaratmasının telafi edilemeyeceği ya da nasıl telafi edileceği meselesinin halledilmesini beklemiyorum. “Toplumsal sorun” genelde yoksullara şefkat göstermek, hüsnüniyet ya da toplumsal kalkışma kaygısı çerçevesinde ele alınıyor. Buradaki önemli nokta ise farklı: Demokrasi, kendi kendini ılımlı bir şekilde yönetecek bir halk yaratma, toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerin siyasal eşitliği tehlikeye atmasına çare arama yönünde açık bir çaba gerektiriyor.

Demokrasi aynı zamanda farklılıklarımızı ve ayrılığımızı aşan bir ortak ve bağlantılı kaderi deneyimlediğimiz bir yer olan toplumun sağlam bir şekilde geliştirilmesini de gerektiriyor. Kavramsal ve pratik olarak devlet ile kişisel yaşam arasına yerleşmiş bulunan toplumsal, son derece eşitsiz geçmişleri ve kaynakları olan yurttaşların bir araya gelme ve birlikte düşünme potansiyeline sahip olduğu yerdir. Kamu hizmetlerinin tedariki yoluyla (sadece

yetçi Parti'nin açık ve doğrudan taktikleri haline gelmiş, bu taktikler 2018 ara seçimlerinde canlı bir şekilde sergilenmişti. Sascha Meinrath, “Two Big Problems with American Voting That Have Nothing to Do with Russian Hacking”, *The Conversation*, 6 Kasım 2017, <http://theconversation.com/two-big-problems-with-american-voting-that-have-nothing-to-do-with-russian-hacking-86889>; German Lopez, “Voter Suppression Really May Have Made the Difference for Republicans in Georgia”, *Vox*, 7 Kasım 2018, www.vox.com/policy-and-politics/2018/11/7/18071438/midterm-election-results-voting-rights-georgia-florida.

hizmet görmekle kalmayıp) siyaseten haklarımızı aldığımız ve bir araya geldiğimiz, tarihsel olarak üretilen eşitsizliklerin siyasal erişim, ses çıkarma ve muamele görme farklarında görünür kılındığı, ayrıca bu eşitsizliklerin kısmen de olsa giderilebileceği yerdir. Kapitalist düzenlerde liberal özalciliğe eşlik eden siyasetten arındırılmış katmanlaşmaların, dışlamaların, zelilleştirmelerin ve eşitsizliklerin esas panzehri toplumsal adalettir, ayrıca büyük ulus-devletlerde ya da onların Avrupa Birliği gibi ulus-sonrası haleflerinde doğrudan demokrasinin olanaksızlığına da bizatihi mütevazı ve yerinde bir cevaptır. Toplumsal adalet (kapitalizm, sömürgecilik, ırk, toplumsal cinsiyet ve diğerlerinin güçlerinin hafifletilmesi) ideolojik bir ikna meselesinden ziyade, –hep yerine getirilmemiş halde olan– demokrasi vaadini sürdürmek ile bu vaatten tümüyle vazgeçmek arasındaki tek bariyerdur. Toplumsal olan, bizim tek tek bireyler ya da ailelerden; ekonomik üreticilerden, tüketicilerden ya da yatırımcılardan; salt ulusun üyelerinden ibaret olmadığımız yerdir.

Toplumsal olanın varlığının ve fikrinin –anlaşılabilirliği, katmanlaştırıcı güçleri barındırması, her şeyden öte de adalet ve kamu yararı alanı olmaya müsaitliğinin– tam da neoliberalizmin kavramsal, normatif ve pratik düzeyde imha etmeye çalıştığı şey olması çarpıcıdır. Hayek tarafından anlamsız bir sözcük olduğu gerekçesiyle reddedilen, Thatcher tarafından da var olmadığı ilan edilen (“öyle bir şey yok...”) “toplum”, bugün sağ açısından aşağılayıcı bir sözcüktür. Çünkü bu sağ, “toplumsal adalet savaşçıları”nı (SJW) toplumsal eşitlik, medeni haklar, pozitif ayrımcılık, hatta kamu hizmeti olarak eğitim gibi istibdat yöntemleriyle özgürlüğü baltaladıkları iddiasıyla kötüleyen bir sağdır. Neoliberalizmin açıkça ilan ettiği amacı, gerek özelleştirme yoluyla (Reagan-Thatcher devrimi), görevlerini devrederek (Birleşik Krallık’

* 21. yüzyıl başında ortaya çıkan bu siyasal ideolojiye göre hiyerarşi ve gönünlülük temelli bir toplumsal dayanışma teorisi ile serbest piyasayı bütünleştirmek gerekiyordu. –ç.n.

taki “Büyük Toplum”^{**} ve Bush’un “bin ışık noktası”^{***} şiarları), sosyal yardımdan geriye kalan her şeyi tümünden kaldırarak; gerekse “idari devleti yapıbozuma uğratarak” (Steve Bannon’ın Trump’ın başkanlığı dönemindeki hedefi) sosyal devleti tedavülden kaldırmaktır. Bunların hepsinde de piyasalara uygunsuz müdahaleler ya da özgürlüğe saldırı sayılarak reddedilen, sadece toplumsal kural-lılık ve yeniden bölüşüm değildir. Demokrasinin siyasal eşitliğe olan bağımlılığı da fırlatılıp atılmaktadır.¹¹

Toplumsala yönelik, birazdan daha yakından ele alacağımız neoliberal saldırı bir yandan *antidemokratik kültürü aşağıdan ya-ratmak*, diğer yandan *antidemokratik devlet iktidarı biçimlerini yukarıdan inşa etmek* ve meşrulaştırmak için anahtar niteliğindedir. Bu ikisi arasında derin bir sinerji bulunur: Giderek demokra-siden uzaklaşan ve antidemokratikleşen yurttaşlar, antidemokratik bir devleti onaylamaya giderek daha gönüllü olacaktır. Toplumsa-la yönelik saldırı farklılıklar barındıran ve kendi kendini yönetme-de eşit pay sahibi olma hakkı bulunan bir halkın gözetimindeki de-mokratik toplum anlayışını yenilgiye uğrattırırken, siyaset aşırı ve uzlaşmaz konumların alanı olacak, özgürlük de –adıyla sanıyla düşmanı olan– toplumsalı ele geçirme, aksatma, hatta yok etme hakkı anlamına gelecektir.

Toplumsala ve toplumsal adalete neoliberal yıllarda yöneltilen saldırının en iyi tanıdığımız örneği özgür, kendi kendinden sorumlu hale getirilmiş bireyler adına sosyal devleti tedavülden kaldırma ve kötüleme projesidir. Kurumsallaşan bu projenin şiddeti Trump rejiminde giderek arttı; sağlık hizmeti, insani hizmetler, eğitim, barınma, emek, şehircilik ve çevre alanlarında sosyal hakları yö-netmek üzere tasarlanmış hükümet kurumlarının başına kamu ya-rarını korumak ya da idare etmekten ziyade piyasalaştırmaya ya

^{**} Baba George Bush tarafından 1990’da kurulan Işık Noktaları Vakfı’nın amacı toplumsal meselelere özel, hükümet dışı çözümler bulmaktır. –ç.n.

¹¹ Wolfgang Streeck buna ekonomiden arındırıcı demokrasi adını veriyor. Bkz. Streeck, *Satın Alınan Zaman*.

da ortadan kaldırmaya kendini adanmış kişiler getirildi.¹² Bir de Trump'ın damadı Jared Kushner'ın başında olduğu nevezuhur bir Amerikan Yenilikçilik Ofisi kuruldu. Bu ofisin Beyaz Saray'daki tanıtımında kullanılan "hükümet sorunlarına işletme fikirleriyle çözüm bulma amaçlı bir Özel Harekât Timi" ifadesi, demokratik yönetimin yerine inzibatın ve işletmeciliğin geçirilmesini, ayrıca toplumun üretim ve tüketim birimleri halinde parçalara ayrılışını tek cümlede anlatıyor.¹³ Yeni konumuna gelirken Kushner şöyle dedi: "Hükümet büyük bir Amerikan şirketi gibi yönetilmeli. Yurttaş olan müşterilerimiz için başarıya ve verimliliğe ulaşabileceğimizi umuyoruz."¹⁴ Yine de, burada "başarı ve verimlilik" peşinde koşan müşteriler değil şirketlerdir – müşteriler onların pazarlamasının ve halkla ilişkiler stratejilerinin alıcı tarafında yer alır. Dolayısıyla, Kushner siyasal bilgi ve deneyim eksikliğini, demokrasiyi anlamadaki yetersizliğini sergilemenin ötesine geçmiş; hükümet şirket gibi işlediğinde, özellikle de babasının ve kayınpederinin şirketleri gibi işlediğinde yurttaş-müşterilerin korunmasız, sömürülebilir ve manipüle edilebilir kazanç nesneleri haline geleceğini bilinçsizce itiraf etmiş olabilir.

Toplum Tedavülden Kaldırılmalıdır

Neoliberal düşünürler içinde toplumsal ve toplum mefhumunu en sistemli şekilde eleştiren, sosyal demokrasinin en kalıcı eleştirisini ortaya koyan kişi Friedrich Hayek'tir. Hayek'in toplumsala düş-

12. Plütokrasiyi yıkıcı değil sağduyuya uygun bir siyasal biçim gibi sunan Trump böylelikle "ekonominin başına neden zengin birini" getirdiğini ve kabinesini ultra-zenginlerle doldurduğunu da destekçilerine tatlılıkla açıklamış oldu.

13. Ashley Parker ve Philip Rucker, "Trump Taps Kushner to Lead a SWAT Team to Fix Government with Business Ideas", *Washington Post*, 26 Mart 2017, www.washingtonpost.com/politics/trump-taps-kushner-to-lead-a-swat-team-to-fix-government-with-business-ideas/2017/03/26/9714a8b6-1254-11e7-ada0-1489b735b3a3_story.html?utm_term=.de72e20479d1.

14. Parker and Rucker, "Trump Taps Kushner to Lead a SWAT Team to Fix Government with Business Ideas."

manlığı üstbelirlenmiştir, hatta üst'ün ötesinde aşırı belirlenmiştir denebilir, çünkü epistemolojik, ontolojik, siyasal, ekonomik, hatta ahlaki dayanaklar arayışındadır. Toplumsal mefhumunun ta kendisini yanlış ve tehlikeli, anlamsız ve sığ, yıkıcı ve aldatici bulur; “anlamsal” bir “düzenbazlık” olduğunu savunur. Toplumsala dair bir kaygı taşımak kolektif varlığı kontrol etmeye yönelik tüm alçakça çabaların işareti, tiranlığın kanıtıdır. Hayek “toplumun... eğreti bir ifade”, “yarattığı beklentileri karşılayamadığı zaman yakınlıklarımızı yönelttiğimiz yeni ilah” olduğunu savunur.¹⁵ En iyimser bakışla, der, bu sözcük antik dünyaların küçük ve samimi cemiyetlerine duyulan nostaljiyi barındırır ve yanlış bir şekilde “ortak hedeflere doğru beraber ilerlendiğini” varsayar. En kötümser bakışla ise, hükümetin zorlayıcı gücünün kılıfıdır.¹⁶ Toplumsal adalet bir “serap”tır ve onun cazibesine kapılmak da “özgür bir medeniyetin diğer değerlerinin çoğuna ciddi bir tehdit yaratır”.¹⁷

Toplum ve toplumsal adalet nasıl bunların hepsi birden olabilir? Ayrıca Hayek'in topluma ve toplumsal adalete düşmanlığının kökü nerededir? İlk ipucu “toplum”un modern anlamındaki muğlaklık karşısında Hayek'in uğradığı hüsranda yatıyor. Bu sözcüğün insanlar arasındaki çok farklı türden bağları ifade etmesi “yanlış bir şekilde bu cins bütün sistemlerin aynı türden olduğu izlenimini yaratıyor” ve Hayek toplumun küçük seçilmiş gruplardan ulus-devletlere anlamsal kayışında gevşekliğin ötesinde bir şey görüyor.¹⁸ İngilizcedeki “*society*” (toplum) teriminin Latince kökeninin (*socius*'tan *societas*) şahsen tanınan bir akranı, yani arkadaşı çağrıştırdığına dikkat çeken Hayek, çağdaş kullanımda kayıp geçmiş karşısında tehlikeli bir romantizm yaşandığı tespitini yapıyor.

15. F. A. Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, 2. Cilt: *The Mirage of Social Justice*, Chicago: University of Chicago Press, 1973, s. 69; Türkçesi: *Hukuk, Yasama ve Özgürlük*, çev. M. Erdoğan, M. Öz, İş Kültür, 2010.

16. F. A. Hayek, *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism*, Chicago: University of Chicago Press, 1989, s. 112-13.

17. Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, 2. Cilt, s. 66-68.

18. Hayek, *The Fatal Conceit*, s. 112.

Buna göre kitlesel ölçekte gayrişahsi, maksatsız ve önceden tasarlanmamış insan işbirliğini ifade etmek için “toplum” sözcüğünü kullanmak yanlış. Modernlikteki karmaşık karşılıklı bağımlılık, diyor Hayek, yakınlık hissinden ya da örgütlü ortak çabalardan kaynaklanmaz, piyasalardan ve ahlaki geleneklerden yayılan davranış kurallarına uyan bireylerden kaynaklanır.¹⁹ Buna “toplum” adını vermek “sürekli şahsi temas halindeki bireylerin arkadaşlığı ile ancak uzun ve sonsuza dek dallanıp budaklanan ticaret zincirleri sonucunda ortaya çıkan işaretlerle birbirine bağlı olan milyonların teşkil ettiği yapı gibi tümünden farklı oluşumları” yanlış bir şekilde aynı kefeye koyuyor.²⁰ Ne var ki bu işlem sadece yanlış olmakla kalmıyor, aynı zamanda toplumsal adalet ya da planlama savunucularının modern düzenleri totaliterliğin hammaddesi olan maksatlı, örgütlü yarar mefhumları üzerine kurmaya yönelik “örtük arzusunu” da açığa çıkarıyor.

Hayek toplum fikrinde ve toplumun idealleştirmesinde ikinci bir tehlikeli yanılgı görüyor. Bu kavram, diyor Hayek, bireylerden oluşan bir toplamın yanlış bir şekilde kişileştirilmesine ve “dağınık düzenin gayrişahsi ve kendiliğinden süreçlerinin ortaya çıkardıklarının... düşünülüp taşınılmış insan yaratımının sonuçları” olarak kavrandığı yanlış bir animizme dayanıyor.²¹ Hem kişileştirme hem de animizm belli şeylerin “toplum için değerli olduğu” ve devlet tarafından desteklenmesi gerektiği gibi (toplumun genişleyen kapsamını ve zorlayıcı gücünü meşrulaştıran) bir hüsnükuruntu yaratıyor, halbuki bunlar ancak bireylerin ya da grupların değer biçebileceği şeylerdir.²² Kişileştirme ve animizm aynı zamanda toplumun kendiliğinden süreçlerin etkilerinden ibaret olmadığı, o yüzden de bir bütünmüş gibi manipüle ve seferber edilebileceği inancına yol açıyor; totalitarizmin temelinde de bu yatıyor.²³ Ay-

19. Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, 2. Cilt, s. 67.

20. Hayek, *Fatal Conceit*, s. 113.

21. Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, 2. Cilt, s. 75-76, ve *The Fatal Conceit*, s. 116.

22. Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, 2. Cilt, s. 76-78.

rica bunlar toplumun tasarım ürünü olduğu, daha rasyonel bir tasarımla, yani düzenin, yenilikçiliğin ve ilerlemenin hakiki temeli olan evrimleşmiş gelenekleri ve özgürlükleri dizginleyecek bir tasarımla iyileştirilebileceği inancına da kapı açıyor.²⁴

Her şeyin ötesinde, yanlış kişileştirme ve animizm toplumu bir adalet sahnesi olarak üretme hatasına sebep oluyor. Toplumun bireylerin dışında var olduğuna inanılırsa ve bu düzenin kasıtlı bir insanın sonucu olduğu düşünülürse, tasarımcılar tarafından adaleti gözetecek şekilde tasarlanabileceği fikrine ulaşılır. Bu da hem piyasalara hem de ahlaki yasalara sınırsız devlet müdahalesine kapı açar ki Hayek'e göre böyle bir müdahalenin "kendine has bir hızlanma eğilimi vardır":

Bireyler ya da gruplar konumlarının hükümet eylemlerine ne kadar bağlı olduğunu düşünürlerse, hükümetlerin kabul edilebilir bir bölüşüm adaleti planını hedeflemesi için o kadar çok ısrar edeceklerdir; hükümetler yerleşik bir arzu edilir bölüşüm modelini gerçekleştirmek için ne kadar çok çalışırsa, farklı bireylerin ve grupların konumunu o kadar çok kontrol altına almak zorunda kalırlar. "Toplumsal adalet" inancı siyasal eylemi belirlediği müddetçe bu sürecin totaliter bir sisteme yaklaşması ister istemez hızlanacaktır.²⁵

Devlet-güdümlü planlama ya da adalete Hayek'in getirdiği alternatif yaygın olarak söylendiği üzere serbest piyasa kapitalizmi değildir. 3. Bölümde daha ayrıntılı olarak ele alacağımız gibi, ahlak ve piyasalar evrimleşmiş ve disipline olmuş davranışları birlikte ortaya çıkararak "dağınık düzeni yaratacak ve sürdürecektir". Evrimleşmiş davranışlar "içgüdü ile aklın arasında durur" ve rasyonel olarak yeniden oluşturulabilse bile rasyonel gerekçelendirmeye tabi tutulamaz.²⁶ Hem piyasaların hem ahlakın işlevi ko-

23. Hayek, *The Fatal Conceit*, s. 113.

24. Hayek'in bu fikirlerin hepsini Marx'a atfetmesi, Marx'ın toplumsal iktidar, tarih, hatta komünizmin olanakları teorisinin yanlış okumasına dayanır.

25. Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, 2. Cilt, s. 68.

26. Aslında hiçbir ahlaki kural rasyonel gerekçelendirmeye tabi tutulamaz, çünkü evrimleşir, maksatlılığın ve kavrayışın ötesinde anlamlar ve değerler taşır. Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, 2. Cilt, s. 68-70.

nusunda geriye dönük olarak bir şeyler söyleyebilsek de, bunlar işlevci bir tasarımın ürünü değildir; hatta evrimsel olarak ortaya çıkışları ve tam olgunlaşmamış işleyişleri Hayek'e göre temel önemdedir: "Sebebin bilmediğimiz ya da gerekçesini ortaya koymadığımız her şeyi yapmayı bıraksaydık... büyük ihtimalle çok geçmeden ölürdük."²⁷

O halde piyasa ve ahlak, rasyonel ya da irrasyonel bir akılla mukayese edilemeyeceği gibi onun karşısına da konamaz. Piyasa ve ahlak kalıcı ve geçerlidir, çünkü "kendiliğinden" ortaya çıkar, evrimleşir ve "organik olarak" uyarlanırlar, insanları maksatlarından bağımsız olarak bir araya getirip birbirlerine bağlarlar, devlet zoruna ya da cezasına güvenmeksizin davranış kurallarını yerleştirirler. Hem piyasalar hem ahlaki gelenekler statik değil dinamik bir düzen oluşturur, "başka türlü var olamayacak" yeni insan "güçlerini" var ederler.²⁸ Her ikisi de insan niyetinin hilelerine ya da insan aklının yanılgılarına güvenmeksizin, ayrıca devletin güçlerine başvurmaksızın geniş kitlelerde isabetli davranışları yaygınlaştırır.

Hayek'e göre piyasalar ve ahlak aynı zamanda adaletin hakiki doğasını da –etkilerden ya da sonuçlardan ziyade münhasıran davranışla ilgilenmesi gereğini de– açığa çıkarır. Adalet koşullar ya da gidişatla değil, sadece evrensel uygulaması olan doğru ilkelerle ilgilidir.²⁹ Ayrıca adaletin çaba göstereni ya da hak edeni ödüllendirmekle hiçbir ilgisi yoktur. Hatta Hayek bu açıdan Faydacıların, özellikle de John Stuart Mill'in yanlış olduğunu düşünür ve adil "toplum eşit düzeyde hak eden herkese eşit düzeyde iyi davranmalıdır" diye yazdığı için eleştirir onu.³⁰ En önemlisi de, kapitalizmin en iyi savunmasının çok çalışanı ödüllendirmek olduğu fikrini popülerleştirdiği için Horatio Alger'e saldırır.³¹ Aslında Hayek piyasaların katkıdan başka hiçbir şeyi ödüllendirmedeğini tekrar tekrar belirtir.³² Zenginlik ya da yenilikçilik gibi katkılar büyük çabaların

27. A.g.y., s. 68.

28. A.g.y., s. 79.

29. A.g.y., s. 31-36.

30. A.g.y., s. 63.

31. A.g.y., s. 74.

meyvesi olabilir de olmayabilir de; üstelik tam aksine uzun ve yoğun emeğin getirisi çok az da olabilir.³³ Hayek bunun hayal kırıklığı yaratabileceğini bilir, ama adaletsiz olmadığını ilan eder – ikisini aynı kefeye koymak sosyal demokratın büyük bir hatasıdır ona göre.

Geleneksel ahlak sistemleri pek çok açıdan piyasalarla paralellik arz eder, diye ekler Hayek, özellikle tasarım olmadan düzen sağlamaları ve adaleti sonuçlarda değil kurallarda aramaları bakımından paralellik vardır. Ahlaki gelenekler “kalıtsal bir değer sistemi” yaratır ve bu sistem de “bünyevi cehaletimizle”, hem dünyanın muazzam bilinemezliğini, hem de eylemlerimizin tüm sonuçlarını kapsayan cehaletimizle “başa çıkmak için bir araçtır”.³⁴ Her şeyi bilseydik, eylemlerimizin tüm sonuçlarını öngörebilseydik ve “amaçların... görelî önemi konusunda” görüş birliğine varabilseydik, der Hayek, “kurallara ihtiyaç kalmazdı”, ki buna ahlaki davranış kuralları da dahildir.³⁵ O halde ahlaki kuralların en yüksek değerler olmasının nedeni, bilinmeyen olgular ve ortak olmayan amaçlar problemini çözmeleri değil, bu probleme rağmen eylem yasaları sağlamalarıdır – bilinmeyebilirliğe yönelik kendine has bir hürmettir bu kurallar. Gelgelelim, bu halleriyle ancak ahlaki davranışlara rehberlik edebilirler; kendi başlarına ahlaki bir düzen yaratamazlar. Nasıl ki ekonomi alanında çaba ödül ile ölçülemezse, “ahlaki davranış da” belli sonuçlar için duyulan “ahlaki arzuları illaki karşılamaz”.³⁶ Bu durum ne yazık ki tıpkı bir şans oyununda tekrar tekrar kaybetmek gibi adil görünmeyebilir, hatta akıl almaz gelebilir.

32. Katkılar ile bunların ödülleri arasındaki farklılık kaçınılmazdır ve yine kaçınılmaz olarak hayal kırıklığı yaratır, ama adaletsiz değildir. Hayek, *The Fatal Conceit*, s. 118.

33. Hayek sonuçta ortaya çıkan kıskançlık ve hüsrânın kapitalizm karşıtı tavırlar doğurabileceğini kabul eder, ama ona göre bu tavırlar hem kapitalizmin nasıl işlediği hem de adaletin ne olduğu konusunda yanlış anlamalara dayanır. *The Fatal Conceit*, s. 199.

34. Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, 2. Cilt, s. 5, 8.

35. A.g.y., s. 8.

36. Hayek, *The Fatal Conceit*, s. 74.

“Ahlaken rasgele sonuçlardan hoşlanmıyor olmamız anlaşılır bir şey,” der Hayek, kendiliğinden bir düzenin yarattığı ve siyasal müdahaleden korunmuş ahlaki-ekonomik düzenlemelerden bahsederken; ama öngörülebilir kolektif sonuçlar planlayamayacak ya da ortak değerlerde anlaşılamayacak kadar cahil olduğumuz bir dünyada insanın özgür ve ilerleyen tarihinin acı gerçekleridir bunlar. Üstelik “doğası itibariyle sonucu herhangi bir kimsenin bildiği ya da bilebileceği bir şey tarafından belirlenemeyen bir durum yaratmaya yönelik beyhude çaba, sürecin kendisinin işleyişine zarar vermekten başka bir şeye yaramaz.”³⁷ Hayek buradan ahlaken dürüst ya da çalışkan kimselerin bu erdemlerinin ödülünü alamayabilecekleri iddiasına bir çırpıda geçerek “eşitsizliğin gelişmede temel nitelikte olduğunu” ve “evrimin” kelimenin yaygın anlamıyla “adil olamayacağını” ilan eder.³⁸ Gerçek adaletin tecellisi için oyunun kurallarının herkes tarafından bilinmesi ve uygulanması gerekir, ama her oyunun kazananları ve kaybedenleri vardır; medeniyet zayıflığın, başarısızlığın ve şansın etkilerini ardında bırakmaksızın evrimleşemez. Bu yüzden medeniyeti ilerletecek, eksikleri giderecek, bilgiyi yayacak, özgürlük barındıracak ve bütünüyle “tasarlanmamış” olmasına rağmen iyileşme kapasitesinden ödün vermeyecek “oyunu” Hayek şöyle tasvir eder:

Her oyun gibi, tek tek katılımcıların eylemlerine rehberlik eden kurallara göre ilerler. Katılımcıların amaçları, becerileri ve bilgileri farklıdır; dolayısıyla sonuç öngörülemez, kazananlar ve kaybedenler her zaman olur. Tıpkı bir oyunda olduğu gibi adil oynanmasında ve kimsenin hile yapmamasında ısrar etmekte haklı da olsak, farklı oyuncular için sonuçların adil olmasını talep etmek anlamsız kaçacaktır. Sonuçlar ister istemez kısmen beceriyle, kısmen de şansla belirlenecektir.³⁹

Dünyayı rasyonel bir plana ya da büyük bir ahlaki hesaba göre yeniden yaratmak isteyen “toplumsal adalet savaşçıları” konusunda Hayek’in neyi o kadar tehlikeli bulduğunu anlayabilecek bir

37. Hayek, *The Fatal Conceit*, s. 74. 38. A.g.y., s. 74, 118.

39. Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, 2. Cilt, s. 71.

konumdayız artık. Bu savaşçılar medeniyeti taşıyan ikiz sütunlar olan geleneksel ahlaka ve rekabetçi piyasalara saldırmak için “ölümcül bir hüsnükuruntu” olan toplumu ve ters bir eşitlik ilkesini kullanmaktadırlar. “Tüm kendi kendini düzenleyen süreçler” in ardında bir yönlendirici olduğunu düşünen ve maksatlı tasarımı aşan tarihsel evrimi ve toplumsal işbirliğini kavrayacak olgunluktan yoksun bir toplumsal ve düşünsel ilkelcilikten feyz almışlardır.⁴⁰ Ayrıca sonuçların eşitliğini talep etmeleri de çocukçadır. Ahlakı uygunsuz bir şekilde rasyonel standartlara tabi kılmaya çalışır, piyasadaki ve ahlaktaki adaleti kurallar değil sonuçlar çerçevesinde değerlendirirler. Yenilikçiliğe, gelişmeye ve kendiliğinden düzene zarar verecek şekilde piyasalara müdahale ederler.⁴¹ Toplumsal adalet yanlış yola sapmış olmakla kalmaz, aynı zamanda piyasaların ve ahlakın sağladığı adalete, özgürlüğe ve medeni gelişmeye de saldırır. Bizi bu yola sokan şey toplumun toplumsal ve siyasal yöneticiliğine duyulan inançsa, toplum tedavülünden kaldırılmalıdır.

Reel neoliberalizmde bu tedavülden kaldırma pek çok cephede gerçekleşir. Epistemolojik bakımdan toplumu tedavülden kaldırmak Thatcher’ın 1980’lerde yaptığı gibi varlığını inkâr etme ya da eşitsizlik kaygısını “kıskançlık siyaseti” diye yaftalamak demektir – başkan adayı Mitt Romney otuz yıl sonra bu ifadeyi kullanmıştı ve serveti vergilendirme önerilerinin böyle baştan savılması artık sıradan bir hal aldı.⁴² Bu tedavülden kaldırma siyaseten sosyal devleti (sosyal yardım, eğitim, parklar, sağlık, her türden hizmet) tedavülden kaldırmayı ya da özelleştirmeyi içeriyor. Hukukun çevre, sağlık, asayiş, emek ve tüketiciyi koruma önlemle-

40. A.g.y., s. 62-63.

41. “İktisadın insanlara tasarlayabileceklerini sandıkları şey konusunda ne kadar az bilgi sahibi olduklarını göstermek gibi garip bir görevi vardır.” Hayek, *The Fatal Conceit*, s. 76.

42. Michael White, “Nick Clegg’s ‘Politics of Envy’: A Brief History”, *The Guardian*, 29 Ağustos 2012, www.theguardian.com/politics/shortcuts/2012/aug/29/nick-clegg-politics-of-envy.

riyle birlikte eşitliğe ve sekülerliğe karşı çıkan özgürlük iddiaları savurmak anlamına geliyor. Etik bakımdan, toplumsal adalete geleneksel değerlerin doğal otoritesiyle meydan okumayı içeriyor. Kültürel olarak, ordoliberallerin “kitleleşmeyi-giderme” terimiyle kastettiği şeyi, yani tehdit edici kapitalist güçler karşısında bireyleri ve aileleri desteklemenin belli bir çeşidini beraberinde getiriyor.

Özellikle Amerikalıların aşına olmadığı bu son dönemeci kısaca açıklamak gerek. Köklerinin Freiburg Okulu’nda bulunduğu bilinen ordoliberalizm, tüm diğer neoliberalizm çeşitlerine nazaran –devlette, ekonomide ve öznde– daha aleni bir inşacılık barındırır. Kitleleşmeyi-giderme de bu inşacı tasarılar arasındaydı: Buradaki amaç ordoliberalere göre kapitalizmin bünyevi bir parçası olan ve giderek kitle halinde düşünen ve eylemde bulunan bir nüfus yaratılmasına kapı açan sürece kafa tutmaktı. Bu sürece “proleterleşme” adını veriyor (Marx’ın tarihsel anlatısının epeyce bir kısmını kabul ediyorlardı ama onun siyasal değerlerine ve umutlarına karşıydılar), kapitalizmin bireysellikten arınmış, hatta ülke topraklarına bağlılıktan kopmuş, sosyal devlet ya da sosyalist devrim talebiyle başkaldırması muhtemel bir toplumsal güç yarattığını düşünüyorlardı. Ordoliberal kitleleşmeyi-gidermenin hedefi bir yandan işçileri girişimcileştirerek (dolayısıyla yeniden bireyleştirerek) proleterleşmeye karşı durmak, diğer yandan ise işçileri ailevi kendi-ihtiyacını-giderme pratiklerinin zeminine geri çekmekti. Wilhelm Röpke’nin bu pratiklere ve onları kolaylaştıran politikalara verdiği isimle yeniden-kök-saldırma ve kendi-ihtiyacını-giderme, işçilerin “ekonomik gerileme karşısında daha metanetli” olmalarını sağlamak için yeni bir “antropolojik çerçeve” geliştirecekti.⁴³ “Cemaat ve aileye demirleyen” işçiler Röpke’nin çalışma arkadaşı Alexander Rüstow’un ekonomik fiyat

43. Wilhelm Röpke, *The Moral Foundation of Civil Society*, New Brunswick, NJ: Transaction Books, 2002, s. 32, akt. Werner Bonefeld, “Human Economy and Social Policy: On Ordo-Liberalism and Political Authority”, *History of the Human Sciences* 26, no. 2 (2013): 114.

ve faktör rekabetinin “soğuk toplumu” diye andığı şeye karşı koyabilecekti.⁴⁴ Bu çapa aynı zamanda işçilerin “‘refah devleti denen çürük meyveyi’ arzulayan proleter çılgınlığına av olmasını” da engelleyecekti.⁴⁵

Yirminci yüzyılın son döneminde sosyal devletin sağladığı hemen her şeyi bireylere ve ailelere aktarıp bu şekilde onları güçlendirmeyi amaçlayan siyasal reformlar sırasında “kitleleşmeyi-gidirmenin” yerini öznelere neoliberal “girişimcileştirilmesi” ve “insan sermayesine katılması” aldı.⁴⁶ Bu stratejiler aracılığıyla üç önemli şey gerçekleştirildi. Birincisi, girişimcileştirme ya da Fransız ve İngiliz tabiriyle “sorumlulaştırma”, Foucault’nun “girişimler çokluğu” adını verdiği bir özne, finansallaşmış biçimiyle ise Michel Feher’in tabiriyle insan sermayesinin değerini korumak ya da artırmak üzere tasarlanmış bir “insanın kendine yaptığı yatırımlar portföyü” üretti.⁴⁷ (Bu portföy çocuk bakımını, eğitimi, sağlığı, görünümü ve yaşlı bakımını içerir.) İkincisi, Röpke’nin metanet inşası için pastoral stratejilerinin, yani kentli hanelerin bostan ekip tavuk beslediği bir anlayışın yerine günümüzde proleterlikten ve sendikalılıktan arındırılmış işçiler “paylaşma” ve “sözleşme” ekonomisine girerek mallarını, zamanlarını, bağlantılarını ve kendilerini sermayeleşme kaynaklarına dönüştürüyorlar. Airbnb ile oda kiralayan; Lyft ya da Uber için şoförlük yapan; Task Rabbit’le serbest olarak getir götür işleri yürüten; motosiklet,

44. Alexander Rüstow, *Die Religion der Marktwirtschaft*, Berlin: LIT, 2009, s. 65 ve Rüstow, *Freiheit und Herrschaft: Eine Kritik der Zivilisation*, Münster: LIT, 2005, s. 365, akt. Bonefeld, “Human Economy and Social Policy”, s. 114. Ayrıca bkz. Rüstow, “Social Policy or Vitalpolitik”, *The Birth of Austerity: German Ordoliberalism and Contemporary Neoliberalism* içinde, haz. Thomas Biebricher ve Frieder Vogelmann, Londra: Rowman and Littlefield, 2017, s. 163-75.

45. Bonefeld, “Human Economy and Social Policy”, s. 114.

46. Melinda Cooper buna İngiliz Yoksulluk Yasası’nın geri dönüşü adını verir. Bkz. *Family Values*, 3. Bölüm.

47. Michel Feher, *Rated Agency*, s. 180-81. Ayrıca bkz. Michel Feher, “Self-Appreciation; or, The Aspirations of Human Capital”, *Public Culture* 21, no. 1 (2009): 27-28.

alet ve araba paylaşan ya da sadece yarı zamanlı veya kısa süreli gelir kaynaklarıyla (“ek işler”) hayatını sürdüren bireyler ve haneler ekonomik darboğazları ve gerilemeleri sağ atlatmayı hedefliyor. Üçüncüsü, eğitim, barınma, sağlık, çocuk bakımı ve sosyal güvenlik için ayrılan toplumsal yatırımlar azaltılırken, ailelerin sırtına da onlara muhtaç olanların (çocuklar, yaşlılar, engelliler, işsizler, borçlu öğrenciler ya da bunalımdaki veya madde bağımlılığı sorunu olan yetişkin) bakımı yükleniyor.⁴⁸

Neoliberalizm bu üç yolla kapitalizmi 1970’lerdeki krizde uçurumun kıyısından geri getirmekle kalmadı, aynı zamanda özneyi ve aileyi geç modernliğin çözüp dağıtan kuvvetlerinden de kurtardı. Hatta kitle toplumunun epistemolojik, siyasal, ekonomik ve kültürel bakımdan tedavülden kaldırılıp insan sermayesi ve ahlaki-ekonomik ailevi birimler haline getirilmesi, bunun sonucunda bireyin ve ailenin tam soyları tükenmek üzereyken yeniden toparlanması, neoliberalizmin en çarpıcı başarıları arasındadır. Doğallığı tümüyle ortadan kaldırılmış neoliberal birey ve aile birimi versiyonları bugüne kadarki tüm benzerlerinden daha güçlü çıkabilir.

Günümüzde Hayek: Özgürlük ve Toplumsal Olan

Hayek’in toplumsal adalet eleştirisi savaş sonrası yıllarda putkırırsa olsa da, günümüzde kuvvetli neoliberal muhafazakârlığın sağduyusu haline geldi. 2018 Nisanı’nda ABD Barınma ve Şehircilik Bakanı Ben Carson 1968 tarihli Adil Barınma Yasası’nı uygulamayı reddederek bu yasanın “toplum mühendisliği” olduğu suçlamasında bulundu. Sahiden de yasanın ilk tasarlanışında amaç bankaların yıllarca bölge ayrımcılığı yapmasının; ev satışlarında, kiralamalarda, kamu ve özel finansmanda başka türden ırk ayrımcılıklarının ve tecrit çabalarının telafi edilmesi idi.⁴⁹ Aynı bahar mevsimin-

48. Cooper, *Family Values*. Ayrıca bkz. Janet Halley ve Libby Adler, “You Play, You Pay: Feminists and Child Support Enforcement in the U.S.”, *Governance Feminism: Notes from the Field* içinde, haz. Janet Halley ve diğ., Minneapolis: University of Minnesota Press, 2019.

de Kanada Başbakanı Justin Trudeau da “toplum mühendisliği” yapmakla suçlanmıştı; zira Trudeau polis ve askeriye kadınların katılımı önündeki engellerin kaldırılması talimatını vermiş, kamu kurumlarının insanlara hitap ederken toplumsal cinsiyet bakımından tarafsız dil kullanmasını istemişti.⁵⁰ “Toplumsal adalet savaşçılarına”, yani dışlayıcı normlara ve katmanlaştırıcı bölüşüme karşı çıkan herkese saldırmak, bugün bütün sağın şaşmaz faaliyetidir ve “Batı’yı kimin inşa ettiği” ve Batı’nın kime ait olduğu konusundaki yerlici, beyazların üstünlüğünü savunan ve milliyetçi iddiaları desteklemeye hizmet eder.⁵¹

Toplumsala yönelik neoliberal saldırı ve toplumsalın zor yoluyla iktidar uygulama ile özdeşleştirilmesi liberalizmi önemli açılardan yeniden biçimlendirdi. Bu durum devletin ve halkın söylemine sinerken toplumsal adalete, sosyal reforma ve sosyal yardıma yönelik neoliberal saldırılar eşitliği sorguluyor, kültür savaşlarını yeni bir çerçeveye oturtuyor ve solun fena halde yönünü şaşırmasına neden oluyordu. Toplum diye bir şey yoksa, sadece piyasaların ve ahlakın yönlendirdiği bireyler ve aileler varsa; o zaman sınıf, toplumsal cinsiyet ya da ırk alanlarındaki öznellik de yoktur, hatta hiyerarşileri, dışlamayı ve şiddeti yaratan toplumsal iktidar diye bir şey de yoktur. Neoliberal çerçevenin dışında eşitsizlikleri

49. Anlaşılan Carson’ın Barınma ve Şehircilik Bakanlığı’na layık görülmesi kısmen Obama dönemindeki bir düzenlemeye karşı 2015’te yazdığı uzun bir yazıdan kaynaklanıyordu. Düzenlemeye göre devlet destekli konutların belli bir kısmının kamusal ulaşım, geçinmeye yeterli iş ve okul erişiminin bulunduğu mahallelere inşa edilmesi gerekiyordu. Carson bu düzenlemeyi de “toplum mühendisliği”yle suçlamıştı. “Ben Carson’s Warped View of Housing”, başyazı, *New York Times*, 19 Aralık 2016, www.nytimes.com/2016/12/19/opinion/ben-carsons-warped-view-of-housing.html.

50. Christie Blatchford, “Trudeau Government’s Needless Obsession with Gender Is Exhausting”, *National Post*, 21 Mart 2018, nationalpost.com/news/christie-blatchford-trudeau-governments-needless-obsession-with-gender-is-exhausting.

51. Michael Taube, “No Boys Allowed, and No Girls Either”, *Wall Street Journal*, 30 Mayıs 2018, www.wsj.com/articles/no-boys-allowed-and-no-girls-either-1527717077.

görünür kılan şey toplumsalın diliydi elbette; tabi kılmanın, zelim hale getirmenin ve dışlamanın yaşandığı, tespit edildiği, protesto edildiği ve düzeltilme potansiyeli taşıdığı yer toplumsalın alanıdır. Neoliberal çerçevenin dışında toplumsal iktidarın dayanağı Marx'ın sömürü ve tahakküm ilişkileri olarak tanımladığı, Foucault'nun özneleştirme ve toplumsal inşa kuvvetleri olarak tanımladığı ya da eleştirel ırk, feminizm ve *queer* teorisyenlerinin tabi ve zelim kılma gramerleri olarak tanımladığı şeydir. Eşitsizliği ciddi anlamda araştıran herkesin bildiği üzere toplumsal, hayati bir adalet alanıdır, çünkü belli bir bölgenin, ülkenin ya da medeniyetin tarihleri ve hiyerarşileri burada ana hatlarıyla yeniden üretilir. Toplumsal güçlerin kavranması, “diz çökmeyi”* ya da “Siyahların canı candır” (*Black lives matter*) demeyi, ergen *queer*'ler arasındaki yüksek intihar oranlarını, kadınların daha az ücretle daha çok çalıştırılmasını anlamının tek yoludur. Üstelik kişisel bağları, piyasa mübadelesini ya da soyut yurttaşlığı çeşitli biçimlerde aşarak bizi birbirimize bağlayan şeydir toplumsal. Bireyler ya da ulus olarak piyasa araçsallığı ya da ailevilik kodlarının ötesinde adil olmayı, düzgün davranmayı, kibarlık etmeyi, ihtimam göstermeyi toplumsal içinde başarırız ya da başaramayız. Demokrasi açısından temel önemde olan siyasal eşitlik de burada şekillenir ya da bozulur.

Neoliberal rasyonellik toplumsal güçleri ortadan kaldırmayı başardığında, kökü bu güçlerde olan eleştirel iddialar da “çıtkırıldımın” yersiz sızlanmalarından ibaret kalır. Ayrıca neoliberallerin özgürlüksüzlüğü zorlamaya indirgemesi eşitlik ve kapsayıcılık ilkelerini (ayrıca onları temel alan yasaları) tiranlığa varan bir siyaseten doğruluk kılıfına sokar. O yüzden günümüzde liberalizm tahakkümün yapısal güçlerini inkâr ediyor – “kadınlar mühendis, Latin Amerikalılar filozof olmak istiyorlarsa olsunlar, ellerini tutan yok!” Ayrıca eşitlikçi ve kapsayıcı ortamlar yaratma

* 2016 yılında ABD’de yaşanan polis şiddeti, ırkçılık ve ölümlü olayları protesto etmek için spor karşılaşmaları öncesinde ABD ulusal marşı çalınırken baş vurulan protesto biçimi. –ç.n.

yönündeki tüm çabaları piyasaların ve ahlakın kendiliğinden işleyişlerinin çarpıtılması olarak gösteriyor. Mantıksal tutarlılığı sağlayan varsayım, iktidarın zorlamayla sınırlı olduğu, özgürlüğün de hukukun ve hukuki emirlerin yokluğuyla eşdeğer olduğudur.

Kısacası, neoliberal akıl tırmanışa geçti, toplumsala yönelik saldırının –bizzat toplumsalın varlığına ve adaletin bir alanı olmasının isabetine yönelik saldırının– yarattığı sonuçlar, şirketlerin iktidarının artırılması, eşitsizliğin meşrulaştırılması ve toplumun en savunmasız üyelerine yeni ve dizginsiz bir saldırı başlatılması gibi neoliberalizmin daha tanıdık cephelerinin (örneğin devletçilik aleyhtarlığı) yarattığı sonuçlar kadar etkili oldu. Bir taraftan, hukuk önünde resmi eşitlik dışındaki eşitliğe dair kaygıların ve açık zor kullanma dışında iktidara dair kaygıların meşruluğunun yok edilmesi özgürlüğün bu yeni anlamına ve pratiğine dışlayıcı bir hukuk örtüsü sağladı. Bu özgürlük diğer siyasal ilkelere baskın çıkmakla kalmadı, ortada kendisinden başka ilke bırakmadı. Diğer taraftan, toplumsaldan ayrıştırılan özgürlük sadece sınırsız olmakla kalmadı, toplumsal bağlama ya da sonuçlara bakmadan, kısıtlamaları ve nezaketi hesaba katmadan, toplumu veya içindeki bireyleri umursamadan kullanımı meşrulaştırıldı. “Toplum diye bir şey yoktur” iddiası sağduyuya ait bir fikir haline gelince kölelik, sömürgecilik ve patriyarka tarafından yaratılan toplumsal normları ve eşitsizlikleri görünmez hale getiriyor. Evsizliğin, sağlık hizmeti eksikliğinin ve eğitim eksikliğinin ürettiği (acıların yanı sıra) fiili siyasal mahrumiyetlere müsait bir ortam yaratıyor. Ayrıca toplumsal dokuda özgürlük namına ne kaldıysa ona saldırılmasına da müsaade ediyor.

Konuşmacılar, konuşma kuralları, müfredat, öğretim üyelerinin çalışma şartları, davranış kuralları ve başka şeyler konusunda günümüzde Amerikan üniversitelerine sağdan yöneltilen saldırının çerçevesini oluşturan neoliberal akıl yürütme budur. Sol, farklı biçimlerde inşa edilmiş ve konumlanmış toplumsal özneler yaratan çeşitli güçleri eklemlmek için çabalarken, sağ özgürlüğü sansür ve zorlamaya indirgeyen bir söylemle bu çabayı bastırıyor. Sol,

erkek üst-kimliğini ve hegemonyasını yeniden üreten karmaşık tarihleri ve toplumsal kuvvetleri görünürleştirirken, sağ toplum mühendisliğini, topluluk olarak düşünmeyi, bir taraftan (normdan bağımsız olduğu varsayılan) üstün olanın seçilmesi fikrinde, diğer taraftan “bakış açısı çeşitliliğince” gerektiği şekilde düzenlenmiş bir alana toplumsal adaletin aşılmasını alaya alıyor.⁵²

Neoliberal aklın toplumsal ve toplum kavramlarını meşruluk-tan amansızca uzaklaştırması sayesinde sağın stratejik üstünlük sağladığı tek yer üniversite değil kesinlikle. Google yazılım mühendisi James Damore şirkette çok az sayıda kadının mühendislik ve liderlik konumunda bulunmasının “kişilik farklarıyla” açıklanmasının doğru olacağını ileri süren bir notu dolaşıma sokunca 2017 sonbaharında çıkan tartışmayı hatırlayın.⁵³ “Dünyanın her yerinde” biyolojik cinsiyetten kaynaklanan değişmez farkları düşünürsek, diyordu Damore, Google’ın bu alanlarda daha fazla kadını yetiştirme ve terfi ettirme çabası yanlıştır – “adaletsizdir, bölücüdür ve ticari açıdan kötüdür.”⁵⁴ Şirketin “toplumsal cinsiyet kalıplarına yaklaşım” konusundaki kurallarını ihlal ettiği için Google tarafından derhal kovulan Damore şirkete dava açtı ve davası sağ tarafından sahiplenilip meşhur edildi – ama bunun tek sebebi yazdığı şey ve bunun için ödediği bedel değildi. Daha ziyade, görüşleri nedeniyle önce küçük düşürülüp sonra da işten çıkarılması onu

52. Toni Airaksinen, “‘Social Justice Warriors’ Are Ruining Engineering, Prof Warns”, *Campus Reform*, 4 Ağustos 2017, www.campusreform.org/?ID=9543; George Leef, “Social Justice Has Invaded Engineering”, *National Review*, 2 Ağustos 2017, www.nationalreview.com/corner/social-justice-engineering-higher-education-martin-center-article.

53. Daisuke Wakabayashi, “Contentious Memo Strikes Nerve Inside Google and Out”, *New York Times*, 8 Ağustos 2017, www.nytimes.com/2017/08/08/technology/google-engineer-fired-gender-memo.html; Paul Lewis, “‘I See Things Differently’: James Damore on His Autism and the Google Memo”, *The Guardian*, 7 Kasım 2017, www.theguardian.com/technology/2017/nov/16/james-damore-google-memo-interview-autism-regrets.

54. Kate Conger, “Exclusive: Here’s the Full 10-Page Anti-Diversity Screed Circulating Internally at Google”, *Gizmodo*, 5 Ağustos 2017, <https://gizmodo.com/exclusive-heres-the-full-10-page-anti-diversity-screed-1797564320>.

“özgürlüğü bastırmak üzere inşa edilmiş bir kültürde” özgürlük ikonu haline getirdi.⁵⁵ Sağ eşitsizlik konusundaki toplumsal açıklamaları reddettiği için alkışladı onu; teknoloji işinde ve iş dünyasının diğer üst basamaklarında erkek üstünlüğünün köklerinin doğada bulunduğu ve bunun piyasa tarafından onaylandığı konusundaki ısrarını övdü; eşitlikçi politikaların adaleti, toplumsal kaynaşmayı ve ekonomik gelişmeyi engellediğine dair inancını destekledi, güya totaliter bir solun konformist, zorlama yanlısı ve sansürcü görüş ve politikalarına dair canlı tanıklığının duyulmasını sağladı.

Kısacası, özgürlük ve geleneksel ahlaki normlar adına topluma ve toplumsal adalete yöneltilen neoliberal eleştiri bugün kuvvetli bir neoliberal kültürün sağduyusu haline geldi. En uç haliyle Alternatif Sağ’ın “kırmızı hap” ideolojisi bu; daha ılımlı haliyle ise hayatı genetiğin, kişisel sorumluluğun ve piyasa rekabetinin belirlediği inancıdır. Bu sağduyuya göre toplumsal, özgürlüğün düşmanıdır, “toplumsal adalet savaşçıları” da özgür bir halkın düşmanıdır. Gelgelelim, daha önce gördüğümüz üzere, toplumsala yönelik saldırı –bizzat toplumsalın varlığına ve adaletin bir alanı olmasının isabetine yönelik saldırı– aynı zamanda neoliberalizmle özdeşleştirilen özgürlüğün önündeki engelleri kaldırır, onu salt ahlaki özgürlükçülük olmaktan çıkararak demokrasiye yönelik sert bir saldırıya dönüştürür. Toplumsal bağlam ya da sonuç kaygısı olmadan; toplumu, nezaketi ya da toplumsal bağları umursamadan; her şeyden öte de ortak yararın siyasal gelişimi kaygısı gütmeyen özgürlüğün kullanılmasına izin verir. O yüzden “toplum diye bir şey yok” iddiası, sosyal demokrasiye ve refah devletine “bakıma muhtaçlık” ve haksız “hak sahipliği” (*entitlement*) yaratacak şekilde piyasaya müdahale ettikleri için karşı çıkmanın çok daha ötesine geçer. Verginin ortak yaşamın ve kamusal işlerin sürdürül-

55. A ja Romano, “Google’s Fired Politically Incorrect’ Engineer Has Sparked a Broad Ideological Debate”, *Vox*, 9 Ağustos, 2017, www.vox.com/culture/2017/8/9/16112050/google-fired-engineer-james-damore-alt-right-free-speech.

mesini sağlayan malzeme değil hırsızlık olduğu fikrini yaymanın ötesine geçer.⁵⁶ İçinde yaşadıkları koşullardan yoksulları sorumlu tutmaktan ya da seçkin mesleklerde ve konumlarda çok az sayıda bulundukları için azınlıkların ve her ırktan kadının “doğasını” suçlamaktan öteye geçer. Toplumsuz bir özgürlük anlayışı, toplumsal bilinçle eşleştirilen ve siyasal eşitlik içine yerleştirilmiş özgürlüğün demokratikleşmesini sağlayan sözlüğü ortadan kaldırır. Toplumsuz bir özgürlük başkalarıyla, dünyayla ya da gelecekle ilgili kaygılardan uzak, saf bir iktidar aracıdır.

Toplumsalı inkâr etme ve toplumu tedavülden kaldırma bağlamında özgürlüğü kurallara bağlanmamış kişisel serbestliğe indirgemek başka bir şey yapar. Beyazlık, erkeklik ya da yerlilik temelli, tarihsel ve siyaseten yaratılmış her türlü (kayıp) hak sahipliği duygusunun özgürce ifadesini kutsarken, bunların toplumsal olarak üretildiğini reddedip her türlü toplumsal vicdanla, uzlaşmayla ya da sonuçla ilişkisini koparır. Bu andan sonra beyazlığın, erkeğin ve yerliliğin imtiyazları konusunda hak sahipliği duygusunun kaybedilmiş olmasının tarihsel olarak dışlanmışlara yönelik toplumsal kapsayıcılığa ve siyasal eşitliğe karşı haklı bir öfkeye dönüştürülmesi artık çok kolaydır. Bu öfke de özgürlük ve Amerikalılığın, özgürlük ve Avrupalılığın ya da özgürlük ve Batılılığın dört dörtlük ifadesi haline gelir. Eşitlik ve toplumsal dayanışmanın itibarsızlaştırılması ve tarihsel eşitsizlikleri, zillet ve dışlamaları yeniden üreten güçlerin varlığının reddedilmesi yüzünden beyaz erkek üstünlüğü fikri yirmi birinci yüzyılda yeni bir ses ve meşruluk kazanmıştır.

Nazilerin, Klu-Klux-Klancılarının ve diğer beyaz milliyetçilerinin alenen “ifade özgürlüğü mitinglerinde” nasıl toplandıklarını; Beyaz Saray’daki beyaz erkeklerin üstünlüğünü savunan otoriter birinin “siyaseten doğru değil” diye destekçileri tarafından nasıl özgürlükle özdeşleştirildiğini; yıllar süren toplumsal kapsayıcılık,

56. Bonnie Honig, *Public Things: Democracy in Disrepair*, New York: Fordham University Press, 2017.

ayrımcılık karşıtlığı, ırk, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının ve ilkelerinin solcu yığınlar tarafından dayatılan tiranca normlar ve kurallar diye nasıl lekелendiğini anlayabilecek konumdayız artık. Özgürlük çıplak iktidar ve hak sahipliği iddialarına indirgenirken bizzat toplum fikri inkâr edildiğinde, eşitlik yerin dibine batırıldığında ve demokrasi sulandırılıp liberal özalcilik haline getirildiğinde ne olur? Mesele sadece toplumsal adaletin alçaltılması değildir. Kaba ve kışkırtıcı üstünlükçülük ifadeleri Birinci Ek Madde'nin görünüşte korumak üzere kaleme alındığı özgürlüğün ifadeleri haline geliyor – ama öyle değiller. Birinci Ek Madde demokratik yurttaşlara bireysel vicdanları, inançları ve siyasal ifadeleri yüzünden devlet tarafından taciz edilmeyeceklerini vaat ediyordu. Başka insanlara ya da gruplara adice saldırıları korumayı vaat etmiyordu, ülkeyi bir şirketler hükümdarlığına ya da Hıristiyan teokrasisine tabi kılmayı da vaat etmiyordu. Fakat 4. ve 5. bölümlerde daha ayrıntılı olarak gösterileceği gibi, toplumsal olmayan neoliberal özgürlük kültürü her ikisi için de taşları döşemektedir.

Hannah Arendt'in de Hiç Yardımı Olmadı

Toplum kavramına ve toplumsala yöneltilen eleştiriler Hayek ve neoliberallerden başka kesimlerce de dillendirildi; bunlardan en kötü şöhretlisi de Hannah Arendt'in siyaset teorisiydi. Burada özet geçeceğiz, çünkü derdimiz siyaset teorisindeki bu sorun değil, çağdaş siyasal güçlerin ve söylemin koordinatları. Neo-Hayekçi dönemde yaşıyoruz ve Arendtçi bir dönemde hiç yaşamadık. Yine de Arendt konusunda bir not düşmek gerek, çünkü soldaki siyaset felsefecileri üzerinde şaşırtıcı şekilde büyük etkisi olmuştur ve Arendt'in toplumsala duyduğu antipati içeriği değilse de yoğunluğu bakımından Hayek'inkine denktir. Hayek'e göre toplumsal diye bir şey yoktur; Arendt'e göre modern gelişimi sırasında fazlasıyla büyüyen toplumsal, insanların kamusal alandaki özgürlük ve eylem kapasitesinin ta kendisini yok etmiştir.

Arendt'in *İnsanlık Durumu*'nda toplumsala karşı tiradı iyi bilinir: Ona göre ne özel ne de kamusal olan toplumsalın modernlikte yükselişi ve değeri lenmesi siyaseti refah kaygılarına indirger ve insan ihtiyaçlarını karşılayan dev haneler modeli üzerinden politikalar yaratır. Sosyal demokrasilerde ve sosyalizmde insanlar işçilere ve tüketicilere, yani özgür olmaktan ziyade zorunlu yaratıklara indirgenmiştir. Burada zarar gören de sadece siyasal hayatın daha soylu biçimleri ve korunan özel alan değil, bizzat türümüzün eyleyen ve düşünen varlıklar olarak ayırt edici özelliğidir. *İnsanlık Durumu*'nda modernliğin hemen hiçbir hatası yoktur ki Arendt faturayı toplumsalın her şeyi bastırmasına kesmesin: konformizmin yanı sıra sahici olmama; eylemin yerini davranışın alması ve epik anlatının yerini istatistiğin alması;⁵⁷ koordinatları risk ve ayırım olan bir alanın, koordinatları eşitlik ve vasatlık olan bir başka alan lehine kaybolması;⁵⁸ insan başarısının eşsiz bir biçimi olan siyasal yönetimin piyasalarda ve bürokrasilerde "hiç kimsenin idaresinin" yükselişiyle boyunduruk altına alınması; *arete* ve *virtu* (üstünlük, meziyet/erdem) alanı olarak kamusal hayatın yerine çalışmayı, yani daha önce utanç verici sayılarak hanede saklanan "hayatı sürdürmek için gereken tek faaliyeti" merkeze alan bir toplumun geçmesi;⁵⁹ sadece özgürlere tahsis edilen ve tamamen kendi kendini yöneten yurttaşlığın "karşı konulmaz bir despotizme gitme içgüdü" taşıyan köle ruhlu kalabalıkların içinde kaybolması.⁶⁰

Gelgelelim, Arendt'in *İnsanlık Durumu*'nda toplumsala yönelttiği onca hakarete rağmen, toplumsalın özgürlük-ve-siyaseti-yok-eden özelliklerini en sert şekilde mahkûm ettiği metin *Devrim Üzerine*'dir. Modernlikte meydana gelen siyasal devrimler içinde, der Arendt, sadece Amerikan Devrimi özgürleştirme vaadini ger-

57. Hannah Arendt, *The Human Condition*, Chicago: University of Chicago Press, 1958, s. 40-41; Türkçesi: *İnsanlık Durumu*, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim, 1994.

58. Arendt, *The Human Condition*, s. 40. 59. A.g.y., s. 46.

60. A.g.y., s. 43. (Arendt'in metninde despotizm konusunda "içgüdü" değil "eğilim"den söz ediliyor. -y.n.)

çekleştirmiştir. Neden? Sadece Amerikan Devrimi “dehşete düşürücü kitlesel yoksulluk çıkmazı biçimini alan toplumsal sorundan” kaçınmıştır da ondan.⁶¹ Fransız Devrimi ise özgürlük çılgılığının yerini yoksulların ekmek talebi alınca yok olmuştur. Bu talepler siyaset âlemini bedenlerle, onların ihtiyaçlarıyla doldurmuş ve Terör’ü beraberinde getirmiştir.

[Halk yığınları] siyaset sahnesinde göründüklerinde, zorunluluk da onlarla birlikte görünmüştü. Nihayetinde eski rejimin iktidarı âciz hale gelmiş, yeni cumhuriyet de ölü doğmuştu; özgürlük zorunluluğa, yani bizzat yaşam sürecinin aciliyetine teslim olmak zorunda kalmıştı... Terörün dizginlerini bırakan ve Devrim’in sonunu getiren şey bu zorunluluktaki, halkın acil ihtiyaçlarıydı... devrim yönünü değiştirmişti; artık özgürlüğü amaçlamıyordu. Halkın mutluluğu devrimin hedefi haline gelmişti.⁶²

Mahrumiyetle mücadele neden devrimci özgürleşme arzusuna ters düşer? İhtiyaçlar neden özgürlüğü iptal eder? Arendt şöyle yazıyor:

Yoksulluk yoksunluğun ötesidir; muhtaçlığın ve vahim bir sefaletin kalıcılığıdır. Rezilliği de kişiyi insanlıktan çıkaran gücünden gelir. Dahası yoksulluk zelil bir şeydir çünkü insanı kendi bedeninin mutlak emirleri altına sokar. Herkesi, şüphesiz kendi deneyimlerinden bildikleri üzere, zorunluluğun mutlak sultasına köle eder. Fransız Devrimi’nin yarımına koşan, onu canlandıran, ileriye taşıyan ve nihayetinde kötü bir sona mahkûm eden de böyle bir zorunluluğun hükmü altındaki yoksullardan oluşan kalabalıktı. Siyaset sahnesinde göründüklerinde, zorunluluk da onlarla birlikte görünmüştü. Nihayetinde eski rejimin iktidarı âciz hale gelmiş, yeni cumhuriyet de ölü doğmuştu; özgürlük zorunluluğa, yani bizzat yaşam sürecinin aciliyetine teslim olmak zorunda kalmıştı.⁶³

61. Hannah Arendt, *On Revolution*, New York: Viking, 1963, s. 17; Türkçesi: *Devrim Üzerine*, çev. Onur Eylül Kara, İletişim, 2017.

62. *On Revolution*, s. 54-55; Türkçesi: s. 76-77 (küçük değişikliklerle).

63. Arendt, *On Revolution*, s. 54; Türkçesi: a.g.y. s. 76 (küçük değişikliklerle). Ayrıca bkz. Seyla Benhabib, “The Personal Is Not the Political”, *Boston Review*, 1 Ekim 1999, <http://bostonreview.net/books-ideas/seyla-benhabib-personal-not-political>.

Arendt'in toplumsala yönelttiği eleştirisi Hayek'inkinden önemli açılardan farklıdır. Modernliğin siyasal hayata en zararlı mirası olan toplum eylemin, hareketin ve ölümsüzlüğün değil üretimin, refahın, ihtiyaçların, tatminin sahnesidir. Hayek'e göre toplum ki-birli iyi niyetlilerin, rasyonalistlerin ve despotların, kısacası toplumun kendiliğinden düzenine ve evrimine müsaade eden özgürlüğün ve geleneğin hakkını vermek yerine toplumu dizayn etme ve yönlendirme hırsına sahip olanların ürünüdür. Arendt siyasal hayatı bedenlerin ve ihtiyaçların, iktisadın ve davranışçılığın tecavüzünden korumak ister; bu açıdan Hayek'in toplumsal adalet planlarından piyasaları ve ahlakı koruma arzusundan çok uzaktır. Arendt kamusal alanda önceden düşünülmüş eylemi idealleştirirken, Hayek kendi çıkarlarına bakan ahlaken disiplinli bireyleri idealleştirir. Arendt özgürlüğün "davranış" karşısında kaybedildiğinden endişe eder; Hayek ise özgürlüğün devlet iktidarı tarafından sınırlandırılmasından ve siyasal bağımlılık kültürleri içinde çözümlenmesinden. Hayek'e göre toplumsal, istilacı bir devlet aygıtının özgürlüğü yok eden canavarına can veren zehirli bir kurgudur. Arendt'e göre toplumsalın kendisi yutucu bir güçtür; Hanna Pitkin bunu "bizi takatten düşürmeye, içine çekip en nihayetinde yok etmeye, ayrı bireyselliklerimizi yutmaya ve bizi kendi belirlediği amaçlara mekanik olarak hizmet eden robotlara çevirmeye niyetli... kötü canavar" figürüne benzetir.⁶⁴

Gelgelelim, tüm farklarına rağmen Arendt ile Hayek'in toplumsaldan nefretinde onları birbirine bağlayan bir şey vardır; nas-yonal sosyalizm projelerinden faşizmin, proletarya devrimlerinden baskıcı devlet rejimlerinin doğmasına karşı tetikte olmalarının ötesinde bir şey. Hem Arendt hem de Hayek insan ihtiyaçlarını tedarike adanmış devletleri ve insan refahına yönelik siyasal hayatı ve demokrasiyi kötüler. İkisi de siyasalın kaynaşan kitlelerin talepleri tarafından fethedilmesinden ya da işgal edilmesinden kor-

64. Hanna Pitkin, *The Attack of the Blob: Hannah Arendt's Concept of the Social*, Chicago: University of Chicago Press, 1998, s. 4.

kar; onlara göre bu talepler özgürlüğü ve hatta medeniyeti tehlikeye sokmaktadır. Her şeyin ötesinde, solun toplumsalı özgürlük, adalet ve demokrasinin en temel modern zemini olarak gören eleştirel anlayışını ikisi de reddeder. İkisine göre de özgürlük toplumsalın yükselişinde ölümüyle karşı karşıya gelecektir. Bu yüzden sosyal demokrasi ve devlet komünizmi Tocqueville'in, halkın ihtiyaçlarını karşılayan ve amaçlarını şekillendiren idari devletçilikten kaynaklanan "kurallı, yumuşak ve barışçıl kölelik" dediği yelpazede birer noktadan ibarettir. Her ne kadar Hayek ontolojik bireyciliği ve liberal özalciliği olumlarken Arendt ortaklaşa bir dünya kurmak üzere "uyum içinde eylemde bulunan" yurttaşlara dair düşler kursa da, toplumsal sorunun modern siyasal hayatı, toplumun ise bireyi bastırdığı görüşünü paylaşırlar. Özgürlük toplumsalı şeytanlaştırmakta ve en nihayetinde yenilgiye uğratmakta yatar. Toplum tedavülden kaldırılmalıdır.

Toplumsalın Siyasal Tahayyülünü Yitirmek

Bu bölümün başında demokrasinin temeli olarak toplumsalın rolü, her türlü demokratik siyaset kavrayışı ve pratiği için eşitliğin merkeziliği, dolayısıyla demokratik pratikleri ve kurumları yaratmak ve korumak için toplumsal adaletin önemli olmasının nedenleri üzerinde düşündük. Bölümü bitirirken de demokratik tahayyülü yaratmakta ve korumakta toplumsalın neden önemli olduğu üzerinde düşünceğiz.

Carl Schmitt *Kara ve Deniz*'de şöyle yazar: "insanların işlerinin her düzenlenişi, mekânın düzenlenişinde de somutlaşır. Dolayısıyla, insan toplumlarının devrimleri daima aynı zamanda mekân kavrayışlarında değişimleri de içerir."⁶⁵ Schmitt bu noktayı *Yeryüzünün Nomos'u* kitabında farklı şekilde geliştirerek şöyle

65. Schmitt'in bu savına dikkatimi Alexander Somek'in şu hayranlık uyandıran yazısı çekti: "The Social Question in a Transnational Context", LEQS Paper No. 39/2011, Haziran 2011, <http://eprints.lse.ac.uk/53215/1/LEQSPaper39.pdf>. Bkz. s. 47-48.

der: “insanlığın bir arada var olduğu... ve her türden iktidar oluşumunun bulunduğu her yeni çağ ve her yeni devir... yeni mekânsal bölünmelerin, yeni duvar çekmelerin ve yeryüzünün yeni mekânsal düzenlerinin üzerine kuruludur.”⁶⁶ Schmitt iki metinde de fiziksel, jeopolitik mekândan söz eder – ilhaklar, parsellemeler, kıyı şeritlerinin kaybı, hatta ülkelerin çözülmesi ya da yeni ülkelere yaratılması. Bunlar savaşları hazırlayan ya da takip eden türden yeniden düzenlemelerdir. Gelgelelim, söylemeye çalıştığı şey toplumsalın neoliberal tedavülden kaldırılışı ve çözülüşü gibi lafzi olmayan, hatta toprağa bağlı olmayan mekânsallaşma için geçerlidir.

Schmitt mekânın iktidar için mimariden ibaret olmadığını, siyasal tahayyül ve tasavvurların sahnesi olduğunu hatırlatır bize. İnsanların mekânı düzenlemesi ve bu düzenlemelere atfedilen anlamlar bilhassa başkalarıyla birlikte yaşarken kim ve ne olduğumuza dair kavramlaştırmalarımızı biçimlendirir. Bu düzenlemeler yarımküresel lokasyonları ya da topoğrafik özellikleri öne çıkarabilir: Bir ülke savaş sonrası anlaşmalar neticesinde denizini kaybeder, bir nehir baraj nedeniyle göle dönüşür, bir mahalle otayolla ya da duvarla ikiye bölünür. Ama bu düzenlemeler aynı zamanda kamusal ve özel mekân, toplumsal cinsiyet mekânı, ırksal mekân ve daha başka şeylerin tayinini de içerir. Little Rock’tan Gezi Parkı’na, kamuya ait arazilerin özelleştirilmesinden tutun da mutenalaşma ve toplumsal cinsiyet açısından tarafsız tuvaletlerle ilgili mücadelelere kadar her konudaki protestolardan biliyoruz bunu. Belirlenmiş toprak parçalarında yaşamakla kalmıyoruz, aynı zamanda mekânsal göstergebilimden müşteriye (ya da müşterinin yokluğuna) dair siyasal tahayyüller geliştiriyoruz.

Schmitt’in *Kara ve Deniz*’inden Alexander Somek ikinci bir içgörü çıkarır. Bu içgörü Schmitt’in mekânsal düzenler ile eskato-

66. Carl Schmitt, *The Nomos of the Earth in the International Law of the Jus Publicum Europaeum*, İng. çev. G. L. Ulmen, 1950; New York: Telos Press, 2003, s. 79.

lojik görüşler arasında kurduğu bağ hakkındadır. Somek şöyle der: “Schmitt şunu fark etmemizi sağlar... mekân düzenindeki değişiklikler aynı zamanda... gelecekte doğacak daha iyi dünyaları hayal etmemizi sağlayan mekânsal boyutla iç içedir.”⁶⁷ Daha basit ifade edersek, günümüzün mekânsal düzenlerinden yola çıkarak ve bu düzenler çerçevesinde, özellikle de sınırları ve koordinatları çerçevesinde hayal ederiz muhtemel gelecekleri.⁶⁸ Toplumu tedavülden kaldırıp yerine geleneksel ahlakla tıkabasa dolu bir alanı ve genişletilmiş bir piyasa işleyişini geçirmenin sonuçlarını değerlendirmek bakımından bu içgörü önemlidir. Fikirlerimizde, konuşmamızda ve deneyimimizde toplumsal kaybolursa, ütopyacı ya da distopyacı gelecek hayallerimizdeki toplumsal da kaybolur. Otoriter milliyetçi gelecekler, sanal ağın hâkim olduğu gelecekler, teknokratik gelecekler, anarşist gelecekler, ulusaşırı kozmopolit gelecekler ve faşist gelecekler hayal ederiz. “Çokluk” ya da “müşterekler”den muğlak terimlerle bahseder, barındırdıkları ve idarelerini sağlayacak güçlerin somut demokratikleşmesini atlarız. Bunların hiçbiri toplumsal iktidarın kısmen demokratikleştirilmesiyle yirmi birinci yüzyılda demokratik yönetime ulaşılması ve bu yönetimin desteklenmesi için olanaklar yaratmayı hedeflemez. Toplumsal iktidar tahakküm, katmanlaşma, sömürü, dışlama ve zillet yaratmaya devam etse bile, hiçbiri bu iktidar alanında işlemez. Ayrıca hiçbiri toplumu ortaklaşa düşünüp karar vermek ve yönetmek üzere bizi bir toplum olarak bir araya getirmez. Dilin kesinliğinin tazmini mümkündür – bu güçleri ve bu bir araya gelmeyi kapsayacak terimler “toplumsal” ve “toplum”dan ibaret değildir. Ne var ki, demokratik emellerin gerektirdiği siyasal eşitliği

67. Somek, “The Social Question”, s. 48.

68. Bunu tersyüz edilmiş halinden dolayı, Marx’ın toplum tasavvurunda Baudrillard’ın “üretimin aynası” dediği şey üzerinden biliyoruz. Bu toplum tasavvurunda Marx (özgürlüğün üretimin ötesinde şekillendiğini geçerken kabul etmekle beraber) hayatı ve özgürlüğü kendi dünyasını dolduran emekçi kitlelerin devasa sanayi örgütlenmesi zeminine yerleştirir. Bkz. Jean Baudrillard, *Üretimin Aynası*, çev. Oğuz Adanır, Boğaziçi Üniversitesi, 2013.

inşa etmek için bir şeyin onlara yaklaşması gerekir. Son yıllarda toplumsalın gramerini ve toplumsalın demokrasi açısından önemini solun (sadece sağın değil) gelecek hayallerinden büyük ölçüde silmek neoliberal aklın bir zaferidir. ABD’de Wall Street’i İşgal Et hareketinin bunu kamusal söyleme geri getirdiği söylenebilir. Daha da yakın bir tarihte, geniş anlamda tasavvur edilen toplumsal refahın siyasal idaresi için çağrı yapmak üzere yeni sosyalizm anlayışları ve Yeşil Yeni Düzen gibi projeler seferber edildi. Neoliberalizmin toplumun ve toplumsalın canına okuma hedefine isyan eden bu önemli söylemlerde eksik ve hâlâ kopuk olan şey, toplumsalın demokratik yönetimle ilişkisidir.

Siyaset Tahttan İndirilmelidir

Bugün hiçbir yasanın dizginlemediği, başına buyruk bir makinenin siyasal zorunluluklarının yönlendirdiği iktidar sahipleri sadece yasakoyucu denen kişilerdir. Ama bu yaygın demokrasi biçimi en nihayetinde kendisi için yıkıcıdır; çünkü yerine getirilmesi konusunda çoğunluğun anlaşmadığı ve anlaşılamayacağı görevleri hükümetlere dayatır. O yüzden demokrasiyi kendinden korumak için bu tür iktidarlara sınırlamak zorunludur.

– Friedrich Hayek, “Siyasetin Tahttan İndirilmesi”*

YİRMİNCİ YÜZYILDA ortaya çıkmış ve Max Weber’in eserlerinin etkisiyle yaygınlaşmış olan “siyasal” tabiri Carl Schmitt, Hannah Arendt, Claude Lefort, Paul Ricoeur, Sheldon Wolin, Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe tarafından farklı şekillerde ele alınmıştır.¹ Burada bu farkları irdelemeyeceğiz, yirminci yüzyılda “siyasal”ın geniş çaplı tematikleştirilmesinin Minerva’nın baykuşunun alacakaranlıkta uçma vakası–Arendt’in örtülü olarak öne sürdüğü ve Schmitt’in korktuğu şey– olması ihtimali üzerinde de durmayaca-

* F. A. Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, 3. Cilt: *The Political Order of a Free People*, Chicago: University of Chicago Press, 1979, s. 149.

1. James Wiley “siyasal”ın düşünsel tarihini burada sunuyor: *Politics and the Concept of the Political: The Political Imagination*, New York: Routledge, 2016. Bu kitapta (s. 3-4) “‘siyasal kavramının’ 1927’de Carl Schmitt tarafından ortaya atıldığını”, ama “kavramın” Wiley tarafından Max Weber’in eski “gizli aşkı” diye “das Politisch”ten bahsettiği bir mektuba götürülen “siyasal” teriminin kullanımından farklı olduğunu belirtir.

ğız.² Bizim odaklanacağımız şey neoliberalizmin şimdi'yi üretmesi üzerinde düşünme açısından bu terimin önemi olacak.

Siyasetten farklı olan siyasal esasen belirgin kurumlara ya da pratiklere gönderme yapmaz, devletlerle sınırdış değildir ve siyasal iktidarın ya da siyasal düzenin teferruatına da indirgenemez. Siyasal, ortak varoluşun düşünüldüğü, şekillendirildiği ve yönetildiği müzakereler, güçler, eylemler ve değerler sahnesini tanımlar daha ziyade. Siyasal kaçınılmaz olarak adalet ve düzenin koordinatlarını çizmekle ilgilenir, ama aynı zamanda güvenlik, ekoloji, zaruret ve acil durumla da ilgilidir. Farklı iktidar biçimleri –ister yasal ister kararcı, ister paylaşılan ister otokratik, ister yasadışı ister meşru ve hesap verebilir olsun– siyasalın emareleridir, ama siyasala herhangi bir zaman ve yerde şekil veren, özgül akıl biçimleridir. Siyasalın güçlerini yaratan, bir araya getirdiği (çıplak) topluluktur, ama Marksistlerin düşüncesine göre artıdeğer yaratmak üzere emeğin bir araya getirildiği gibi muntazam, izi bulunabilir bir tarzda gerçekleşmez bu süreç.³ Üstyapıdan da bahsetmiyoruz; siyasal, toplumsal güçlerin salt bir yansıması, sivil toplumun “gerçek mücadelelerinin” yürütüldüğü bir sahne değildir.⁴ Aksine, siyasal güç daima ayrı bir rasyonalite, belli bir akıl biçimi ve onun

2. “Felsefe grisini griye boyadığında, yaşlanmış bir hayatın biçimine sahip olur. Felsefenin gri üstüne griyle hayat gençliğine dönmez, sadece anlaşılır. Minerva'nın baykuşu ancak alacakaranlık basarken kanatlarını açar.” G. W. F. Hegel, *Philosophy of Right*'in önsözü, çev. T. M. Knox, Londra: Oxford University Press, 1967, s. 13; Türkçesi: *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, çev. Cenap Karakaya, Sümer, 2019.

3. Marx'ın hilafına, siyaset sadece üretim tarzının bir atığı, üstyapı ya da sınıf çatışmasının gerçekleştiği sahne değildir. Schmitt'in hilafına, savaşı ve ulusal kimliği organize eden dost-düşman ayırımına indirgenemez. Arendt'in hilafına, siyasal ne şiddetten ayındır ne öncelikle konuşma ve eylem yoluyla tanınmışlık ya da ölümsüzlüğe ulaşma alanıdır. Weber'in hilafına, siyasal ne şiddet tekeliyle tanımlanır, ne de devleti merkeze alır. Ve Wolin'in hilafına, siyasal sadece özgür toplumlarla ve onların refah projeleriyle ilgili olmadığı gibi, nadir ve kesintili belirişleriyle de siyasetten ayırt edilemez.

4. Karl Marx, *The German Ideology*, *The Marx-Engels Reader* içinde, haz. Robert C. Tucker, New York: Norton, 1978, s. 160-61; Türkçesi: *Alman İdeolojisi*, çev. Olcay Geridönmez, Tonguç Ok, Evrensel, 2013.

tıkanıklıkları, bir normlar kümesi ve onun yaratıcı etkileri tarafından somutlaştırılır ve biçimlendirilir. Michel Foucault'nun hatırlattığı üzere, iktidar ne hakikat inşasından bağımsızdır, ne de hakikate benzetilebilir; siyasal iktidar da istisna değildir.⁵

Schmitt ve Arendt'in görüşleri hilafına siyasalın ne ontolojik temelleri vardır, ne de tarihsel olarak değişmez karakteristik özellikleri ve koordinatları. Diğer alanlardan ve güçlerden bağımsız değildir; daha ziyade gözenekli, katışık ve hudutsuzdur; ekonomik, toplumsal, kültürel ve dinsel kuvvetler ve değerlerle dolup taşar. Yine de siyasal, büyük ölçekli insan dünyalarının ve insandışı dünyaların kaderinin, hatta yaşam ve ölümünün yönetilmesi bakımından eşsizdir. Aynı zamanda bir halkın başkaları karşısında bireysel ve kolektif kimliğini yaratan ayırt edici bir anlam mekânıdır. Her şeyin ötesinde de, halkın yönetmesi olarak anlaşılan demokrasi olanağını siyasal tek başına barındırır.⁶ Siyasalın bulunmadığı demokrasi çelişkili bir sıfat tamlaması olur; demokrasinin zorunlu kıldığı iktidar paylaşımı emek, yenilenme ve kurumsal destek gerektiren eşsiz bir siyasal projedir. Demokrasinin meşruluğu münhasıran siyasal söz dağarcıklarına ve işleyiş kurallarına dayanır.

Neoliberal düşünürler siyasalı ihtiyatla ele almış ve birazdan derinlemesine inceleyeceğimiz üzere, hem egemen hem demokratik çeşitlerine açıkça düşmanlık beslemiştir. Dolayısıyla neoliberalizm siyasalı egemenlikten kopartarak, demokratik biçimini ortadan kaldırarak ve demokratik enerjisinden mahrum bırakarak sınırlandırmayı ve zaptetmeyi amaçlar. Neoliberalizm siyasalı hem daraltmaya hem de demokrasiden uzaklaştırmaya çalışır – “post-

5. “İktidar yoluyla hakikat üretimine tabi kınılırsınız ve hakikat üretimi olmadan iktidarı kullanamayız... Zenginlik üretirken hakikat üretmek zorundayız, hatta zenginlik üretebilmek için ilk başta hakikat üretmemiz gerekir.” Michel Foucault, “Two Lectures”, *Power/Knowledge* içinde, New York: Vintage, 1980, s. 93-94.

6. Demokratik gücün kullanımı, diye yazar Sheldon Wolin, “eşitlerin olabilecek en eksiksiz katılımını” gerektirir ve “ham kitle gücünün kullanımından çok farklıdır.” Wolin, “Democracy and the Political”, *Fugitive Democracy and Other Essays* içinde, haz. Nicholas Xenos, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2016, s. 249.

ideolojik” emellerinden ve teknokrasiyi onaylamasından tutun da hükümet faaliyetlerini ekonomikleştirmesine ve özelleştirmesine, eşitlikçi “devletçiliğe” dizginsiz muhalefetinden demokratik talepleri gayrimeşrulaştırıp tahdit etmeye çalışmasına; seçimlerde oy hakkını kısıtlamaya kalkmasından belli devletçilik türlerini sert şekilde sınırlamaya kalkmasına kadar birçok alanda bunu görmek mümkündür.⁷ Neoliberaler bu amaçla siyasetten arındırılmış devletleri ve ulusüstü kurumları, “dünya ekonomisi alanını kuşatacak ve koruyacak” yasaları, ticari ilkeleri model alan yönetişimi, çıkarların yönlendirdiği ve piyasalar ile ahlakın disipline ettiği öz-neleri savunur.⁸

Demokratik müzakere, mücadele ve iktidar paylaşımı yerine işletme, hukuk ve teknokrasi: Demokratik siyasal hayata pek çok cepheden yöneltilen bu düşmanlığın uzun yıllar sürmesi en iyi haliyle neoliberalleştirilmiş nüfuslar, demokrasinin değeri konusunda yaygın bir kafa karışıklığı, en kötü haliyle de demokrasinin ayaklar altına alınmasına yol açtı. Yine de, siyasal itibarsızlaştırılır ve saldırıya uğrar ama ortadan kaldırılmazken ve demokrasinin kendisi zayıflayıp değersizleşirken, neoliberal düzenlerde demokratik olmayan ve demokrasi karşıtı siyasal güçler ve enerjiler hem genişledi hem de yoğunlaştı. Böylece eşitsizliği ve güvencesizliği artıran neoliberal etkiler öfkeli sağ popülizme yol açtı ve siyasal demagoglar iktidara geldi. Bu durum neoliberallerin rüyalarındaki sakin, uyumlu yurttaşlarla; ulusallıktan arındırılmış ekonomilerle; incelmış ama kuvvetli devletlerle, sermaye birikimini kolaylaştırmaya ve rekabete istikrar kazandırmaya odaklanmış uluslararası kurumlarla bağdaşmıyordu.⁹

7. ABD seçimlerinde giderek daha açıktan yapılan seçmen sindirme uygulamaları neoliberallerin daha önceki oy hakkını sınırlama ve seçimli demokrasinin kapsamını daraltma uygulamalarını daha da genişletiyor.

8. Quinn Slobodian, *Globalists*, s. 92.

9. Finansal, ekonomik ve güvenlik krizleri anayasal demokrasileri yakan ateşi körüklemiş, onların yerine yeni, yirmi birinci yüzyıl rejimleri geçirmenin işaretlerini vermiştir.

Bir taraftan ortada siyasal hayata neoliberal saldırının bugünkü antidemokratik isyanlara katkı yaptığı iddiasının barizliği var. Neoliberal politikalar ekonomik aktörler ve piyasalar üzerinde siyasal kontrolü gevşetmeye, kurallılık ve yeniden bölüşümün yerine piyasa serbestliği ve tavizsiz mülkiyet haklarını geçirmeyi amaçlar. Reagan-Thatcher yılları hem ekonomik hem sosyal problemlerde “hükümetin çözüm değil sorun” olduğu nakaratıyla biçimlendi; bu nakarat vergi indirimlerinin, refah devletinin tedavülünden kaldırılmasının, sermayenin her türlü kısıtlamadan kurtarılmasının, hatta sendikaların pazarlık gücünün de yok edilmesinin bahanesi oldu. Ne var ki siyasal kontrole yönelik meydan okuma daha ileri giderek siyasal kültürü ve bu kültür dahilindeki öznelere demokrasiden uzaklaştırdı. 2000'deki ABD başkanlık seçimlerinde George W. Bush koltuğa oturan ilk işletme mezunu olarak bu sürecin ikonu haline geldi.¹⁰ Siyasal bilgi ve deneyim *yoksunluğunu* 2016 seçimlerinde başkanlık koltuğuna oturma nedeni haline getiren bir müteahhitten de yeni bir ikon çıktı. Donald Trump'ın “Washington bataklığı”na savaş ilan etmesi ve Oval Ofis'e ticaret ilkelerini ve “anlaşma sanatını” getirme vaadi, baş adamı Steve Bannon'ın “idari devleti yapıbozuma uğratma” tutkusu ve pek çoğu hükümet kurumlarının başına getirilmeden önce siyasal deneyimleri ya çok az olan ya da hiç olmayan kabine üyelerinin özelleştirme gündemleriyle tamamlanıyordu.¹¹ Neoliberallerin “dev-

10. John Solomon, “Bush, Harvard Business School, and the Makings of a President”, *New York Times*, 18 Haziran 2000, www.nytimes.com/2000/06/18/business/bush-harvard-business-school-and-the-makings-of-a-president.html.

11. Philip Rucker ve Robert Costa, “Bannon Vows a Daily Fight for ‘Deconstruction of the Administrative State’”, *Washington Post*, 23 Şubat 2017, www.washingtonpost.com/politics/top-wh-strategist-vows-a-daily-fight-for-deconstruction-of-the-administrative-state/2017/02/23/03f6b8da-f9ea-11e6-bf01-d47f8cf9b643_story.html?utm_term=.e3d37a64f9d0; Paul Waldman, “Donald Trump Has Assembled the Worst Cabinet in American History”, *Washington Post*, 19 Ocak 2017, www.washingtonpost.com/blogs/plum-line/wp/2017/01/19/donald-trump-has-assembled-the-worst-cabinet-in-american-history/?utm_term=.db6375fb5c58; Jenny Hopkinson, “Trump Hires Campaign Workers Instead of Farm Experts

letçiliği” şeytanlaştırması da ekonomik özgürlükçüler, plütokratlar, silahlı sağcı anarşistler, Klan haydutları, bağnaz kürta j karşıtları ve evde eğitim yanlılarının normalde gerçekleşmeyecek ittifakına zemin sağladı.¹² Kısacası, “hükümeti sırtımızdan atmak” ilkesi siyasala yönelik genel bir düşmanlığa dönüştü, bazı alanlarda otoriter liberalizmi, bazı alanlarda da otoriter ahlakçılığı onaylayan bir harekete can verdi. Neoliberalizmden bugüne gelişimizin hızlı bir anlatısını böylece tamamlamış oluyoruz.

Diğer yandan, Avrupa-Atlantik’te antidemokratik otoriterliğin yükselişini neoliberal anti-siyasetin doğurduğu argümanında tam yerine oturmayan çok şey var. Siyasal pehlivanların halkı peşine takması ve kanun-ve-düzen devleti feryatları, yoğunlaşmış siyasal gücü piyasalara ve özgürlüğe karşı en büyük tehlike olarak gören bir rasyonaliteden tam olarak nasıl doğdu? Ultra-milliyetçiliğin güçlenmesi neoliberalizmden kökten bir kopuşu işaret etmez mi? Pek çok araştırmacıya göre tam da bu yüzden Brexit, Trump’ın seçilmesi ve Avrupa’da milliyetçi sağın yükselişi neoliberalizmin ölüm çanının çalması anlamına gelmiyor mu?¹³ Peki zamanımızdaki yoğun siyasal kutuplaşmayı anti-siyasal ve antidemokratik

at USDA”, *Politico*, 21 Eylül 2017, www.politico.com/story/2017/09/21/trump-agriculture-department-usda-campaign-workers-242951; Eugene Robinson, “Surprise: Trump’s Newest Cabinet Nominee Has No Relevant Experience”, *Washington Post*, 29 Mart 2018, www.washingtonpost.com/opinions/surprise-trumps-newest-cabinet-nominee-has-no-relevant-experience/2018/03/29/07d34886-338e-11e8-8abc-22a366b72f2d_story.html?utm_term=.26f0e351b083.

12. Bkz. David Neiwert, *Alt-America*. İlericilerin başlıca dostu ve özgürlüğün düşmanı olarak “devletçilik” için bkz. Mark Levin, *Liberty and Tyranny: A Conservative Manifesto*, New York: Threshold Editions, 2010.

13. Bkz. Cornel West, “Goodbye, American Neoliberalism. A New Era is Here”, *The Guardian*, 17 Kasım 2016, www.theguardian.com/commentisfree/2016/nov/17/american-neoliberalism-cornel-west-2016-election; Michael A. Peters, “The End of Neoliberal Globalization and the Rise of Authoritarian Populism”, *Educational Philosophy and Theory* 50, no. 4 (2018): 323-25; Martin Jacques, “The Death of Neoliberalism and the Crisis in Western Politics”, *The Guardian*, 21 Ağustos 2016, www.theguardian.com/commentisfree/2016/aug/21/death-of-neoliberalism-crisis-in-western-politics.

yönetim rasyonalitesine nasıl uyduracağız?

Neoliberal siyasal aklın antidemokratik sağın yükselişine nasıl katkı yaptığını kavramak için siyasalın demokratik biçimine yönelik saldırısını daha yakından ele almamız gerek. Neoliberalizmin siyasal karşısındaki ihtiyatının ve demokrasiye düşmanlığının tam muhteviyatı nedir? Başlı başına siyasal güce, kapsamlı devletçiliğe, egemenliğe, demokrasiye ya da yukarıdakilerin hepsine yekten karşı çıkması mı?¹⁴ Neoliberalizmin ana kaygısı, Quinn Slobodian'ın iddia ettiği üzere, ulusüstü federasyonların ve küresel kapitalizmi düzenleyen kurumların iktidarını inşa etmek için ulus-devletlerin güçlerini zapt etmek mi?¹⁵ Yoksa siyasala karşı muhalefet başka alanları ve güçleri (gelenek, piyasalar, ahlak, ama aynı zamanda bilim ve teknik) öne çıkartma kaygısında daha derin köklere mi sahip?¹⁶ Siyasal iktidara ve özellikle de demokratik siyasal iktidara karşı muhalefetini nasıl yürütüyor? Siyasal iktidardan ve dinamiklerden kaçınması kendi projesine ne gibi körlükler ve istenmeyen etkiler getiriyor? Neoliberalizm dışarıda tutmayı hedeflediği plütokratik ve faşist kuvvetlere, yatıştırmayı hedeflediği siyasallaşmış kitle duygulanımlarına neticede nasıl teslim oluyor? İsteyerek ya da istemeyerek neyi siyasallaştırıyor ya da siyasetten arındırıyor ki neticede kinci bir popülist öfke doğuruyor? Başka hangi kuvvetler –Batı'da toplumsal cinsiyet belirlenimli ve ırksal düzenler, Batı'nın kurucu emperyal-sömürgeci tahayyülü, nihilizm, zorunlu göç, yüceltmeden uzaklaştırma– neoliberal rasyonaliteyle kesişerek kurucu neoliberal düşünürlerin bilfiil ürettiği, liberalizmi ve kapitalizmi yeni bir tarzda tekrar biçimlendirerek engellemek istedikleri oluşumlara yol açıyor?

14. Thomas Biebricher'in *The Political Theory of Neoliberalism*'i (Neoliberalizmin Siyasal Teorisi, Stanford, CA: Stanford University Press, 2019) bu sorunun cevaplanmasında son derece faydalı bir kaynak. Bu bölümde bu metinden geniş şekilde faydalandığım gibi şundan da faydalandım: William Callison, *Political Deficits, a.g.y.*

15. Slobodian, *Globalists*.

16. Neoliberal rasyonalitenin bilime, tekniğe ve siyasala yaklaşımı için bkz. Biebricher, *The Political Theory of Neoliberalism* ve Callison, *Political Deficits*.

Neoliberal Anti-siyaset

Neoliberal düşünürler siyasala düşmanlıkları bakımından, özellikle de devlet-ekonomi ilişkisini sıfırlama ve demokrasiyi sınırlandırma çabaları bakımından birbirinden farklıdır. Milton Friedman ve Friedrich Hayek siyasal sıkı sıkı bağlanması ve neoliberal amaçlara uydurulması gereken, tehlikeli bir şekilde kendi kendine genişleyen bir alan olarak görür. Ordoliberaler ise Carl Schmitt'e daha yakındır, ekonomik düzen ve istikrar için gereken güçlü devleti inşa etmek, bir yandan da ona teknokratik bir biçim verip demokratik taleplerden yalıtımak isterler. Bu özelliklerin bazılarını birazdan ele alacağız. Onları birbirlerine yaklaştırmayı mümkün kılan ise siyasalın bağrında yatan zorlayıcı, idaresi zor, keyfi çıkarlar ve güçlerin bireysel özgürlükleri, piyasaları ve geleneksel ahlakı tehlikeye attığı noktasında aynı düşüncelere sahip olmalarıdır. Ayrıca hepsi siyasalın piyasayı çarpıtan çıkar gruplarına – bunlar ister büyük sermaye, isterse demokratik çoğunluklar, yoksullar ya da ortak yarar anlayışını savunanlar olsun– platform sağlamasına karşı çıkmıştır. Siyasal olarak tasarlanmış toplumlara, dolayısıyla kamu politikalarının ve hizmetlerinin büyük bir kısmına da karşı çıkmışlardır.¹⁷ Bu yüzden hepsi siyaseti bir yandan ekonomik koordinatlara ve ölçeklere tabi kılarak, diğer yandan da piyasanın gereklerine uydurarak siyasal güçleri kökten sınırlandırma arayışındadır. Bu dokunun ekonomikleştirilmesi ve güçlerinin ekonomiye tabi kılınması bir araya gelince, yarattığı tehlikeleri giderecektir.

Her şeyin ötesinde, neoliberaler kuvvetli demokrasiye –toplumsal hareketlere, doğrudan siyasal katılıma ya da devletten demokratik taleplere– karşı çıkmakta birleşmiştir ve bunları totali-

17. Hayek ve Friedman kendiliğinden düzeni gaspeden her türlü bilgi ve akıl kuruntusuna şüpheyle yaklaşırken, toplum bilimine daha fazla güvenen ordolar söz konusu çabaların bünyesi gereği bilimsel olmayışlarına ve bunları teknik uzmanlık ve mekanizmalara bağlamanın güçlüğüne itiraz etmişlerdir.

terlikle, faşizmle ya da ayaktakımının hükümdarlığıyla özdeşleştirirler. Hayek de bu emelle halk egemenliğinin tutarsız olduğunu ortaya atmış ve siyasal egemenlik kavramının kendisinin özgür toplumlara uygun olmadığını iddia etmiştir. Neoliberal Virginia Kamu Tercih Ekolü'nden James Buchanan kamu yararını, özellikle de kamu hizmeti olarak yükseköğretimi “gereğinden fazla demokrasi” yaratmakla suçlamıştır. Buchanan'ın amacı (Güney) “eyaletlerinin haklarını” federal eşitliğe ve ayrımcılık karşıtı şartnamelere karşı güçlendirmektir; sosyal devlet amaçlı demokratik talepleri kalıcı olarak püskürtecek “denk bütçeleri” Amerikan Anayasası'na yazmayı da teklif etmişti.¹⁸ Buchanan hiç lafı dolandırmadan “demokratik aşırılıkları” azaltmayı savunuyordu. Seçimde hile yapmanın ve seçmenleri sindirmenin önemini anlamış, serbest girişim ile beyaz üstünlükçülüğü projesinin kendine has bir alaşımını geliştirmişti. Ordoliberaler temelde demokrasinin yerine teknokrazi ve kuvvetli, özerk bir devlet getirme arayışındaydılar. Bazı neoliberalizm okulları “totaliter demokrasiden” (sosyal demokrasi) özgürlüğe geçişte meşru bir rejim sayarak “liberal diktatörlüklere” olumlu bakıyorlardı. Gelgelelim, neoliberalizmin demokrasiye saldırısı genelde bu kadar cesurca olmuyor. Demokrasinin anlamlarını değiştirmek, onu bir yönetim (*rule*) biçiminden ziyade kural (*rule*) belirleme “yöntemine” indirgemek, etki alanını daraltmaya çalışmak ya da hükümetle bağlarını koparmak gibi yollar tercih ediliyor.

Demokrasinin boğazını sıkamak genel neoliberal programın tali değil temel bir niteliğidir. Neoliberalere göre demokratik enerjiler siyasal bünyevi olarak besler ki bu da özgürlüğü, kendiliğinden düzeni, gelişmeyi tehdit ettiği gibi, en uç durumda devlet despotizmine ya da totaliterliğe yol açar. Demokratik çoğunlukların sıradan yönetimi dahi yeniden bölüşümcü, aşırı kapsayıcı bir idari devlete kapı açar; kuvvetli demokratik aktivizm hem ahlaki otoriteyi zora sokar hem de düzeni aşağıdan bozucu etkide bulunur.

18. Nancy MacLean, *Democracy in Chains*, s. 43-44, 67-70.

Neoliberalizmin katlanabildiği olağanüstü sulandırılmış demokrasi versiyonu siyasal özgürlükten, siyasal eşitlikten, yurttaşların iktidarı paylaşmasından, ortak yararı hedefleyen yasamadan, bireysel özgürlükleri ve güvenliğin korunması ilkesini aşan her türlü kamu çıkarı anlayışından ve katılım kültürlerinden koparılmıştır.¹⁹

Hiçbir neoliberal düşünür zayıf bir devlet istemiyordu elbette. Daha ziyade kapsamı sınırlamak ve devletin işini keskin bir şekilde tek yere odaklamak gibi ikili bir amaç vardı ortada.²⁰ Klasik liberal devlet bırakınız-yapsınlar ekonomik modeline ve “gece bekçisi” siyasal modeline dayanırken, neoliberaler birlik sağlamış güçlü bir devlet inşa etmek, onu pekiştirmek ve sınırlamak istiyorlardı. Onlara göre siyasal egemenlik bu devletin sınırlarını kaldırıyor, demokrasi ona yönünü şaşırtıp bölüyor, bürokrasi ise onu tüketiyordu. Neoliberal devlet ince, egemen-olmayan, lazer misali odaklanmış, yerleşik çıkarlardan yalıtılmış olmalıydı; çoğulcu tavizler vermemeli, kitlelerin taleplerine kulak asmamalıydı.²¹ Temsili demokrasinin bu tür bir devletle birçok uyumsuzluğu olacaktır. Yandaşlık, rantçılık ve güçlü çıkar gruplarının sırf kendi iyiliklerini gözetken başka davranışlarının görüleceği açıktır. Ne var ki en ciddi sorunu emekçiler ve yoksullar çıkaracaktır, zira toplumsal sorunun bir sosyal devletle çözülmesini kaçınılmaz olarak talep edeceklerdir.²² Neoliberaler kendi aralarındaki farklara rağmen şu

19. Bu yüzden demokrasiyi zayıflatmak Foucault’nun neoliberalizmin liberalizmi kökten yeniden programlaması olarak formüle ettiği şeyin hayati bir parçasıdır; hem de Foucault’nun kendisi demokrasiye pek fazla dikkat vermemiş olmasına rağmen. Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics*, s. 117-21.

20. Ordoliberallerden birinin ifadesiyle devletin odağı tamamen “ekonominin düzenli bir şekilde işlemlerini güvenceye alma görevi” olmalıdır. Bkz. Christian Joerges, “Europe After Ordoliberalism”, *The Birth of Austerity* içinde, s. 198. Ayrıca bkz. Josef Hien ve Christian Joerges, haz., *Ordoliberalism, Law, and the Rule of Economics*, Londra: Bloomsbury, 2017.

21. Thomas Biebricher’in savına göre bu devlet biçiminin gerektirdiği yeni siyasal teori ve pratikte devletler demokrasiyle meşrulaşmalı ama demokrasiyle (artık herkese oy hakkı ve hukuk karşısında eşitlikle sınırlı demokrasi) baştan sona dolu olmamalıydı ve devletin eylemleri piyasa düzeninin refahına amansızca bağlanmış olmalıydı.

konuda birleşirler: Büyük kapitalist ulus-devletlerde herkesin oy kullanmasına dayalı temsili demokrasi kaçınılmaz olarak en kalabalık sınıf tarafından kontrol edilecek, böylece totaliter yörüngeye eğilimli sosyal demokrasiyi de kaçınılmaz kılacaktır. İşçiler ve yoksullar kandırılmadıkları, uygun şekilde eğitilmedikleri ya da fiilen oy hakkından mahrum bırakılmadıkları sürece daima piyasaların fırsatları ve ödülleri bölüştürme tarzını haksız bularak ona karşı savaşırlardır.

Gelgelelim, bu sınıf beyazlık ya da erkeklik gibi başka imtiyaz ve iktidar hatlarının cazibesi sayesinde kandırılabilir, çünkü bu güçleri eşitlikten ziyade özgürlük çoğaltabilir ve sağlama alabilir. Bu sınıf eğitilerek bir gerçeklik ilkesi olarak “Alternatif yok” sloganını benimseyebilir. Böylece neoliberal rasyonelliğin özne davranışlarına rehberlik etmesini sağlayan politikalar karşı çıkılmaz bir hal alır. Seçmen sindirme, seçimde hile yapma, seçimleri ve parlamento üyelerini satın alma ve yasama gücünü demokratik iradede ya da hesap verebilirlikten yalıtacak başka yöntemlerle bu sınıfın oy kullanma hakkı elinden alınabilir. Neoliberal yıllarda bu sayılanların hepsinin Amerikan siyasal manzarasının önemli unsurları haline gelmiş olması, neoliberal aklın temsili demokrasiye açıkça saldırmadan nasıl ve neden kolayca baskın geldiğini açıklamamıza yardımcı olabilir.

22. Callison’ın açıkça belirttiği üzere, ordoliberaler toplumsal soruna biraz farklı yaklaşıyordu – toplumu dağıtmak yerine işbirliğine zorlama arayışındaydılar. Onların “Üçüncü Yol”cu toplumsal piyasa ekonomisinde, solun önerdiği sosyalizm ya da sosyal demokrasi çözümlerinden daha iyi çözümler bulmayı hedefliyorlardı. Bkz. *Political Deficits*, ordoliberaler üzerine olan bölüm. Ayrıca bkz. *The Walter Lippmann Colloquium: The Birth of Neo-Liberalism*, haz ve çev. Jürgen Reinhold ve Serge Audier, Cham, İsviçre: Palgrave, 2018. Toplumsal sorun burada özellikle öne çıkar. Ayrıca Callison ve Slobodian’ın çağdaş Alman siyasetine dair tartışmalarındaki iddiaları, *Aufstehen*’in toplumsal sorunu ve “güçlü sosyal devleti” hem ordoliberal hem sosyalist geleneklerden faydalanan bir tarzda, yine işbirliğine dayalı bir stratejiyle platformun merkezine yerleştirdiği. Bkz. William Callison ve Quinn Slobodian, “An Ordosocialism Rises in Germany”, *Dissent* (Yaz 2019).

Neoliberal düşünce ve pratikte demokrasinin ve siyasalın eleştirisi özellikle Friedman ve Hayek tarafından bireysel özgürlük savunusu maskesi ardına gizlenmiştir. Özgürlük adına siyasal iktidarın kapsamını kısıtlamak kural koyucu devleti feshetmenin (bu arada devletin kendisini kurallara bağlamanın) ve halkın siyasal sesini kısmanın gerekçesi olur. Friedman bu programı en tanıdık özgürlükçü çerçeve içinde sunar, Hayek siyasal iktidarı denetlemenin karmaşıklıklarına en iyi ayak uydurandır, ordoliberaler ise “ekonomik anayasa” dedikleri araçla bağlı bir devletten demokrasiyi eksiltmek konusunda en açıksözlü davrananlardır. Hepsi demokrasinin kapsamını oy kullanma ve kişisel özgürlüklerle sınırlamakla yetinir; ihlal ya da norm bazında hepsi otoriter liberalizmi, yani özel özgürlükleri kuşatan demokratik-olmayan siyasal iktidarı destekler. Şimdi her birinin düşüncesine daha yakından bakalım.

Milton Friedman

Neoliberalizmin kurucu düşünürlerinden olan Milton Friedman neoliberal iktisat davasını gevşek bir şekilde “siyasal özgürlük” ya da “bireysel özgürlük” diye tanımlanan bir “demokrasi” üzerinden savunan tek kişidir.²³ *Kapitalizm ve Özgürlük* demokratik sosyalizm ve sosyal demokrasinin tutarsızlığını göstermeye adanmıştır: “iktisat ile siyaset arasında sıkı bir ilişki vardır... siyasal ve ekonomik düzenlemelerin ancak belli bileşimleri mümkündür ve... bir toplum hem sosyalist hem de –bireysel özgürlüğün güvenceye alınması anlamında– demokratik olamaz.”²⁴ Friedman’ın ekonomik ve siyasal özgürlüğün birbirine bağımlılığına dair savı hem sinerjiye hem benzerliğe dayanır. Tarihsel bakımdan hakiki siyasal

23. Milton Friedman, *Capitalism and Freedom*, Chicago: University of Chicago Press, 1962, s. 8; Türkçesi: *Kapitalizm ve Özgürlük*, çev. N. Himmetoğlu, D. Erberk, Eksi Kitaplar, 2017.

24. Friedman, *Capitalism and Freedom*, s. 8.

özgürlüğün ancak kapitalizmle doğduğunu ve iki tür özgürlüğün hemen her zaman bitişik durumda olduğunu vurgular.²⁵ Üstelik, bir toplumda bu özgürlüklerden sadece biri varsa, zaman içinde diğerinin de fitilini ateşleyecek ya da onu güvenceye alacaktır.²⁶ Mantıksal açıdan Friedman'ın iddiasının dayanağı, serbest piyasaların ("rekabetçi kapitalizm") hükümetin sınırlanmasını ve ekonomik iktidar ile siyasal iktidarın keskin bir şekilde ayrılmasını gerektirmesidir. Ona göre bu ayrılma "bir iktidar biçiminin diğerini dengelemesini mümkün kılar".²⁷ Bu izah çerçevesinde kapitalizm hükümeti sınırlayarak ve dizginleyerek ister istemez özgürlüğü destekler.

Ne var ki burada hükümetin boyutları ve kapsamından çok daha fazlası söz konusudur. Friedman'a göre halk çoğunluğunun iktidarı da dahil olmak üzere siyasal iktidarın her türlü kullanımı hem ekonomik hem siyasal hayatta özgürlüğü tehdit eder. Bu yüzden Friedman demokratik olarak kararlaştırılmış hemen her yasa ya karşıdır. Neden? Friedman'a göre siyasal iktidarın kullanımının yarattığı ikili tehlike iktidarın bünyevi yoğunluğuyla (oysa piyasalar iktidarı dağıtır) ve temelde zorlayıcılığa dayanmasıyla ilgilidir (piyasalar ise bundan kaçınıp tercihi öne çıkarır). Buna ilaveten, siyasal iktidar uyumluluk gerektirir ya da dayatırken, piyasa "büyük bir çeşitliliğe izin verir" – çoğunluğa tabi olmak yerine "herkes adeta istediği kravat rengi için oy kullanabilir ve o kravatı elde edebilir."²⁸

Toplumları emniyette tutmak ve hem "oyunun kurallarını" belirlemek hem de piyasalara hakemlik etmek (mülkiyet ve sözleşme hukuku, para politikası, vs.) için belli bir miktarda siyasal güç gerektiğini kabul eden Friedman'a göre tüm siyasal emirler özgürlüğün eksilmesi anlamını taşıyacaktır. "Özgürlüğe yönelik temel tehdit zorlama gücüdür; bu gücü ister bir hükümdar kullansın, isterse bir diktatör, oligarşi ya da anlık bir çoğunluk."²⁹ Demokratik

25. Friedman, *a.g.y.*, s. 8-11. 26. *A.g.y.*, s. 11.

27. *A.g.y.*, s. 9.

28. *A.g.y.*, s. 15.

29. *A.g.y.*

yasalar bile çoğunluğun iradesini azınlığa dayattığı için özgürlüğü tehlikeye atar. Piyasalar ise daima bireysel tercihlerin hüküm sürmesine müsaade eder ki bu da kişinin neye oy kullandıysa onu elde etmesinin dengidir. Piyasalar aynı zamanda “ekonomik faaliyetin düzenlenişini siyasal otoritenin kontrolünden kurtararak... ekonomik kuvvetin siyasal iktidarı desteklemek yerine onu sınır-lamasını” mümkün kılar.³⁰

Friedman diğer ilk neoliberallere göre saf özgürlükçülüğe daha yakındır. Diğer yandan, piyasalar için şartları olgunlaştırma bakımından devletin önemini kabul etmekle beraber, neoliberallerin ekonomik iktidarla siyasal iktidarı birbirinden ayırma idealini paylaştığını da açıkça belirtir. Ayrıca siyasal hayatı münhasıran zorlamayla özdeşleştirme ve özgürlüğün anlamını zorlamanın yokluğuna indirgeme bakımından da onlarla ortaklaşır. Bu da sadece sosyal demokrasiyi değil, her türlü kuvvetli demokrasiyi itibarsızlaştırır. Diğer yandan, Friedman liberalleştirilmiş piyasaların yerleşmesi için siyasal otoriterliği, yani Allende sonrası Şili’de ve Saddam sonrası Irak’ta kurulanlara benzer rejimleri meşrulaştırma bakımından da vatandaşlarıyla aynı fikirdedir.³¹ İleride göreceğimiz üzere Friedman, bir yandan çoğunluğun zorlayıcılığı imgesiyle “demokrasiyi” karalayarak, diğer yandan kişisel özgürlük meselesi ile devlet gücünün piyasalara istikrar kazandırmadaki önemini ayırt ederek, demokratikleşmiş siyasal iktidarın değerini tıpkı Hayek gibi tümenden ortadan kaldırır.

30. A.g.y.

31. Michael MacDonald ve Darel E. Paul, “Killing the Goose That Lays the Golden Egg: The Politics of Milton Friedman’s Economics”, *Politics and Society* 39, no. 4 (2011): 565-88.

Friedrich Hayek

İktidarın etkili bir şekilde sınırlandırılması toplumsal düzenin en önemli sorunudur. Böyle bir düzenin oluşumunda hükümetin vazgeçilmezliğinin tek nedeni insanları başkalarının zorlayıcılığından ve şiddetinden korumaktır. Ama bunu başarmak için zorlayıcılık ve şiddet tekelini başarılı bir şekilde ele geçirdiği anda, hükümet bireysel özgürlüğe baş tehdit haline gelir. Bu iktidarı sınırlandırmak on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda anayasal hükümetin kurucularının en büyük amacıydı. Ama hükümetin güçlerini sınırlandırma çabaları neredeyse istemeden son buldu, zira iktidarın uygulanmasının demokratik kontrolünün bu iktidarın aşırı büyümesine karşı yeterli olacağı gibi yanlış bir inanış ortaya çıktı.

– Friedrich Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük*, 3. Cilt.

Hayek’in Jean-Jacques Rousseau eleştirisi Keynes ve Marx eleştirisinden bile serttir. Hayek’e göre *Toplum Sözleşmesi* özgürlüğün ve hükümetin doğası konusunda modernlerin aldanmasından sorumlu her ilkeyi içerir – demokrasiyi liberalizmden koparır ve halk egemenliğine ilişir, ayrıca devleti de yüceltir. Rousseau genel irade denen aleti de kullanarak yasama gücünün sınırlarını kaldırırken yasama eylemlerinin ne kadar tehlikeli ve adaletle uyumsuz olduğuna hiç bakmaz.

Hayek modern siyasal düşüncede kendi tabiriyle “sistemati olmaya ampirik Britanya geleneğini” tercih eder (Burke’nün yanı sıra Locke ve İskoç Aydınlanması’nı da buna dahil eder), Kıta geleneğini ise nefretle anar. Birincisini “kendiliğinden gelişmiş geleneklerin ve kurumların bir yorumuna” dayalı olarak tarif ederken, ikincisini çirkin vesveselerle dolu, rasyonalist, romantik ve ütopyacı sayar.³² Bu karşıtlık o dönemde “liberal demokrasi” ile “sosyal ya da totaliter demokrasi” arasındaki karşıtlıktan farksızdı, der.³³ Hayek sonra da Jacob Talmon’ın *Origins of Totalitarian De-*

32. Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, 3. Cilt, s. 108, 110.

33. A.g.y., s. 109.

mocracy (Totaliter Demokrasinin Kökenleri) kitabından yaptığı şu alıntıyı onaylar: Geleneklerden biri “özgürlüğün özünü kendiliğindenlikte ve zorlayıcılığın yokluğunda bulur, diğeri ancak mutlak kolektif amacın peşine düşülmesi ve bu amaca erişilmesiyle özgürlüğün gerçekleşeceğine inanır... Biri organik, yavaş, yarı bilinçli gelişmeyi temsil eder, diğeri doktriner düşünüp karar vermeyi; biri deneme-yanılma usulünden yanadır, diğeri tek bir geçerli kalıbın dayatılmasından.”³⁴ Hayek’e göre sosyalizm ve komünizm şöyle dursun, cumhuriyetçi demokraside ve sosyal demokraside yanlış olan her şey Talmon’ın ithamlarında özetlenmektedir. Kıta geleneğinin günahları arasında doktrinerlik, rasyonalizm, bir planın ve kolektif amacın kasten dayatılması bulunur ki bunlar bir araya gelince organizmacılığı, kendiliğinden gelişimi, geleneği ve bireysel özgürlüğü boğar. Kıta geleneğinin en büyük günahı ise Hayek’in tıpkı toplum gibi tehlikeli bir “saçma mefhum” olduğunu söylediği halk egemenliğine tapmasıdır.

Halk egemenliği bireysel özgürlüğü tehdit eder, hükümete sınırsız hareket alanı tanır, tam da dizginlenmesi gereken alana, yani siyasalın alanına üstünlük verir.³⁵ Yasama gücünün çılgınlıklarına, evrensel adalet kuralları formüle etme görevini aşmasına ve kaçınılmaz olarak da idari devletin güçlerini artırmasına müsaade eder.³⁶ Halk egemenliği örtüsüne bürünen yasama organı “kamu çıkarını” desteklemeyi zorunlu sayar. Kamu çıkarına (Hayek’e göre bu da başka bir “saçma mefhum”dur) bu adanmışlık hem devletin tıkanmasına yol açar, hem de rüşveti ve yolsuzluğu yasama kültürünün gündelik bir parçası haline getirir. Böylece demokrasinin güya ikonu olan seçilmiş yasakoyucu organ kendi zıddına

34. Hayek, *a.g.y.*, s. 111.

35. Hayek hükümetin sınırlanmamışlığının aynı zamanda tedbirli bir güçler ayrılığıyla bir ölçüde dengelenebileceğini düşünüyordu; buna göre yasama, yargı ve yürütme işlevleri ısrarla kendi görevleriyle uğraşacaklar ve birbirlerinden ayrı tutulacaklardı.

36. Hayek, *a.g.y.*, s. 3, 40. Yine, bir demokraside yasamanın rolü sadece herkes için geçerli olabilecek davranış kurallarını formüle etmektir. “Politikaları” belirleyemez, devlete bazı şeyleri yapma hakkı veremez.

dönüşerek özel çıkarların ve yozlaşmışlığın yönetimine dönüşür.³⁷ Son olarak, evrensel kural koyma görevini aşan yasama pratiği devlet gücünü artırarak özgürlüğü engellerken, adaletin kendisinde de kargaşa başlar. Yasakoyucuların yaptığı ya da bize göre yapmaları gereken her şeyi “adil” sayma hatasına düşeriz, der Hayek, halbuki bu terimi antik Yunanların *isonomia*, “herkes için eşit yasa” dedikleri şey için saklamalıyız.³⁸

Halk egemenliği böyle bir heyelan yaratır: Yasamayı sınırlarından ve adaletten koparır, devletin gücünü hiç durmadan artırır, hükümte yozlaştırıcı çıkar gruplarını ve pratikleri serbest bırakır. Hayek bu felaketi önlemek için siyasala köklü sınırlar koymak, her şeyden önce de liberal demokrasiyi tamamen egemenlikten yoksun kılmak ister. Halk egemenliğinin hatası, diye yazar, “her türlü iktidarın halkın elinde olması gerektiği ve onların isteklerinin çoğunluk kararlarıyla ifade edilmesinin zorunlu olduğu inancı değil, bu nihai iktidar kaynağının sınırsız olması gerektiği inancı, yani *egemenlik fikrinin kendisidir*.”³⁹ Egemenlik doğası gereği sınırsızdır, her ikisi de ekonomik ve ahlaki düzenin gelişmesi için gerekli olan hükümetin sınırlanması ve “siyasalın tahttan indirilmesi” mefhumlarıyla kesinlikle uyuşmaz. Üstelik egemenlik anlayışının ta kendisi “insan kurumlarının oluşumuna dair hatalı bir inşacı yoruma” dayanır; “bu yorum tüm insan kurumlarını ilk tasarımcıya ya da başka bir düşünülmüş iradi eyleme dayandırmaya çalışır.”⁴⁰ Bu yüzden Hayek, egemenliğin sekülerleştirilmiş bir teolojik kavram olduğu konusunda Schmitt’le aynı fikirdedir; ama Schmitt’in aksine egemenliği tam da teolojik olduğu için hatalı ve tehlikeli sayar. Hayek’e göre siyasal kurumlar iradi eylemlerden değil, “insanlar arasında neyin doğru neyin yanlış olduğuna dair belli görüşlerin varlığından” doğar.⁴¹ Ayrıca şunu da ekler: “bütün güç önceden var olan görüşlere dayandığına ve ancak bu görüşlerin hâkimiyeti sürdüğü müddetçe mevcut kalabileceğine göre, bu

37. A.g.y., s. 32-33. 38. A.g.y., s. 40.

39. A.g.y., s. 33. Altını ben çizdim.

40. A.g.y.

41. A.g.y.

gücün gerçekte kişisel bir kaynağı yoktur ve onu hiçbir irade kasıtlı olarak yaratmamıştır. Egemenlik kavrayışı yanıltıcı bir mantıksal inşaya dayanır.”⁴²

Bir başka deyişle, Hayek’e göre yaratım yeteneği ve yaratıcı güç daima aşağıdan gelir ve bu da organik, kendiliğinden ve sahici bir şekilde gerçekleşir. Bu yetenek ve gücün kısıtlanması ve bastırılması –siyasalın özünde bulunduğunu düşündüğü bir kısıtlama ve bastırma– yukarıdan gelir ve yapaydır, ama üretken olduğu düşünülerek tehlikeli bir şekilde tapınma nesnesi olur. (Hayek burada Hobbes’la çatışıyor.) Egemenlik teolojiktir, çünkü *yaratım*’ın Tanrı, kral ya da devlet tarafından yukarıdan geldiğini öne sürer. Hayek bu yüzden toplumların siyasal tarafından şekillendirilmesi gerektiği yanılgısından, bu yanılgı sonucunda devletin sürekli genişlemesinden ve her şeyin ötesinde iktidarın halkta olması gerektiği yolundaki çılgınca demokratik idealden egemenlik kavramını sorumlu tutar. Halkla özdeşleşmiş ve demokratik devlete emanet edilmiş egemenlik kendini gerçekleştirmeyi hedefleyecektir.⁴³

Hayek modern demokratik devletlerde egemenliğin ölümcül yerine dair iddiasını, tarihi özgürlüğe doğru ilerleme olarak gören anlayışın eleştirel bir yeniden değerlendirmesiyle geliştirir. Siyasal egemenlik kavramı, diye yazar, “on altıncı yüzyılda mutlakiyetçiliğin gelişine kadar” Batı’da mevcut değildi.⁴⁴ Hükümdarlar devrildiğinde demokratlar görünüşte halkı temsil eden hükümette de bu mutlakiyetçiliği benimsediler. Böylece siyasal iktidarı sınırlaması gereken halkın rızası “iktidarın tek kaynağı olarak görülmeye başladı”.⁴⁵ Bunun sonucunda da “ilk kez meşruluk havasına”, üstelik demokrasinin çarpık bir şekilde temin ettiği bir meşruluk havasına sahip olan sınırsız siyasal iktidar ortaya çıktı.⁴⁶

42. A.g.y., s. 33.

43. Hayek’in zaman içinde evrilen görüş ve pratiklerin kendiliğinden yayılımına dayanan kendi iktidar ontolojisinde teolojik bir boyutun olduğu muhakkak. Marx’ın Hegel eleştirisi gibi, hatta pek çok açıdan onun yansıması olarak, Hayek’in eleştirisi teolojik bir siyasal kozmolojinin teolojik eleştirisidir.

44. Hayek, a.g.y., s. 34.

45. A.g.y., s. 35.

46. A.g.y.

Hayek'in, mutlakiyetçiliğin ya da egemenliğin demokrasinin ayrılmaz parçası olduğunu söylemediğini belirtmek gerek. Ona göre, daha ziyade, Batı tarihinde demokrasi bu ilkeleri selefinden sorgusuz sualsiz miras almış, halk egemenliğinin "halkın birlikte eylemde bulunması" anlamına geldiği ve "bireylerin ayrı ayrı eylemlerine göre ahlaken bunun tercih edilmesi gerektiği" masalına kanmıştır.⁴⁷ Hayek halk egemenliği uydurmacasının sadece mutlakiyetçiliğe demokratik meşruluk kazandırmaya yaradığı iddiasıyla bu masalın her iki yönünün de foyasını meydana çıkarır. Bir başka deyişle, halk egemenliğine bağlanan demokrasi siyasal teoride ya da pratikte "henüz kralın kellesini uçuramamış", bu yüzden de vaat ettiği özgürlüğü gerçekleştirilememiştir.⁴⁸

Demokrasiyi halk egemenliğinden soyutlama hamlesi, Hayek'in demokrasiyi doğrudan liberalizme indirgeme konusunda Friedman'ın izinden gittiğini akla getirebilir. Ne var ki, *Özgürlüğün Anayasası*'nda Hayek başka bir şey yapar: Liberalizm ile demokrasinin paylaştığı tek ilkenin yasa karşısında eşitlik olduğunu savunarak ikisini keskin bir şekilde ayırır.⁴⁹ Bunun ötesinde, "liberalizm hukukun nasıl olması gerektiği hakkında bir doktrindir, demokrasi ise hukukun ne olacağına karar verme tarzıyla ilgili bir doktrindir."⁵⁰ Demokrasi bir "hükümet—adlı adınca çoğunluk yönetimi—yöntemidir", liberalizm ise "hükümetin kapsamı ve amacıyla ilgilenir".⁵¹ Bir dipnotta Ortega y Gasset'ten alıntı yapar: "Demokrasi şu soruya cevap verir – 'Kamu gücünü kim kullanmalı?' Liberalizm ise şunu sorar: 'Kamu gücünü kimin kullandığından

47. A.g.y.

48. Egemenliğe bu saldırı anlayışının soldaki pek çok düşünür tarafından paylaşılmaması, bilhassa anarşist solda yaygın olması ilginçtir. Örneğin bkz. Giorgio Agamben, *Kutsal İnsan*, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı, 2001; Michael Hardt ve Antonio Negri, *Çokluk*, çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı, 2004. Ayrıca neoliberalizmde egemenlik sorunu konusunda bkz. Thomas Biebricher, "Sovereignty, Norms, and Exception in Neoliberalism".

49. F. A. Hayek, "Majority Rule", *The Constitution of Liberty* içinde, Chicago: University of Chicago Press, 1960, s. 166.

50. A.g.y., s. 167.

51. A.g.y., s. 167, 168.

bağımsız olarak, bu gücün sınırları ne olmalıdır?”⁵²

Gelgelelim, Hayek liberalizm ile demokrasi arasında ayrıma gitmenin ötesine geçer, ikisi arasında kuvvetli gerilimler teşhis eder. Liberalizmin “her türlü hükümetin zorlayıcı güçlerini sınırlamakla” ilgilendiğini, demokrasinin ise hükümeti sadece çoğunluk görüşüyle sınırlandırdığını öne sürer.⁵³ Liberalizm belli bir hükümet biçimine bağlıdır, demokrasi ise halka. Liberalizm “karar verme yöntemi olarak çoğunluğun yönetimini kabul eder, ama kararların ne olması gerektiğine dair otoritesini tanımaz.” Demokrat için “çoğunluğun bir şeyi istemesi o şeyin iyi sayılması için yeterlidir.”⁵⁴ Liberal ise bunu yeterli bulmaz.

Hayek’e göre, her şeyin ötesinde demokrasi ile liberalizm kökten farklı karşıtlara sahiptir. Demokrasinin karşıtı otoriterlik, yani yoğunlaşmış ama illa da sınırlanmamış siyasal iktidardır. Liberalizmin karşıtıysa totaliterliktir, yani hayatın her yönünün tam kontrolüdür. Bu durum otoriterliğin liberal toplumla (özgürlük, geleneksel ahlak, koruma altındaki özel alan) bağdaşabilir olduğu anlamına gelir. Totaliterlik de demokratik çoğunluklar tarafından tesis ve idare edilebilir. Hem totaliter demokrasi hem de otoriter liberalizm mantıklı ve hatta tarihsel olasılıklarsa, Hayek’in liberalizme geçişte otoriterliğin meşruluğu konusunda diğer neoliberallerle hemfikir olmasının, böylece Pinochet ya da Bremer’i ve onları iktidara taşıyan darbeleri ya da savaşları haklı görmesinin önünde bir engel kalmaz.⁵⁵

Bu iki karşıtlık kümesi (demokrasiye karşı otoriterlik ve liberalizme karşı totaliterlik) otoriter liberalizmi onaylayanın yanı sıra, başka şartlarda paradoksal olan “demokrasinin aşırılıkları” kavramını da yaratır. 1960’ların toplumsal hareketlerini ve “demokratik karar rehberliğindeki devlet eyleminin kapsamının” genişlemesini kötülemek için neoliberallerin hepsi bu ifadeye başvurmuştur.⁵⁶ Hayek demokrasinin “başlı başına iyi bir şey” ya da ge-

52. Hayek, *a.g.y.*, s. 167.

53. *A.g.y.*, s. 166.

54. *A.g.y.*, s. 167.

55. *A.g.y.*, s. 166.

nel uygulaması olan bir ilke değil, bir karar alma yöntemi olduğunu tekrar tekrar ilan eder. “Dogmacı demokrat olabildiğince çok meselenin çoğunluk tarafından kararlaştırılmasını arzu edilir bir şey olarak görürken, liberal ise bu şekilde kararlaştırılması gereken sorunlar yelpazesinin açıkça tanımlanmış sınırları olduğuna inanır.”⁵⁷ Dogmacı demokratin “en hayati kavrayışı” nedir? “Halk egemenliği.”⁵⁸ Ne var ki, “demokrasinin aşırılığı” suçlamasını popülerleştiren şey 1975’teki yüz kızartıcı Üçtarafli Komisyon Raporu’ydu. Raporda yer alan, demokrasinin krizde olduğu, *çünkü* kapsamının ve enerjilerinin sınırlandırılmadığı iddiası doğrudan neoliberalizmin taktik kitabından fırlamıştı; sosyal devletten taleplerin artışı için özerk devlet işlevlerine ve otoritesine saygının azalmasına bağlıyor, her ikisine de bu aşırılığın eşzamanlı belirtileri ve zararları muamelesi yapıyordu.⁵⁹ Yazarlar bu noktayı şöyle özetliyordu: “1960’larda ABD’de demokrasinin canlılığı hükümet faaliyetlerinde esaslı bir yükseliş ve hükümet otoritesinde esaslı bir düşüş yarattı.”⁶⁰

Çok fazla demokrasi olması çok fazla sosyal devlet ve siyasal otoriteye çok az saygı anlamına geliyorsa, aile işlevlerinin yerini sosyal devletin alması ve ahlak yasasının yerini toplumsal adaletin alması sorunu büyüteceği için Hayek’in hükümeti sınırlama hedefinin piyasalara saygı ve piyasayı korumanın çok ötesine geçeceği açıktır. Miras alınmış ortak ilkelere dayanan ve organik olarak evrilen davranış kurallarına dokunulmaması yetmez, aynı zamanda bu kurallara bağlı kalınmalıdır. Özel mülkiyete, toplumsal cinsiyet normlarına ve diğer geleneksel inançlara saygı gösterilmesi özgür, ahlaklı ve düzenli bir toplumun hakiki temelleridir. Hayek, bunları hükümeti ve özellikle de demokrasiyi sınırlayan unsurlara şöyle dönüştürür:

56. A.g.y., s. 170.

57. A.g.y.

58. A.g.y., s. 171.

59. Slobodian, *Globalists*, s. 92.60. Report of the Trilateral Commission, 64, archive.org/stream/TheCrisisOf-Democracy-TrilateralCommission-1975/crisis_of_democracy_djvu.txt.

Bir grup insanı topluluk yapan şey ortak ilkelerin kabulüdür. Bu ortak kabul özgür bir toplumun vazgeçilmez koşuludur. Bir grup insan normalde kendilerine yasalar koyarak değil, aynı davranış kurallarına uyarak toplum olabilir. *Bu da çoğunluğun gücünün bu ilkelerle sınırlanması ve bu ilkelerin ötesinde meşru güç bulunmaması anlamına gelir.*⁶¹

“Bu ilkelerin ötesinde meşru güç bulunmaması”... Hayek bu ifadeyle sadece siyasal iktidarı sınırlamak üzere piyasaları güvenceye alan ilkeleri değil, tüm “ortaklaşa ilkeleri” bir araya toplar. Kralın kellesini uçuracak, yani hem siyasal egemenliği hem de siyasalın egemenliğini ortadan kaldıracak olan işte bu ilkelerdir.

Hayek’in sosyal demokrasi ve halk egemenliğini eleştirmenin ya da siyaseti tahttan indirirken piyasayı korumanın çok ötesine geçtiği artık anlaşılmıştır. Aristoteles’in insanı özgürleştiren siyasal hayat fikrini Hayek reddeder, hatta tersine çevirir. Rousseau’nun toplum sözleşmesi yoluyla ahlaki ve siyasal özgürlük kazanma formülünü reddeder, hatta klasik liberalizmin sözleşmecî meşruluk geleneğini de reddeder. Hayek’e göre özgürlüğümüzün temelinde hukuk ya da siyaset değil, kaynaşmış bir halk oluşturan evrimleşmiş, çoğu durumda söze dökülmeyen davranış ve görüş ilkeleri, “özgürce” kabul ettiğimiz ve uyduğumuz ilkeler vardır. Yoğunlaşmış, yukarıdan uygulanan siyasal güç zorlayıcılık yoluyla bu özgürlüğü yadsır, evrimleşmiş ve sınanmış topluluk ilkelerini ihlal eder, bastırır ya da onların yerine yapaylık ve rasyonalizm getirir. Demokrasi de çoğunluğun yönetimi ve kamusal çıkar kisvesi altındaki özel çıkarlar yoluyla bu zararları artırır. O yüzden de genelde siyasalın ve özelde demokrasinin sınırlarıyla karşılaştığı yer, toplulukları oluşturan ve bir arada tutan ortak ilkelerdir.

Demokrasinin sadece özgürlük için değil, organik olarak evrimleşen topluluk normları için de tehdit yarattığı konusunda Hayek’in kaygılanması, solun çoğu zaman sağdaki tutarsızlık ya da ikiyüzlülük olarak gördüğü şeyin, yani hem bireysel özgürlükleri destekleyip hem geleneksel değerlerin kapsamını genişletmenin

61. Hayek, *a.g.y.*, s. 171. Altını ben çizdim.

altında yatan mantığı açığa vurur. Yine de Hayek'in sunduğu doktrinde bunlar gayet iyi bağdaşır. Devleti demokrasiden arındırıp eşitlikle uğraşmaktan alıkoyarak sadece piyasalar değil, ırksal normlardan tutun da dinsel normlara kadar bir halkın ortak ilkeleri de meşru bir şekilde devlet müdahalesinden korunur ve davranışları yine meşru bir şekilde bu ilkeler yönetir. Yerel kontrol ya da özelleştirme (özel okul giderlerinin kısmen devletçe karşılanması, “okul tercihi”) stratejileri yoluyla okullarda ırk ayrımcılığını kaldırma zorunluluğunun çevresinden dolanmak; “Dinsel Özgürlüğü Geri Getirme Yasası” gibi şeyler yoluyla doğum kontrolü, kürtaj ya da eşcinsel evlilikle bağlantılı hizmetler vermeyi reddetmek, kamu binalarının içinde ya da çevresinde Hristiyan ikonografisi kullanımını savunmak... – tüm bunlar topluluk normlarıyla ya da bireysel özgürlüklerle karşılaştığı zaman (ya da 4. Bölümde öne sürüleceği üzere, topluluk normları hukuken bireysel özgürlük olarak düzenlendiğinde ve savunulduğunda) ancak siyasalın sınırlandırılmasıyla mümkün oluyor.⁶² Nancy MacLean neoliberalizmin kamu tercihi ekolünün tarihini anlatırken Cato Enstitüsü’nün Güney’de federal ırksal eşitlik yasalarına direnmek ya da bu yasaları iptal etmek için kullandığı stratejilerin izini sürüyor.⁶³ Bu stratejiler eyaletlerin haklarını genişletmeye (topluluk normları), Birinci Ek Madde özgürlüklerine (bireysel özgürlük) ve okulların, parkların, yüzme havuzlarının ve başka tesislerin özelleştirilmesine (piyasa özgürlüğü) dayanıyordu. Söz konusu stratejiler neoli-

62. Burke’ten esinlenmiş organizmacılığını düşünürsek, Hayek topluluk normlarının bireysel özgürlük olarak dayatılmasını, demokratik kapsayıcılık, eşitlik ve ayrımcılık-karşıtlığı yasalarını parçalamak için Birinci Ek Madde’nin çekiç niyetine kullanılmasını, değerlerin kısıttan ziyade hak haline gelmesini öngören strateji karşısında ürkebilirdi. Yine de bu yasaların eleştirisinin temeli olarak piyasa özgürlüklerine ve geleneğe başvurulmasını muhakkak onaylardı. Ayrıca aile ve sivil toplumda otorite iddialarını ve yapılarını yeniden büyültmeyi ve meşrulaştırmayı, hatta yasama organı ve mahkemelerin sosyal adalet talepleri ve ekonomik “adillik” yerine bireylerin ve geleneksel ahlakın haklarını sağlama almasını da tercih ederdi.

63. MacLean, *Democracy in Chains*, 4-6. bölümler.

beralizmin toplumsal ve ekonomik eşitliğe antidemokratik direnişinin örnekleridir. Aynı zamanda neoliberalleşmiş demokrasinin egemenlikten ve ortak yarara yönelik yasalardan ne ölçüde mahrum bırakıldığını; kamu çıkarı ve toplumsal adalet arayışından ne ölçüde koparıldığını; bireysel özgürlüklere, piyasalara ve evrimleşmiş topluluk normlarına dokunmasının ne ölçüde sınırlandırıldığını da gösteriyorlar; böyle bir demokrasinin yapacak çok az şeyi ve yapmak için çok az gücü kalır.⁶⁴

Ordoliberaler

Ordoliberallerin siyasalla ilişkili formülü karmaşıktır ve kendi içinde farklılık gösterir. Burada onların sadece kuvvetli ve teknokratik devlet inşa etme kaygılarına, demokrasiye dair endişelerine ve otoriter liberalizm savunularına odaklanacağız.⁶⁵ Bu irdelemeyi yaparken, ordoların siyasala karşı tedbirli olma konusunda Friedman ve Hayek’le hemfikir olduklarını, ama devlet egemenliğini reddetme noktasında onlardan ayrıldıklarını akılda tutmak çok önemli. Ordolar devleti demokrasiden arındırma ve yerine, teknik uzmanlıkla desteklenen, yetkin otoritelerce yönetilen ve liberalleşmiş, rekabetçi ekonomi ilkelerine bağlı bir devlet koyma peşindedirler.⁶⁶

Devlet-ekonomi ilişkisine dair neoliberal teoriye ordoliberalerin yaptığı özgün katkı, “ekonomik anayasa” fikridir. İleride gö-

64. Hayek’in üç parçalı demokrasisi özetle iktidarın barışçıl aktarımının sağlanması, bireysel özgürlüğün korunması ve eğitimli bir yurttaşlık, dolayısıyla yetenekli siyasal yetkililer için teşvik sağlanmasıdır. Bkz. “Majority Rule”, s. 172-74.

65. Siyasalın karmaşık ordoliberal kavramlaştırmasına dair son dönemde kalem almış birkaç mükemmel izah var. Thomas Biebricher, *The Political Theory of Neoliberalism*’de yeni ordoliberal siyasal kavramsallaştırmasının kusursuz ve derinlemesine bir izahını sunar. Ayrıca Callison *Political Deficits*’te de bir izah geliştirir. Bkz. 3. Bölüm.

66. AB için çalışan bazı iktisatçılar doğrudan ya da dolaylı olarak ordoliberal olarak tanımlanmıştır.

receğimiz üzere, bu anayasa gerçek anlamıyla bir belge değil, piyasanın çerçevesini, temel unsurlarını ve dinamiklerini, özellikle de rekabet ve fiyat mekanizmasını desteklemek üzere devleti yönlendirmenin bir yoludur.⁶⁷ Ekonomik anayasanın amacı devleti ekonomik liberalizme bağlamaktır; itiraf edildiği üzere bu bağlanma doğal ya da garanti edilmiş değildir, siyaseten güvenceye alınması gerekir – kapitalizmin tek bir biçimi olmadığını ordolar anlamıştı. Bu yüzden, ekonomik liberalizmi sağlama alan bir ekonomik anayasayla bağlanan devlet, ordoların “ekonomik devlet” dedikleri (bizim “sosyal devlet” dediğimiz) şeyin karıştıdır; onlara göre sosyal devletin zayıf bir devlet olmak ve kapitalizmi de zayıflatmak gibi bir çift günahı vardır. Ordoların ideal devleti ekonomiden bağımsızdır, ama ekonomiye adanmıştır; ekonomik/sosyal devlet ise ekonomiyle bütünleşmiştir ki bu da siyasal özerkliği ve kapasiteyi baltalar, piyasaları tahrif eder.⁶⁸

Buraya kadar anlatılanlar zaten ordoların kaygısının demokrasi tarafından devletlere ve piyasalara verilen zarar olduğunun açıklık kazanmasına yetiyor.⁶⁹ “Ekonomik devlet” bağımsız irade oluşumunun ve irade icrasının yetersizliğinden mustarıptır; bir taraftan güçlü çıkar gruplarına (işçiler ya da yoksullar da bu gruplara dahildir) tabi olacak, diğer taraftan da ekonomik kararsızlıklarla boğuşmak zorunda kalacaktır. “Her ciddi ekonomik buhran bizzat devleti sarsar,” diye yazar Walter Eucken, “bu da devletin ekonomiye zincirlenmiş olduğunun delilidir.”⁷⁰ Böyle bir devlet “kendi kararlarını veremez” ya da “tamamen devletle ilgili olan çıkarlarını gerçekleştiremez”; böyle devletler aynı zamanda “girişimci-

67. Biebricher, *The Political Theory of Neoliberalism*, s. 38, 133.

68. Walter Eucken, “Structural Transformations of the State and the Crisis of Capitalism”, Biebricher ve Vogelmann, haz., *The Birth of Austerity* içinde, s. 59.

69. “Liberal devletin ekonomik devlete dönüşümü,” der Eucken, “hem devlet hem de ekonominin hayatında büyük öneme sahiptir.” Eucken, “Structural Transformations of the State and the Crisis of Capitalism”, s. 59. Vurgular özgün metne ait.

70. Eucken, “Structural Transformations of the State and the Crisis of Capitalism”, s. 59.

lerin inisiyatifini kısıtlar”, gelişmeye yönelik kuvvetleri baskı altına alır ve “ekonominin düzenleyicisi, kural koyucusu olan fiyat sistemini” sakatlar. Ekonomiye verilen zararlar da ona bağlı olan devletin yeteneklerini kısıtlar.⁷¹

Ordolar sosyal devletlerin zayıf ve tehlikeli olduğunu, ayrıca ekonomi için bağımsız iktidardan yoksun olduğunu iddia etmeleri bakımından benzersiz olsalar da, sorunun kökünde demokrasinin bulunduğu inanmaları bakımından diğerlerine benzerler. Eucken “dünyanın demokratikleşmesini ve sonuçta halkların şeytani güçlerinin serbest bırakılmasını” açıkça yerin dibine batırır.⁷² “Liberal devletlerin yok edilmesi,” diye belirtir, “kitleler tarafından... zorla gerçekleştirilmiştir.” Kitleler “müdahalecilik ve ekonomik devlet” talebinde bulunmuştur ki bu da “istedikleri şeyin tam tersine, yani devletin zayıflamasına ve ekonominin organizasyonunun çökmesine” yol açmıştır.⁷³

Ordoların bu soruna çözümü devleti hem demokrasiden hem de ekonomiden yalıtmayı içerir. Bu da siyasal anayasayı egemen bir belge yerine harekete geçirici bir *ethos* haline getirerek ve siyasal anayasaya ekonomik bir anayasa ekleyerek gerçekleştirilecektir. Siyasal anayasa, diye yazıyor Franz Böhm, “ulusun kalıcı *telos*’unu (erek) belirlerken, örgütsel temeller teknik yararlarından ziyade ulusun ruhu ve dehası uyarınca değerlendirilir.”⁷⁴ Siyasal anayasa hukuki ilkeleri ortaya koymayacak, “soy ve tarihsel-duygusal deneyim yoluyla uzun bir sürede varlık kazanan bir halk”ın ruhunu yasalaştıracaktır.⁷⁵ “Halkın ahlaki görünümü”nün, “daha doğrusu halkın ruhu”nun bu şekilde yasalaştırılmasına Böhm bazen “halkın gücü/iktidarı” adını verir; ama burada formüle edilen kesinlikle bireysel ya da kolektif haklar ve güçler değildir. O halde Böhm’ün sunduğu Burke’çi formül zaten demokrasiden uzaklaş-

71. Eucken, *a.g.y.*, s. 60, 70. 72. *A.g.y.*, s. 69. 73. *A.g.y.*

74. Franz Böhm, “Economic Ordering as a Problem of Economic Policy and a Problem of the Economic Constitution”, Biebricher ve Vogelmann, haz., *The Birth of Austerity* içinde, s. 118.

75. *A.g.y.*

maya yönelik keskin bir dönüş barındırır: Siyasal anayasa devleti bir ulusun ruhunun, tarihinin ve deneyiminin sürekliliğini korumaya adar. (Bu adanmanın hayata geçirilmesi ise Avrupalı beyaz milliyetçi partilerin devletten talep ettiği şeyin –onların varyasyonu Böhm’ün aklındaki olmasa da– ta kendisidir.)

Siyasal anayasaya ekonomik anayasanın, Böhm’ün tabiriyle “pratik-teknik” ilavesinin gerekliliği kısmen “ekonomik topluluğun iyi niyetinin ve sosyal ahlaki duruşunun tek başına ulusal ekonomik zorlukların hakkından gelemeyecek olmasından” kaynaklanır.⁷⁶ Kapitalist ekonomiler kendi kendini sürdürebilen ya da kendi kendini düzeltebilen sistemler değildir; kapitalistlerin kendileri de ekonominin ihtiyaç duyduğu şekilde dümeni tutamazlar. Ekonomik anayasanın gerekliliği aynı zamanda ahlaki-siyasal topluluğun “bir dizi muhtemel ekonomik düzen arasından belli bir tercihle” karşılaşmasından dolayıdır.⁷⁷ Bu tercih, diye ekler Böhm, pratik ve işlevsel olmalıdır, ayrıca o ânın taleplerinden yalıtılmalıdır. Uygulaması ve işletilmesi de teknik uzmanların idaresindeki teknik bir düzenin teknik planlamasını gerektirir.⁷⁸ Nasıl ki siyasal anayasa devlet aktörlerini ulusun ruhuna raptediyorsa, anayasada kutsanan piyasa ekonomisine bağlılık da devlet aktörlerini tutarlı biçimde ve zaman içinde raptetmelidir. İkisi de devleti sınırlandırır ve yönlendirir; ikisi de halkı güçlendirmez, demokrasiyi yaygınlaştırmaz.

Piyasalar lehine tarafsız devlet eylemine teknik uzmanlığın rehberlik etmesinde ısrar eden ordolar Hayek’in bu alandaki bilime karşı şüphesini paylaşmaz.⁷⁹ Aksine, onlara göre kapitalizme yön vermenin karmaşıklığı özelleşmiş bilgi, uzman bilgisi gerektirir; ordolar bunu karmaşık bir makineyi çalışır durumda tutmak

76. Böhm, *a.g.y.*, s. 118. 77. *A.g.y.*, s. 119.

78. İki anayasa birbirini sınırlar ve tamamlar. Aralarındaki ilişkiye dair Böhm’ün kullandığı açıklayıcı metafor, savaş halindeki bir halktır. Siyasal anayasa “cesaret ve disiplin” temin ederken, ekonomik anayasa “taktik ilkeler ve stratejik liderlik” temin eder. İkisi de gereklidir. Böhm, *a.g.y.*, s. 118.

79. Biebricher, *The Political Theory of Neoliberalism*, s. 30, 45 ve 4. Bölüm.

için gereken bilgiye benzetiyorlar.⁸⁰ Eucken, planlı ekonomiyi reçete eden ideologların tersine, kapitalist ekonomiyi reçete eden teknokratların iktisat teorisi ve pratiği konusunda derinleşmiş kim-seler olacağını öne sürer.⁸¹ Ne var ki, bu uzmanlar siyasi otoriteden ve bilgilerini iktidar sıfatıyla yaygınlaştırma kapasitesinden (münasip bir şekilde) yoksundur. Böhm'ün ifadesiyle “siyasal iradenin berrak, tartışma götürmez bir ifadesi olan” ordoliberal devlet inşasının önemi de bundan kaynaklanır. Böhm şöyle der:

Bu göreve uygun düzenler *bilinçli ve akıl sahibi bir siyasal iradenin, uzman bilgisine dayalı otorite sahibi liderlik kararının yarattığı* düzenler olabilir ancak: bizzat ekonominin bağrında ya da aşağıdan yukarıya doğru sessiz bir büyümenin, eylemlerin düzenli bir şekilde biçimlenmesinin burada yeri yoktur. Düzenleme ideali –birliği temsil etme ve bütüne tüm parçalarında anlam verme arayışındaki tek unsur– “her şey benim emrime uyar!” ifadesini temel almazsa, böyle toplumsal Babil kuleleri... ancak umutsuz bir diller curcunasına yol açabilir.⁸²

Böhm bir tür neoliberalleşmiş Hobbes'culuk tarifi yapmaktadır: piyasaları koşullandırmak ve düzeltmek için teknik ve ekonomik bilgiye dayanan otorite ve kararcılık içeren bir devlet. Avrupa Birliği'nin 2008 mali krizi sonrasındaki dönemi yönetirken bu vizyonla gösterdiği uyum, bazı araştırmacıları AB'nin artık ordoliberal bir politik yapı olduğunu öne sürmeye itmişti.⁸³ Şayet bu doğruysa, AB projesinin “demokrasi açığı” artık kasıtsız ve kolaylıkla

80. Böhm şöyle der: “ekonomik hayat ne kadar dinamikleşirse, o kadar istikrarlı bir düzeni olmalıdır. Bunu bir makineye benzetebiliriz: Makine ne kadar karmaşıkça ayrı ayrı parçalarının hareketi o kadar çapraşık bir şekilde birbirine bağımlı olur, yapımında o kadar titiz davranılması gerekir.” Böhm, “Economic Ordering as a Problem of Economic Policy and a Problem of the Economic Constitution”, s. 116.

81. Eucken, “Structural Transformations of the State and the Crisis of Capitalism”, s. 70.

82. Böhm, “Economic Ordering as a Problem of Economic Policy and a Problem of the Economic Constitution”, s. 117. Altını ben çizdim.

83. Brigitte Young, “Is Germany's and Europe's Crisis Politics Ordoliberal and/or Neoliberal?”, Biebricher ve Vogelmann, haz., *The Birth of Austerity* içinde.

çözülebilir değil, bünyevi bir sorundur.⁸⁴

Hayek ve Friedman'ın aksine, otoriter-teknokratik liberalizmin ordolar için bir geçiş aşaması değil, modern kapitalizme uygun bir yönetim biçimi olduğu bu noktada artık netleşmiş olmalıdır. Ordoliberal devletler yurttaş katılımını ya da demokratik iktidar paylaşımını benimseyemezler; bu devletler teknik uzmanlığı temel alan “siyasal iradenin berrak ve tartışma götürmez ifadesi” tarafından şekillendirilir.⁸⁵ Kapitalizme yön vermek için “piyasaya değil, piyasa için... piyasa şartlarına” müdahale eden uzmanlık derecesinde malumatlı otoritelerin siyasal ve demokratik olmayan yönetimini gerektirir.⁸⁶ Bu ekonomik “Üçüncü Yol” (ne bırakınız-yapsınlar, ne de devletin kural koyması ya da sahipliği) ancak devletin hem siyasal çıkarlardan hem de demokratik karar almadan yalıtılmasıyla mümkün olabilir. Yine de bu demokratik olmayan devletin kriz hallerinde ya da otoriter özellikleri açıkça ortaya saçıldığında bile antiliberal olması gerekmez. Nüfusun belli kesimlerini sarsan, köklerinden koparan ya da muhtaç hale getiren kemer sıkma önlemleri ve benzeri politikaları dayatılırken kişisel özgürlüklere zarar vermekten kaçınılabilir. Üstelik piyasanın kendisi rekabetin ve etkin fiyat mekanizmasının mikroeconomik ilkeleri tarafından liberal bir şekilde düzenlenecektir.⁸⁷

84. AB kurumlarının ordoliberal DNA'sı için şuradaki metinlere bkz. Hien ve Joerges, haz., *Ordoliberalism, Law, and the Rule of Economics*.

85. Böhm, a.g.y., s. 117.

86. Johanna Oksala, “Ordoliberalism as Governmentality”, Biebricher ve Vogelmann, haz., *The Birth of Austerity* içinde, s. 187. Foucault'nun liberal devlet-ekonomi ilişkisini kökünden tersine çevirmesinde ipucunu veren neoliberalizm budur elbette.

87. O yüzden bir araştırmacı şöyle yazar: “Ordoliberalizm devlet-merkezli neoliberalizm geleneğini öne çıkarır. Bu geleneğe göre ekonomik özgürlük düzene sokulmuş özgürlüktür, güçlü devlet serbest piyasaların siyasal biçimidir, ayrıca bu gelenekte rekabet ve girişim siyasal bir görev olarak tasavvur edilir.” Werner Bonefeld, “Freedom and the Strong State: On German Ordoliberalism”, *New Political Economy* 17, no. 5 (2012): 633. Trumpizm bile belli yönleriyle; işletme ilkelerini gruplaştırması, “Washington bataklığı”na, otoriterliğe saldırısı, karnameler ve bireysel özgürlük çığıklarıyla yönetme çabası bakımından bir tür ordo-

Ordoliberallerin neoliberal devlet için yazdığı reçeteler Hayek ve Friedman'ınkilerden farklı olsa da, bu üç neoliberalizm okulu kuvvetli demokrasiyi ve demokrasinin temel aldığı kapsamlı siyasal kavramını reddetme konusunda görüş birliği içindedir.⁸⁸ Bu üç okul siyasal iktidarı ekonomik liberalizmin ve ahlaki düzenin desteklenmesine adama amacını da paylaşır. Ordoliberalizmin güçlü devletçiliği bile bu açıdan sınırlıdır. Christian Joerges bu yüzden Schmittçilik (ve onun örtük Nazizm destekçiliği) ile ordoliberalizm arasındaki farkın çözümlemesini yapar: Schmitt "hukuku göz önüne almadan siyasetin ekonomiye öncelikliliğini yerleştirmeye çalışırken, ordoliberaler siyasetin saygı duymak zorunda kalacağı istikrarlı bir hukuki ekonomik çerçevenin reçetesini çıkarmak istiyorlardı".⁸⁹

Yanlış Giden Neydi?

Neoliberallerin rüyasına göre küresel düzende sermaye serbestçe akacak ve birikecekti, ulusları geleneksel ahlak ve piyasalar organize edecekti, devletler de neredeyse münhasıran bu projeye yönlendirilecekti. Ne kendine istikrar kazandırabilen ne de kalıcı bir biçimde rekabetçi olabilen piyasaların ihtiyaçlarının ayrılmaz bir parçası olan, özgürlüğe ve sadece evrensel kuralları koymaya kendini adanmış neoliberal devlet de rasyonalistlerin, plancıların, yeniden-bölüşümcülerin ve diğer eşitlikçilerin saldırılarına karşı geleneksel ahlaki düzeni koruyacaktı. Bu amaçla demokrasi halk egemenliğinden ayrıştırılacak ve bir amaç olmaktan çıkarılıp iktidarın barışçıl aktarımını kolaylaştıran bir araca indirgenecekti.⁹⁰ Yurttaşlık oy kullanmayla, yasama evrensel kurallar oluşturmakla,

liberalizm özlemi olarak görülebilir. Ekonomik milliyetçiliğin, yaranına çabalarının, karar alınırken bilimsel değil fevri ve ideolojik davranılmasının ise ordoları rahatsız edeceği açıktır.

88. William Callison, *Political Deficits*'te bu tezin ayrıntısıyla izini sürer.

89. Joerges, "Europe After Ordoliberalism", s. 199.

90. Hayek, "Majority Rule", s. 170.

mahkemeler hakemlikle sınırlı kalacaktı.⁹¹ Bu rüyada ulus-devletler içinde halk yönetimi olmayacaktı, ama can alıcı bir nokta da sermayenin ya da en güçlü sermaye sektörlerinin yönetimi de olmayacağıydı. Neoliberalere göre, piyasalar ve ahlak alanlarını sağlama almaya yönelik rasyonel olarak örgütlenmiş devlet projesine plütokrazi de demokrasiden daha dost değildi. Hem demokrasiler hem de plütokrasiler çıkarları için devletleri araçsallaştırıyor, eşzamanlı olarak yön verme kapasitelerini zayıflatıp kapsamalarını ve topluma nüfuzlarını artırıyor, böylece ekonominin, reketin ve özgürlüğün sağlığını bozuyorlardı.⁹²

Doğru şekilde kurulmuş bir neoliberal devlet demokrasiden arındırılmış ve egemenlikten yoksun bırakılmış olduğu için, otoritesi güçlenecek ve yurttaşlar siyaseten yatışmış olacaktır. Devletin piyasalar için şartları sağlama alma görevi ekonomi büyüdükçe karmaşıklaşır, bu da teknokrasiye önem kazandırarak demokratik katılımın değerini, hatta olanaklılığını azaltır. Teknokrasi ayrıca güçlü piyasa aktörlerinin rekabeti bozma yönündeki kaçınılmaz çabalarına karşı da tampon görevi görür. Ordoların, teknokratların rehberliğinde, ekonomik anayasaya bağlı otoriter liberal düzen rüyasının kaynağı budur. Hayek'in katı güçler ayrılığı hedefi, yasanın kapsamını ciddi anlamda kısıtlama ve devlet egemenliğinin yerine piyasa ve ahlak ilkelerini geçirme hedefinin sebebi budur. Kamu tercihi ekolünün denk bütçe düzeltmesiyle yasama gücünü yönlendirme ve sınırlandırma, kapitalizmi demokratik çekişme ya da müdahaleye karşı sağlama almak üzere "kilitler ve sürgüler" kullanma çabasının sebebi yine budur.⁹³

91. Böhm şöyle der: "özgöl bir müstakil idealden yoksun, açık bir hedef ve teknik düzen yoluyla ekonomik süreçte sıkıntı yaratmayan kararlar, ekonomik anayasaya tekabül etmez." Onun yerine, "ekonomik anayasanın asıl çekirdeğini oluşturan şey... ekonomik olayları siyaseten arzu edilir bir doğrultuda götüren yön verici bir normdur." Böhm, "Economic Ordering", s. 117.

92. Hem demokrasiler hem de plütokrasiler ekonomik alanda çarpıklıklar yaratır; biri bunu rant kaygısıyla yaparken, diğeri esasen yeniden bölüşümle yapar.

93. MacLean, *Democracy in Chains*, 10. Bölüm.

Toplumu tedavülden kaldırma, demokrasiyi boğma, devleti dizginleme ve yeniden programlama hedefi yozlaştırıcı kuvvetler takımını (güçlü piyasa aktörleri, eşitlikçiler ve toplum mühendisleri, cahil ve mit tellalı kitleler) etkisizleştirmeye yönelikti. Ne var ki, geçtiğimiz yüzyılda Marksist devrimlerde olduğu gibi, reel neoliberalizmde de işler ters gitti. Neoliberalizmin ne olduğu, ekonomik ve siyasal felaketlerinin kimin hatası olduğu konusunda bu kadar kafa karışıklığı bulunmasının sebebi de budur. Demokrasi kapsamı bakımından daraltıldı ve aşağılandı, evet. Ne var ki, bunun sonucu neoliberal hedeflerin tam tersi oldu. Devlet büyük sermayeden yalıtılıp ekonomiye yön verebilecek hale gelmek yerine giderek büyük sermaye tarafından daha fazla araçsallaştırıldı – tarımdan petrole, ilaçtan finansa tüm büyük sektörler yasma çarkına el attılar. Yurttaşlar siyaseten yatışmış bir duruma geleceklerine, sınırlı devlet egemenliğini ve küresel rekabet ve sermaye birikiminin ulusüstü kolaylaştırılmasını yerin dibine batıran demagog milliyetçi seferberliğe açık hale geldiler. Son olarak da geleneksel ahlak, nüfusu kendiliğinden düzene sokup disipline edeceğine savaş çılgılığı haline geldi, başka amaçlar için araçsallaştırıldığından sıklıkla içi boşaltıldı. Anayasal demokrasilerde antidemokratik siyasal güçler ve enerjilerin büyüklüğü ve yoğunluğu arttıkça, canavarca bir siyasal yaşam biçimine yol açtılar – güçlü ekonomik çıkarların ve popüler coşkunluğun çektiği, demokratik ve hatta anayasal koordinatları, ruhu, hesap verebilirliği olmayan, dolayısıyla yoldan sapmış, neoliberallerin peşine düştüğü sınırlara ya da sınırlanabilirliğe sahip olmayan bir siyasal yaşam. Böylece “sınırlı yönetim”i savunan partiler, fahiş devlet gücü ve harcaması partilerine dönüştüler.

Neoliberal bir proje olarak “siyasetin tahttan indirilmesi” neden böylesine feci biçimde raydan çıktı? Hesaba katmadığı, dikkate almadığı neydi ya da onu dışarıdan ne zehirledi?⁹⁴ William Callison siyasal alanının, dinamiklerinin ve güçlerinin önünü tı-

94. Mark Levin ve Jonah Goldberg gibi çağdaş serbest piyasa muhafazakâr-

kamanın hem neoliberal teoride hem de neoliberal pratikte “açık” yarattığını savunur.⁹⁵ Siyasal ve demokratik olanı aşağılamak neoliberalleri bu iki alanı özenle teorileştirmekten alıkoymuş; bu da onların projesinde özsel bir zaaf doğurmuş (örneğin başta finans sermayesi olmak üzere, ama onunla sınırlı kalmayan büyük sermayenin çıkarlarının sürekli tahakkümüne karşı zaaf), aynı zamanda neoliberalizmin etkilerine karşı antidemokratik isyanların da dahil olduğu haydut siyasal güçler tarafından neoliberalizmin tamamen dönüştürülmesini öngörememelerine yol açmıştır. Bu “siyaset açığı” taşıyanlar sadece kurucu neoliberal düşünürler değildi. 1990’larda küresel bir proje olarak neoliberalizmin peşine takılan iktisatçılar, politika belirleyiciler, siyasetçiler ve teknokratlar neoliberalizmin siyaset karşıtı “ideoloji-sonrası” özelliklerine derinden bağlılık duyuyorlardı ki siyasal eleştirilere kulak asmalarının, siyasal itirazları küçümsemelerinin sebeplerinden biri de buydu.⁹⁶

Siyasal derinlemesine hesaplayamamasıyla neoliberalizm can alıcı bir zaafı sapkın bir şekilde Marksizmle paylaşır. İki de siyasal hayatı teorileştirmekte yetersiz kalmanın yanı sıra özgürlüğü (farklı yönden de olsa ikisi de yüceltir onu) siyasal alana yerleştirmeyi reddeder, “ekonominin” siyasal söylemden bağımsızlığını fetişleştirir.⁹⁷ Her şeyin ötesinde, her ikisi de (faydalanmak iste-

ları sağ ile sol arasında, ilericiler ile muhafazakârlar arasında ya da eşitlikçiler ile özgürlükçüler arasında daimi siyasal mücadeleye benzer bir şey kabul ediyorlar.

95. Callison, *Political Deficits*, a.g.y.

96. “Fazla küreselleşmeye” karşı ilk uyarıları yapanlar bile –Joseph Stiglitz, Emmanuel Saez, Paul Krugman, Dani Rodrick– genellikle demokrasiye verilen zararlardan ziyade sosyal ve ekonomik zararlarına (özellikle işsizlik yaratmasına ve eşitsizliği artırmasına) odaklanmışlardı. Neoliberalizmin ülkelerin içinde plütokrazi yaratmasına, küresel seçkinlerin gizli servetlerinin ayrıntılarının sızdırıldığı Panama ve Paradise Belgeleri’nde çarpıcı bir biçimde görüldüğü üzere uluslararası finans oligarşisinin yükselişine dair kalem oynatmaları çok daha sonra gerçekleşti. Ayrıca neoliberalizmin doğurduğu antidemokratik siyasal kültürlerin ve halkların ne kadar korkunç rejimler yaratabileceğini de öngöremediler.

97. Timothy Mitchell, “Fixing the Economy”, *Cultural Studies* 12, no. 1

dikleri idari güçleri aşan) siyasal güçlere yönelttikleri yapıbozucu ve normatif eleştirileri ile bu güçlerin “devrimden sonra” pratikte sönümleneceği düşüncesini birbirine bağlarlar.

Neoliberalizmin siyasal hayatı ve gücü/iktidarı ele almakta Marksist başarısızlığı tekrarlamasının sonuçlarından biri, küçümsemediği şey tarafından çarpıtılması olmuştur.⁹⁸ Reel neoliberalizmde devlet her türden büyük ekonomik çıkar gruplarının tahakkümündedir ve maddi ihtiyaçların ötesinde kin, öfke ve hınçla dolup taşan nüfusa hitap etmek mecburiyetindedir. Hayek katı bir şekilde sınırlandırılmış ve birbirinden ayrılmış yönetsel güçlerin bulunduğu bir düzen hayal etmişti, ama bugün mahkemeler yasa yapıyor, yasama üyeleri siyasal politikaları belirliyor, yürütme ise ikisinin de çevresinden dolanan “kararnameler” çıkarıyor. Ordolar siyaset formülasyonunda demokrasiyi teknokrasiye tabi kılacak bir düzen hayal etmişti. Halbuki ABD’de yasama organı hem bağışçı sınıfını hem de öfkeli seçmenleri tatmin etme ihtiyacının tahakkümünde kalıyor ve siyasal yandaşlık kültürüne yol açıyor, plütokratlar pasta alırken tabana kara ekmek kalıyor. Bugünkü ABD siyasetinde partiler seçmenlere yaltaklanmak zorundalar, ama bağışçılara da borçlular, o yüzden devleti iki farklı yöne çekiyorlar. Büyük bağışçıların çok azı geleneksel ahlaki değerleri talep ediyor, şirketlere vergi indirimi yapılması da “değere önem veren seçmenleri” pek heyecanlandırmıyor.⁹⁹ Elbette anlaşmalar yapılabilir ve bu

(1998): 82-101; Mitchell, “The Character of Calculability”, 3. Bölüm, *Rule of Experts: Egypt, Techno-Politics, Modernity* içinde, Berkeley: University of California Press, 2002.

98. Marx’la paralelliklerin ötesinde, neoliberalizmin toplumun düzenlenişinde siyasal gücün rolünü ortadan kaldırma ve adalet alanından siyasal çıkarma girişiminin Platon’la bazı süreklilikler barındırdığını söyleyebiliriz. Tasarlanmış toplumlara neoliberallerin yönelttiği ciddi eleştiriye rağmen, neoliberalizm siyasal hayatın yerine devlet metafizikçilerinin gözetiminde (mitsel) organik ve ahenkli düzenler geçirme hedefini Platon’la paylaşır.

99. Peter S. Goodman, “Bottom Line for Davos Elite: Trump Is Good for Business”, *New York Times*, 24 Ocak 2018, www.nytimes.com/2018/01/24/business/trump-davos-follow-the-money.html.

kuvvetler arasındaki sözleşmeli ilişkiler artık öyle normalleşti ki hiçbir şey şok yaratmıyor – en kaba plütokratlar gerektiğinde boyun eğiyor, en ateşli dinciler siyasal çıkmazlara girince inançlarını paranteze alıyorlar. Kürtaja ve eşcinsel evliliğe karşı çıkan veya özel okul giderlerinin kısmen devletçe karşılanması, dua ve ders kitapları gibi araçlar üzerinden mücadele vererek devlet okullarını yeniden Hristiyanlaştırma arayışında olan gruplar bu sözleşmecî dili sıklıkla açık açık kullanıyorlar.¹⁰⁰ Ne var ki ileride, 5. Bölümde görüleceği üzere bu durum neoliberalizmin hem ahlaki programını hem de ekonomik programını daha fazla sekteye uğratan bir nihilizmden doğuyor ve bu nihilizmi şiddetlendiriyor.

Kırk küsur yıllık neoliberal rasyonalite alabildiğine antidemokratik bir siyasal kültürle sonuçlandı. *Halkın Çözülüşü*’nde ileri sürdüğüm üzere, ekonomikleştirici bir göstergebilime tabi tutulan demokrasi açıkça şeytanlaştırılıyor ve aynı zamanda en kötü eğitimlerine karşı koruyucu özelliklerinden yoksun bırakılıyor.¹⁰¹ Üstten ve alttan, soldan ve sağdan muhalefet görüyor – Silikon Vadisi ve finans seçkinleri farklı nedenlerle de olsa zaman zaman en az otoriterlik yanlıları ve beyaz milliyetçiler kadar sert bir şekilde onu kötülüyorlar.¹⁰² Demokrasi bu şekilde alçaltılır ve azaltılırken,

100. Susan Harding, *The Book of Jerry Falwell: Fundamentalist Language and Politics*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000. Ayrıca bkz. Michael Tackett, “White Evangelical Women, Core Supporters of Trump, Begin Tiptoeing Away”, *New York Times*, 11 Mart 2018, www.nytimes.com/2018/03/11/us/politics/white-evangelical-women-trump.html; Jeremy Peters ve Elizabeth Dias, “Shrugging Off Trump Scandals, Evangelicals Look to Rescue GOP”, *New York Times*, 24 Nisan 2018, www.nytimes.com/2018/04/24/us/politics/trump-evangelicals-midterm-elections.html.

101. Wendy Brown, *Halkın Çözülüşü*.

102. Silikon Vadisi “siyaseti” için bkz. David Brookman ve diğ., “The Political Behavior of Wealthy Americans: Evidence From Technology Entrepreneurs”, www.gsb.stanford.edu/faculty-research/working-papers/political-behavior-wealthy-americans-evidence-technology; Keith Spencer, *A People’s History of Silicon Valley: How the Tech Industry Exploits Workers, Erodes Privacy, and Undermines Democracy*, San Francisco: Eyewear Publishing, 2018; L. Gordon Crovitz, “Silicon Valley’s ‘Suicide Impulse’”, *Wall Street Journal*, 28 Ocak 2013, www.wsj.com.

siyasal iktidarın kullanımı ortadan kalkmamakla beraber malumatlı müzakere, taviz, hesap verebilirlik ve halkın iradesiyle meşrulaştırma tarafından hafifletilme olanağından giderek daha çok yoksun bırakılıyor. Real-politiğin hâkim olması neticesinde çığ manevralar; kirli anlaşmalar; yaftalama; fesat karıştırma; olgulara, argümanlara ve hakikate kayıtsız kalma siyasalı daha da itibarsızlaştırıyor, demokrasinin anlamı ya da değeri konusunda halkın daha da yolunu şaşırmasına yol açıyor. Böyle bir bağlamda “Rusların seçimlere müdahalesi” liberal demokrasinin başka bir döneminde taşıyacağı rezalet niteliğini taşıyor. Seçmenlerin sindirilmesi, adaleti ve yasama gücünü engelleme de normalleşiyor ve plüto-kratik otoriter liberalizmin sağlama alınmasının araçları haline geliyor.¹⁰³ Demokrasi hakikatten, akla yakınlıktan, hesap verebilirlikten, farklılıkları anlayarak ve müzakere ederek sorun çözmekten ne kadar uzaklaşırsa o kadar itibarsızlaşıyor. Dünyanın Kuze-yi’nde neoliberal küreselleşmenin öngörülebilir bir özelliği olan yaşam standartlarındaki düşüşle ve istikbalin varlığının tehlikeye girmesiyle birleşen popülist öfkenin demokrasiye saldırısı kaçınılmaz, ama belki de ufuktaki tehlikelerin en küçüğü. Diğer tehlikelerden bazılarını ileride, 5. Bölümde değerlendireceğiz.

com/articles/SB10001424127887323539804578266290231304934; Alexis C. Madrigal, “What Should We Call Silicon Valley’s Unique Politics?”, *The Atlantic*, 7 Eylül 2017, www.theatlantic.com/technology/archive/2017/09/what-to-call-silicon-valleys-anti-regulation-pro-redistribution-politics/539043.

103. Zack Beauchamp, “The Wisconsin Power Grab Is Part of a Bigger Republican Attack on Democracy”, *Vox*, 6 Aralık 2018, www.vox.com/policy-and-politics/2018/12/6/18127332/wisconsin-state-republican-power-grab-democracy; Ian Bruff, “The Rise of Authoritarian Liberalism”de (*Rethinking Marxism*, Ekim 2013) Avrupa bağlamında otoriter liberalizmin yükselişinin ve popülizme karşı zaaf üretmesinin hikâyesini anlatır.

Kişisel, Korunan Alan Genişletilmelidir

Batı dünyasının egemenliğini açıklayan ahlaki bir miras... vardır; esasen mülkiyet, dürüstlük ve aileye, düşünsel açıdan asla yeterince hakkını veremediğimiz her şeye inançtan müteşekkil bir ahlaki miras... aklın tek başına değil, ahlakla birlikte eşit ortaklar olarak hayatlarımızı yöneteceği, ahlakın hakikatinin modern medeniyette ahlaki yaratan Hristiyan Batı'nın ahlaki geleneğinden ibaret olduğu bir dünyaya geri dönmeliyiz.

– Friedrich Hayek, Mont Pelerin Cemiyeti'nde
Konuşma, 1984*

Ahlaki Gelenekçiliği Neoliberalizmin Bir Unsuru Olarak Teorileştirmek

“Tanrı, aile, millet ve serbest girişim” tanıdık bir muhafazakâr düsturdur. Fakat bu bağlılıklar sosyalizmin hepsine karşı olup onları bir araya getirdiği varsayılan Soğuk Savaş karşıtlığının dışında kolay kolay aynı yerde duramazlar. Piyasa coşkusu genellikle yenilik, özgürlük, özgünlük ve zenginlik vaadiyle canlandırılırken; aileyi, dini ve yurtseverliği merkeze alan bir siyaset de gelenek, otorite ve kısıtlamayla onaylanır. Birincisi yeniler ve bozar; ikincisi sağlama alır ve sürdürür.¹ Üstelik küreselleşmeden önce bile sermaye genellikle inanç ve siyaset sınırlarını önemsemezken,

* F. A. Hayek, “Kapanış Konuşması”, Mont Pelerin Cemiyeti, 3 Mart 1984, www.margareththatcher.org/document/117193.

milliyetçilik bunları fetişleştirmişti. Dolayısıyla, araştırmacıların çoğu sağın neoliberal siyasete bağlılığı ile diğer değerlerine bağlılığını ayrı hatlardan ilerleyen şeyler olarak görmüştür.² Aralarındaki ilişki ilave olma, kalıtımsal melezlik, yankılanma, tesadüfi çakışma ya da karşılıklı sömürü olarak teorileştirilmiştir. Bu yaklaşımların her biri aşağıda kısaca ele alınıyor.

İlave: Sık sık yeni-muhafazakârlığın isim babası diye anılan Irving Kristol, ahlaki değerlerin desteklenmesi yönündeki siyasal projeyi serbest piyasalara temel nitelikte bir ilave olarak görmüştü. 1970'lerin sonunda özgürlük ve zenginlik vaadinden dolayı kapitalizme “iki kez yaşa” dememizi önermesi meşhurdur, üçüncü “yaşa”yı ise esirgemişti, çünkü “tüketim toplumları düpedüz nihilist değilse bile ahlaki manadan yoksundur”.³ Bu etkilere ve kapitalizmin “demokratik kültürümüzdeki, yeni bayağılık düzeylerine doğru batmamıza yol açan... düzenli gerilemeye” yaptığı katkıya karşı koymak için açıkça muhafazakâr bir ahlaki-siyasal program gerektiğini öne sürüyordu.⁴ Kristol'ın bahsettiği nihilizm ve itibarsızlaşma ahlaki meseleleri “hükümetin dikkat etmesi gereken konular” haline getiriyordu.⁵ Daha somut bir düzeyde de bu durum

1. Tocqueville özgürlük ile din arasındaki ilişkiyi Amerikan demokrasisinin kurucu gerilimi ve daha da önemlisi, sağlık kaynağı olarak görüyordu. “Ahlaki dünyada her şey peşinen sınıflandırılmış, eşgüdümlemiş, öngörölmüş, kararlaştırılmıştır. Siyasal dünyada her şey sıkıntılı, çekişmeli, belirsizdir... Bu iki eğilim birbirine hiç zarar vermez; görüldüğü kadarıyla öyle terstirler ki uyum içinde ilerler ve birbirlerini desteklerler. Din yurttaş özgürlüğünde insan melekelerinin soylu bir icrasını görür... Özgürlük dinde mücadelelerinin ve zaferlerinin refakatçisini, bebekliğindeki beşiğini, haklarının ilahi kaynağını görür. Dine törelerin muhafızı gözüyle bakar ve töreleri de yasaların garantisi ve kendi kalıcılığının teminatı sayar.” *Democracy in America*, s. 43-47.

2. Sağ yönetimlerdeki çatlakların da bu fay hattında oluştuğu; bir taraftan özgürlükçülüğe ve serbest ticarete meylederken diğer yandan devletçi ahlakçılığa ve milliyetçiliğe meylettiği söylenebilir.

3. Bkz. Irving Kristol, *Two Cheers for Capitalism*, New York: Basic Books, 1978.

4. Irving Kristol, “The Neoconservative Persuasion”, *Weekly Standard*, 11 Ağustos 2003, www.weeklystandard.com/irving-kristol/the-neoconservative-persuasion.

ailelerde, okullarda ve kentsel mekânlarda geleneksel değerlerin desteklenmesini, siyasal hayatta dinsel tesirin onaylanmasını ve yurtseverliğin artırılmasını gerektiriyordu. Bunların ötesinde yeni-muhafazakâr siyaset ulusal çıkarların desteklenmesi için güçlü bir devlet ihtiyacına da karşılık veriyordu.⁶ Yine bu görüşte de söz konusu devlet projeleri ve kültürel projelerden hiçbiri doğal olarak kapitalizm tarafından sağlama alınmış ya da desteklenmiş değildi. Bunlar daha ziyade temel nitelikte ilavelerdi.

Melez: Önceki çalışmalarımın birinde Kristol'ın sözüne uyarak ABD'de neoliberalizm ile yeni-muhafazakârlığı iki farklı siyasal rasyonalite olarak ele almıştım.⁷ Örtüşen biçimsel özellikleri az da olsa, demiştim, “siyasal özgürlüğü de toplumsal eşitliği de sevmeyen ve istemeyen... hükümetten ve devlet eylemlerinden hakikat ya da hesap verebilirlik beklemeyen”, ayrıca “siyasal ekonomik gücün aşırı yoğunlaşmasından... ya da yurt içinde veya dışında demokrasi dışı ulusal amaçların formüle edilmesinden rahatsız olmayan” bir antidemokratik yurttaşlık yaratan etkiler yapmakta birleşirler.⁸ Farklı kaynaklardan doğmalarına ve farklı amaçlara hizmet etmelerine rağmen bu iki rasyonalite demokrasiden arındırılmış karanlık güçleri üretmek üzere birbirlerine karışmıştır.

Yankılanma: William Connolly çağdaş evanjelik Hristiyanlık ile kapitalist kültür arasındaki “yankılanma”nın teorisini yapıyor. Gerektirme, diyalektik, komplo, hatta soykütük mantıklarının aksine, diyor Connolly, yankılanma “üst üste binme ve birbirine karışmanın dinamikleşmiş karmaşıklıklarından” oluşur ve böylece “şimdiye dek bağlantısız olan ya da gevşek bağlantıları bulunan unsurlar birbirleri içine yarım yamalak katlanır, bükülür, karışır, asıltılaşır ve çözünür; klasik açıklama tarzlarına dirençli bir niteliksel birleşim yaratır”.⁹ Connolly özellikle saldırgan dinci evan-

5. Kristol, “The Neoconservative Persuasion”, s. 4.

6. A.g.y., s. 4-5.

7. Wendy Brown, “American Nightmare”.

8. A.g.y., s. 692.

9. William Connolly, *Capitalism and Christianity, American Style*, Durham, NC: Duke University Press, 2008, s. 39-40. Vurgular özgün metne ait.

jelikler ile neoliberalizm savunucularının paylaştığı –hararetlilik ve amansızlık, ideolojik aşırılık yanlılığı ve “dünya görüşlerine muhalefet eden herkese karşı skandal yaratmaya ya da yaratılmasına göz yummaya hazırlık” barındıran– “varoluşun manevi yarıdılışıyla” ilgilenir.¹⁰

On yıl sonra *Politico* dergisinde yazan Tim Alberta, masaya İncil vuran beyaz işçi sınıfı ile onların destekleyip başkan yaptıkları zengin, mağrur, dindar-olmayan, üç kez boşanmış, “kukudan yakalayan”^{*} bir eski kumarhane sahibi arasında başka bir yankılanma olduğunu ortaya attı. Evanjelikler Trump’la derinden bir özdeşlik hissediyordu, çünkü kültürel seçkinler tarafından hor görülme ve dünyevi kuvvetlerin saldırısına uğrama deneyimleri ortaklı. “Hem Trump hem de onlar kent meydanlarında sistematik olarak hedef alınıyordu ve hasımları da sıklıkla aynı kesimlerdi”, özellikle akademiden, eğlence dünyasından ve medyadan seslenenlerdi.¹¹ Trump evanjelik beyazlardan oluşan kalabalıklara seslenirken bu ortak hakarete uğrama deneyimine sıklıkla başvuruyor, evanjelik aktivistler de hasımlarının onların inançlarını taklit etmesinden ve alaya almasından sıklıkla bahsediyorlardı.¹²

Çakışma: Melinda Cooper geleneksel aile alanında neoliberalizm ile toplumsal muhafazakârlık arasındaki çakışmayı ele almıştır: “Başka alanların hemen hepsindeki farklarına rağmen neoliberaler ile toplumsal muhafazakârlar aile bağlarının güçlendirilmesi –hatta son haddinde dayatılması– gerektiği konusunda hem-

* Donald Trump’ın söylediği bir söze gönderme: *Grab'em by the pussy, you can do anything* (Onları kukularından yakalayın, istediğinizi yaparsınız).

10. A.g.y., s. 42.

11. Tim Alberta, “Trump and the Religious Right: A Match Made in Heaven”, *Politico*, 13 Haziran 2017, www.politico.com/magazine/story/2017/06/13/trump-and-the-religious-right-a-match-made-in-heaven-215251.

12. Jeremy Peters ve Elizabeth Dias, “Shrugging Off Trump Scandals, Evangelicals Look to Rescue GOP”.

13. Melinda Cooper, “All in the Family Debt: How Neoliberals and Conservatives Came Together to Undo the Welfare State”, *Boston Review*, 31 Mayıs 2017, s. 2. Bu makale Cooper’ın *Family Values* adlı çalışmasının özetidir.

fikirdi.¹³ Cooper her ikisinin de Kraliçe Elizabeth'in yoksulluk yasasının ilkelerine bağlı kaldıklarını düşünür; buna göre başka şeylerin yanı sıra, "çocukların eğitim, sağlık ve bakımına yatırım konusunda devlet değil aile öncelikli sorumluluğu taşıyacaktır."¹⁴ Yeni-muhafazakârlar ailevi değerleri ahlaki nedenlerle, neoliberaler ise ekonomik nedenlerle desteklese de; ailelerin "doğal yükümlülüklerinin" ve "fedakârlıklarının" refah devletinin yerini almasını ve hem "ilkel bir karşılıklı sigorta sözleşmesi hem de... piyasa özgürlüklerine zorunlu bir karşı ağırlık olarak" iş görmesini sağlayacak politikaları hayata geçirme konusunda gündemleri ortaklaşıyordu.¹⁵ Üstelik neoliberal düşünürler ve politika belirleyicilere göre aile sadece bir güvenlik ağı değil, aynı zamanda disiplini muhafaza eden bir kap ve bir otorite yapısıydı. Sosyal devletin sağladığı imkânların, özellikle de sosyal yardım ve kamu hizmeti olarak yükseköğretimin fitillediğini düşündükleri otoritenin yıkılışını önlemek ve demokratik aşırılıkları kösteklemek için aileden medet umuyorlardı. Bireyler evlilik dışı çocuktan üniversite masraflarına kadar her şeyde yeniden aileye bağımlı hale getirilebilirse ailenin otoritesine, ahlakına ve ekonomik disiplinine de tekrar tabi kılınmış olacaklardı.¹⁶

Karşılıklı sömürü: Son yıllarda Nancy MacLean, Michael Lienesch, Susan Harding, Linda Kintz ve Bethany Moreton gibi araştırmacıların hepsi 2016'da Trump kampanyasının başarıyla hayata geçirdiği şeyi öngörmüşlerdi.¹⁷ Sektörlerdeki kuralları kaldırt-

14. Cooper, "All in the Family Debt", s. 2. 15. A.g.y., s. 4.

16. Cooper kamusal yükseköğretimin özelleştirilmesi yoluyla hem siyasal hem ailevi otoriteyi geri getirme hedefine dair izahında bu savı güçlü bir şekilde ortaya atar. Bkz. *Family Values*, 6. Bölüm, özellikle s. 232-41. Bkz. Nancy MacLean'in tamamlayıcı anlatısı, *Democracy in Chains*, s. 102-6. Janet Halley ve Libby Adler neoliberal dönemde çocuk destek yasalarında kimi zaman feministlerin öncülüğünde gerçekleşen değişimlerin kavrayışlı bir teorik ve ampirik anlatısını sunar. Bkz. Halley ve Adler, "You Play, You Pay: Feminists and Child Support Enforcement in the U.S."

17. Nancy MacLean, *Democracy in Chains*; Michael Lienesch, *Redeeming America: Piety and Politics in the New Christian Right*, Chapel Hill: University

mak, şirketler lehine vergi indirimleri elde etmek, hatta ırksal eşitliğe yönelik yasa ve politikalara meydan okumak gibi çeşitli başka gündemleri olan neoliberallerin Hristiyan gelenekçileri nasıl yanlarına çekebildiklerini anlamamıza bu araştırmacıların hepsi katkı yapmışlardır.¹⁸ Nancy MacLean'ın savına göre, Koch Kardeşler'in büyük bağışlar yaptığı neoliberal Virginia Kamu Tercihi Ekolü, beyaz erkek plütokراسisiyle demokrasiye kafa tutma projesine evanjelik Hristiyanları dahil etmenin önemini gayet iyi anlamıştı.

MacLean şöyle yazıyor:

Koch'un... pek çok özgürlükçü düşünürün Tanrı'ya inananları küçümseyen ateistler olmasına rağmen... dindar sağla barış yapma kararına sinizm hâkimdi. Ama evanjelik beyazları siyasal eylem için seferber eden örgütçüler –Rahip Jerry Falwell, Ralph Reed ve Tim Phillips gibi adamlar– kendi adlarına birer girişimci oldukları için ortak bir dava güdülmesi mümkün oldu. Dindar girişimciler cemaatlerine özgürlükçü iktisat satmaktan –her şeyin ötesinde de kamu hizmeti olarak eğitime muhalefet etmekten ve devlet yardımı yerine aile yardımına ya da bağışlara güvenme çağrılarını yapmaktan– memnundu.¹⁹

Trump kampanyasını yürütenler, özellikle de Steve Bannon, evanjelik beyaz oylarının önemini erken kavramıştı. Trump da koltuğa oturduktan sonra seçmenlerine –kürtaj; eşcinsel evlilik; cinsiyet değiştirmenin kabullenilmesi; Kudüs; kentsel, eğitimsel ve siyasal hayatta kiliselerin gücünün artırılması konularında– kemik atmaktan hiç geri durmadı. Bugün Amerikalıların sadece yüzde 17'si evanjelik beyaz, ama bu kesim Trump'ın oy tabanının yarısını oluşturuyor.²⁰ Tim Alberta şöyle diyor: “Evanjelikler daha

of North Carolina Press, 1993; Susan Harding, *The Book of Jerry Falwell*; Linda Kintz, *Between Jesus and the Market: The Emotions That Matter in Right-Wing America*, Durham, NC: Duke University Press, 1997; Bethany Moreton, *To Serve God and Walmart: The Making of Christian Free Enterprise*, Cambridge: Harvard University Press, 2010.

18. MacLean, *Democracy in Chains*, s. xxvi-xxvii. Ayrıca bkz. s. 243 n22.

19. A.g.y., s. xxvii.

önceki başkanlar Carter ve Oğul Bush'un aksine Trump'ın onlardan biri olduğuna inanmıyorlar, ama hiçbir başkan şimdiye kadar bu kadar doğrudan onların değirmenine su taşımamıştı." Yüksek Mahkeme'ye aday gösterilen Yargıç Kavanaugh'u cinsel taciz suçlamalarından kurtarmak için yürütülen evanjelik savaşına öncülük eden ve gazeteci Cemal Kaşıkçı cinayeti sonrasında Suudi Arabistan'a yaptırım uygulanmasına karşı çıkan İman ve Özgürlük Koalisyonu başkanı Ralph Reed dinsel inançlar ile bu inançları yaymak için gereken siyasal kavgaların karakteri arasındaki fark konusunda açık sözlüdür.²¹ Evanjeliklere ait Liberty Üniversitesi'nin rektörü olan ve evanjelik oyların Trump'a gitmesinde hayati rol oynayan Jerry Falwell Jr. da aynı ölçüde pervasızdır: "Muhafazakârlar ve Hristiyanlar 'iyi çocukları' seçmeye son vermelidir. Bunlar büyük Hristiyan liderler olabilir, ama ABD'nin hükümetin her düzeyinde [Trump gibi] sokak dövüşçülerine ihtiyacı var. Liberal faşist Demokratların şakası yok, Cumhuriyetçi liderlerin ise çoğu pısırlık."²²

Yobazlar (ve takipçileri) ile dinsiz hırslı siyaset arasındaki karşılıklı sömürü hiç de eşi benzeri görülmemiş bir şey değildir – bu ilişkinin haritasını ilk olarak ve en parlak şekilde çıkaran Machiavelli'ydi.²³ Ne var ki, bizzat dinsel değerlerin açıkça işlemselciliği

20. Daniel Cox ve Robert Jones, "America's Changing Religious Identity", PRRI, 6 Eylül 2017, www.prri.org/research/american-religious-landscape-christian-religiously-unaffiliated. Ayrıca bkz. Allison Kaplan Somer, "Armageddon? Bring It On: The Evangelical Force Behind Trump's Jerusalem Speech", *Haaretz*, 11 Aralık 2011, www.haaretz.com/israel-news/premium-1.827591.

21. "Jimmy Carter kilisede yanımızda oturdu. Ama asla bizim için savaşmadı. Donald Trump savaşıyor. Hem de bizim için savaşıyor." Bu konu 5. Bölümde daha ayrıntılı tartışılıyor. Alberta, "Trump and the Religious Right: A Match Made in Heaven".

22. Harriet Sherwood, "'Toxic Christianity': The Evangelicals Creating Champions for Trump", *The Guardian*, 21 Ekim 2018, www.theguardian.com/us-news/2018/oct/21/evangelical-christians-trump-liberty-university-jerry-falwell.

23. *Hükümdar ve Titius Livius Üzerine Söylevler*'de bu karşılıklı sömürünün görünümüne düzenli olarak göndermelerde bulunulur. Machiavelli'nin komedisi

ve siyasallaşmışlığı 5. Bölümde daha büyük bir dikkatle ele alacağımız nihilizmin çarpıcı ifadeleridir. Başkalarının yabancı değerlerine açık hoşgörü karşılığında insanın kendi hoşgürsüz ahlaki gündemini öne çıkarması ancak ahlaki değerlerin paradoksal biçimde ahlaki ağırlıklarını kaybetmeleri, Nietzsche'nin deyişiyle "değerlerin kendilerinin değersizleşmesi" halinde mümkün olabilir. Aralık 2017'de Alabama Senatörlüğü için düzenlenen seçimlerde tam da böyle bir şey yaşandı: Genç bir avukatken Klu Klux Klan'la savaşmış "tanrısız demokrati" yenmek için evanjelikler kürtağı ve eşcinselliği suç saymak isteyen, Kuran ile *Kavgam*'ı aynı kefeye koyan, üstelik pedofiliyle suçlanan bir adamı ezici çoğunlukla seçtiler.²⁴ Çağdaş Hristiyan milliyetçiliğinin kökeninde bu sözleşmecilik vardır: "Hristiyan milliyetçi idealleri ya da değerleri desteklediği müddetçe Tanrı herkesi kullanabilir diye düşünüyor," der bir din sosyoloğu; "her şey güç peşinde koşmakla ve mevcut siyasal uğrakta amaca neyin hizmet ettiğiyle ilgilidir."²⁵ Tanrı'nın daha Hristiyan olan bir dünyayı ya da Kıyamet'i getirmek üzere Donald Trump'ı açıkça seçmiş olduğu evanjelik beyazlar arasında yaygın bir inançtır.²⁶

Mandragola Hristiyan erdemini yürürlükten kaldırmak için kilisenin otoritesini kullanmaya istekli yozlaşmış bir rahip içerir. Siyasal alegori olarak okunduğunda *Mandragola* siyasal ve dinsel ihtiraslar peşinde yapılan anlaşmalara dair olağanüstü bir hikâyedir.

24. Richard Fausset ve Jess Bidgood, "Five Alabama Voters on Why They Support Roy Moore", *New York Times*, 8 Aralık 2017, www.nytimes.com/2017/12/08/us/roy-moore-alabama-supporters.html.

25. Andrew Whitehead, sosyolog, akt. Sarah Bailey, "'A Spiritual Battle': How Roy Moore Tested White Evangelical Allegiance to the Republican Party", *Washington Post*, 13 Aralık 2017, www.washingtonpost.com/news/acts-of-faith/wp2017/12/13/a-spiritual-battle-how-roy-moores-failed-campaign-tested-evangelicals/?utm_term=.954bacb80127. Ayrıca bkz. Robert Jones, *The End of White Christian America*, New York: Simon and Schuster, 2016.

26. Tara Isabella Burton, "Christopher Maloney, Director of In God We Trump, on Why Evangelicals (Still) Support Donald Trump", *Vox*, 26 Ekim 2018, www.vox.com/2018/10/26/17989084/christopher-maloney-in-god-we-trump-evangelicals-trump ve Sherwood, "'Toxic Christianity'".

Yukarıdaki izahların her biri siyasal şimdi'nin önemli veçhelerini aydınlatıyor. Ama hiçbir geleneksel ahlakın –hem aileyi sağlama alan hem de aileden yayılan ahlakın– neoliberal akıl içindeki yerini kavrayamıyor. Bazı ordoliberaler proleterleşmiş özneyi ailede otorite ve ihtiyaçları karşılayan kişi olma konumuna “tekrar oturtma” kaygısıyla bu yeri formüle etse de, en güçlü teorik ifadesini Friedrich Hayek'in çalışmalarında görüyoruz. Hayek'e göre piyasalar ile ahlakın neoliberal projedeki ilişkisinin ilavelerle, melezlikle, yankılanmayla, çakışmayla ya da karşılıklı sömürüyle hiçbir ilgisi yoktur. Gelişen bir medeniyette eşit önemde olan piyasalar ve ahlak geleneğin doğurduğu ve kendiliğinden evrilen düzenlerin ortak ontolojisine kök salmıştır. Bu ontolojide disiplin ile özgürlük, miras ile yenilik, evrim ile istikrar, otorite ile bağımsızlık arasında kusursuz bir bağdaşma söz konusudur. Üstelik kapitalizmin yarattığı yıkımı telafi edecek bir program yapmayı aklına bile getirmeyen Hayek, toplumsal adalet savaşçılarının yanlış yönlendirilmiş tasarımlarına ve bu tasarımların kaçınılmaz olarak getireceği aşırı kapsayıcı bir devletin despotizmine karşı hayati bir siper kazmak için “insan münasebetinin teamül ve âdetlerini” işlemek ve genişletmek peşindedir.

Friedrich Hayek'ten Geleneğe Dair

Hayek'e göre özgürlük başka insanların açık zorlayıcılığının –ister doğrudan, ister siyasal kurumlar aracılığıyla gelsin– olmamasını gerektirir.²⁷ Hayek'e göre özgürlük özgürleştirme değildir, insanın iradesini hayata geçirme gücü değildir, serbestlik de değildir. Hatta tercih hakkı bile değildir.²⁸ Daha da önemlisi, davranış kurallarını ve bu kurallara uyma alışkanlıklarını yaratan geleneklerden bağım-

27. “Özgürlük sadece insanların diğer insanlarla ilişkisiyle ilgilidir ve ihlali ancak insanların zorlayıcılığıyla mümkündür.” F. A. Hayek, “Liberty and Liberties”, *The Constitution of Liberty* içinde, Chicago: University of Chicago Press, 1960, s. 60.

28. Hayek, “Liberty and Liberties”, *The Constitution of Liberty*, s. 60-61.

sızlık da değildir özgürlük.²⁹ Hayek defterlerinden birine şöyle yazar: “Kısıtlama bir koşuldur, özgürlüğün karşısı değil.”³⁰ Peki ama ne tür bir kısıtlama zorlayıcılık içermeyebilir? Siyasal kararlarla yapılanlar ya da bir kişinin diğerine dayattığı kısıtlamalar değil, “ahlak kurallarının hâkim olduğu topluluğun üyelerinin ortak kabul ettikleri” kısıtlamalar. Hayek bunun önemsiz bir nokta gibi görünmesini istemediğinden, kendine yazdığı bu notu şöyle tamamlar: “Bu kısıtlamalardan ‘azat olma’ talebi insanlar arasında mümkün olabilecek her türlü özgürlüğe saldırıdır.”³¹ O halde Hayek’in özgürlüğünün kabul edilmiş toplumsal normlardan ya da güçlerden kurtulmayla hiçbir ilgisi yoktur. Bu özgürlük daha ziyade, geleniğin yarattığı ve adil hukuk, piyasalar ve ahlakın kutsadığı davranış kuralları içinde çabalama ve deneme yapma yönündeki zorlayıcılık içermeyen kapasitedir.³² Darwin’le modernleştirdiği Edmund Burke’ün okulundan seslenen Hayek, geleniğin toplumsal ahenk ve entegrasyonun yanı sıra bir değişim aracı üretme kapasitesine, üstelik tüm bunları yaparken kurumların ya da grupların zorlayıcı eylemliliğine başvurmamasına hayranlık duyar.

Özgürlük ahlaki gelenek tarafından sınırlanmaktan ziyade kısmen onun tarafından tesis edilmiştir. Ahlaki özgürlük ise siyaseten dayatılmış adalet şemalarının meydana okumasıyla karşılaşmaktan ziyade onlar tarafından yok edilir. Bu çerçeve özgürlük ve ahlaki değerler adına güçlü demokrasiyi tedavülden kaldırmak için sahneyi hazırlar. Gelenek, piyasaların ontolojisiyle paralellik arz eder. Hatta Hayek zaman zaman piyasaları geleniğin bir biçimi olarak tanımlar: İkisi de “kendiliğinden” düzen ve gelişme sağlarken kapsamlı bilgiye ya da akla dayanmaz, onları geliştirecek, koruyacak ya da yönlendirecek bir efendiye ihtiyaç duymaz. İkisi de

29. F. A. Hayek, *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism*, Chicago: University of Chicago Press, 1989, s. 14.

30. Steven Horwitz, “Hayek and Freedom”, *Foundation for Economic Education*, 1 Mayıs 2006, fee.org/articles/hayek-and-freedom, s. 26.

31. Horwitz, “Hayek and Freedom”, s. 26.

32. Hayek, “Freedom, Reason and Tradition”, s. 115.

antirasyonalisttir (ne akıl tarafından tasarlanır ne de onun tarafından tam olarak kavranabilirler) ama irrasyonel değerlerdir.³³ “Ekonomik, hukuki ve ahlaki kurumlar ve geleneklerin oluşturduğu büyük bir çerçeve içinde bulunuruz,” der Hayek, “bu çerçeveye kendimizi sığdırmak için yapmadığımız ve asla anlayamadığımız belli davranış kurallarına uyarız.”³⁴ Kendiliğinden, niyet barındırmayan gelişmenin bu nitelikleri hem geleneğin özgürlüğümüze tecavüzünü önler, hem de gelişme ve değişen koşullara düzenli şekilde uyarlanma kapasitesini ikmal eder. Bu nitelikler, ahlaken özerk olmasak bile ahlaki failer olduğumuz Kantçı-olmayan bir liberalizmle uzlaşmaz ama bağdaşır.³⁵ Gelenekten kaynaklanan normları meşrulaşmak için akıl ya da nedenlerle savunulma ihtiyacından kurtarırlar.

Toplumu koruyan şeyin onun organik bir parçası olduğu konusunda Burke’ün vurgusunu paylaşan Hayek, aynı zamanda kültürel geleneklerin çeşitliliğini kabul eder ve bir gelenekten diğerine unsurlar ithal etmeye çalışmaya karşı uyarıda bulunur. Bununla beraber, Hayek’in içindeki Darvinci de geleneklerin içsel evrim geçirmekle kalmadığına, aynı zamanda birbirleriyle dışsal olarak rekabet ettiğine inanır. Sadece aileyi ve mülkiyeti merkeze alanların bu rekabetten sağ çıkacağına ısrarcıdır.³⁶ Kişisel özgürlük

33. Hayek, *a.g.y.*, s. 113.

34. Hayek, *The Fatal Conceit*, s. 14.

35. Hayek’in Britanya ampirist liberal geleneğiyle ilişkilendirdiği hakiki liberalizm bu ahlaki faillik anlayışı üzerine inşa edilmiştir. Hayek’in “totaliter demokrasinin” kökenine yerleştirdiği Fransız cumhuriyetçi geleneği ise tam tersine rasyonalist ütopyacı düzen fikrinin peşinden koşmuştur. Hayek, “Freedom, Reason and Tradition”, s. 229.

Hayek de Burke gibi, geleneğin ayakta kalışını onun değerinin kanıtı sayar. Öte yandan Burke’ün aksine Hayek’in iddiası büyük ölçüde evrimsel biyolojiye dayanır. Hayek Sosyal Darvinciliği benimsemez, daha ziyade uyarlanma ve rekabet yoluyla evrimleşme şeklindeki biyolojik ilkenin insanların toplumsal düzenlerinin her boyutunun kökeninde olduğunu düşünür. Kültürlerin ya da medeniyetlerin evrimi hem geleneklerin içinde gerçekleşir (uyarlanmalarını ve dönüşmelerini, ama aynı zamanda temellerini korumalarını mümkün kılar) hem de gelenekler arasında rekabet şekli alır (başarılı geleneklerin üstün gelmesini ve diğerlerin sönmelerini mümkün kılar). Hayek, *The Fatal Conceit*, s. 23-27.

için de aynı şey geçerlidir: Kişisel özgürlüğü barındırmayan ve öne çıkarmayan gelenekler ölmeye mahkûmdur. Bunun tek sebebi insanların özgürlüğü arzulaması değildir, aynı zamanda özgürlük (uyarlanmaya yönelik yenilikleri destekleyerek) geleneği güçlendirirken gelenek de (teamülleri ve düzeni destekleyerek) özgürlüğü sağlama alır. Bu ortakyaşam aynı zamanda kendini olumsuz bir şekilde de gösterir. Geleneksel uygulamalar ve kurumların yerine düşünülüp taşınarak kotarılmış olanları geçirmek isteyenler, azınlık tarafından tasarlanmış davranış kurallarını çoğunluğa dayatmak ve geleneğin kendiliğinden yarattığı akıllı tasarımın yerine kaçınılmaz olarak kusurlu rasyonel tasarımı geçirmek istedikleri için “özgürlüğün düşmanıdır”.³⁷ Demek ki Hayek’e göre siyasal iktidarın organize ettiği yaşam tarzının aksine gelenek, özgür bir yaşam tarzını destekler: Normlarına gönüllü olarak uyulması ve yenilikçiliği sayesinde bireysel özgürlüğü teşvik eder, ayrıca özgürlüğü siyasete karşı koruduğu için de kendi varlığını devam ettirir. “Paradoksal gibi görünse de,” diye tamamlar sözlerini Hayek, “başarılı bir özgür toplum daima büyük ölçüde geleneklerine bağlı bir toplum olacaktır.”³⁸

Bu görünüşteki paradoksu biraz irdelememiz gerek. Hayek toplumsal düzenin ve davranış normlarının doğru temeli olarak geleneği göstermekte ısrar etse de, geçmişin içsel bir bilgelik ya da otorite barındırdığını iddia etmez. Daha ziyade, “evrim görüşünün temelinde pek çok kuşağın deneylerinin sonucunun tek bir kişinin deneyiminden daha fazlasını içerebileceği içgörüsü bulunur.”³⁹ Birlikte yaşamanın mümkün olan en iyi yollarını geliştiren gelenekler salt geçmişin otoritesinden değil, özgürlüğün müsaade ettiği deneyden ve evrimden doğar. Aynı zamanda, geleneğin özgürlüğü destekleyip zorlayıcılıktan kaçınmasının sebebi tam da

36. Hayek, *The Fatal Conceit*, s. 137.

37. Hayek, “The Creative Powers of a Free Civilization”, *Constitution of Liberty*, s. 78 ve Hayek, “Freedom, Reason and Tradition”, s. 120.

38. Hayek, “The Creative Powers of a Free Civilization”, s. 122.

39. A.g.y.

gelenekte “yüksek derecede gönüllü uyumun bulunmasıdır”.⁴⁰ *Gönüllü uyum* – bu iki sözcük Hayek’in formülasyonunda gerçekten önem taşır. Gelenek bir taraftan “bilinen kurallara bilinçli bağlılık”tan ziyade davranış alışkanlığı yoluyla uyum üretir. Diğer yandan, davranışın gönüllülüğü tam da geleneği dinamikleştiren ve özgürlük alanı haline getiren şeydir. “Ahlak alanında tedrici evrimi ve kendiliğinden büyümeyi mümkün kılan işte bu gönüllü kuralların esnekliğidir” ve “böyle bir evrim ancak zorlayıcı olmayan, müzakere sonucu dayatılmamış kurallarla mümkündür... Bu türden kurallar tedrici ve deneysel değişime müsaade eder.”⁴¹

Hayek’in temel gelenek unsurları olarak rekabete, gelişmeye, özgürlüğe, yeniliğe ve değişime yaptığı vurgu, geleneğe dair iza-hının sadece Burke’cü organizmacılık ve otoriteden değil, aynı zamanda piyasa modelinden alındığını gösteriyor. Ne var ki bizzat piyasaların Hayek açısından geleneğin bir *biçimi* olması da aynı ölçüde önemlidir ve siyasal müdahaleden meşru yalıtılmışlıklarına bir katman daha ekler. Hatta evrimleşmiş, özgür, kavranamaz, maksatsız, gönüllü, yine de toplumsal olarak bütünleşmiş gelenek düzeninin en iyi hali piyasaların yarattığı düzendir. Piyasa kuralları tarafından disipline edilir ve yönlendiriliriz; bu kurallar evrimleşir, değişir ve gelişir; yine de onları kimse tasarlamamıştır, kimse işin başında değildir ve kimse bizi onlara uymaya zorlamaz.

Geleneği dayatan ya da güvence altına alan hiçbir deha, tasarım ya da uygulayıcı yoktur; yine de Hayek geleneği kodlayan ve aktaranın hemen her zaman din olduğunu kabul eder. “İnsanların sevmediği ya da anlamadığı; etkilerini genellikle hoş karşılamadığı, görmediği ya da öngöremediği; yine de gayretle savaştığı gelenekler nasıl oluyor da kuşaktan kuşağa geçmeye devam ediyor?”⁴² Aktarımı dinsel gizemlileştirmeler sağlıyor: “Belli pratiklerin ve onların sonucu olan medeniyetin devamlılığını kısmen...

40. A.g.y., s. 123.

41. Bu yüzden, liberalizmde evrensel özgürlüğün evrimleşmesi anlayışı çerçevesinde kölelik sona erebilir ve kadınlara oy hakkı verilebilir. A.g.y., s. 124.

bilimsel önermelerin doğru olmamasıyla aynı anlamda... doğru olmayan inançların desteğine borçluyuz.”⁴³ Hayek üzerinde durduğu zeminin kayganlığını hissedince hızla hamle yaparak dinsel inançlara hayatta kalmayı ve zenginleşmeyi destekleyen “simgesel hakikatler” adını takar. Tanrı, kavrayamayacağımız, tarif edemeyeceğimiz, hatta hayal edemeyeceğimiz kadar karmaşık bir kozmoloji için gereken bir nevi kestirmenin adı olabilir, diye tahminde bulunur. “Belki de Tanrı’dan bahseden pek çok kişinin kastı, topluluğu hayatta tutan ahlak ya da değerler geleneğinin kişileşmiş halinden ibarettir.”⁴⁴ Üstelik din denen kurgu, ahlaki düzenleri tasarlamak için aklımızı kullanabileceğimize dair “rasyonalist yanılsamadan” katbekat üstündür.⁴⁵ Hayek, dinsel gizemlileştirmeler ve şeyleştirmeler medeniyetin bağlı olduğu gelenekleri korumanın kestirme yollarıysa, bana göre hava hoş demeye getirmektedir.

Yine de Hayek geleneğin yeniden üretilmesinde dinin ve dinsel inançların rolü konusunda çok da iyimser değildir. Dinsel kişileştirme ve animizm fikirleri tam da onun toplumsal ve siyasal hayata dair popüler anlayışlarda tedavülünden kaldırmak istediği şeylerdir; özellikle de egemen maksatlılık, tasarım ve irade fikirleri için bu durum geçerlidir. Geride, 2. Bölümde gördüğümüz üzere Hayek siyasal egemenliğin teolojik payandalarına kıymet verme konusunda Schmitt’le hemfikirdir; ama Schmitt’in aksine egemenliğin büyük hatasını ve tehlikesini de teolojik güç formülünün içinde tespit eder. Hayek şöyle der: “Böyle sınırsız bir iktidar kaynağının iddia edildiği gibi mantıksal bir zorunluluğu aslında yoktur.” Onun yerine,

Böyle bir zorunluluğa inanç, insan kurumu oluşumuna dair inşacı yanlış yorumun ürünüdür; bu yorum tüm kurumların izini bir ilk tasarımcıya ya da başka bir düşünülmüş irade edimine götürür. Ne var ki top-

42. Hayek, *The Fatal Conceit*, s. 135-36. Geleneğin davranışı daha sert bir şekilde sıkıştırdığına ve “gönüllü uyumun” çağrıştırdığından daha fazla antipati ve direniş yarattığına dair bir itiraf var burada elbette.

43. Hayek, *a.g.y.*, s. 136-37.

44. *A.g.y.*, s. 140.

45. *A.g.y.*, s. 137.

lumsal düzenin temel kaynağı belli ortak kuralları benimsemeye yönelik düşünülmüş bir karar değil, insanlar arasında neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda belli görüşlerin varlığıdır. Büyük Toplum'u mümkün kılan şey davranış kurallarının düşünülp taşınıp dayatılması değil, genel riayetin sonucunun ne olacağına dair pek az fikri olan insanlar arasında böyle kuralların büyüüp gelişmesiydi.⁴⁶

Siyasal egemenlik toplumların irade ve tasarımla düzenlendiği gibi hatalı bir inanca kök salmışsa, bu inancın yıkılması gerekir. Bu yüzden Hayek siyasal egemenliğe kazınmış bir ilahi iradenin insanbiçimli versiyonuna kavramsal ve pratik düzeyde meydan okuma arayışındadır.

O halde Hayek'in yaptığı gibi geleneği liberalizme doğru bükmek, liberalizmi bizzat Hayek'in kılavuzluğunda tehlikeli bir yola sokar. Liberalizmi yeniden biçimlendirmesi otoriteyi siyasal hayattan alarak dinsel olarak kurulmuş norm ve pratiklere aktarır. Egemenlikten ve kamu çıkarından mahrum bırakılmış siyasal, doğru olmaktan ziyade pratik olma statüsü taşıyan, evrensel düzeyde uygulanan kurallar (gelenekten doğan normların kodlanması olduklarında en iyi hallerini alan kurallar) ve teknikler yaratmakla sınırlı kalır. Diğer yandan, dinin sağlama aldığı gelenek hem siyasala bir sınır koyma görevini yerine getirir, hem de tartışılmazlık ve simgesel hakikat örtüsü elde eder. Bu formülasyon mevcut çıkmazımızı organize eden bir rasyonalite hattını açıklıyor: Siyasal hayattan çekilen hakikat, yerini geleneğin otoritesine kök salan ahlaki ve dinsel iddialara bırakır.⁴⁷ Bunun sonucu da hakikatin hesap verilebilirlikten koparılması (tam bir otoriter rejim reçetesi), geleneğin eşitlik ve adalete rakip çıkması ve halk egemenliğinin meşruluğunun kalkması olmuştur.

46. Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, 3. Cilt, s. 33.

47. Kamusal hakikatlerin yerine geleneksel ve dinsel inancın otoritesinin geçirilmesi tam da Yüksek Mahkeme'nin kürtaj ve eşcinsellik gibi "tartışmalı" saydığı meselelerin "ifade özgürlüğünü" koruma meseleleri haline gelip eşitlik yasasını bastırmasına olanak tanınmasına müsaade eden formüldür. İleride, 4. Bölümde bu fenomen ayrıntısıyla ele alınıyor.

Yine de Hayek'in ikilemi çözülmüş değildir. Tehlikeli ve uydurma egemenlik inancı aşağıdan ve kendiliğinden yaratılan şeyi yukarıdaki bir güce atfediyorsa, dinin geleneği sağlama alması ciddi bir sorun olarak kalacaktır. Hayek'in egemenlik eleştirisi her şeyi bilmeyi, her şeye gücü yetmeyi, örnek tasarımı ve örnek iradeyi içeren bir dinsel-siyasal dünya görüşünü yapıbozuma uğratar. Her birinin tehlikeli bir ontolojik hata olduğunda ısrar ederek, siyasal buyruğa karşı özgürlüğü, kolektife karşı bireyleri, rasyonel toplum tasarımına karşı kendiliğinden gelişimi onaylamayı hedefler. Piyasalar ve ahlak saf ve haklı yerini alsın diye toplumu bireylerden ibaret sayarak şeyleşmeden arındırma ve siyaseti tahtından indirme arayışındadır. Ne var ki devlet ne ahlakın kaynağı ne de uygulayıcısıdır – bu Hobbes'cu yolun takip edilmesi yanlış bir şekilde devleti şişirir, ahlak yasasını da teamüllere gönüllü uyum yerine özgürlükten uzak buyruklara ve kısıtlamalara çevirir. Devletin dikte ettiği her türlü ahlak, ister dinsel olsun, ister seküler toplumsal adalet ilkeleri olsun, totaliterliğin göstergesidir. Bu yüzden, devlet ancak ahlaki yaşamın *önşartlarını* sağlama alabilir: özgürlük, mülkiyet, evrensel adalet kuralları, geleneğe siyasal riayet. Devlet ahlaki davranışı ya da inancı yasalaştıramaz.⁴⁸

Madem neoliberal devlet ahlakı yasalaştıramayacak ya da ahlakçı olamayacak, o halde geleneksel ahlak ilkeleri kapitalizmin aşındırıcı etkilerinden (ve Hayek'in düzeninin içinden doğacağı sosyal devletin yıllar süren yozlaşmışlığından) sonra nasıl toparlanacak? Geleneğin organik doğasını ve gönüllülük esasını ihlal etmeden otoritesini desteklemek üzere hukuk ve devlet nasıl kullanılacak? Gelenekle “yönetimi” sağlama alırken siyasal zorlayıcılık nasıl asgariye çekilecek? Hayek'in cephaneliğinde üç teknik

48. Sosyal demokrasi geleneksel ahlakı organikliğinden yoksun bırakmışken devletin ahlakı yasalaştırmaması zorunluluğu ciddi bir sorun haline gelir. Devletin yardımı olamadan bu ahlak tam olarak nasıl “yeniden büyüyerek” Hayek'in düzenine uygun hale gelecektir? Sosyal devletin müdahalesi olmadan bile ahlakın zeminini kapitalizmin yakıp yıktığını düşünen ordoliberaler ve yeni-muhafazakârlar için de bu bir sorundur aynı zamanda.

vardır: yasama gücünü evrensel kurallar yaratmakla sınırla ve onu kamu çıkarı için politikalar belirleme alanından dışla; tüm toplumsal adalet iddialarını saçma ve totaliter olmakla suçlayıp itibarsızlaştır; geleneksel ahlakın hüküm alanını kilise ve ailenin sınırlarının ötesine taşımak için –onun deyişiyle– “kişisel, korunan alanı” genişlet. Bir araya gelen bu üç teknik, geleneğin ve geleneğe özgü özgürlüklerin talepleri için toplumsal mekân ve iktidar sağlarken; rasyonalizm, planlama ya da başka organik-olmayan fayda formülasyonlarına kök salmış reformları kısıtlar. Bunlar birlikte geleneksel ahlakı ve piyasaları desteklerken, siyasalın kapsamını daraltır ve toplumda demokratik reformları kısıtlar.

Önceki bölümlerde tartışılan ilk iki teknik doğrudan devleti sınırlar. Hem sınır hem de bir tür devlet eylemi olan üçüncüsü ise sosyal devletin gelenekleri yıprattığı ya da ortadan kaldırdığı yerlerde toplumun geleneksel alışkanlıklarını sahiden canlandırabilecek tek tekniktir. Son yıllarda eşitlik, sekülerlik ve ortak yarar iddialarına karşı piyasa ve geleneksel ahlak iddialarını güçlendiren karamamelerde, yasalarda ve hükümlerde kullanılan teknik tam da bu üçüncüsüdür. “Kişisel, korunan alanı genişletmek”, Hayek’in neoliberalizme ve gelenekçiliğin özgürlük olarak yeniden biçimlendirilmesine yeni katkısıdır.

Zorlayıcı devlet gücünü engellemenin en etkili yolu, der Hayek *Özgürlüğün Anayasası*’nda, dokunması yasaklanan alanların ve faaliyetlerin belirlenmesidir.⁴⁹ Her türlü liberalizmde tanıdık bir fikir olan “kişinin ya da kişilerin korunan alanını” sağlama alma kaygısının ötesine geçen Hayek’in amacı bu alanın içeriğini ve kapsamını genişletmektir. Sürekli daha fazla faaliyeti bu kapsama alıp özel sayarak devlet müdahalesinden ve demokratik normlardan koruma gayreti içindedir.⁵⁰ “Mülkiyetin tanınması,” der Hayek, “bizi zorlayıcılıktan koruyan özel alanın sınırlarını aşmakta ilk adımdır,” ama, diye ekler, “bu alanın münhasıran, hatta önce-

49. Hayek, “Coercion and the State”, *The Constitution of Liberty*, s. 206-7.

50. A.g.y., s. 207.

likle maddi şeylerden oluştuğunu düşünmemeliyiz.”⁵¹ Daha ziyade, “nesneler ya da durumların kişi ya da kişilerin korunan alanının parçası haline geldiği koşulları yöneten genel kuralların” kabulüyle eşsiz bir şekilde oluşan bu alan bir dizi kaynaktan “eylemlerimize müdahaleye karşı bize koruma” sağlar.⁵² Zorlayıcı güç denen canavarı, devleti dışarıda tutar, ama aynı zamanda eşitlik, kapsayıcılık, erişim ve toplumsal adalet gibi demokratik normların zorlayıcılığına karşı da koruma sağlar. Hayek geleneksel alışkanlıkları ailenin ve özel ibadet alanının ötesinde özgürlükle böyle ilişkilendirir. Bu kadar genişletilmiş kişisel özgürlük “sadece geleneksel ahlaki değerlerin gelişmesine” müsait bir araç olur.⁵³ Bu kadar genişletilmiş “kişisel, korunan alanın” korunması geleneğin ve özgürlüğün –siyasal ve toplumsal, rasyonel ve planlı, eşitlikçi ve devletçi– düşmanlarını püskürtme aracıdır.⁵⁴ Kişisel özgürlüğün kısıtlanmama hakkına sahip olduğu alanın genişletilmesi, geleneksel inanç ve alışkanlıkların ya da Hayek’in deyiimiyle “insan münasebetinin teamül ve âdetlerinin”, daha önce demokrasinin hâkim olduğu kentsel ve toplumsal alanı meşru olarak talep etmesini, hatta yeniden kolonileştirmesini mümkün kılar.⁵⁵ Hayek’in “‘ahlaki’ ya da sadece ‘iyi’ sözcüğü yerine ‘toplumsal’ sözcüğünün” semptomatik ve tehlikeli ikamesi olarak betimlediği şeyden düzene geri almanın bir yoludur bu. Hayek bu ikamede akıldan doğmayan, akıl tarafından tam olarak idrak edilemeyen ve bireysel yargıya bağlı olmayan, miras alınmış ahlaki gelenekler ve kuralların yerine insan doğası ve insan düzenini geçiren “rasyonalist anlayışın tesirinin artışını” görür.⁵⁶ “Toplumsala başvurmak,” diyor Hayek alayla, “bireysel eyleme toplumda evrimleşmiş kurallardan ziyade bireysel zekânın rehberlik etmesini talep etmektir aslında.”⁵⁷

51. Hayek, “Coercion and the State”, s. 207. 52. A.g.y.

53. Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, 2. Cilt: *The Mirage of Social Justice*, Chicago: University of Chicago Press, 1973, s. 67.

54. Hayek, “Coercion and the State”, s. 207.

55. Hayek, “Freedom, Reason, and Tradition”, s. 123.

56. A.g.y., s. 127. 57. A.g.y.

Bu başvuru, “hakikaten ‘toplumsal’ (gayrişahsi toplum sürecinin bir ürünü olmak anlamında) adı verilebilecek şeyi gereksiz kılmak, toplumu ve davranışlarımızı düzenleme konusunda ahlaki geleneği ve onun kendiliğinden etkilerini devredışı bırakmak” için öne sürülen bir argümandır.⁵⁸

Bu noktada, normları ve davranış kuralları piyasadan ve ahlaki geleneklerden türetilmiş, demokratik olarak örgütlenmiş bir toplumu geri kazanma arayışında neyin tehlikede olduğunu hatırlamamız gerek. Geleneğin barındırdığı “insan münasebeti teamülleri ve âdetleri” arasında, der Hayek, “ahlaki kurallar en önemlileridir, ama kesinlikle tek anlam ifade eden kurallar değildir.”⁵⁹ Tehlikede olan hetero-patriyarkal normlar ve aile biçimleri; irksal normlar ve mntıkalar; mülk sahipliği ve zenginlik birikimi, muhafaza ve aktarımıdır – kısacası tarihsel güçleri ve sınıf, akrabalık, ırk, toplumsal cinsiyet nizamlarını yeniden üreten ve meşrulaştıran her şeydir.⁶⁰

Hayek’in ahlaki kodlar ile piyasa kuralları arasında kurduğu ontolojik simetrisinin önemini bir kez daha görmek gerek. Her ikisi de evrimleşmiş pratiklerdir; sadece doğal değil, “iyidirler”, çünkü evrimleşmiş, uyarlanmış ve zamanın sınavından geçmişlerdir. Her ikisi de “davranışı yönlendirir” (Foucault’nun deyişi) ya da zorlayıcılık olmaksızın “yüksek düzeyde gönüllü uyum” üretir (Hayek’in deyişi).⁶¹ Her ikisi de mülkiyet, evlilik, sözleşme ve miras yasalarıyla devletin onları sağlama almasını ve korumasını gerektirirken, aynı zamanda devlet eylemlerine sınırlar koyar.

Piyasa ile ahlak arasındaki bu simetri Hayekçi liberalizmi özgürlükçü liberal, hatta klasik liberal formüllerden ayırır. Hayek’in

58. Hayek, *a.g.y.* 59. *A.g.y.*, s. 123.

60. Örneğin bkz. Edward Feser’in eşcinsellik ve evlilik dışı cinsel ilişki konusundaki tabuların önemini açıklamak için Hayek’in gelenek formülünü kullanması. Edward Feser, “Hayek on Tradition”, *Journal of Libertarian Studies*, 17, no. 1 (2003), <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.163.3432&rep=rep1&type=pdf>.

61. Hayek, *a.g.y.*, s. 123.

geleneksel ahlakın konformist baskılarını olumlaması da aynı işleve sahiptir; örneğin bu tür bir konformizmin özgürlük ve bireyselliğe yapacağı etkilere dair J. S. Mill'in taşıdığı endişeleri taşımaz.⁶² Hayek'e göre zorlayıcı olmadıkları müddetçe (bu tartışmada manidar bir şekilde "bizim çıkarımızdan ziyade başkasının çıkarına uygun" diye tanımlar) bu baskılar meşru ve değerlidir. Gelenek dışındaki kaynaklardan çıkan ve aileye, mülkiyete, özgürlüğe meydan okuyan ahlaki iddialara karşı koymakta özellikle önemlidirler.

Hayek'in sosyal demokrasiye ve sosyalizme antipatisinin sadece piyasaya kıymet vermesinden, yani liberalizmin tarihinde hiç eksik olmayan bir şeyden kaynaklanmadığı artık netlik kazanmış olmalıdır. Yine klasik liberalizmde hiç eksik olmayan ve yirminci yüzyıl totaliter deneyimleriyle yoğunlaşan bir devlet gücünün yayılması korkusu da tek başına bu antipatinin nedeni değildir. Hayek'e göre sosyal demokrasinin en büyük hatası geleneğin doğurduğu ve âdetlere yerleşen, tarihsel olarak evrimleşmiş kendiliğinden düzenin yerine toplum için rasyonel örnek tasarımlar geçirmeye çalışmasıdır. İnsan doğasını, tarihi, değişimi ve toplumsal işbirliğini, dolayısıyla adalet ve özgürlüğü yanlış anlamaya dayanan hata budur.⁶³ Neoliberalizm gelenek ve özgürlüğe kök salmış bir düzeni olumlayarak bu yanlış anlamayla mücadele eder; devletin adalet planlarını şeytanlaştırarak, böyle planlara karşı geleceği güçlendirerek ve bizzat halk egemenliği fikrine muhalefet ederek geniş kapsamlı bir kurallardan arındırma *ethos* ve pratiğiyle bu savaşı yürütür.

62. John Stuart Mill, *On Liberty*, haz. Stefan Collini, Cambridge: Cambridge University Press, 1989, 1. Bölüm; Türkçesi: *Özgürlük Üstüne ve Seçme Yazılar*, çev. Alime Ertan, Belge, 2005.

63. Hayek şöyle der: "Zaman zaman sırf yüksek düzeyde uyumun mevcut olması sayesinde zorlayıcılıktan kaçınmak mümkündür ki bu da gönüllü uyumun, özgürlüğün faydalı işleyişinin bir koşulu olabileceği anlamına gelir." A.g.y., s. 123.

Reel Neoliberalizm

Bir zamanlar toplum ve demokrasinin bulunduğu yere devletin koyduğu kurallardan bağımsızlık anlamında özgür olma ilkesi üzerinden piyasayı ve ahlaki yerleştirmek... – Hayek’in rüyası budur. Bu hayal aynı zamanda reel neoliberalizmde, özellikle de ABD ve Britanya’da gelişen halinde merkezi bir yer tutuyordu. Hayek ve hempalarının hayal ettiğinden farklı bir biçim aldı ve projenin yarısını oluşturan ahlaki kısmı, piyasayı kuralsızlaştırmanın ve küreselleşmenin en azılı savunucularından bazıları tarafından ya görmezden gelindi ya da reddedildi. Ekonomik özelleştirmenin hâlâ neoliberalizmin tanıdık yüzü olmasının ve “kişisel, korunan alanın” kapsamını genişletmenin tesis ettiği özelleştirmenin aynı ölçüde önemli gücünü daha da örtülü kılması bundan kaynaklanıyordur belki de. Aslında kavramsal ve pratik açıdan ikisi birlikte çalışır: Kamu yardımlarının tedavülden kaldırılması rutin olarak özel alan normlarının genişletilmesiyle bir araya gelerek sosyal yardım kavramını ve toplumsal sınıf, ırk, toplumsal cinsiyet ve cinsellik güçlerini demokratikleştirme projesini meşruluktan yoksun bırakmaya yönelir. Gündelik hayat neoliberal rasyonalite tarafından bir yönden piyasalaştırılır, başka bir yönden de “ailevileştirilirken”; bu ikiz süreç gerek ortak yararın demokratik belirlenimine gerekse eşitlik, sekülerlik, çoğulculuk ve kapsayıcılık ilkelerine meydan okur.

Melinda Cooper neoliberalizmin AB’deki gelişimini incelerken sosyal yardım reformu, eğitim finansmanı, “babalık inisiyatifleri” ve “inanç bazlı” sosyal yardımda bu sürecin örneklerini sunar.⁶⁴ Diğer örnekler arasında da şunlar vardır:

- İlk ve orta öğretimde kamunun kontrolü yerine özel okul giderlerinin kısmen devletçe karşılandığı sistemler ve sözleşmeli

64. Cooper, *Family Values*, 3, 4 ve 6. bölümler.

okullar, ailelere çocukları için “değerlerine uygun” okullar tercih etme, nefret ettikleri öğrenci grupları ve müfredatlardan uzak durma olanağı.⁶⁵ Özel okul giderlerinin kısmen devletçe karşılandığı eğitim seküler, çoğulcu kamu yerine aile “tercihine” teminat sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda kamu eğitiminin ayrılmaz parçası olan eşit fırsat vaadine de meydan okuyor; (ırksallaştırılmış) sınıfın açıkça yeniden üretilmesine karşı sınırlı ama önemli bir denge unsurunu ortadan kaldırıyor. Böylece modern kamusal hayatın en can alıcı alanlarından birinin hem antidemokratik biçimde ailevileştirilmesini hem de ekonomik anlamda özelleştirilmesini mümkün kılıyor.

■ Mahkeme kararlarının yanı sıra Dinsel Özgürlüğü Geri Getirme Yasası’nın giderek artan eyalet versiyonları demokratik olarak yürürlüğe konmuş eşitlik, kapsayıcılık ve ayrımcılık yapmama ilkelerinin yerine dinsel iddiaların geçmesini mümkün kılıyor. Kürtaj ve evlilik eşitliği gibi meselelerde “kaybedenlerin intikamı” olmanın ötesine geçen bu araçlar Hristiyan aile değerlerini güçlendirerek kadınların hukuken güvenceye alınmış üreme özerkliğini bastırmanın yanı sıra evlilik eşitliğini ve norm-dışı toplumsal cinsiyetten kişiler için koruyucu önlemleri de bertaraf ediyor.⁶⁶ Dinsel özgürlük kapsamının genişletilmesi eşitliğin reddedilmesini ve geleneksel ahlakın tekrarladığı üstünlüklerin ve zilletlerin geri getirilmesini mümkün kılıyor.

■ Kiliselerin ve kâr amacı gütmeyen kuruluşların siyasal kampanyalara doğrudan ya da dolaylı olarak katılmasını yasaklayan 1954 Johnson Anayasa Değişikliği’nin feshedilmesi Trump’ın evanjelik tabana en büyük vaatlerinden biriydi.⁶⁷ Bu fesih en bü-

65. Valerie Strauss, “There Is a Movement to Privatize Public Education in America: Here’s How Far It Has Gotten”, *Washington Post*, 23 Haziran 2018, www.washingtonpost.com/news/answer-sheet/wp/2018/06/23/there-is-a-movement-to-privatize-public-education-in-america-heres-how-far-it-is-has-gotten.

66. Tim Wu, “The First Amendment as Loser’s Revenge”, www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2018/11/The-First-Amendment-as-Losers-Revenge_Tim-Wu.pdf.

yük ve en zengin kiliselerin zaten ciddi boyutta olan siyasal gücünü artıracak, onlara hem kürsüden hem de parlamento binasından siyasal söylemde bulunma şansı verecektir.⁶⁸ Yüksek Mahkeme'nin *Vatandaşlar Birliği* vakasında verdiği karar siyasette şirketler için neyse, fesih de siyasette Hristiyanlık için o olacaktır ve ilave bir avantajı da mega-kilise rahiplerinin vaazlarına oy talimatlarını da eklemelerini sağlamak olacaktır.

Demokratik yönetimin yerine kuraldan arındırılmış piyasaların ve geleneksel ahlakın geçirilmesinde en güçlü aracın toplumdan ve demokrasiden koparılmış özgürlük olduğunu 1. ve 2. bölümlerde görmüştük. Dinci sağın 1990'ların başından beri kamusal alanı yeniden Hristiyanlaştırma stratejisinin çekirdeğinde özgürlük iddiaları hep vardı, ama bu iddiaların güçlenmesi ve popülerleşmesi son on yılda gerçekleşti. Artık bireysel özgürlüğün korunması olarak çerçevelenen şeyler arasında şunlar var: evlat edinme kurumlarının ve tişört baskısı yapanların LGBT bireylere ayrımcılık yapma hakkı, “gebelik kriz merkezlerinin” kürtaj ve doğum kontrolü konusunda yalan söyleme hakkı, eyalet yasama meclislerinin Hristiyan dua oturumları yapma hakkı, Hristiyan öğretmen ve öğrencilerin sınıflarda misyonerlik yapma hakkı, üniversite hocasının öğrencilere onların seçtiği değil, *kendi* tercih ettiği cinsiyet unvanıyla seslenme hakkı.

Bireysel özgürlükleri koruma adı altında eşitliğe ve ayrımcılık karşıtı yasalara meydan okuma stratejisi, ABD'deki evanjelik Hristiyanların en güçlü kolu olan Alliance Defending Freedom (ADF, Özgürlüğü Savunma İttifakı) tarafından başarıyla sivriltilmiş bir stratejidir. (Uluslararası ADF de aynı davayı başka ülkele-

67. Emma Green, “Trump Wants to Make Churches the New SuperPACs”, *The Atlantic*, 2 Ağustos 2016, www.theatlantic.com/politics/archive/2016/08/how-trump-is-trying-to-put-more-money-in-politics/493823.

68. John Daniel Davidson, “It’s Time to Repeal The Johnson Amendment and Let Pastors Talk Politics”, *Federalist*, 1 Aralık 2017, <http://thefederalist.com/2017/12/01/time-repeal-johnson-amendment-let-pastors-talk-politics>.

re, ulusal ve uluslararası başka mahkemelere taşıyor.)⁶⁹ İttifak kendini, Hristiyanların inançlarını yaygın ve aleni olarak yaşarken karşılaştıkları sınırlamalara meydan okumaya adanmış durumda. Haç sergilemenin yasaklanmasına ya da devlet okullarında cinsellik eğitiminin zorunlu olmasına karşı çıkıyorlar; yasal kürtajla mücadele ediyorlar; her şeyin ötesinde de, muhafazakârların “SOGI yasaları” (kişileri cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliği temelinde ayrımcılığa karşı korumaya yönelik yasalar) dediği koruyucu yasaları kaldırmaya çalışıyorlar.⁷⁰ Kurucusu tarafından “Hristiyan hukuk ordusu” diye tanımlanan ve yılda 50 milyon dolardan fazla özel katkıyla desteklenen ADF binlerce avukat, kanun yapıcı, yargıç, savcı, profesör ve başsavcı eğitti. Bu ittifak en son eyalet ve federal dinsel özgürlük yasalarının kaynağı. İttifakın avukatları sık sık Yüksek Mahkeme’nin ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin kapısını aşındırıyorlar.⁷¹

ADF’nin hem hukuk hem de halka yönelik retoriği kamusal ve ticari yaşamda Hristiyanların özgürlüklerini tehdit eden emirler çıkaran aşırı kapsayıcı devleti kınıyor. Bu yüzden, yerel ADF davalarının hemen hepsinde dinsel özgürlük ya da ifade özgürlüğü meseleleri ortaya atılsa da, ADF bir ACLU* değil: Hristiyanlığı toplumsal ve siyasal açıdan güçlendirme çabasında özgürlük bir paravandan ibaret. Hristiyan inanç ve seslerinin LGBT ve üreme

* Amerikan Yurttaş Özgürlükleri Birliği: Anayasayla güvenceye alınan bireysel hakları ve özgürlükleri korumak için 1920’de kurulmuş, kâr amacı gütmeyen kuruluş. –ç.n.

69. Bkz. ADF International, “Advocacy”, adfinternational.org/advocacy ve Alliance Defending Freedom, “ADF Intl Defends Right to Life of Unborn Before European Court”, 30 Nisan 2015, www.adfmedia.org/News/PRDetail/9627.

70. Bkz. ADF International, “Advocacy”. ADF ilkece her türlü dinsel özgürlüğü destekler. Gerçekte ise Hristiyan olmayanların davalarıyla çok nadiren ilgilenmiş ve Başkan Trump’ın her iki “Müslüman yasağını” da var gücüyle desteklemiştir.

71. Bkz. Alliance Defending Freedom, www.adflegal.org. Ayrıca bkz. Sarah Posner, “The Christian Legal Army Behind ‘Masterpiece Cakeshop’”, *Nation*, 28 Kasım 2017, www.thenation.com/article/the-christian-legal-army-behind-masterpiece-cakeshop.

hakları gündemleri tarafından bastırıldığında ısrar eden ADF, aynı zamanda Trump'ın ikinci Müslüman yasağı lehine de bir önerge verdi ve yasağı adli açıdan eleştirenleri de “bir hükümet aktörünün tweetlerini haksız yere ince eleyip sık dokumakla” suçladı.⁷² Üstelik ADF kürtaj yasasını ve transseksüelleri koruyucu yasaları kaldırma mücadelesi veriyor, eşcinsel evlilikle savaşıyor, okullarda ve belediye binalarında Hristiyan dualarına ve ikonografisine yer verilmesini istiyor; tüm bunlar işin içinde Hristiyan fırıncıların, eczacıların, öğretmenlerin ve kürtaj karşıtı aktivistlerin vicdanlarını dinlemesine müsaade etmekten fazlası olduğunu açıkça gösteriyor.⁷³ ADF'nin uzun vadeli planı sekülerizme, eşitliğe ve kapsayıcılığa bağlı siyasal ve hukuki aygıtlara meydan okuyarak kültürü (yeniden) Hristiyanlaştırmak. ADF'nin web sayfalarından birinde şu duyuru var: “İnancınız özel değildir, pazar günleri nerede ibadet ettiğinizden ibaret değildir. İnancınız kimliğinizdir ve haftanın her günü yaşama tarzınızı etkiler. Ama bugün dinin toplumdaki ahlaki tesirini yok etmek için kamusal alanlarda sansür uygulama yönünde çabalar var. İnançlı insanlar sırf inançlarına göre yaşadıkları için giderek daha fazla tehdit ediliyor, cezalandırılıyor ve susturuluyor.”⁷⁴

Başka bir web sitesinde ABD hukuk sisteminin Hristiyan temellerine saldıran bir sekülerliğe karşı verilen savaştan bahsediliyor:

Kurucu Babalar tüm insanların Yaradan'dan gelen geri alınamaz hakları olduğunu kabul etmişti. Bu hakların temelinde, Tanrı'nın suretinde yaratılmış; akıl, özgür irade ve ebedi bir ruh bahşedilmiş bir mahluk olarak insanın bünyevi haysiyetine dair eşsiz Yahudi-Hristiyan anlayışı yatar... Seküler güçler ülkemizin Yahudi-Hristiyan köklerini aşındırırken dinsel özgürlük giderek daha fazla tehdit altında kalıyor. ADF... insanları

72. Posner, “The Christian Legal Army Behind ‘Masterpiece Cakeshop.’”

73. Alliance Defending Freedom, “Religious Freedom: Our First Freedom”, adflegal.org/issues/religious-freedom.

74. Alliance Defending Freedom, “Religious Freedom: Living Your Faith in the Public Square”, adflegal.org/issues/religious-freedom/public-square.

ya inançlarından vazgeçmek ya da inandıkları gibi yaşamının bedeli olarak sivil ve siyasal hayattan çekilmek zorunda bırakmaya yönelik her türlü girişime karşıdır.⁷⁵

ADF'nin hukuk fakültelerinden yeni avukat kadroları devşirmesini sağlayan Blackstone Hukuk Bursu Programı da sadece bireylerin haklarını korumayı değil kültürü Hristiyanlaştırmayı hedefleyen bir hukuk anlayışını üyelerine telkin etmekten bahsediyor. ADF programın şunu sunduğunu belirtiyor: "Hristiyan dünya görüşü ve anayasa hukukunda en iyi eğitimi vererek ACLU ve müttefiklerinin ülkemizdeki hukuk fakültelerinde ve adalet sisteminde yarattığı boğucu etkiyi kırmak."⁷⁶ Blackstone Üyeleri ADF'nin "İnanç ve Kılavuz İlkeler Bildirgesi"ne bağlı kalmak zorunda. Bu bildirgede tek tanrının Hristiyan Tanrısı olduğu belirtiliyor ve transseksüellik, eşcinsel evlilik ve kürtaj hakları reddediliyor.⁷⁷ Üyelerden birinin tanıklığına göre program "Amerika'da hukukun üstünlüğünü geri getirmek için... Mesih'in Hakikatini" kullanıyor.⁷⁸

ADF'nin taahhütleri ve stratejileri Trump yönetimi tarafından içtenlikle benimsendi. Başkanın kendisi ADF liderleriyle birlikte sık sık görüntü veriyor; Başkan Yardımcısı Pence ve eski ya da yeni bazı kabine üyelerinin de örgütle sıkı bağları var. Eğitim Bakanı Betsy DeVos başlıca bağışçılardan biri. Tesiri yönetimin hemen her adli atamasında hissedilen ADF, Hristiyan dostu yasalar çıkarılması hususunda en güçlü kuruluşlardan biri. 2018 Temmuzunda dönemin başsavcısı Jeff Sessions "dinsel özgürlük çalışma kolu" oluşturduğunu şu sözlerle duyuracaktı:

Pek çok kişinin farkına varmadığı tehlikeli bir hareket şimdi büyük dinsel özgürlük geleneğimize meydan okuyor ve bu geleneği aşındır-

75. Alliance Defending Freedom, "Religious Freedom: Our First Freedom".

76. Posner, "The Christian Legal Army Behind 'Masterpiece Cakeshop'".

77. Alliance Defending Freedom, "Statement of Faith: Alliance Defending Freedom", www.adflegal.org/about-us/careers/statement-of-faith.

78. Posner, "The Christian Legal Army Behind 'Masterpiece Cakeshop'".

yor... Bu ufak bir mesele değil. Yüzleşilmesi ve mağlup edilmesi gerekir... mahkemelerde hukukun temelini ahlak olamayacağının savunulduğu noktaya geldik; rahipler kutsal metinleri kürsüden kendi anlattıkları şekilde onaylamaktan korkar oldular; bir grup, dinsel grupları samimiyetle inandıkları dinsel inançları yüzünden “nefret grubu” diye yaftalayıp fiilen hedef alabiliyor.⁷⁹

Yüksek Mahkeme’nin çoğunluğu da ADF’nin hukuki formülasyonlarını, özellikle de geleneksel ahlakın gücünü artırarak demokratik yasaları püskürtmek için Birinci Ek Madde’nin kullanılmasını sıklıkla onaylıyor. Her şeyin ötesinde, 4. Bölümde göreceğimiz üzere, ADF’nin dinsel özgürlüğü kamusal bir güç olarak şekillendirerek ve aynı zamanda (küçük ya da büyük) işletmelere ve belediyelere kadar genişleterek özel bir hak olmaktan çıkarıp kamusal bir özgürlüğe çevirme stratejisini onaylamış bulunuyor.

Neoliberal hukuk savaşlarında eşitlik, nezaket ve kapsayıcılık konusundaki demokratik bağlılığa meydan okunurken haklar koçbaşı vazifesi görür. Fakat topluma ve demokrasiye tecavüzleri hazırlayan, arkalarındaki güçler piyasa değerleri ve iddiaları, bir de hetero-patriyarkal Hristiyan aileciliğidir.

Yurttaş özgürlüklerinin bu şekilde kullanılması geleneksel ahlakı bireysel özgürlükle eşleştirmenin özgül bir tarzını kutsallaştırır, ama Hayek’in ya da ordoliberallerin aklındaki şey tam olarak bu değildir. Hatta Mont Pelerin Cemiyeti’nin “Hedefler Bildirgesi”nde “özel hakların... yırtıcı gücün temeli haline geldiği” bir toplum hor görülür. Hakların ve “haklar hakkındaki konuşmaların” demokratik tartışmanın yerini aldığı ve bunun “ortak aile ve çoğu durumda ortak etnik tarihten doğan... sofraya başındaki konuşmalarından” şekillendiği eleştirisi aynı zamanda Mary Ann Glendon’ın 1993 tarihli önemli kitabının konusuydu. Şu anda ADF yönetim kurulu üyesi olan Glendon, vaktiyle esasen soldan yönelttiği eleş-

79. U.S. Department of Justice, “Attorney General Sessions Delivers Remarks at the Department of Justice’s Religious Liberty Summit”, 30 Temmuz 2018, www.justice.gov/opa/speech/attorney-general-sessions-delivers-remarks-department-justice-s-religious-liberty-summit.

tirilerden artık vazgeçmiş görünüyor.⁸⁰

Muhafazakâr Hristiyan ahlakını kamusal alana genişletmede haklar hayati bir araç haline gelirken, bu ahlak da gelenekten uzaklaşarak hem organik köklerinden hem de Hayek'in geleneğe atfettiği kendiliğinden etkilerden koptu. Sadece hakların kendisi değil, ahlak, bütün halkın “gönüllü olarak uyacağı” evrimleşmiş ve uyarlanmış davranış kodları olmak yerine siyasallaşılıyor ve bir silaha dönüşüyor. Bu siyasallaşma “ahlakın” anlamını ve yönetim davranışı tarzını değiştirirken, nihilist bozulmayı hem gösteren hem tahrik eden sözleşmeciliğe karşı zaafılarını da aynı anda artırıyor. Bu meseleyi 5. Bölümde daha ayrıntılı ele alacağız.

Ulusa Aile ve Özel Firma Olarak Yeni Bir Şekil Verilmesi

Neoliberal *ekonomik* özelleştirme demokrasi açısından son derece yıkıcıdır. Eşitsizliği, dışlamayı, müşterek mülklerin özel sahipliğini, plütokrasiyi ve hayli karanlık bir demokratik tahayyülü yaratır ve meşrulaştırır.⁸¹ Ele aldığımız diğer özelleştirme alanı, yani ailevileştirme ve Hristiyanlaştırma aracılığıyla özelleştirmenin “kişisel, korunan alanın” genişletilmesiyle gerçekleştirilmesi demokrasiyi antidemokratik sermaye değerleriyle değil antidemokratik ahlaki değerlerle yıkıma uğratar.⁸² Thatcher'in meşhur “top-

80. Bkz. Mont Pelerin Society, “Statement of Aims”, www.montpelerin.org/statement-of-aims ve Mary Ann Glendon, *Rights Talk: The Impoverishment of Political Discourse*, New York: Free Press, 1991. Glendon şöyle der: “Amerikan siyasal söylemine şu an hâkim olan katı sağ retorik ABD'nin haklı olarak nam salmasını sağlayan bireysel özgürlüğü koruma yönündeki güçlü geleneğe hizmet etmiyor... insan haklarının nihai ve en sağlam güvenceleri olan alışkanlıkların, pratiklerin ve saygılı tavırların aşınmasına katkı yapıyor.” Ayrıca ekler: “Bu durum Amerikan siyasal söylemini kendi kendisinin parodisi haline getiriyor ve siyasetin akla uygun tartışma ve uzlaşmayla yürütülebileceği fikrine meydan okuyor. Zira yeni haklar retoriği insan haysiyeti ve özgürlüğünden ziyade ısrarcı ve bitmek bilmez arzuları işaret ediyor” (s. 171).

81. Neoliberalizm ve demokrasi üzerine bir önceki kitabımın konusu budur: *Halkın Çözülüşü*.

82. Melinda Cooper, *Family Values*.

lum diye bir şey yoktur” vecizesi neticede şöyle tamamlanıyor: “sadece bireyler ve aileleri vardır.”

Vecizenin bu yönünün hayata geçirilmesi demokratik ilkelere ve kurumlara piyasa değil aile açısından savaş açmak anlamına geliyor. Kapsayıcılık, özerklik, eşit haklar, çıkar çatışmalarının sınırlandırılması ve sekülerliğin karşısına meşru hasımlar olarak dışlama, patriyarkalizm, gelenek, adam kayırma ve Hristiyanlık geçiriliyor. Her iki türden özelleştirme de neoliberalizmde devletin toplumsal adalet ya da piyasa bölüşümü konusunda getirdiği zorunluluklara karşı özgürlüğü genişletme adı altında gerçekleşirken, ikincisi bugünkü neoliberal otoriter siyasal kültürün ruhsal ve siyasal oluşumunda özellikle önem taşıyor. Din ve aile ordnatları (hiyerarşi, dışlama, homojenlik, iman, sadakat ve otorite) kamusal değerler olarak meşruluk kazanıyor ve demokrasinin yerine piyasalara katılırken kamusal kültürü biçimlendiriyorlar. Bu ikiz özelleştirme modeli genişletildiğinde de ulus daha iyi anlaşmalar yapması gereken rekabetçi bir işletme gibi düşünülüyor ya da kötü niyetli ve oraya ait olmayan yabancıların kuşatması altında yeterince güven arz etmeyen bir ev gibi tasarlanıyor. Sağ milliyetçilik bu ikisi arasında salınıyor. Trump’ın ticaretten NATO’ya, İran’dan iklim anlaşmalarına kadar her konuda Amerika’nın kötü uluslararası anlaşmalar imzalamış olduğu konusunda yaptığı kampanya konuşmalarını ve ABD’yi güvensiz sınırları yüzünden saldırıya uğrayan bir ülke gibi betimlemesini, yasal giriş yapanların “ailemizi” ziyaret etmek ya da “ailemize” katılmak için geçebileceği “kocaman güzel bir kapısı olan” bir güney sınır duvarı inşa etme vaadini düşünün.⁸³ Daha sonra bu sınır duvarını zengin siyasetçilerin evlerinin çevresine inşa ettiği “duvarlara, çitlere ve kapılara” benzetmişti; duvarın sebebi “dışarıdaki insanlardan nefret etmeleri değil, içerideki insanları sevmeleri idi”.⁸⁴ Burada ülke, kamusal ve de-

83. Kevin Johnson, “Trump’s ‘Big Beautiful Door’ Is a Big, Beautiful Step in the Right Direction”, *Time*, 29 Ekim 2015, <http://time.com/4092571/republican-debate-immigration>.

mokratik olmaktan çok uzak bir tavırla özel bir sahibi olan, ailevi bir şey gibi tasavvur ediliyor ve başkan da ailenin babası sayılıyor. Yahut Marine Le Pen'in 2017'deki "Fransa Fransızlarıdır" kampanyasını düşünün; bu kampanyada ulusu betimlemek için ekonomik ve ailevi dilleri kusursuz bir şekilde birleştirmişti: "Biz kendi ülkemizin sahipleriyiz," diye ilan ediyordu Doğu Fransa'daki mitinglerde; "Fransa dediğimiz evin kapısını açacak, aralık bırakacak... ya da kapatacak anahtarlar bizde olmalı." Kalabalık da, "Burası bizim evimiz," diye yanıt veriyordu.⁸⁵ Veya destekçilerinden birinin açıkladığı üzere, "Le Pen göçmenlere karşı değil, sadece adaleti sağlamak istiyor... Buzdolabımız dolu olduğunda komşularımıza veririz, ama buzdolabımız boşsa çocuklarımıza veririz. Fransa'nın buzdolabı boş." Kendine "ılımlı" diyen başka bir Le Pen destekçisi, küçük bir kasabanın belediye başkanı, kasabasındaki "iyi giyimli genç göçmen erkekler... ne arıyorlar *chez moi* (evimde)" diye soruyordu.⁸⁶

Ülke bu şekilde özelleştirildiğinde ve ailevileştirildiğinde, kaçınmacı içeridekiler ve işgalci dışarıdakiler konusunda bağnazlık meşrulaşır; neoliberalizm resmiyette tövbe ettiği milliyetçiliğin tohumlarını böyle saçıyor. Devletçilik, polis devleti ve otoriterlik de aynı zamanda dallanıp budaklanıyor, çünkü duvar çekme ve güvenli hale getirmenin her türü bu özelleştirme tarafından onaylanıyor ve gerekli kılınıyor. Evlerin duvarları ve kapıları özel ile kamusal, korunan ile açık olanı, tanıdık ile yabancıyı, sahip olunan ile müşteregi birbirinden ayıran en güçlü görsel belirleyicilerdir elbette. Aynı zamanda özel alan genişlerken devletin hukuk, kamusal ve özel güvenlik güçleri, sınır devriyeleri, polis ve askeriyeye korumasına da daha fazla ihtiyaç duyar. Böylece güvenlik

84. "Full Transcripts: Trump's Speech on Immigration and the Democratic Response", www.nytimes.com/2019/01/08/us/politics/trump-speech-transcript.html.

85. Lauren Collins, "Letter from France: Can the Center Hold? Notes from a Free-for-All Election?", *New Yorker*, 8 Mayıs 2017, s. 26.

86. A.g.y., s. 24.

devleti özelleştirmekle birlikte büyür ve onun tarafından meşrulaştırılır. Benzer şekilde sığınmacıları duvarın dışında tutmak ve göçmenleri kovmak için yapılan milliyetçi çağrılar da ülkenin demokratik adalet ve insan hakları ilkelerinin anlam taşımadığı tehlike altındaki bir eve benzetilmesini temel alır. Demek ki özgürlük adına “kişisel, korunan alanın” genişletilmesi eşitlikçi olmayan sınıf, toplumsal cinsiyet, cinsellik ve ırk güçlerini sağlama almakla kalmaz; aynı zamanda kamusal, çoğulcu, seküler bir demokratik düzenin reddedilip özel, homojen, ailevi bir ülke hayali ve *ethos*’u yaratır.⁸⁷ Demokratik düzen mütevazı açıklık, çeşitlilik, toplumsal ve siyasal eşitlik, hukukun üstünlüğüne bağlılık içerir. Diğeri ise, özellikle geleneksel biçiminde duvarla çevrelenmiş, homojen, birleşik, hiyerarşik ve otoriterdir.

Fakat gördüğümüz üzere reel neoliberalizmde piyasaların ve ahlakın durumu Hayek’in hayal ettiğinden çok farklıdır. Kendi çıkarları için yasalar çıkarılmasını ve devletin harekete geçmesini isteyen finansın ve diğer güçlü sektörlerin tahakkümü altındaki devletler, neoliberal hedefe uygun olarak bir yandan rekabeti ve kapitalizmin istikrarını sağlarken (ya da ordoliberaler söz konusu olduğunda kapitalizme yön verirken) diğer yandan çıkarlardan yaıtılmış durumda olan siyasal kurumlara sahip olmaktan köklü biçimde uzaklaşır. Geleneksel değerler kendiliğinden toplumsal hayatı bütünleştirmek ve davranışları düzenlemek yerine siyasallaşır, taktiğe çevrilir ve ticarileştirilir. Bu biçimiyle ahlak gelenekten uzaklaşır ve Hayek’in özgürlükçü araçlar ve söylemler yoluyla gerçekleşeceğini hayal ettiği doğal otoriteden daha da bağımsızlaşır.⁸⁸ Geleneksel değerler medeniyeti organik olarak yeniden üretmek, toplumsal bağları sağlama almak ve davranışları yönetmek yerine tanrısız seçkinlere, eşitlikçilere, sekülerlere ve Müslü-

87. Neoliberallerin nefret ettiği “dadı devlet”in devamı niteliğinde biraz ironi vardır bunda.

88. Hayek bize şunu hatırlatır: Geleneğin gücü “tasarlanmamış kurallara ve teamüllere” bağlıdır. “Bunların manasını ve önemini genelde anlamayız”, ama temellerinde “geleneğe saygı” vardır. “Freedom, Reason, and Tradition”, s. 236.

manlara karşı savaş çılgınlığına dönüşür. Madalyaların işaret ettiği şeyleri ihlal ederken sık sık yakalanan siyasal, dinsel ya da ticari liderlerin madalyalarını sergilemesindeki gibi, geleneksel değerler de şirketlerin ya da siyasetçilerin markalarına indirgenir ve bu noktada nihilist aşınmaları neredeyse tamamlanmış demektir.

Gelenekten kopartılmış geleneksel değerlerin bütünleştirici işlevi kalmaz. “Özgürlükler” diye siyasallaştırıldıklarından, karşı oldukları pratikleri sınırlamanın dışında, Hayek’in özgürlük üzerindeki zorlayıcı olmayan kısıtlamalar dediği ve onayladığı özelliklerini kaybederler. Eşitliğe ve ayrımcılık karşıtı yasalara karşı birey ve şirket imtiyazları olarak birer silaha çevrilen bu değerler toplumsal bağları ve bütünleşmeyi güçlendirmek yerine onlara saldırmanın ve onları bozmanın aracı haline gelir. Hayek’in geleceği özgür sayarak onaylamasını sağlayan kendiliğinden düzen ve davranış kurallarının ortak kabulünün, demokratik değerlere karşı geleneksel değerler için verilen *savaşla* alakası yoktur. Aksine eşitlik, çeşitlilik ve çoğulculuk politikalarını püskürtmekte işe yaran stratejiler kendiliğinden düzene ya da ortak kabul gören normlara bel bağlamak yerine, devletin sağlama aldığı birey ve şirket özgürlüklerinden medet ummuştur. Düzeni yeniden üretmekten ziyade, hayali bir geçmişe yönelik incinmişçesine bir melankoli ve saldırgan bir üstünlükçülükle düzene isyan etmişlerdir.

O halde bugün Hayekçi yönetsellikten sapmalardan biri savaş yoluyla (de)formasyondan ve bu (de)formasyonun haklar söylemi ve değer çoğulculuğu çerçevesine alınmasından kaynaklanıyor. Hayek’in düşüncesi bu açıdan içsel olarak zedelenebilir durumdadır. Sosyal demokrasiden neoliberal bir düzene geçiş formülü siyasal otoriterliği içeriyordu ki bunun geleneksel ilkelerin çığırkanlığını yapsa bile geleneğin (organiklik, evrim, kendiliğindenlik, özgürlük) temelini yeniden inşa etmesi pek mümkün değildi. Hatta Weber’den öğrendiğimiz kadarıyla araçsal rasyonalite geleneksel rasyonaliteyle karıştığında onu yok etmemesi imkânsızdır – Weber’in “rasyonalizasyon” dediği sürecin anlamı budur.⁸⁹ Dostoyevski’den öğrendiğimiz kadarıyla inanç da kendi karşıtına

—dikta ve şiddete— dönüşmeden siyasallaştırılmaz.⁹⁰ Bir başka deyişle, geleneği “geri” getirmek kendi içinde çelişkili bir girişimdir. Hayek’in anlayışına göre bile sosyal demokrasiden sonra “geleekten” geriye kalanlar, yarım asrı sosyal demokrasiyle birlikte geçirmiş değil midir? Yoğun bir şekilde siyasallaşmış, sözleşmeci, kapitalist ve intikamcı ihtiraslarla dolu bir evanjelik kilisesi Hayek’in kıymet verdiği organik, evrimleşmiş, örtük olarak kabul edilmiş bağlayıcı cemaatleri ve davranışları nasıl yeniden temin edecek? Bu durumda, Hayek’in ütopyasının hem teorik hem de pratik olarak mağlup etmek istediği siyasalın ve toplumsalın kısıtlarında kayalıklara çarptığını görmek önemli. Çatışmak istediği ve kullanmak zorunda olduğu güçler tarafından deforme edilmeden “yönetemez”. William Callison bunu neoliberal rasyonalitenin “siyaset açıklarından” biri olarak adlandırır.⁹¹

Geleneksel ahlakın çağdaş seferberliklerinde Hayek’ten ikinci sapma, özgürlüğü merkezi bir ilke ya da arzu olarak görmeyen, devlet ve kilise otoritesinin zorla itaat sağlamak ve düzeni sağlama almak için kullanılmasını sevinçle karşılayanların geleneksel ahlakı kavrayışıyla ilgilidir. Hayek özgürlüğü siyasal ve ailevi otoriteyle uzlaştırmak istiyordu, özgürlüğü onlara feda etmek değil. Hayek’in muhafazakârlıkla arasına mesafe koyması bu noktada anlamlıdır. Muhafazakârlar, der “Neden Muhafazakâr Değilim” adlı makalesinde, özgürlüğü sadece işlerine geldiği şekilde önemserler ve istedikleri şeyler için kullanıldığında devlet gücüne yatırım yapmaktan çekinmezler: “Muhafazakâr, doğru saydığı amaçlar için kullanıldığı sürece zorlayıcılığa ya da keyfi iktidara karşı çıkmaz.”⁹² Bu yüzden muhafazakârlar Hayek’in son derece tehli-

89. Max Weber, *Economy and Society*, 2. Cilt, haz. Guenther Roth ve Claus Wittich, Los Angeles: University of California Press, 1978, s. 1116-17; Türkçesi: *Ekonomi ve Toplum*, çev. Latif Boyacı, Yarın, 2012.

90. Fyodor Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler*, çev. Nihal Yalaza Taluy, İş Kültür, 2007.

91. William Callison, *Political Deficits*, a.g.y.

92. Friedrich A. Hayek, “Why I Am Not a Conservative”, *The Constitution of Liberty*, s. 523.

keli bulduğu iki şeyi solla paylaşırlar: toplum için neyin iyi olduğunu bildiklerine dair güven ve bunu dayatmak için siyasal güç kullanma isteği. Bugün dinci sağda özellikle amansızlaşan bu tür muhafazakârlık neoliberallerin desteklediği devletin otoritesini artırmakla kalmaz, aynı zamanda neoliberalleri ürküten devlet yayılımını ve kapsamını da artırır.

Reel neoliberalizmde Hayek'in geleneksel ahlak formülünden üçüncü bir sapma vardır. Bu sapma da ahlakın beyaz erkek incinmişliğinin ve yerinden edilmişliğinin gerici enerjisiyle üst üste binmesi, beyaz erkeğin incinmişliklerinden sorumlu tuttuklarına verdiği cevap işlevini görmesidir. Kozmopolit kentliler feminizmi, normatif olmayan cinsellikleri, geleneksel olmayan aileleri, sekülerizmi, sanatı ve eğitimi desteklerken, iç kesimlerdeki incinmiş beyazlar kürtaja, eşcinsel evliliğe, İslam'a, "beyazlara saldırılara", tanrısızlığa ve entelektüelliğe karşı refleksle kükrüyor. Burada konuşan "gelenek" değildir, hatta ahlak da değildir, kendi dünyalarını aşındırdığını düşündükleri dünyaya yönelik nefrettir.

Hayek geleneğin otorite, hiyerarşi ve davranış kuralları biçiminde "emirler olmadan düzen" sağladığını söyler.⁹³ Bu soyutlama somutlaştırıldığında geleneğin mülkiyet, akrabalık, kast, ırk, toplumsal cinsiyet, cinsellik ve yaş ilişkilerinin yarattığı hükümleri ve katmanlaşmaları taşıdığını bize hatırlatır. Bunun dışında temin ettiği ve yaydığı ne olursa olsun, "geleneksel" aile erkek üstünlüğünü, heteronormatifliği ve etnik-ırksal sadakatleri sağlama alır. ABD'de Güneyli "geleneği" nezaket ve konukseverlik barındırsa da, köleliğin ve ırkçı ayrımların mirasını taşır. Küçük kasaba "gelenekleri" açıkça dışlayıcı değilse bile genellikle etnik, ırksal ve dinsel homojenlikler etrafında inşa edilmiştir.⁹⁴ Geleneksel de-

93. Hayek, "Law Cominands and Order", *The Constitution of Liberty*, s. 228-29.

94. Dünya çapında "toplumsal cinsiyet ideolojisine" gösterilen sağcı tepki, geleneğin bugünkü toplumsal cinsiyet hiyerarşisini nasıl meşrulaştırdığını göstermektedir. Diğer yandan #MeToo (Ben de) hareketi Hollywood'dan Wall Street'e, Washington'dan Silikon Vadisi'ne kadar her yerde erkeklerin kadınlar üzerinde

ğerlerle ilgili kampanyalar tehlikeye düşme ya da kayıp duygularından kaynaklı gazele körüklendiğinde, bu özellikler vurgulanır ve siyasallaşır, ulusa ve medeniyete bağlılık yeminleriyle ilişkilendirilir.⁹⁵ En uç noktalarda bunu açıkça görmek mümkündür: Proud Boys ve Identity Evropa gibi Alternatif Sağcı ve beyaz milliyetçi gruplar açıkça Hristiyan aile değerlerini ve “beyaz soykırımına” (beyaz ırkın bozulmasına yol açan ırk karışımı) karşı savaşta kadınlara boyun eğdirilmesini savunabiliyorlar. Aynı zamanda Amerika’nın köle sahibi Kurucu Babaları’nın beyaz üstünlükçülüğü olarak tanımladıkları şeyle gururlandıklarını da açıkça ifade ediyorlar.

Yine de yerinden çıktığı için dizginlerinden kurtulan özgürlük ve siyasallaşmış gelenek kokteyli gelenek aşısıyla başa çıkılacağı düşünülen nihilizmi kışkırtıyor. Hayek’in formülü neticede geleceğin *kısıtladığı* bir özgürlüktü, düzene karşı saldırtmak için kayışı çözülen bir köpek değildi. Neoliberal gelenek, piyasa ve ahlak mimarisinin deformasyonunu sağcı provokatör Milo Yiannopoulos’tan daha iyi örnekleyen hiç kimse yoktur belki de. Her madun toplumsal grubu ve ilerici davayı kirli üstünlükçü alaylara maruz bırakarak kısa süreliğine ticari başarı kazanan Yiannopoulos, aynı zamanda Bakhusvari kamusal yıkıcılığa ve herkes hakkında her yerde her şeyi söyleyebilecek sınırsız özgürlüğe sahip süslü püslü bir *queer* şahsiyet yarattı. Hiçbir şeyi umursamamakla birlikte, tek umursadığı şeyin bu özgürlük olduğunu iddia eden ve takipçilerini de aynı ölçüde saygısız ve sorumsuz davranmaya çağırın bu terkip, geleneğin sınırlarından kurtulmuş, toplumsal bağları ve anlamları çözüdüren nihilizmin asit kuyusuna düşmüş ge-

kendilerine cinsel hak görmesinin rutinliğini gözler önüne serdi. Trump’ın meşhur olan bir küfürlü konuşmasını “soyunma odası muhabbeti” diyerek ciddiye alması, geleneksel erkeklerin ne yaptığı ve geleneksel kadınların neyi kabul ettiğine dair söylemi de açığa vurmuş oldu.

95. Bu değerler uç örneklerinde kadınları kontrol etmeyi temel önemde gören bir etnik saflık siyasetine kanıt gösterilebilir. Bkz. David Niewert, *Alt-America: The Rise of the Radical Right in the Age of Trump*, Londra: Verso, 2017.

leneksel değerlerde kendini gösteren ham güç istencini kusursuz bir şekilde ifade ediyordu.

Bu da bizi doğrudan nihilizm, kadercilik ve hınç sorununa getiriyor. Bunlar 5. Bölümün konusu. Fakat önce piyasa ve ahlak dilinin ABD Yüksek Mahkemesi tarafından antidemokratik bir içtihadada nasıl dahil edildiğini daha yakından incelememiz gerekiyor.

Konuşan Düğün Pastaları ve Dua Eden Gebelik Merkezleri

Neoliberal İktidarda Göre
Dinsel Özgürlük ve İfade Özgürlüğü

*Özel hakların yırtıcı güce zemin hazırlamasına
izin verilmemeli.*

– “Hedefler Bildirgesi”, Mont Pelerin Cemiyeti*

ABD ANAYASASI’nın Birinci Ek Maddesi’nin devletin, toplumun ve şirketlerin sansürüne ya da baskısına karşı kalkan görevi gördüğü, yirminci yüzyılın büyük bir kısmında alelade bir bilgiydi. Bu madde özellikle savunmasız azınlıkların ve siyasal muhaliflerin ifade özgürlüğünü korumakta önemliydi, ama aynı zamanda emekçileri, basını, eğlence sektöründekileri, ateistleri, ayrıca hegemonik normlara ve güç yoğunlaşmasına karşı çıkan başkalarını da koruyordu. Sonra neoliberal devrim geldi ve onunla birlikte neoliberal iktidat ortaya çıktı; Birinci Ek Madde’yi bilhassa şirketlerin çıkarları ve dinsel çıkarlar için geniş çaplı kuralsızlaştırma amacıyla yorumlayacak bir çerçeve oluşturuldu. Son otuz-kırk yılda Birinci Ek Madde sermayenin, mülk sahipliğinin, Hristiyanlığın ve gelecekteki ahlakın ekonomik, toplumsal ve siyasal güçlerini artırmak için eğilip büküldü. Şirketler, Hristiyan muhafazakârlar ve onların Yüksek Mahkeme’deki müttefikleri ticari işletmeleri her türlü ku-

* Mont Pelerin Cemiyeti, “Hedefler Bildirgesi”, www.montpelerin.org/state-ment-of-aims.

raldan kurtarmak, eşitlik ya da ayrımcılık karşıtlığını güvenceye alan yasaların kısıtlamalarına karşı geleneksel toplumsal cinsiyet ve cinsellik normlarını güçlendirmek için Ek Madde'yi kullandılar. İfade özgürlüğü burada başlıca araçtı, ama vicdan özgürlüğü ("inancını yaşama özgürlüğü") de sıklıkla ve kimi zaman zorunlu olarak ona eşlik ediyordu. Bu özgürlüklerin açık ya da örtük şekillerde iç içe geçmesi ve kurallardan arındırılmış piyasa söylemine iliştilmesi yoluyla yeni bir siyasal-hukuki kuvvetin ortaya çıkması bu bölümün odağında yer alacak.

Birinci Ek Madde'nin yeni içtihadı eğitim, istihdam, sosyal yardım ve ticaret alanlarında eşitliği ve ayrımcılık karşıtlığını geriletıyor; ticari ve kamusal alanda sekülerliği geriletıyor; siyasette kampanya finansman sınırlarını ve şeffaflığı geriletıyor; reklamcılıkta doğru söyleme zorunluluğunu geriletıyor; halk sağlığı ve güvencesi düzenlemelerini geriletıyor; müşterilerin bilgi edinerek tercih yapmasını ve haklarını geriletıyor. Bireyler, gruplar, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, küçük işletmeler ve büyük şirketlerin ifade özgürlüğünün ya da din ve vicdan özgürlüğünün korunması bireysel istisnalar yoluyla her türlü demokratik eşitlik yasasını tersine dönme ya da baltalanma tehlikesine açık hale getirdi. Bu gidişatı onaylayan Yüksek Mahkeme kararları giderek daha kapsamlı ve daha cüretkâr oluyor. Yargıç Stephen Breyer'in 2018'deki *Ulusal Aile Yaşamı Savunucuları Enstitüsü ile Becerra Davası* kararına koyduğu şerhte belirttiği üzere, "çoğunluğun" bu davada ifade özgürlüğünü koruma "yaklaşımı... pek çok hükümet düzenlemesinin anayasal geçerliliğini... tehdit ediyor."¹

Pek çok anayasa hukukçusu Birinci Ek Madde'nin son yıllarda şirketler ve dinci sağ tarafından kullanılması hakkında yazıp çizdi.² Bu hukukçuların çoğu Birinci Ek Madde'nin yeni içtihadı-

1. National Institute of Family Life Advocates v. Becerra, 138 S. Ct. 2361 (2018), 2380.

2. Bkz. Adam Liptak, "How Conservatives Weaponized the First Amendment", *New York Times*, 30 Haziran 2018, www.nytimes.com/2018/06/30/us/politics/first-amendment-conservatives-supreme-court.html; Tim Wu, "The Right to

nın kuralsızlaştırıcı etkilerine ve uygulamalarına odaklandı. Fakat Birinci Ek Madde özgürlüklerinin anlamının ve kapsamının genişletilmesi bugün kuralsızlaşmadan daha fazla tehlike yaratıyor. İnancını yaşama özgürlüğü ile ifade özgürlüğünün birlikte nasıl işlediğine odaklanmak işte bu yüzden önemli. Bu ikiz özgürlükler demokrasilerdeki toplumsal güçlerin önemine meydan okumak ve eşitlik zorunluluğuna karşı geleneksel ahlakı güçlendirmek için seferber edildi – önceki üç bölümün konuları bunlardı. Yeni içtihat siyasal muhalefeti, vicdanı, farklı özel inançları; tarafsız devlet alanını, kamusal ve ticari alanları sağlama almak ve korumak şöyle dursun, kamusal alanın (yeniden) Hristiyanlaşmasına imkân vermek için dinsel özgürlüğü ve ifade özgürlüğünü seferber ediyor.³

Evade Regulation”, *New Republic*, 2 Haziran 2013, newrepublic.com/article/113294/how-corporations-hijacked-first-amendment-evade-regulation; Tim Wu, “Is the First Amendment Obsolete?”, Knight First Amendment Institute, Eylül 2017, knightcolumbia.org/content/tim-wu-first-amendment-obsolete; John Coates IV, “Corporate Speech and the First Amendment: History, Data, and Implications”, SSRN, Şubat 2015, papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2566785; Tamara Piety, *Brandishing the First Amendment*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 2012; Adam Winkler, *We the Corporations*, New York: Liveright, 2018; Nelson Tebbe, *Religious Freedom in an Egalitarian Age*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2017; Jim Sleeper, “First Amendment’s Slippery Slope: Why Are Civil Liberties Advocates Joining Forces with the Right?”, *Salon*, 3 Ağustos 2018, www.salon.com/2018/08/03/free-speech-on-a-slippery-slope-why-are-civil-liberties-advocates-joining-forces-with-the-right.

3. Hristiyanlığı tahta oturtmak için dinsel özgürlük ve ifade özgürlüğünün seferber edilmesi kimilerine göre tarihsel ironi ya da gerilemeden başka bir şey değildir. Kimilerine göre ise Batı sekülerizminin öteden beri ne olduğunun göstergesidir: Hristiyan hegemonyasını bir yandan inkâr ederken diğer yandan güvenceye almak. Bkz. Saba Mahmood, *Politics of Piety: The Islamic Revival and the Feminist Subject*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2011; Talal Asad, *Sekülerliğin Biçimleri*, çev. Ferit Burak Aydar, Metis, 2007; Winnifred Fallers Sullivan ve diğ., haz., *Politics of Religious Freedom*, Chicago: University of Chicago Press, 2015; Charles Taylor, *Seküler Çağ*, çev. Dost Körpe, İş Kültür, 2014; Michael Warner, Jonathan VanAntwerpen ve Craig Calhoun, haz., *Varieties of Secularism in a Secular Age*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2013; Talal Asad ve diğ., *Is Critique Secular? Blasphemy, Injury, and Free Speech*, New York: Fordham University Press, 2013.

Yorumlanarak alanı genişletilen ve pek çok türden teşekküle ve “ifade”ye uygulanan ifade özgürlüğü ticari, kamusal ve toplumsal hayatı meşru olarak örgütleyen demokratik yasaları püskürtüyor. Yorumlanarak alanı genişletilen ve pek çok türden teşekküle ve bu teşekküller arasındaki ilişkilere uygulanan inancını yaşama özgürlüğü ise din temelli pratiklerin ticari, kamusal ve toplumsal hayatı meşru olarak örgütlemesinin yolunu açıyor. Birazdan ele alacağım davalarda olduğu gibi bunlar birbirine bağlandığında demokrasiye meydan okuyan yeni bir güç doğmuş oldu. Bu yüzden Yüksek Mahkeme eşitlik, kurallı piyasalar ve sekülerizm yasalarına Birinci Ek Madde’yle meydan okuma silsilesini onaylarken Hayek’in rüyasının çarpık bir versiyonunun hayata geçirilmesine yardım ediyor: Demokrasiyle yönetilen bir toplumun yerine, özgürlük tabelasının altında piyasaların ve geleneksel ahlakın örgütlediği bir toplumu geçirmek.

Bu yer değiştirme için kullanılan teknikler üç önemli adlandırmayı içeriyor: paradan pastaya, reklamdaki postalanmış ihbarnamelelere kadar pek çok şeyi “ifade, görüş ifadesi” diye adlandırmak; şirketleri, küçük işletmeleri ve kâr amacı güzetmeyen kuruluşları “konuşan” varlıklar olarak adlandırmak; bir de belli edimleri, pratikleri ve yasaları “son derece derin inançlara sahip” kişiler arasında “tartışmalı” olarak adlandırmak. Bu adlandırmalar bir araya geldiğinde inancını yaşama özgürlüğünü ve ifade özgürlüğünü tehlikeye attığı iddia edilen yasalardan kaçmayı mümkün kılıyor. Mahkemenin sahiplik imtiyazlarını genişletme ve gerek örgütlere gerek şirketlere yurttaş hakları verme eğilimiyle bunlar birleştğinde sermaye güçlendirilirken emek köşeye sıkıştırılıyor; dinciler güçlendirilirken sekülerizmin alanı daraltılıyor; kadınların ve ırksal ya da cinsel azınlıkların tarihsel boyun eğdirilişini ya da marjinalleştirilişini düzeltmek için tasarlanan yarım yüzyıllık yasalar ve hükümler tehdit ediliyor. Üstelik bu grupların yerine hukuki koruma ve telafi için öne çıkarılan grup görünüşte dışlanan ya da mağdur edilen farklı bir havuz yaratıyor: işletmeler ve ahlakçı-dinci gelenekçiler.⁴

Gelişmekte olan bu içtihadatta Birinci Ek Madde özgürlükleri klasik yurttaşlıkla ilgili anlamlarının, hatta piyasayla ilgili anlamının ötesine doğru genişletiliyor. Bu özgürlüklere kapsamlı bir neo-liberal anlam yükleniyor; piyasanın ve ahlakın yarattığı kendiliğinden düzenlerin hâkim olması gereken yerde adalet planları dayatan kibirli bir kural koyucu ve sosyal devleti püskürtüyorlar. Adı konmuş düşman, liberalizmin her yeni sürümünde yerilmesi kolay olan devlettir. Ama bu suçlamanın hedefi asıl düşmandır: eşitliğe değer veren; siyasal gücü artıran; piyasa ve ahlak dünyasının kendiliğinden düzenleriyle ve sonuçlarıyla, dolayısıyla özgürlüğüyle de ters düşen tıkanmış bir demokratik proje.

Şimdi bu içtihadın işleyişini göstermek için son zamanlardaki iki Yüksek Mahkeme kararına bakalım.

Konuşan Pastalar: Şaheser Pastanesi ile Colorado Yurttaş Hakları Komisyonu Davası

Bu davanın sonucunda Hristiyan sağın zafer çılgınlıkları ve LGBT aktivistlerinin yakınmalarından bağımsız olarak, uzmanlar ve hukuk araştırmacıları davanın çok gürültü koparmasına rağmen içinin boş olduğu konusunda büyük ölçüde hemfikir.⁵ Açıkça görül-

4. Şirketlerin ve Hristiyanların bir şey için uğraştıklarında nasıl mağdur statüsüne geçtikleri üstüne daha önce yazmıştım. Seçim konuşmalarına katılımlarına konan yasaklardan dolayı mahkemenin şirketleri mağdur göstermesine dair tartışma için bkz. *Halkın Çözülüşü*, 5. Bölüm; mağdurun gücüne dair içtihadı Hristiyanların işletme sahipliğiyle ilişkisi üzerinden yapılan bir tartışma için bkz. "When Persons Become Firms and Firms Become Persons: Neoliberal Jurisprudence and Evangelical Christianity *Burwell v. Hobby Lobby Stores, Inc.*", *Looking for Law in All the Wrong Places: Justice Beyond and Between* içinde, haz. M. Constable, L. Volpp ve B. Wagner, New York: Fordham University Press, 2018.

5. Mark David Hall, "A Missed Opportunity: *Masterpiece Cakeshop v. Colorado Civil Rights Commission*", *Law and Liberty*, 6 Haziran 2018, www.liberty-lawsite.org/2018/06/06/masterpiece-cakeshop-v-colorado-civil-rights-commission; German Lopez, "Why You Shouldn't Freak Out about the Masterpiece Cakeshop Ruling", *Vox*, 4 Haziran 2018, www.vox.com/identities/2018/6/4/17425294/supreme-court-masterpiece-cakeshop-gay-wedding-cake-baker-ruling.

düğü kadarıyla mahkeme bu davanın daha büyük meselelerde hüküm vermek için “temiz bir araç” olmadığını düşündüğünden, Colorado Yurttaş Hakları Komisyonu’nun davayı ele alırken dinsel açıdan tarafsız olmamasına odaklanmış dar kapsamlı bir hüküm verdi.⁶ Ne var ki, dava, mahkeme ve mutabık görüşler, geleneksel ahlak ile toplumsal adalet arasındaki savaşta yeni bir cephenin açıldığını ve yeni bir içtihat cephanesinin belirdiğini gösteriyordu. Mahkemenin 2014’te eşcinsel evliliği yasalaştırmasından sonra sağın son çırpınışları olmanın çok ötesindeydi. Ticarete hemen her ayrımcılık karşıtı yasanın ifade özgürlüğünü azaltma potansiyeline sahip olduğu görüşünde Neil Gorsuch ile Clarence Thomas’ın mutabık kalması özellikle bir işaretti.

Davaya yol açan anlaşmazlık, Şaheser Pastanesi’nin sahibi Coloradolulu pastacı Jack Phillips’in, evlilik kutlaması için pasta isteyen iki Coloradolulu erkeğin talebini reddetmesinden kaynaklanmıştı. Olay 2012’de, Obergefell-Hodges davası sonucunda eşcinsel evliliğin yasallaşmasından önce gerçekleşmişti. Ne var ki, iki erkek Massachusetts’te, yani eşcinsel evliliğin yasal olduğu bir yerde evlenmişlerdi ve evlilik kutlamasını Colorado’da dostları ve aileleriyle birlikte yapmak istiyorlardı. Phillips’in kutlama için özel pastalarından birini yapmayı reddetmesi üzerine, çift Colorado Yurttaş Hakları Komisyonu’na (Colorado Civil Rights Commission – CCRC) şikâyetle bulunmuş, Phillips’i Colorado Ayrımcılık Karşıtlığı Yasası’nı ihlal etmekle suçlamışlardı. Bu yasa başka şeylerin yanı sıra, “kamuya satış yapan ve kamuya hizmet eden herhangi bir işletme tarafından” cinsel yönelim temelli ayrımcılığa karşı da

6. Bilhassa Yargıç Kennedy’nin “Colorado’nun gay çiftleri koruma ama evlilik eşitliğini reddedenleri korumama pratiğinin, hükümetin dine karşı tarafsız kalma hükümlülüğünü ihlal etme olasılığı”ndan bahsetmesinde gördüğümüz dar Şaheser okumasına direnen müthiş bir yorum için bkz. Lawrence G. Sager ve Nelson Tebbe, “The Reality Principle”, *Constitutional Commentary* 34 (2019); kısa versiyonu, “The Supreme Court’s Upside-Down Decision in *Masterpiece*”, *Balkinization*, <https://balkin.blogspot.com/2018/06/the-supreme-courts-upside-down-decision.html>.

yurttaşları koruyor. Ama Phillips reddinin temeli olarak din özgürlüğü ve ifade özgürlüğü haklarını gösterdi: Dinsel inancına göre eşcinsel evlilik yasaktı ve eşcinsel evliliği kutlamak üzere bir pasta yapmak mecburiyetinde kaldığında, sanatkârlığını inançlarına aykırı bir şekilde “konuşturmak” zorunda bırakılmış olacaktı.

CCRC bir soruşturma başlattı, bulgularını bir idare hukuku yargısına sundu ve komisyon çiftin yurttaşlık haklarının Phillips’in reddiyle gerçekten ihlal edildiği sonucuna vardı. Phillips’in öne sürdüğü argümanı, yani Birinci Ek Madde’nin “sanatsal yeteneklerini katılmadığı bir mesajı ifade etmek üzere kullanmayı” reddetmesine izin verdiği iddiasını reddetti; ayrıca eşcinsel evlilik kutlaması için pasta yapmaya zorlanmasının inancını yaşama özgürlüğünü ihlal ettiği iddiasını da reddetti. Phillips temyize başvurdu ve Colorado Temyiz Mahkemesi CCRC’nin kararını haklı buldu. Colorado Yüksek Mahkemesi davayı görmeyi reddetti, ama ABD Yüksek Mahkemesi 2017’de davayı görüşmeye karar verdi.

Mahkeme karar verirken ifade özgürlüğü iddiasına dair bir şey söylemedi, hatta inancını yaşama özgürlüğü iddiasına dair de elle tutulur bir karar vermedi. Onun yerine Yurttaş Hakları Komisyonu’nun Phillips’in inancını yaşama özgürlüğünü ihlal ettiğine, çünkü tutanaklardan anlaşıldığı kadarıyla komisyonun görüşmelerde ve tartışmalarda dinen tarafsız davranmadığına hükmetti. Komisyon üyelerinden biri “din özgürlüğünün tarih boyunca ayrımcılığı haklı çıkarmak için kullanılma”sını yermiş, kölelikten ve Holokost’tan bahis açmış, bu pratiğin “insanların başkalarına zarar vermek için dinlerini kullanmasına olanak tanıyan en utanç verici retoriklerden biri olduğunu” belirtmişti. Yüksek Mahkeme’nin çoğunluğu bu cümlelerin sarf edilmesine ve diğer komisyon üyelerinin aleyhte bir şey söylememesine bakarak komisyonun Phillips’in dinsel inançlarına tarafsız ve saygılı davranmadığına hükmediyordu. Mahkeme çoğunluğuna göre komisyon “en az iki açık yoldan” Phillips’in dinini aşağılamıştı: “bu dini utanç verici diye betimlemiş, aynı zamanda da salt retorik olduğu yani asılsız ve hatta samimiyetsiz olduğu nitelemesini yapmıştı.”⁷

Yüksek Mahkeme Colorado Temyiz Mahkemesi'nin kararını kaldırırken, davayla ilgili karmaşık ya da tartışmalı meselelerden hiçbirini karara bağlamadı: Phillips'in pastacılığı sanatsal ifade miydi, dolayısıyla ifade özgürlüğü kapsamına giriyor muydu; düğün pastasının kendisi bir ifade türü müydü; dolayısıyla insanın günahkârca bulduğu bir etkinlik için pasta yapmaya zorlanması zorla konuşturma ya da din özgürlüğünü ihlal kapsamına giriyor muydu; işletmenin sahibi ile işletmenin kendisi bir miydi veya işletme ya da işletmenin sahibi yaptıkları ya da sattıkları ürünün anlamına yahut mesajına ne açıdan bağlıydı; eşcinsel evlilik için pasta yapmayı reddetmek aynı zamanda *gay*'ler için bir eser yaratmayı ve onlara satış yapmayı mı reddetmekti, yoksa sadece evliliklerine mi yönelikti, yani kişilere karşı ayrımcılık mı söz konusuydu yoksa –Phillips'in çiftin başka etkinlikleri için pasta yapmayı teklif ederek kanıtlamaya çalıştığı üzere– sadece edimlere mi ayrımcılık vardı? İki yargıcın, Thomas ve Gorsuch'un mutabık görüşlerini belirtirken yakındıkları üzere, sadece komisyonun dine karşı devletin tarafsızlığını gösteremediğine hükmeden mahkeme aslında davayı karara bağlamamıştı.

Yine de hem bu dava hem de görüşler Birinci Ek Madde'nin ticari, kamusal ve toplumsal hayatta geleneksel ahlaka imtiyaz tanımak, demokratik eşitlik ve adalet hükümlerini baltalamak için nasıl kullanıldığını anlamak için zengin kaynaklardır. Şaheser Pastanesi'nin eşcinsel evlilik kutlaması için pasta yapma ve satmaya zorlanmasının Jack Phillips'in Birinci Ek Madde'deki haklarını ihlal ettiği argümanı, hiçbiri tek başına ayakta duramayan bir dizi iddia üstüne inşa edilmiştir. Bu takımı yıldız kamusal alanda geleneksel ahlaka yeni bir alan açmak ve güç kazandırmak için ifade özgürlüğü ile vicdan özgürlüğünü birbirine bağlar. Üstelik iddia dizisinin ta kendisi –sahip olma ile sanatkârlık, yaratma ve tedarik,

7. *Masterpiece Cakeshop v. Colorado Civil Rights Commission*, 138 S. Ct. 1719 (2018), 1729. Burada söz konusu olan, komisyon üyelerinin yorumlarının olağanüstü derecede çarpıtılmasıdır ve "retorik"in anlamını da yanlış yorumlamaktır.

ifade ve göstergebilim arasında— bir salınımlar ve ikameler kümesinin üstüne inşa edilmiştir.

İşletme Sahibi mi, Sanatçı mı?

Mahkeme Jack Phillips'i sadece pastacı ya da işletme sahibi olarak değil, uzman bir pastacı, işletme sahibi ve sanatçı olarak tanımlıyor; çoğunluk görüşünün farklı anlarında bu farklı kimliklerin her biri sahneye çıkıyor, ama dava tek başına hiçbirine dayandırılmıyor. Phillips aynı zamanda sadece dindar olarak değil, “hayattaki ana hedefi İsa Mesih’e itaat etmek ve hayatının her yönünde Mesih’in öğretilerini yaşamak olan sofu bir Hıristiyan olarak” tanınıyor. Onun “Şaheser Pastanesi’ndeki eserleriyle Tanrı’ya hürmetini gösterme arayışında” bir adam olduğunu bildiriyor mahkeme.⁸

Demek ki Phillips’in dinsel inancı ve ibadeti daha baştan özel alanın dışındadır; pastane sahipliğine (ortaklığına), oradaki işlerine ve sanatsal çalışmalarına varıncaya kadar genişletilmiştir. Bu karakter betimlemesi Şaheser Pastanesi’ni minyatür bir Hobby Lobby olmaya hazırlıyor. Hobby Lobby adlı şirket, çalışanlarının belli bir tür doğum kontrolü uygulaması halinde onları sigorta kapsamı dışında bırakmak için dava açıp kazanmıştı. Şirketin sahibi olan Green ailesinde olduğu gibi Phillips’in de Hıristiyanlığının işletme sahipliğine nüfuz ettiği ve işinin her yönünü kontrol altında tuttuğu iddia ediliyor.⁹

Gelgelelim, dava Phillips’in pastanesi ile inancını özdeş sayıyor ama bundan faydalanırken bile onun işletme sahipliğine vurgu yapmıyor.¹⁰ Daha doğrusu, başvuru sahipleri Phillips’in ifade öz-

8. Masterpiece Cakeshop v. Colorado Civil Rights Commission, 138 S. Ct. 1719 (2018), 1724.

9. Bkz. Bethany Moreton’s *To Serve God and Wal-Mart: The Making of Christian Free Enterprise*.

10. Lawrence Glickman işletme sahipliğinin geri planda tutulduğunu belirtir, ama bunun aynı zamanda Phillips’in pastanesinde çalışanları da geri plana ittiğine

gürlüğü haklarının ihlalini onun sanatçı konumuna dayandırıyorlar. Dava onun işletme sahipliğine dayandırılıysaydı, ifade özgürlüğü iddiası zayıflayacak ve Phillips'in müşteriye reddetmesinde ayrımcılık –kamu erişimi yasasının ihlali– bayrağı kalkacaktı. Kennedy'nin mahkemeye yazdığı üzere, "Kamuya hizmet eden bir işletmenin sahibi olarak pastacı, genel olarak geçerli yasalar tarafından sınırlanan dinini özgürce yaşama hakkına sahip olmalıdır."¹¹ Demek ki Phillips'in dinsel özgürlüğünün taşıyıcısı onun satsal eseridir, ama dava dilekçesinin hiçbir yerinde Phillips'in satsal yetenekleri açıkça onun dinsel inançlarıyla ilişkilendirilmemiştir. Ayrıca web sitesindeki düğün pastalarının da hiçbir Hristiyan temaları, ikonografisi ya da mesajları taşıymıyordu; pastalar abartılı bir romantizmle donatılmış, esprili ya da aşırı süslüydü.¹²

Diğer yandan Phillips'in bir işletmenin Hristiyan sahibi olarak konumu Yargıç Thomas'ın çoğunluğun kararıyla mutabık görüşünde uzun uzadıya tartışılmış, dinsel inançlarının pastaneye ne ölçüde nüfuz ettiğinin delili olarak sunulmuştu: Pastane Pazar günleri kapalıydı, Cadılar Bayramı için pasta yapmıyordu, alkollü pasta yapmıyordu, Tanrı'yı eleştirenler dahil olmak üzere bazı mesajları içeren pastaları yapmıyordu. Thomas'a göre tüm bunlar Phillips'in Hristiyanlık inancının kâr kaygısını aştığını gösteriyordu, bu yüzden pastane onun dinsel inançlarının bir uzantısıydı ve dolayısıyla pastaları bu inançları "ifade ediyordu".¹³

dikkat çeker. Bkz. Glickman, "Don't Let Them Eat Cake", *Boston Review*, 7 Haziran 2018, http://bostonreview.net/law_justice/lawrence-glickman-masterpiece-cakeshop.

11. *Masterpiece Cakeshop v. Colorado Civil Rights Commission*, 138 S. Ct. 1719 (2018), 1724.

12. Bkz. *Masterpiece Cakeshop* (Şaheser Pastanesi) web sitesi: <http://masterpiececakes.com>.

13. Çalışanlarının inançları ve pratikleri Phillips'in işletme sahibi olarak statüsü ile sanatçı olarak pratiği arasında hiçbir şekilde duyulmuyor ve görülüyor. Bu yüzden, Lawrence Glickman'ın da ileri sürdüğü gibi, bu zaten "Phillips'in pastacı, işletmesinin ise pastane" olmasını bir araya getiriyor. Glickman şunu ekliyor: "Davadaki ana meselelerin Phillips'in satsal ifadesi ve din özgürlüğü olduğunda

İş bilmeceye dönmüştü: Phillips'in potansiyel ifade özgürlüğü haklarının taşıyıcısı sadece sanatkârlığıysa, Phillips'in dinsel inançlarının Şaheser Pastanesi'nin yönetimine nüfuz ettiğini (örneğin pazar günü kapalı olma, Cadılar Bayramı için pasta yapmayı reddetme, vs.) göstermenin anlamı neydi? Neden sadece ifade olarak sanatkârlığına odaklanılmıyordu? Din özgürlüğü sadece Phillips'in değil pastanenin de bir pastayı yapmayı reddetmesini ancak işletme sahibi olmak üzerinden mümkün kılabilirdi. Phillips'in çalışanlarına dair sessizliğin bu kadar gürültülü ve anlamlı olmasının sebebi budur – Lawrence Glickman *Boston Review*'a davayla ilgili yazdığı bir yorumda bu duruma değinir. Hobby Lobby kararında olduğu gibi, işletme sahipliği Hristiyanların sahipliği olarak güçlendirilmekte, sermaye de Hristiyan sermayesi olarak yurttaş hakları elde etmektedir. Hobby Lobby'de işletme sahipliği çalışanların hayatlarını, Şaheser Pastanesi'nde müşterilerin hayatlarını kontrol etmeye kadar genişler. Başvuru sahiplerinin davayı sunma biçimi, mahkeme çoğunluğu tarafından ve onunla mutabık görüşte de sorgusuz sualsiz tekrarlanıyor, örtük olarak din özgürlüğü sadece kişilere değil, ticari işletme sahipliğine bağlanıyordu. Ama yine bu sunuş geleneksel ahlakı kamusal alana sokmak için kullanılan Truva atının hangisi olduğunu saptamayı zorlaştırıyor – din mi ifade mi, işletme sahipliği mi sanatkârlık mı? Haksız yere zorlanan sanatçı mı yoksa işletme sahibi mi? Yoksa sanatçı işletme sahibinin vitrini mi?

Sanatçı mı Tedarikçi mi?

Dava aynı zamanda Phillips'in haklarının ihlal edilme potansiyeli taşıdığı sahnenin pastacı olarak sanatkârlığı mı, yoksa Phillips'in

ısrar eden mahkeme, bir şirketin bu haklara nasıl sahip olabileceği konusunda sessiz kaldı. Yani sadece şirketlerin insan olduğunu varsaymakla kalmadı, Şaheser Pastanesi'nin yaptığı pastaların sadece Phillips tarafından üretildiğini varsaydı, halbuki pastanede başka çalışanlar da olduğunu biliyoruz." Glickman, "Don't Let Them Eat Cake."

(günahkâr ya da Tanrı'ya karşı saygısız) etkinlikler için pasta tedarikçiliği mi olduğu konusunda da gidip geliyor.¹⁴ Phillips'in işletmesinin sanat atölyesi ya da galeri değil pastane olduğu ortadaysa da, başvuru sahipleri ve mahkeme düğün pastalarını "ifade" olarak göstermek için Phillips'in sanatkârlığını temel alıyor. Phillips'in siparişe göre yapılan pastaları hazırlarken büyük bir özenle çalıştığı, işiyle gurur duyduğu, pastalarının güzel olmasını ve hayranlık uyandırmasını istediği açık. Mahkeme Phillips'in evlenecek çiftlerle ayrıntılı görüşmeler yapmasını, pasta seremonisi için zaman zaman düğünde de bulunmasını betimlerken bunların altını çiziyor. İnsanın eşcinsel evlilik konusundaki görüşleri ne olursa olsun, tüm bu anlatılanlar kaçınılmaz olarak Phillips'e yönelik bir sempati uyandırıyor. İğrenç bulduğu bir şey için yaratıcılığını kullanmak zorunda bırakılmayı kim ister ki?

Fakat en nihayetinde başvuru sahiplerinin hak ihlali alanı olarak gösterdikleri yer sanat değildir. Phillips "Tanrı'nın evliliği erkek ile kadının birleşmesi olarak gördüğüne" inanmaktadır ve mahkeme de eşcinsel evlilik için düğün pastası tasarlamının "onun en derin inançlarına ters bir şeyin kutlmasına katılmakla bir olduğunu" onaylamıştır.¹⁵ Bu cümlede sanatkârlıktan bahsedilmiyor, Colorado Yurttaş Hakları Dairesi soruşturmacısının açığa çıkardığı başka bir olayda da sanatkârlıktan söz eden yok. O olayda Phillips lezbiyen bir çiftin söz merasimi için fincan keki satmayı reddediyor, çünkü pastanenin "bu tür olaylarda eşcinsel çiftlere ürün satmama politikası var".¹⁶ Burada sanatçı filan yok, düğün pastası yok, hatta evlilik bile yok – sadece pastane, satış politikası, ürün ve belli türden çiftlerin kutlama etkinlikleri var. Phillips eş-

14. Görünüşe bakılırsa Phillips Cadılar Bayramı'nın da günah ya da dindışı olduğunu düşünüyor, ama Cadılar Bayramı temalı pastalar yapmak üzere sanatkârlığını kullanmayı mı reddettiği, yoksa Cadılar Bayramı partilerine mal satmayı mı reddettiği açık değil.

15. Masterpiece Cakeshop v. Colorado Civil Rights Commission, 138 S. Ct. 1719 (2018), 1724.

16. A.g.y., 1726.

cinsel birleşmelerin kutlanması için —sadece sanatkârlığına değil— pastanesine gelen siparişi, bu birleşmelere dinen karşı çıktığı için reddetmeye kalkıyor. Hem Phillips hem de mahkeme onun ifade özgürlüğü hakkını işletmesini de kapsayacak şekilde genişletmek ve kamu erişimi yasasını alt etmek için sanatkârlığını kullanıyor.

Peki bu kadar dolap çevirmenin ne gereği var? Eşcinsel evlilik için sanat eseri tasarlamayı reddetmeye odaklanmak, bu reddedişi eylem ya da olay temeline taşıyor, kişi temelinden çıkarıyor ve kuran bir sınıfa ayrımcılık yapma kaygısından kaçmayı mümkün kılıyor. Phillips “doğum günleri ve bebeğe hediye alınan partiler için pasta” (!) yapacağını belirtiyor, ama reddettiği müşterilerin evlilikleri için yapmıyor. Hobby Lobby başvuru sahipleri de aynı ayrımı yapmış, doğum kontrolü kullanan kadınlardan ziyade belli doğum kontrol tiplerini hedef almışlardı. Elbette partnerinizle evlenme ya da doğum kontrolü için spiral ya da ertesi gün hapına erişme gibi belli edimler eşitliğinizin temelindeyse, eylem-kişi ayrımı eriyip gidiyor ki zaten en başta böyle hakları güvenceye alan yasalar bu yüzden eşitlikle ilgili yasalardır. Bununla beraber, eşcinsel birleşmelere odaklanmak reddedişi kişi temelli değil eylem temelli ya da olay temelli hale getirerek, ayrımcılık kaygısından kaçınmaya imkân tanıyor. Yine de, dinsel reddedişin eşitsizliği sürdürürken ayrımcı görünmemesini sağlayan da eylem-kişi ayrımı. Bu ayrımın devletin zorunlu kıldığı eşitlikçiliği reddederken özgürlüğü koruyor. İtiraz edenlerin günahkâr bir eyleme suç ortaklığı etmekten sakınırken, bağnazlıkla lekelenmekten kaçmasını sağlıyor. İtiraz edeni günahkârdan değil günahtan nefret ediyormuş ve sadece kendi Tanrı’sının istediğini yapma konusunda kişisel hakkını arıyormuş gibi gösteriyor. Bazı davranışları zorunlu tutan devlet ise tam tersine mütecaviz, dogmacı, tek taraflı ve hoşgörüsüz görünüyor. Özgürlük ve Hristiyanlık bu şekilde müttefik olup korunuyor; ikisi birlikte devletçiliğe, toplumsal adalet ve toplum mühendisliğine karşı çıkıyorlar: Hayekçilik hayata geçiriliyor.

Sanatsal İfade mi Pasta Göstergebilimi mi?

Başvurucular Phillips'in eşcinsel bir çift için düğün pastası yapmayı reddetme hakkını, pastacı olarak sanatkârlığının bir "ifade davranışı" olduğu, yani konuşma özgürlüğü kapsamına girdiği iddiasına dayandırıyorlar. Yargıçlar Alito, Gorsuch ve Thomas'ın mutabık görüşlerinde hemen kabul ettikleri ve çoğunluk görüşünün teyit ettiği iddia budur. Yine de Phillips'in sanatkârlığı hukuki hükümde onun ifade özgürlüğü iddiasının asıl temeli değil, Phillips'i sempatik göstermek için kullanılan bir retorik aygıttır. Phillips bunu kabul eder, Yargıç Thomas ise mutabık görüşünde bunu daha da açıkça dile getirir: Dava Phillips'in ifadesine değil ifade edilen şeyin anlamına, dolayısıyla *düğün pastasının* ifade ettiği şeye dayalıdır.

Başvuru sahiplerine göre düğün pastası "düğünün gerçekleştiğini, evliliğin başladığını ve çiftin kutlanması gerektiğini bünyesi gereği iletir".¹⁷ Yargıçlardan Alito ve Gorsuch'un mutabık görüşlerinde belirttikleri üzere, pasta bunları iletmenin ötesinde "bir arma ya da bayrak gibidir", pasta "belli bir sistemin, fikrin ya da kurumun onaylandığını zihinden zihine aktaran bir kestirme yol olarak hizmet veren bir simgedir".¹⁸ Yargıç Thomas ise şöyle yazmıştır: "Phillips'i eşcinsel evlilikler için sipariş üzerine düğün pastası yapmaya zorlamak, en azından eşcinsel evliliklerin 'evlilik' olduğunu ve kutlanması gerektiğini kabul etmesini gerektirir – ama dininin tam da bu mesajı yasakladığına inanmaktadır."¹⁹ Phillips'e göre, "Kutsal Kitap'ın öğretilerine karşı gelen bir şeyi kutlamak amacıyla düzenlenen bir etkinlik için düğün pastası tasarlamak, seremoniye ve onların girdiği ilişkiye şahsen destek vermek ve katılmak anlamına gelecektir."²⁰

17. Masterpiece Cakeshop v. Colorado Civil Rights Commission, 138 S. Ct. 1719 (2018), 1743.

18. A.g.y., 1739.

19. A.g.y., 1744.

20. A.g.y., 1724.

Bu durumda sanatıyla kendini ifade eden Phillips değildir; pasta bir düğün pastası olması nedeniyle kendi kendini ifade etmektedir. Yargıç Thomas'ın düğün pastalarının eşsiz mahiyetine ilişkin çarpıcı incelemesinde büyük zahmetlerle ortaya koyduğu üzere, tadına nadiren kıymet verilen pasta düğünlerin vazgeçilmez bir unsurudur: “Lüksten ne kadar uzak olursa olsun, hiçbir düğün pastasız gerçekleşmez” ve “sıradan bir insan salondan içeri girip beyaz, çokkatlı bir pasta görürse, orada bir düğün olduğunu hemen anlar.”²¹ Dolayısıyla belli bir ifadeye zorlanma potansiyeli ne Phillips'in sanatkârlığına, ne de düğün pastalarına ilişkin dinsel buyruklara dayanmaktadır – Kutsal Kitap'ta düğün pastasından söz edilmez. Belli bir ifadeye zorlanma potansiyelinin kaynağında Phillips'in inancına göre düğün pastasının anlam olarak içerdiği evliliklerin Tanrı'nın buyruğuna göre birleşmenin işareti olması ve yaptığı düğün pastalarında bu inancın ifade edilmesi yatmaktadır. Pasta evliliği ifade eder; Phillips'in inancına göre ancak bazı insanlar evliliğe uygun olabilir; evliliğe uygun olmayanların evliliklerini kutlamak ise Tanrı'ya karşı gelmektir.

Can alıcı bir konu var: Phillips'in düğün ve evlilik konusundaki dinsel inançlarını ve bu inançlarını un ve şekerle beraber düğün pastalarına eklemesini hesaba katmazsak, pastanın sanat olmasının ve Phillips'in sanatçı olmasının bir manası kalmaz. Yargıç Thomas'a (ve Jacques Derrida'ya) göre Phillips düğün pastasının anlamını, hatta “düğün” ya da “evlilik” sözcüklerinin anlamını kontrol etmez, ama elbette bunu arzular. Daha doğrusu, Phillips'in evliliğe atfettiği anlamı, yani kutsal ve münhasıran heteroseksüel bir olay olduğunu *Phillips için* ifade eden pastadır ve bu yüzden de Phillips evlenmek isteyen eşcinsellere “pastacılık ürünleri” satmaz. Başka şekilde ifade edersek, Phillips'in düğün pastalarının kendi şahsının ifadesi olduğu iddiası onun sanatkârlığına değil heteroseksüel evliliğin ilahi bir yemin olduğuna inanmasına, dolayısıyla eşcinsel

21. Masterpiece Cakeshop v. Colorado Civil Rights Commission, 138 S. Ct. 1719 (2018), 1743.

evliliğin Tanrı'ya karşı gelmek olduğuna inanmasına ve bu dinsel inancını pastalarında yansıtmaya dayanır. Phillips'in pastaları bu dinsel anlamı onun için taşır, ama illa da başkaları için bu anlamı taşımaları gerekmez, bu yüzden süsledikleri etkinlikte evliliği “ifade” ederken de bu anlamı taşımaları gerekmez. O halde Phillips sanatı yoluyla değil, ilahi olarak onaylanıp onaylanmadığına bakarak etkinliklere tedarikte bulunmayı kabul etmesi ya da reddetmesi yoluyla kendini ifade etmektedir. Hatta Phillips'in sanatkârlığıyla “kendini ifade” ettiği iddiasının istikrarsızlığı ve en nihayetinde güçsüzlüğü başvuru sahiplerinin ve mahkeme görüşünün şu konuda sonuca varamamış olmasından açıkça anlaşılmaktadır: Phillips'in pasta yapmayı reddederek esirgediği şey “ifadesi, katılımı, desteği” midir, yoksa eşcinsel evliliği “kabulü” müdür?

Bu noktada bariz bir soru çıkıyor ortaya: İfade eden Phillips'in sanatı değil düğün pastasıysa ve pasta “düğünü” ifade ederken Phillips olarak konuşmuyorsa, neden ifade özgürlüğü iddiası ortaya atılıyor? Neden Phillips'in sadece dinsel inancını yaşama özgürlüğü üzerinde odaklanılmıyor? Mahkeme fiilen meseleyi dârtarak karara varmıştır. Ne var ki, başvuru sahipleri ve mahkemenin çürük zemine rağmen ifade özgürlüğü iddiasına neden bu kadar zaman ayırdığını anlamak için, vicdanı ifadeye bağlamaya dayanan siyasal stratejiyi anlamamız gerekir. Bu stratejiye göre ticari ve kamusal alanda din daha fazla güce sahip olabilir.

İfade Özgürlüğü Olarak İnancını Yaşama Özgürlüğü

İnancını yaşama özgürlüğünün, Colorado Yurttaş Hakları Komisyonu tarafından “dinsel inançların taşınmasının meşru görülemeyeceği” iddia edilen ticari ve kamusal alana genişletilmesinde ifade özgürlüğü bir araçtır.²² Mahkeme CCRC'nin konumunu dinen

22. A.g.y., 1721. Mahkemenin görüşünde komisyon üyelerinden birinin, Phillips'in “neye isterse inanabileceğini” ama “eyalette iş yapmaya karar verdiyse” dinsel inançları üzerinden hareket edemeyeceğini belirttiği aktarılıyor. Masterpiece Cakeshop v. Colorado Civil Rights Commission, 138 S. Ct. 1719 (2018), 1729.

tarafsız kalmama olarak yorumlamış, “dinsel inançların ve dindar kişilerin Colorado ticaret camiasında tam anlamıyla hoş karşılanmadığı” sonucunu çıkarmıştır. Ne var ki bu önerme buradaki ihtilafın sekülerlikle ilgili olduğunu ortaya koymaktan ziyade gizlemektedir.

Seküler bir liberal demokrasi insanın dinsel değerlerinin özel hak olarak korunmasını onaylar, genellikle de bu değerlerin hayata geçirilişini kamu çıkarını koruyan seküler yasalara uygunlukla sınırırlar. 1993’te Dinsel Özgürlüğü Geri Getirme Yasası’nın kabulüyle dinsel değerlerin konumu güçlense de, federal yasalardan muafiyete dinsel gereklilik ya da inanç dayanakları temin edilmeye çalışıldığında federal kamu çıkarı eşik kriteri olarak kaldı. İnsanın tercih ettiği gibi inanma ve ibadet etme özgürlüğünün üçüncü taraflara yük getirmesi beklenmez; bu yüzden Douglas NeJaime ve Reva Siegel son zamanlarda “günaha ortak olmanın reddine dayalı inanç özgürlüğü iddialarına” dönüşü son derece sıkıntılı buluyor.²³ Kişinin dinsel özgürlüğünü kullanmasının o din dışındakilerle bağlantılı olmaması gerekir ve genellikle de dinsel değerlerin kamusal ya da ticari kullanımıyla değil, ayrımcılığa ve uç vakalarda zulme karşı koruma sağlamakla ilgili bir şeydir bu. Dolayısıyla inancı gereği cumartesi tatil yapması gereken bireyler işsizlik yardımlarına uygunluk şartlarından muafiyet talep edebilir; inancı gereği başını örtmesi gerekenler normalde baş örtmenin yasak olduğu federal vesikalık fotoğraflarındaki şartların esnetilmesini isteyebilir; Amish’ler de çocukları on altı yaşına kadar okutma zorunluluğundan muafiyet hakkı kazanmalarıyla ünlenmişlerdir. Bu muafiyetlerin hepsi dinde ibadetin korunması için kamu çıkarının feda edilmediği kararına dayanır.²⁴ İnancını yaşama özgürlüğü ge-

23. Bkz. Douglas NeJaime ve Reva Siegel, “Conscience Wars: Complicity-Based Conscience Claims in Religion and Politics”, *Yale Law Journal* 124 (2015): 2516-91.

24. Hosanna-Tabor Evangelical Lutheran Church & School v. Equal Employment Opportunity Commission, 565 U.S. 171 (2012). Dinsel kurumlarda işe alınmak için eşit fırsatı şart koşan bir muafiyet tanınması bu açıdan dikkat çekici.

nel kabul gören normlarla ya da genel olarak geçerli yasalarla karşı karşıya geldiğinde, kişinin temel inançlarına uygun düşen giyim, yeme-içme, aile ya da ibadet pratiklerini bu normların ve yasaların kısıtlamasıyla veya ihlal etmesiyle ilgili sorunlar çıkar. Demek ki tarihsel açıdan din özgürlüğünün kullanımı dinsel değerlerin kamuda kullanımını merkeze almaz, insanın vicdanıyla ya da ilahıyla kişisel ilişkisini onaylar ve korur.²⁵

İfade özgürlüğü ise madalyonun öbür yüzüdür. Özel alanda ya da kişisel ilişkilerde anlamsız olan ifade özgürlüğü, insanın sadece kendisinin söylemek istediği şeyi *alenen söyleme* hakkıdır. Kişinin söyledikleri yüzünden birileri rahatsız olacak ya da incinecek olsa bile kamusal alanda kısıtlama ve zorlama olmaksızın konuşma hakkıdır. İfade özgürlüğü hakkı üçüncü tarafların ve kamu kültürünün bu hakla ilgili kaygılarını hem tanır hem de ikincilleştirir. Bu hak kamusal alanda kullanılır, kamusal alanı ve bu alanın başkaları tarafından nasıl deneyimlendiğini de pekâlâ şekillendirebilir. Aynı zamanda demokrasilerde bireysel kamu hakkımızın büyük bir kısmının taşıyıcısıdır, dolayısıyla demokratik yurttaşlık açısından temel önemdedir ve şirketleri kapsayacak şekilde genişletilmesinin çok büyük sonuçları olur.²⁶

Bugün geliştirilmekte olan sağ siyasal ve hukuki strateji şöyle: İfade özgürlüğü inancını yaşama özgürlüğünün elinden tutar, onu kamusal ve ticari dünyaya çeker, orada eşsiz güçler sağlar ona. Phillips'in dinsel inançlarına dayanan eylemlerinin kamu erişimi yasasını alt etmesi ancak Phillips'in pastasına ifade gücü olan, konuşan bir şey muamelesi yapmakla mümkündür. CCRC'nin ileri sürdüğü ve mahkemenin de hükmünde kabul ettiği üzere, Phillips'in inancını yaşama özgürlüğünün olması ayrımcılık yapmasına müsaade etmez. Ancak Phillips'in pasta yapımının sanat olduğunu, sanatın da ifade olduğunu iddia ederek ifade özgürlüğü ile

25. *Hobby Lobby* kararını bu denli radikal yapan, normalde Birinci Ek Madde tarafından korunan dinin kişisel ve mahrem karakteridir.

26. *Citizens United v. Federal Election Commission*, 558 U.S. 310. Bkz. *Hal-kin Çözülüştü*'nün 5. Bölümü'nde yaptığım tartışma.

inancını yaşama özgürlüğünü bitıştirmek onun dinsel inançlarının gereğini yaşamasının kamusal ve ticari alanda *ifade* sayılmasını sağlayabilir ve tersinden, ticari ifadesinin de özel dinsel inançlarının aracı olmasını savunmayı mümkün kılabilir. Nitekim ifade özgürlüğü ile inancını yaşama özgürlüğünü maharetle yan yana getirerek Phillips'in hayret verici iddiasını anlamlı hale getirebiliriz: "Eşcinsel evlilik için pasta yapmasını istemek onun ifade özgürlüğü hakkını ihlal edecektir, zira katılmadığı bir mesajı ifade etmek için sanatsal yeteneklerini kullanmak mecburiyetinde kalacaktır, bu da dinsel inancını yaşama özgürlüğünü ihlal edecektir."²⁷

Bu cümlelerin İngilizcesinde fiil ve edatların çokluğu, diğer taraftan da yan cümlelerin kullanılmamış olması ihlalin kaynağını ya da yerini tespit etmeyi neredeyse imkânsızlaştırıyor. Eylem tam olarak nerededir? Pasta tasarlama talebi ifade özgürlüğü hakkını ihlal etmez. Kişinin katılmadığı bir mesajı ifade etmek üzere sanatsal yeteneklerini kullanmaya zorlanması onun Birinci Ek Madde'de tanınmış haklarını ihlal etmez. (Nitekim reklamcılık sektöründe çalışan sanatçılar patronları ya da müdürleri her emrettiğinde böyle şeyler yapar.) Ayrıca bir düğün için pasta tasarlamak insanın dinsel inancını yaşama özgürlüğünü, katılmadığı bir mesajı ticari açıdan ifade etmek üzere sanatsal yeteneklerini kullanmasından daha fazla ihlal etmez. Ne var ki tüm bu fenomenler sıkıştırılıp bir araya getirilmiş (insanın dinsel inançlarına ters bir mesajı ifade eden eser yaratmak zorunda kalması), söze dökülmeyen bir ticarethane sahipliği hakkıyla desteklenmiş, inancını yaşama özgürlüğünü kamusal ve ticari alanda serbest bırakarak ayrımcılık yapmaya, hatta eşitlik yasalarını baltalamaya hak kazanma sahnesini yaratmıştır. Burada anayasal inşacılıktan fazlası vardır. ABD Yüksek Mahkemesi sahiplik, din ve ifadeyi yeni bir tarzda kaynaştırarak devrimci bir antidemokratik güce yetki vermiştir.

Bu yeni konfigürasyonda kısmen bunun siyasal bir strateji ol-

27. Masterpiece Cakeshop v. Colorado Civil Rights Commission, 138 S. Ct. 1719 (2018), 1720.

masından, dolayısıyla desteklemek istediği dinsel iddiayı siyasallaştırmasından kaynaklanan bazı çatlaklar var. İfade özgürlüğü başka şeylerin yanı sıra siyasal muhalefet hakkını da güvence altına alır. İnancını yaşama özgürlüğü insanın kişisel inanç ve iman hakkını güvence altına alır. Dava siyasal muhalefeti korumaya doğru kaydıkça dinsel pratiği korumaktan uzaklaşır. Kutsal metinlerde ya da başka dinsel yasalarda pastacılık ya da sanatkârlıkla ilgili hiçbir şey olmadığından, ifade özgürlüğünün inancını yaşama özgürlüğünü pençesinde tutması için sanatkârlık ve sahiplik konusundaki iddiaların ilavesi gerekir. Bu yüzden pastanenin sahibi olmayan bir kişinin her isteyen için düğün pastası yapmak zorunda bırakılınca inancını yaşama özgürlüğünün ihlal edildiğini iddia edip edemeyeceği belirsizdir – herhalde başka bir iş bulması gerekecektir. Ayrıca eşcinsel evliliğe itiraz dışında hangi iddiaların Phillips’in reddindeki din özgürlüğünü kullanma hakkını barındırdığı da belirsizdir. Demek ki aslında onun dinsel inancını yaşama özgürlüğü tehlikede değildir. Aksine artık kanun haline gelmiş bir şeye direnmesini sağlayan, onun mülk sahibi, pastacı ve Hıristiyan olarak bileşik konumudur. Bu da 5. Bölümde tartışıldığı üzere, dini siyasal muhalefetin temelinden ziyade *aracı* olarak gören nihiлист ruha sahip bir stratejiyi açığa çıkarıyor.²⁸

Şaheser Pastanesi kararı açıklanır açıklanmaz Özgürlüğü Savunma İttifakı, yani Phillips’i temsil eden LGBT karşıtı örgüt bahisleri yükseltti. Bir çift (güzel, genç, beyaz, kadın) reklam sanatçısının eşcinsel birleşmeleri kutlayan çiftlere hizmet vermeyi reddettiklerine dair bir tabela asmalarını yasaklayan Arizona eyaletine dava açtı.²⁹ Brush & Nib’deki sanatçılar bildiğim kadarıyla düğün ilanı ya da başka bir düğün sanatı yapmaları için herhangi bir

28. Sonuçta, Colorado Yurttaş Hakları Komisyonu üyesinin “din özgürlüğünün ayrımcılığı, başkalarını incitmeyi haklı çıkarmakta kullanıldığı durumlar” konusundaki kötülen fevranı itibar kazanmış oluyor. *Masterpiece Cakeshop v. Colorado Civil Rights Commission*, 138 S. Ct. 1719 (2018), 1729.

29. Alliance Defending Freedom, “*Brush & Nib Studio v. City of Phoenix*”, www.adflegal.org/details/pages/case-details/brush-nib-studio-v.-city-of-phoenix.

eşcinsel çiftten sipariş almamışlardı. İttifak sanatçıların kendi kuruluşlarına bir tabela asma ya da web sitelerine ilan koyma hakkı için dava açıyordu; 1950’lerde ırk ayrımı yapılarak gazoz musluğuna “Sadece beyazlar içebilir” yazma hakkının eşdeğeri idi bu. ADF şöyle yazıyor: “Joanna, Breanna ve Brush & Nib aleyhine açılan dava sürerken onlar Tanrı’nın güzelliğini yansıtan sanat eserleri yaratmaya devam ediyorlar. Sadece sanat eserleri yaratmakla kalmayıp sanatsal ve dinsel inançlarını başkalarına tam anlamıyla açıklama özgürlüğüne de yakında sahip olmayı umuyorlar. ADF Tanrı vergisi yeteneklerini inançlarına uygun şekilde kullanma haklarını korumak için yaratıcı meslek sahiplerinin yanında duruyor.”³⁰ Kamusal alanda Tanrı ve özgürlük kampanyasında bir sonraki viraj budur – işletmeler kamusal erişim yasasından muaf olmakla kalmayacak, tanıtımlarını da itirazlarına göre yapabilecekler.³¹ Bu işin küçük işletmelerle, zanaatkarlıkla... veya eşcinsel evlilikle sınırlı kalacağını düşünmek için hiçbir neden yok.

**Dua Eden Gebelik Merkezleri: *Ulusal Aile Yaşamı*
Savunucuları Enstitüsü, DBA NIFLA, ve diğerleri ile
California Başsavcısı Becerra Davası**

Şimdi Yüksek Mahkeme’nin 2018’de aldığı kararda konuşmaya zorlama iddiasını kabul ettiği ikinci davaya geçiyoruz. Bu davada başvuru sahipleri din-güdümlü politika hedeflerinin hem gizliliği-

30. Alliance Defending Freedom, “Brush & Nib Studio v. City of Phoenix.”

31. Elbette bu yolu döşeyen de bir başka neoliberalizm taşıdır: Artık pek çok işletme kendine siyasal ve etik bağlılıkları üzerinden marka belirliyor. Yargıç Thomas’ın mutabık görüşünde belirttiği ve Hobby Lobby’de de görüşlerde belirtildiği üzere (üstelik maharetle soldan örnekler kullanarak), giderek yaygınlaşan bu uygulama işletme sahiplerinin sadece kâr amacıyla hareket ettiği ya da etmesi gerektiği savını baltalıyor. Neoliberalizmin kurucularından Milton Friedman’ın işletme uygulamalarında “sosyal sorumluluğa” karşı kaleme aldığı kötü şöhretli yazısını düşünürsek, burada ironik bir durum var elbette. Bkz. Friedman, “The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits”, *New York Times*, 13 Eylül 1970, www.nytimes.com/1970/09/13/archives/article-15-no-title.html.

nin hem kamusal alana genişletilmesinin kalıcılığı için Birinci Ek Madde'yi kualsırlaştırıcı güç olarak kullanıyor.

Ulusal Aile Yaşamı Savunucuları Enstitüsü, DMA NIFLA, ve diğlerleri ile California Başsavcısı Becerra Davası (buradan itibaren NIFLA olarak anılacak) California'nın 2015 Üreme FACT* Yasası'nın anayasaya uygunluğunu tarttı. Yasa ruhsatsız "kriz gebelik merkezleri"nin müşterilerine (*crisis pregnancy centers* – buradan itibaren CPC olarak anılacak) tıbbi tesis olmadıklarını bildiren bir duyuru postalamasını, ayrıca tüm CPC'lerin California eyaleti tarafından ücretsiz ya da düşük maliyetli kapsayıcı üreme sağlığı bakımı (doğum öncesi bakım ve kürtaj dahil) sağlandığını belirten bir duyuruyu postalamalarını ya da dağıtmalarını zorunlu tutmuştu.

Yüksek Mahkeme'ye başvuranlar her iki duyurunun ifade özgürlüklerini kısıtladığını iddia etti. Yargıç Thomas'ın sunduğu çoğunluk görüşünde bu iddia desteklenerek, "FACT Yasası'nın koruma altındaki ifade özgürlüğüne gereksiz bir ağırlık yüklediği" öne sürüldü. Yasayla "hükümet tarafından yazılmış, konuşmacı temelli ifşa zorunluluğu" dayatılırken, "mesajları" hükümetin "kendi görüşleriyle... uyumlu konuşmacılara bir sorumluluk getirilmiyordu".³² Buna ilaveten, görüşte FACT Yasası'nın CPC'lere karşı "bakış açısı ayrımcılığı" yaptığı ve dayatmak istediği ifadenin esasa yönelik, tartışmasız, olgusal bilgi olması gerekirken "içerik temelli" olduğu ileri sürüldü.

Davadaki bu görüşlerin (çoğunluk, mutabık ya da şerh) hiçbirisi FACT Yasası'nın bağlamını ve gerekçesini açıklamıyor. Bu eksiklik de karara siyasal değil teknik bir tını veriyor ve kadınların üreme özgürlüğü açısından önemini düşük gösteriyor. Kriz gebelik merkezlerinin ne olduğunu ve nasıl işlediğini anlamadan, FACT Yasa-

* Şu İngilizce sözcüklerin kısaltması: *Freedom* (özgürlük), *Accountability* (hesap verebilirlik), *Comprehensive Care* (kapsayıcı bakım), *Transparency* (şeffaflık). –ç.n.

32. National Institute of Family Life Advocates v. Becerra, 138 S. Ct. 2361 (2018), 2367.

sı'nın neyi onarmaya çalıştığını ve CPC'lerin neden böyle amansızca karşı çıktığını anlamak imkânsızdır.

ABD'de şu an yaklaşık dört bin kriz gebelik merkezi var.³³ Bunların çoğu NIFLA, Care Net ve Heartbeat International gibi büyük şemsiye örgütlerden örgütlenme, finans, hukuk ve personel desteği alıyorlar.³⁴ CPC'lerin tek bir hedefi var: İstenmeyen gebeliği olan kadınları kürtaj yaptırmamaya ikna etmek. Ne var ki kendilerini sunuş şekilleri ve müşteri çekme teknikleri hem bu hedefi hem de bu merkezleri destekleyen dinsel kuruluşları kasıtlı olarak gizliyor. Zira hedefledikleri müşteriler “kürtaja açık” dedikleri kadınlar: istenmeyen gebeliği olan ve kürtaj isteyen ya da kürtajı düşünen kadınlar.³⁵ Kürtaj karşıtı aktivist Abby Johnson 2012'deki yıllık Uluslararası Heartbeat konferansında CPC'ler konusunda şöyle di-

33. Ülkenin bazı kesimlerinde CPC'lerin sayısı kürtaj yapan kuruluş sayısının on beş katına kadar ulaşır.

34. CPC'ler hakkındaki NARAL raporundan: “Kendisine bağlı 1300'den fazla CPC şubesi olan Ulusal Aile Yaşamı Savunucuları Enstitüsü kürtaj konusundaki “kültürel savaşın... ön saflarında bulunduğunu” web sitesinde açıkça belirtiyor. Örgütün vizyonu kürtajdan kurtulmuş bir Amerika'ya ulaşmak için ülke çapında her topluluğa yaşamı-olumlayan hizmet verecek bir ağ yaratma amacıyla CPC'lere “hukuki kaynak ve danışmanlık sağlamak.” “Kafam çok karıştı ve kendimi berbat hissettim. Bunun, gebe olduğunu öğrenmenin ne kadar korkunç bir yolu olduğunu düşünmeden edemiyorum.” Daha önce Uluslararası Kürtaja Alternatifler adını taşıyan Heartbeat International'ın ABD'de ve diğer ülkelerde 1.800 CPC'den oluşan bir ağı var. Tıpkı NIFLA gibi Heartbeat de misyonu ve ideolojisi konusunda web sitesinde gayet açık davranıyor: “Heartbeat'in yaşam kurtarma vizyonu kürtajın bugün istenmeyen ve gelecek kuşaklarda akla bile gelmeyen bir şey haline gelmesi.” Care Net'in Kuzey Amerika'da kendisine bağlı 1100 CPC'si var. Web sitesinde şöyle deniyor: “Care Net kürtaja son vermek için öncelikle siyasal eylemde bulunmak yerine her kadının çocuğunu karşılamak ve kendi başarı hikâyesini yazmak üzere ihtiyaç duyduğu tüm desteği alabileceği bir kültür yaratmaya çalışır.” Benzer şekilde Aile Araştırma Konseyi de CPC'lerin asıl amacı konusunda gayet net: “Kürtaj ‘riski’ taşımayan kadınlar arasında [CPC'lere] gelenlerin sayısı hızla artıyor. Çocuklarını doğurmaya karar vermiş bu kadınlar, maddi yardım ve başka hizmetler için geliyorlar... Bu akım merkezlerin öncelikli misyonunu tehdit edebilir: kürtaj riski taşıyan kadınlara ulaşmak.” www.prochoiceamerica.org/wp-content/uploads/2017/04/cpc-report-2015.pdf.

35 Jor-El Godsey, “4 Abortion-Minded Myths”, Heartbeat International, [www.heartbeat-services.org/4abortion-minded-myths\(account-and-sign-in-requi](http://www.heartbeat-services.org/4abortion-minded-myths(account-and-sign-in-requi)

yecekti: “Dışarıya tarafsız görünmek istiyoruz. Olabilecek en iyi müşteri kürtaj kliniğine girdiğini sanan müşteridir.”³⁶

CPC’lerin çoğu bu amaçla web sitelerinde ve diğer tanıtım materyallerinde “kürtaj danışmanlığı” sunduklarını yazıyorlar; kürtaj hizmeti vermedikleri ve kürtaj önermedikleri ancak satır aralarından anlaşılabilir. Danışmada çalışan personel, potansiyel müşteriler telefonda kürtaj yapıp yapmadıklarını sorduğunda kaçamak cevap vermek üzere eğitiliyorlar. CPC’ler “ne yapmaya karar vererseniz verin... dayanışma temelli ve yargılayıcı olmayan” bir ortam sağladıkları reklamını yapıyorlar. Planlanmamış gebelikte yüz yüze kalan kadınlar için “önyargısız, gizli ve ücretsiz tıbbi, eğitsel destek ve hizmet” verdiklerini iddia ediyorlar.³⁷ Pek çok CPC kendini gebelikle ilgili eksiksiz hizmet veriyormuş gibi gösteriyor, ama ruhsatsız olanları sadece eczanedeki gebelik testinden veriyor (müşterinin bu testi kendisinin yapması gerekiyor), ayrıca “danışmanlık” hizmeti de kadınları bebeklerini doğurmaya ikna etmeye yönelik. Pek çok CPC’de, hiç tıbbi personel olmasa bile, herkes beyaz laboratuvar önlüğü ya da doktor önlüğü giyiyor, kayıt sırasında sağlık bilgileri istiyor, tıbbi merkezlerin görünümünü ve havasını taklit ediyor. Kimileri de feminist grupların tonlamasını ve tarzını benimsiyor. Örneğin (sloganı “Sonradan pişman olmayacağınız tercihler” olan) Claris Health’in şık web sitesinde farklı renklerden gülümseyen genç kadınların resimleri var ve şu bilgi veriliyor: “Claris Health’in hikâyesi 40 yıl önce,

red); Sydna Massé, *Effective Ministry to the Abortion Vulnerable*, ramahinternational.org/product/effective-ministry-to-the-abortion-vulnerable-training-manual.

36. Madeleine Schmidt, “Billboards in Denver Warn Pregnant Women of ‘Fake Health Centers’ in Their Neighborhoods”, *Colorado Times Recorder*, 17 Nisan 2018, <http://coloradotimesrecorder.com/2018/04/billboards-denver-warn-pregnant-women-fake-health-centers-neighborhoods/8658>.

37. Hatta bazıları kürtaj konusunda en önyargısız bilgi kaynağı olduklarını, *çünkü* hizmetleri içinde kürtaj yapmanın bulunmadığını öne sürüyorlar. NARAL, “Pregnancy Centers Lie: An Insidious Threat to Reproductive Freedom”, 5, www.prochoiceamerica.org/wp-content/uploads/2017/04/cpc-report-2015.pdf. Ayrıca bkz. www.valleypregnancycenter.com ve www.rupregnant.org.

küçük bir grup kadının bir araya gelerek kadınlar, erkekler ve aileler için hayat değiştirecek hizmetler sunan bir kuruluş kurmaya karar vermesiyle başladı. En baştan beri amacımız bireyleri gebelik ve cinsel sağlık tercihleri konusunda tam anlamıyla bilgilendirerek daha güçlü kılmak.”³⁸

Federal fonlardan yararlanan ve sıklıkla eyalet sübvansiyonu alan CPC’ler çoğu zaman Planlı Ebeveynlik ve kürtajda tercih taraftarı diğer kliniklerin yanına açılıyor, hatta kimi zaman aynı binaya yerleşiyorlar. Bu kuruluşlara erişmeye çalışan kişileri kendilerine çekmek ya da kafalarını karıştırmak amacıyla oldukları apaçık ortada. Birkaç yerde CPC’ler kapanan kürtaj kliniklerinin ya da Planlı Ebeveynlik bürolarının binasına taşındı.³⁹ Bazıları tabelalarında Planlı Ebeveynlik (Planned Parenthood – PP) bürolarının baş harflerini kullanıyor (“Problem Gebelik” / Problem Pregnancy – PP) ya da yerel genel üreme sağlığı kliniklerinin adını alıp tek bir sözcüğü değiştiriyor (örneğin Oakland Kadın Kliniği yerine Oakland Kadın Merkezi). CPC ilan panolarında da sık sık kasten Planlı Ebeveynlik ilanlarına benzer tasarımlar kullanılıyor. Kliniklere sponsor olan ulusal şemsiye örgütler “kürtaj” ya da “ertesi gün hapi” gibi anahtar kelimeler arama motorlarına yazıldığında kendi kliniklerinin reklamı çıksın diye tıklama başına ödeme yöntemine ciddi fonlar ayırıyorlar.⁴⁰ Örneğin Google’da “yakınımdaki kürtaj klinikleri” araması yaptığımda en üstte San Francisco Kadın Kli-

38. Claris Health: “Get the Care You’re Looking For: Take Simple Steps for Your Sexual Health”, www.clarishealth.org/get-care.

39. Nicole Knight, “Abortion Clinic Closures Leave Openings for Crisis Pregnancy Centers to ‘Prey’ on Women”, *Rewire*, 30 Kasım 2015, rewire.news/article/2015/11/30/abortion-clinic-closures-leave-opening-crisis-pregnancy-centers-prey-women.

40. Care Net ve Heartbeat International kürtaj kliniği araştıran kadınları hedefleyen, onları kendi web sitelerine ve “Seçenek Hattı” çağrı merkezine yönlendiren tıklama başına ödemeli reklam kampanyalarına ayda on sekiz bin dolardan fazla para harcıyor. Care Net ve Heartbeat International “kürtaj”, “ertesi gün hapi” ve “kadın sağlığı klinikleri” gibi yüzden fazla anahtar sözcük için ödeme yapıyor. NARAL, “Crisis Pregnancy Centers Lie”, s. 4.

niği çıkıyor.⁴¹ CPC'ler ayrıca müşterilere ulaşmak için çevrimiçi sohbet, mesajlaşma ve çevrimiçi görüntülü görüşmeler gibi araçlar geliştiriyor.⁴²

CPC'lerin "kürtaj danışmanlığı" kürtaj düşünen müşterileri azarlama, onlara kesilip biçilmiş ceninlerin ya da sedyede ölmüş kadınların resimlerini gösterme ve elbette gerçek gelişim aşamalarının kurgusallaştırıldığı, rahimdeki cenin fotoğrafları ve videoları gösterme gibi yöntemler içeriyor. Kürtajın çocuk doğurmaktan daha büyük sağlık riskleri taşıdığı iddia ediliyor (rahim delinmesi, kan zehirlenmesi, ölüm); ayrıca kürtajın gelecekte düşük, intihar, depresyon, uyuşturucu alışkanlığı, kısırlık, göğüs kanseri ve başka sağlık sorunlarına yol açabileceği söyleniyor.⁴³ Kürtaj yapan merkezler tehlikeli, vicdansız, hırslı ve kirli tipler olarak gösteriliyor. Bazı CPC'ler kürtaj olanakları hakkında yanlış bilgi veriyor, kadınlara karar vermek için aylarca zamanları olduğunu söylüyor ya da büyük ihtimalle düşük yapacakları için tıbbi kürtaja gerek kal-

41. San Francisco Kadın Kliniği (şehirdeki başka kürtaj kliniklerine benzer bir isim bu) web sitesinde amaçlarını gizlemek için özellikle zekice yöntemler geliştirmiş. Kliniği hem kürtaj danışmanlığı hem "kürtaj sonrası danışmanlığı" sunuyor gösteren web sitesi kürtaj hakkında bol miktarda bilgi içeriyor. Bu bilgiler açıkça isterik değilse de ikiye bölünmüş yanlış mahiyette. Örneğin "kürtaj operasyonunda anestezi kullanılmaz" ifadesini kürtaj operasyonu ile ilgili muğlak ve yanıltıcı bir açıklama paragrafına ekleyiveriyor, ama aslında açıklama "Kürtaj Hapı" başlığının altında. Ayrıca ertesi gün hapının reçeteye yazılan bir ilaç olmasını çarpıtarak tehlikesinin delili gibi sunuyor: "Eczaneden kürtaj hapı alabilir miyim?" sorusuna web sitesinde şöyle cevap veriliyor: "Hayır, kürtaj hapı bir doktor tarafından reçeteye yazılmalı. Aslında FDA reçete edilmemiş kürtaj haplarına karşı uyarıyor. *Bu durum hastayı FDA tarafından onaylanmamış bir ilaç alma riskine sokuyor.*" Web sitesi bir telefon numarası ve sohbet hattı içeriyor, ama kliniğin adresi yok. "Derhal kürtaja ihtiyacım var" ifadesini Google'da arattığımda web sitesi en üstte çıkan "Support Circle" da başka bir kürtaj karşıtı klinik ağının parçası: supportcircle.org.

42. Nicole Knight, "Crisis Pregnancy Centers Are Pretty Bad at Dissuading People Seeking Abortion", *Rewire*, 10 Mayıs 2016, rewire.news/article/2016/05/10/crisis-pregnancy-centers-pretty-bad-dissuading-people-seeking-abortion.

43. Guttmacher Institute, "Crisis Pregnancy Centers Offer Misleading Information on Abortion Risks", 18 Temmuz 2006, www.guttmacher.org/article/2006/07/crisis-pregnancy-centers-offer-misleading-information-abortion-risks.

mayacağını öne sürüyorlar. Müşterinin karnında taşıdığı ceninin gelişim aşamaları kasten yanlış anlatılıyor. Cenine her zaman için “bebek” ya da “doğmamış bebek” deniyor ve müşteriye de “anne” diye hitap ediliyor. Personel zaman zaman müşterinin daha ilk gelişinde onunla birlikte “bebek” için dua ediyor.

Genç ve korkmuş kadınları çekmek için CPC’lerin çoğu liselerin ya da üniversitelerin yakınına açılıyor. Diğerleri de nispeten savunmasız kesimlerin yaşadığı mahallelerde açılıyor – beyaz olmayan, yoksul, doktora düzenli gidemeyen, sağlık sigortası ya da başka kaynakları olmayan kadınlar hedef alınıyor. Buralarda (genellikle yalan olan) ücretsiz sağlık hizmeti, barınma olanağı ve mali destek vaatleri kadınları gebeliklerini sonlandırmamaya itmekte en az tıbbi yanlış bilgilendirme kadar önem taşıyor. Bazı CPC’ler doğum kontrolünün (hap, spiral, hatta prezervatif) tehlikelerine dair de yanlış bilgiler yayarak evlenmemiş kızların ve kadınların seksten uzak durmasını sağlamaya çalışıyor.⁴⁴

ABD’deki kriz gebelik merkezlerinin hepsi bunların tamamını yapmıyor, ama çoğunu yapıyor. Hepsi de planlanmamış ya da “kriz” gebelikleri olan kadınlar için tarafsız, çok-amaçlı kaynaklar gibi görünerek Hristiyan sponsorlarını ve fonlamalarını saklıyor, varlık sebeplerini gizliyorlar. Hiçbirinin bilim, olgusallık, şeffaflık gibi bir kaygısı yok; kadınların kaza eseri meydana gelmiş gebelikte uğraşırken ne gibi hukuki ve pratik seçenekleri olduğunu anlamaları için onları bilgilendirmek gibi bir dertleri de yok.⁴⁵

Bu yüzden, kriz gebelik merkezleri planlanmamış gebeliklerle yüz yüze kalan kadınların ihtiyaçlarını, korkularını ve endişelerini sömürmek üzere kendini yanıltıcı bir şekilde sunan ve yanlış bilgi

44. Laura Bassett, “What Are ‘Crisis Pregnancy Centers’? and Why Does The Supreme Court Care About Them?”, *Huffington Post*, 13 Kasım 2017, www.huffingtonpost.com/entry/crisis-pregnancy-centers-supreme-court_us_5a09f40ae4b0bc648a0d13a2.

45. Kristen Dold, “The Truth About Crisis Pregnancy Centers”, *Women’s Health*, 23 Ocak 2018, www.womenshealthmag.com/health/a19994621/crisis-pregnancy-centers.

veren kuruluşlar olarak görülürse haksızlık edilmiş olmaz. California FACT Yasası'nın iki basit şart getirerek halletmek istediği sorun budur. Birincisi, tüm ruhsatlı sağlık kuruluşları müşterilerine şu duyuruyu postalamak ya da dağıtmak zorundadır: "California'da kapsayıcı aile planlama hizmetlerine, doğum öncesi bakıma ve gerekli şartları haiz kadınlarda kürtaja ücretsiz ya da düşük maliyetli derhal erişim sunan kamusal programlar vardır (her türlü FDA onaylı doğum kontrol yöntemi de bunlara dahildir). Şartları haiz olup olmadığınızı öğrenmek için telefon numarasını arayarak ilçe sosyal hizmetler bürosuyla temasa geçiniz." İkincisi, tüm ruhsatsız CPC'ler aynı zamanda ruhsatlı tıbbi kuruluş olmadıklarını gösteren duyurular asmakla yükümlüdür.⁴⁶ Kürtaj (ve seksten kaçınmanın teşvik edilmesi) işe karışmasa bu şartlardan hiçbirini tartışma konusu olmayacaktı. CPC'ler amaçlarına ulaşmak için bu kadar çok ikiyüzlülük edip yanlış bilgi vermese bu şartların getirilmesine de ihtiyaç duyulmayacaktı. FACT Yasası yapısal olarak yanıltıcı ve sömürücü bir sektörde bu aldatıcılığı düzeltmek için çıkarılmıştı.

Bu yasanın anayasaya uygunluğunu reddederken *NIFLA* başvuru sahipleri ya da mahkeme *Şaheser Pastanesi* davasındaki argümanın aksine vicdan özgürlüğüne yaslanmıyor; hem de mahkemenin başvuru sahiplerini "dinsel sebeplerle kürtaja karşı çıkan bir örtülü tıbbi kuruluşlar grubu" diye tanımlamasına ve Yargıç Kennedy'nin mutabık görüşünde CPC'lerden "yaşam yanlısı" ge-

* İng. *Pro-life*: Kürtaj karşıtlarının kendilerine verdikleri isim. -ç.n.

46. Erwin Chemerinsky şöyle yazıyor: "California'nın ilgili yasaları devletin sağlık hizmeti programları konusunda kadınların doğru bilgi alması için çıkarıldı. Sadece duyuruya hastaların erişebilmesini şart koyuyor. Sözcükler basılı olarak hastalara ya da müşterilere dağıtılabileceği gibi, duvara da bir duyuru asılabilir. Kimsenin bir şey söylemesi, ifade etmesi gerekmiyor. Ek bilgi verme şartı da yok; örneğin doğum kontrolü hakkında ayrıntılar ya da kürtaj yapan kliniklere yönlendirme zorunlu değil. "If It Wasn't Related to Abortion, California's FACT Act Would Easily Be Upheld by the Supreme Court", *Los Angeles Times*, 20 Mart 2018, <http://www.latimes.com/opinion/op-ed/la-oe-chemerinsky-fact-act-oral-arguments-20180320-story.html>.

belik merkezleri” diye bahsetmesine rağmen.⁴⁷ Dolayısıyla CPC’lerin durumdan habersiz müşterileri tesislerine çekmek için dini örtmekte kullandığı örtünün aynısını başvuru sahipleri ve mahkeme de kullanıyor.⁴⁸

Yine de inancını yaşama özgürlüğü davanın her yerine sinmiş durumda. CPC’lerin misyonunu koruyan ve taktiklerini hiç tartışmayan mahkeme, yasanın CPC’leri “son derece derin inançlarını” ihlal ederek konuşmaya mecbur eden bilgileri postalamaya ya da temin etmeye zorladığını iddia ediyor. Mahkeme aynı zamanda California yasasının olgusal bir ifşayı değil, tartışmadaki bir “bakış açısını” dayattığını iddia ediyor. CPC’lerin ifade özgürlüğü hakkı olduğunu iddia etmek ancak her merkezin “görüşlerini” personelle tam anlamıyla özdeşleştirmekle mümkün – ortak inanç onların varlıklarının ve amaçlarının temel bir parçası sayılıyor. “Mesleki görüş ifade etmenin” özel bir anlamı ya da sınıfı olmadığını iddia eden mahkeme, bir yandan da merkezlerin bu şekilde kendilerini ifade ettiklerini ileri sürerek söz konusu merkezlerin inanç temelli konumlarını örtük olarak kabul ediyor. Davanın ifade özgürlüğü davası olmasının tek nedeni, mahkemenin CPC’leri kürtaja karşı bir konuma bağlı kuruluşlar sayması, ifşanın bu konumu zayıflatacağını belirtmesi, ama mahkemenin yine de bu konumu dinle özdeşleştirmemesi. Tıpkı CPC’ler gibi mahkeme de bu siyasal konumu korumayı, hatta onu inanç temelli bakım hizmeti verme suçlamasından da korumayı; tanıtımda doğruluğu, tıbbi hizmette doğruluğu ve planlanmamış gebelik konusunda yardım arayan kadınların bilgiye-bağlı özerkliğini korumaktan daha fazla önemsiyor. Mahkeme bunların yerine devlet müdahalesinden kurtarılıp kamusal alana genişletilmiş geleneksel ahlakın geçirilmesini, böylece tam da önceki üç bölümde dile getirilen neoliberal

47. National Institute of Family Life Advocates v. Becerra, 138 S. Ct. 2361 (2018), 2380, 2379.

48. Dava din özgürlüğü hakkına dayansa, hatta din özgürlüğünü hatırlatsa bile sağlık bilgisi ve sağlık hizmeti tedarik etme iddiasındaki bir gebelik merkezinin kurallara bağlanmasını iptal etmek çok daha zor olacaktı elbette.

hayalin gerçekleştirilmesini destekliyor.

Aslında mahkemede çoğunluk görüşü kürtaşı ne bir hak olarak ne de hukuken erişilebilir bir tıbbi işlem olarak tanımlıyor. Daha ziyade kürtaşı etik bir tartışma konusu olarak tanımlıyor ve devletin bu konuda “görüşünü” ya da “tercih ettiği mesajı” dayatma hakkı olmadığını belirtiyor; karşıt görüşlerin “fikirler piyasasında” sonuca varması gereken bir mesele bu; CPC’nin karşı çıktığı ve dolayısıyla “reklamını yapmak” zorunda bırakılamayacağı bir ürün. Bunlar bir araya gelerek FACT Yasası’nın koyduğu ifşa şartlarını mahkemeye göre “içerik temelli” ve “bakış açısına özgü” ifade haline getiriyor. Yargıç Thomas çoğunluk adına şöyle yazıyor: “Merkezler başvuru sahiplerinin karşı çıkmaya kendilerini adadıkları hizmetlerin devlet sponsorluğunda verildiğine dair hükümetin hazırladığı yazıyı tedarik etmek zorunda kaldıklarında... FACT şartları içerik temelli olur, çünkü bireyleri belli bir mesajı vermeye mecbur eder ve ifadelerinin içeriğini değiştirir.”⁴⁹ Ne var ki, böyle hizmetlere erişilebileceğini belirtmenin merkezlerin kullandığı ifadelerin içeriğini değiştirmesinin tek *sebebi* bu erişilebilirliği gizlemeye çalışmalarıdır. Yazının merkezlerin *mesajını değiştirdiği* iddiası, CPC’nin aldatıcılığını ve şeffaflıktan yoksunluğunu ör-tük olarak desteklemekte, “ifadelerinin... hükümetin hazırladığı yazıyla” düzeltilen ihmal, kandırma ve inkâr unsurları içerdiğini doğrulamaktadır. İddiada merkezlerin göründükleri gibi sağlık hizmeti tedarikçisi olmadıkları, ama gebe kız çocuklarının ve kadınların yeterince bilgilendirilmedikleri için bilmeden piyonluk yaptıkları bir siyasal savaş sürdürdükleri kabul ediliyor. Ayrıca “mesleki görüş ifade etmenin” Birinci Ek Madde kapsamında özel kısıtlara tabi olduğu ilkesini reddederek ve konuşanları CPC’lerin personeline indirgemesi de dinsel motivasyonla hareket eden kürtaşı karşıtlığı savunucularının kurallara tabi olmayan mesleki hizmet tedarikçileri rolü oynamasına izin vermiş oluyor.

49. National Institute of Family Life Advocates v. Becerra, 138 S. Ct. 2361 (2018), 2365.

Yine aynı doğrultuda, mahkemenin bizzat merkezlere ifade özgürlüğü hakları vermesi ama FACT Yasası'nın "zorladığı" ifade sahiplerini bireyler olarak tanımlaması manidar. Devletin sağladığı hizmetlerle ilgili duyuru şartı, diye yazıyor Yargıç Thomas, "*bi-reyleri* belli bir mesajı dile getirmek" mecburiyetinde bırakıyor, zira "devletin sunduğu hizmetlerin erişilebilirliğine ilişkin hükümet tarafından hazırlanmış bir duyuru yapıyorlar ki bu hizmetlerden biri de kürtaj."⁵⁰ Aslında CPC personelinin FACT Yasası şartlarına uymak için merkezler adına ifadede bulunmasına gerek yok; yani en fazla tek tek çalışanların hijyen, güvenlik ya da işyerlerinde asılı duran ihbarcının korunması hakkında şart koşulmuş duyurularda içerilen mesajları "ifade etmesine" gerek duyulduğu kadar gerek var. Ancak merkez personeli merkezin ikiyüzlü davranışına bağlı sayıldığı için –yani sırf sahnelenen kandırmacanın bir parçası oldukları için– ifşalar onları ifadede bulunmaya zorluyor olabilir.

İfşanın ifadeye zorladığı iddiası aynı zamanda CPC'lerin sağlık hizmeti sunuyor görüntüsü vermesine rağmen asıl misyonunun dinsel ve siyasal olduğunun da zımnen itirafıdır. CPC'ler dinsel ve siyasal hedeflerini öne çıkarsalardı (ki bu taktiklerini baltalardı), "mesleki görüş ifade etme" söz konusu olmayacaktı. Yardım arayan gebe kadınlara yardım eden açıkça Hristiyan, kürtaj karşıtı örgütler olsalardı, mesleki görüş ifade etmenin düzenlenmesine gerek olup olmadığı dava açısından anlam taşımayacaktı. CPC'nin kamuya mesleki hizmet sunma görüntüsü vermesi ise mahkemenin mesleki ifade etmenin özel kısıtlamalara tabi tutulup tutulmayacağı sorusuyla uğraşmak zorunda bırakıyor; mesleğin etiği, bilgisi ve sorumluluklarıyla ilgili meseleler gündeme geliyor. Mahkeme mesleki görüş ifade etmenin diğer her türlü Birinci Ek Madde korumalarının şartlarına uyduğu sonucuna varıyor ki kurallılık karşıtı bir ruhla bu sonuca varıldığını düşünmek hiç zor değil. Yargıç Breyer şerhinde tam da bu düşüncayı ifade ediyor. Mes-

50. A.g.y., 2371. Altını ben çizdim.

leki görüş ifade etmeyi kısıtlamaya karşı argüman hiç kuşkusuz çoğunluğun bu konudaki güdülerine dayansa da, dinsel gerekçelerle kürtaj karşıtlığını savunanların kurallara tabi olmayan mesleki hizmet tedarikçileri gibi görünmelerine müsaade ederken çok daha önemli bir şey yapıyor.

Olay şöyle gelişiyor: Yargıç Thomas'ın mütalaasına göre meslekleri ve dolayısıyla mesleki görüş ifade etmeyi kesin olarak tanımlamak imkânsız ve bu yöndeki her çaba menfur bir devletçilik içeriyor; yani “sırf ruhsat şartı dayatarak bir grubun Birinci Ek Madde haklarını azaltma yönünde dizginsiz bir güç” veriyor eyaletlere.⁵¹ Mesleki görüş ifade etmeyi sınırlama ya da kurallara bağlama girişiminde bir o kadar tehlikeli olan şey, diye ekliyor, “hakikatin eninde sonunda hâkim olacağı engel konmamış bir fikirler piyasasını” çarpıtma ihtimalidir.⁵² Yargıç Holmes'un meşhur “en iyi doğruluk sınavı düşüncenin piyasa rekabetinde kendini kabul ettirme gücüdür” övgüsünü alıntılایan Yargıç Thomas, CPC'lerin bu rekabeti çarpıtmak ve kendi görüşlerinin piyasada sınanacak kadar şeffaf olmasını önlemek için gösterdiği büyük çabaları görmezden gelir.⁵³ CPC'ler kendi hakikatlerinin bir fikirler piyasasına hâkim olmasını istiyorlardıysa aldatmacalardan, yanlış bilgilendirmelerden ve yanıltıcılıktan vazgeçmeleri gerekirdi. Müşterilere gerçekleri duyuran levhaları duvara asmaktan korkmamalıydılar. Mahkemenin “engel konmamış fikirler piyasası” adına onların ifade özgürlüğü iddiasını desteklemesi, belki de bugün “ifade”nin standartlarının yanı sıra, “serbest” piyasalara dair standartlar hakkında da çok şey söylüyor – bunların ikisini de önceki dönemlerde kimse bu halleriyle görse tanıyamazdı herhalde.

Bununla bağlantılı ikinci bir sorun var: Yargıç Thomas rekabetin bir kazanan yarattığı sözümona serbest fikirler piyasası ile

51. A.g.y., 2375.

52. McMullen v. Coakley 134 S. Ct. 2518 akt. National Institute of Family Life Advocates v. Becerra, 138 S. Ct. 2361 (2018), 2366.

53. Abrams v. United States 250 U.S. 616 akt. National Institute of Family Life Advocates v. Becerra, 138 S. Ct. 2361 (2018), 2375.

mecburi ifşa üzerinden haksız yere ifadede bulunmaya zorlananların “en derin inançları”nın alanı arasında nasıl bir ilişki kuruyor? İnsan bazı şeyler için “fikirler piyasasının” geçerli olduğunu kabul etse bile, vicdan ve dinsel inanç meselelerinde bunun ne manası olabilir? Seküler bir çağda dinsel çoğulculuk gerçekten de rekabette kazananlar yaratmalı mıdır? Piyasaların, rekabetin ve başka inanç sınavlarının paranteze alındığı inanç alanında bireyler başkalarına hesap vermeden, akla ya da hakikate bakmadan meşru olarak kendi inançlarına sahip olamıyor mu? Seküler demokratik düzenlerde inanca ve vicdana, korunan mahrem bir mevki verilmesinin sebebi de kısmen bu değil miydi?

Tüm bunlar doğruysa, Thomas’ın dinsel inançlar için “serbest fikirler piyasasını” işaret etmesi asıl fikrini ele veren bir dil sürçmesi olarak görülebilir: Pazarlama ya da siyaset alanına uygun görülen liberal bir ilke kaza eseri inanç alanına aktarılmıştır... yahut inanç alanı siyaset ve piyasa alanına indirilmiştir. Bu dil sürçmesi *Şaheser Pastanesi*’nde tanık olduğumuz nihilist belirtinin aynısını gösteriyor, zira inancı reklamcılığın, markalaştırmanın ve çeşitli kesimleri hedef almanın uygun rekabet ve kazanma araçları olduğu piyasaya yönlendiriyor. Siyasal görüş ifade etmenin görünüşte sınanabilir iddialarını, dinsel inancın sınanamaz öğretileri için seferber ederek kürtaj savaşının temelde siyasal olduğunu ve CPC’lerin vicdan temelinde ifade özgürlüklerinin korunması hakkını elde etmelerine rağmen siyasal güdülerle hareket eden kuruluşlar olduğunu açıkça gösteriyor. Bu yüzden de ifade özgürlüğü iddiasının dinsel emelleri olan bir kamusal kuruluşa örtü vazifesi görmesine mahkemenin müsaade ettiğini açığa çıkarıyor; aynı zamanda mahkeme CPC’lerin tanıtım yaparken doğruluk açısından hesap vermekten ve başka düzenlemelerden dinsel iddialarla kaçınmasına da müsaade ediyor. *Şaheser Pastanesi*’nde olduğu gibi, mahkeme muhafazakâr Hristiyanlığın özel alandan kaçarak ticari ve kamusal alanda bir güç haline gelmesinin ifade özgürlüğü aracılığıyla kolaylaştırılmasına müsaade ederken, aynı anda *din* (“inanç”) olması üzerinden onu ticaret ve kamu hayatını düzenleyen yasa-

lardan da koruyor. Mahkemenin Birinci Ek Madde tarafından kapsanma bakımından “mesleki görüş ifade etme”nin ayırt edici hiçbir yönünün bulunmadığında ısrar etmesinin asıl önemi buradadır. Davaya hem mesleki görüş ifade etme hakları meselesi, hem de derin inanç alanında zoraki ifade meselesi muamelesi yapan mahkeme yanıltıcı temsilin ve hatta sahtekârlığın ifade özgürlüğü olarak korunmasına kapı açıyor. Hakikat, şeffaflık ve hesap verebilirlik mesleki hizmet kılığındaki dinsel amaçların arkasında kalıyor.

Ne var ki mahkeme bu davada çok farklı bir tehlike görüyor. Hakikat, şeffaflık, hesap verebilirlik, mesleki normlar ya da savunmasız kesimlerin potansiyel sömürüsü konusunda kaygılanmıyor. Hem çoğunluk görüşünde hem mutabık görüşlerde tespit edilen açık tehlike, CPC'lere “devletin ifade ettiği görüşün” dayatılması. Tehlike tıp mesleğinin beyaz önlüklerinin ardına gizlenen evanjelik Hristiyanlar değil, devlet zoruyla ifşa.⁵⁴ Hem çoğunluk görüşü hem mutabık görüşler FACT Yasası'nı otoriter ya da totaliter rejimlerin devletçiliğiyle özdeşleştirecek kadar ileri gidiyor. Yargıç Thomas şöyle yazıyor: Devlet kamu çıkarı, kamu sağlığı ya da demokrasi adına “ifadelerde bulunmaz”, kendi “bakış açısını” kabul ettirmek ve “popüler olmayan fikirleri ya da bilgileri bastırma” gücüyle “ifadelerde bulunur”.⁵⁵ Bunun devletin gücünü artırmak ve azınlıkları ezmek için tarihte “doktor-hasta söyleminin içeriğini

54. Bir yandan, sağlıkçıların ya da başka uzmanların bulunmadığı ruhsatsız merkezler kendilerini sağlık tesisi gibi göstererek potansiyel müşterilerinden geçiği saklayabilirler. Diğer yandan, “mesleki görüş ifade etme” koruma altındadır, olgulara dayanması gerekmez ve dile getirilirken herhangi bir “felsefi, etik ya da dinsel inancı (mütalaada ‘inanç’ yerine ‘kaide’ kelimesi kullanılıyor)” içerebilir. Merkezler kürtaj yapmadığına ya da kürtaj danışmanlığı vermediğine, kürtaj da tartışmalı olduğuna göre, Zauderer'in “hizmetlerin erişilme koşulları hakkında olgusal ve tartışma götürmez bilgi” şartının CPC'ler için geçerli olmadığı savunulmaktadır – kürtaja erişilemez ama aynı zamanda kürtaj tartışmalıdır. Her şeyin ötesinde, çoğunluk görüşü ve Kennedy'nin mutabık görüşü (Roberts, Alito ve Gorsuch'un katılımıyla) devletin ifşa şartını “tarafgirlik”, hatta daha kötüsü totaliter bir aşırı kapsayıcılık saymıştır. National Institute of Family Life Advocates v. Becerra, 138 S. Ct. 2361 (2018), 2379.

manipüle eden” hükümetlerin tipik alışkanlığı olduğunu belirterek hukuk araştırmacısı Paula Berg’den alıntı yapar:

Kültür Devrimi sırasında Çinli doktorlar köylülere doğum kontrolü uygulamaya ikna etmek üzere kırsala gönderiliyordu. 1930’larda Sovyet hükümeti Sibiryada demiryolu üzerinde bir inşaat projesinin tamamlanmasını hızlandırmak için doktorlara... hastalık izni taleplerini reddetme emri vermişti... Nazi Almanyası’nda... Alman doktorlara tek tek hastaların sağlığına nazaran “Halkın sağlığına” karşı daha yüce bir görevleri olduğu öğretilmişti. Daha yakın bir dönemde Nikolay Çavuşesku’nun Romanya’da doğum oranını artırma stratejisi çerçevesinde doğum kontrolü araçlarının kullanımı konusunda hastalara danışmanlık hizmeti vermek yasaklanmıştı.⁵⁶

FACT Yasası ile devletin alçakça emelleri için doktorları ve kamu sağlığını doğrudan manipüle eden baskıcı yirminci yüzyıl rejimleri arasında benzerlik kurmak abartılı görünebilir. Ama Thomas’ın abartısı Yargıç Kennedy’ninkiyle mukayese edildiğinde hafif kalıyor. Yargıç Alito ve Gorsuch’un katıldığı öfkeli mutabık görüşünde Kennedy CPC’leri kurallara bağlamak isteyen California eyalet yönetimini bir güzel azarlıyor, devletin “tercih ettiği ve kurtaj reklamı yapan mesajın... bireyleri en derin inançlarıyla çelişmeye zorlamasına vesile olan” FACT Yasası’nın “tasarımında ve yapısında bulunan bakış açısı ayrımcılığını” kınıyor.⁵⁷ “Bu bireylerin inançları *yüzünden* hedef alınmış olma ihtimalinin son derece somut” olduğunu ekleyen –devletin konumuna muhalefet ettiği için azınlıklara eziyet edilmesini gündeme getiren– Kennedy, California yasama üyeleri çoğunluğunun yasada yazanların California’nın “geleceğe bakma” mirasını temsil ettiği yolundaki ifadesinin üzerine çullanıyor.⁵⁸ Bu ifadeyi devletin ideolojik saiklerle hareket etmesinin açık itirafı olarak gören Kennedy şöyle yazıyor:

55. A.g.y., 2382.

56. A.g.y., 2374. Bkz. Paula Berg, “Toward a First Amendment Theory of Doctor-Patient Disclosure and the Right to Receive Unbiased Medical Advice”, *Boston University Law Review* 74 (1994): 201-66.

57. A.g.y., 2379.

58. A.g.y.

Bireyleri “kabul edilemez buldukları ideolojik bir bakış açısına uymaya teşvik edilmesine alet olma” konusunda zorlamak geleceğe bakmak değildir. Wooley – Maynard, 430 U.S. 705, 715 (1977). Geleceğe bakmak Birinci Ek Madde’yi 1791’de onaylandığı haliyle okumaya başlamak; otoriter hükümet tarihini Kurucuların o sırada tanıdığı haliyle anlamaktır; o zamandan beri otoriter rejimlerin ifade özgürlüğünü boğma çabalarında ne kadar amansız olduğunu tarihin gösterdiğini doğrulamak ve buradan çıkarılan dersleri gelecek kuşaklara taşımaktır... Hükümetlerin insanları en derin inançlarına aykırı mesajları ifade etmeye zorlamasına izin verilemez. İfade özgürlüğü düşünce ve inanç özgürlüğünü güvence altına alır. Bu yasa o özgürlükleri de tehlikeye atmaktadır.⁵⁹

Hem çoğunluk görüşü hem de mutabık görüşler FACT Yasası’nı devletçi otoriterlikle bir tuttuğundan, California eyaletini bir “tartışmada” kendi “konumunu... ifade ettirme” ve “reklamını yapma” zorunluluğunu bireylere yüklemekle suçluyorlar. Öte yandan FACT Yasası ifadeyi sınırlamıyor ve daha önce gördüğümüz üzere, ifadeyi zorunlu kıldığı iddiası da zorlama. Zorunlu ifşalar kürtağı desteklemiyor, reklamını da yapmıyor, sadece kriz gebelik merkezlerinin müşterileri ararken ve hizmet verirken yaptığı kasıtlı ve sistematik aldatmacaları düzeltmeyi hedefliyor. California’nın amacı, CPC’lerin yurttaşların öğrenmesini istemediği olguların öğrenilmesini sağlamak. Siyasal operasyonların tıbbi testmiş taklidi yapması ve kendine çektiği müşterileri kandırarak yanlış bilgilendirmesi karşısında haklı olarak kaygılanıyorlar. Mahkeme ise tam tersine yasanın elini kolunu bağlıyor ki dinci evanjelik kuruluşlar kamu sağlığı alanında hiç kısıtlanmadan operasyonlarını sürdürebilsin. Bunun için de kamu çıkarı adına yapılmış demokratik yasaları otoriterlikle suçlayarak şeytanlaştırıyor ve hem kuralsızlaştırılmış piyasaların hem de ahlakın alanını genişletiyor.

NIFLA davasında başvuru sahiplerinin kürtağı karşıtlığına mahkemenin de destek vermesi gibi bariz bir sorun yok ortada sadece.

59. National Institute of Family Life Advocates v. Becerra, 138 S. Ct. 2361 (2018), 2379.

Mahkeme *NIFLA*'nın davayı sunuş şeklini kabul ederek CPC taktiklerini örtük olarak onaylıyor ve taklit ediyor. Bizzat CPC'lerin devleti kullanmasını kolaylaştırıyor – böylece kamudan fon alabiliyorlar ve kamusal alanda hiçbir düzenlemeye ya da denetime tabi olmadan özgürlük adı altında geleneksel ahlakı savunurken Birinci Ek Madde tarafından korunuyorlar. Aynı zamanda din özgürlüğü zikredilmeden mahkeme dinsel grupların kentsel, ticari ve kamusal hayatta serbestçe iş yapmasına müsaade ediyor. Bu da aşağıdaki hamlelere dayanıyor.

Birincisi, mahkeme FACT Yasası'nın şart koştuğu ifşaların etik ve siyasal bir "tartışmada" devletin bakış açısını desteklediğini ve kürtajin reklamını yaptığını düşünüyor. Kürtajin tartışmalı olarak adlandırılması mahkemenin olguları bakış açılarına, sağlık hizmeti bilgilendirmesini bu bakış açıları için reklam yapmaya nasıl çevirdiğini göstermeye yeter.

İkincisi, karar CPC personelinin ifade özgürlüğünün FACT Yasası tarafından ihlal edildiği teşhisini koyuyor. Bu teşhis CPC'lerin kendini kürtaji engellemeye adanmış bireylerin kullandığı bir araç olduğunu örtük olarak kabul etmek anlamına geliyor – üstelik FACT Yasası ifşa metinlerini postalama şartını bireylere değil merkezlere getirmiş olduğu halde. Ne var ki bireylerin ifadede bulunmaya zorlanmasına odaklanmak, merkezlerin operasyonlarını davada göz önüne almamak gibi önemli bir sonuç doğuruyor: Mahkemenin korumak istediği tek şey CPC personelinin "en derin inançları", halbuki FACT Yasası'nın kurala bağlamak istediği tek şey de CPC sektörünün mahkeme mütalaasında hiç görünmeyen aldaticılığı ve yanıltıcılığı. Bu durum *NIFLA* davasını şirketlerin "ifade özgürlüğünü" korumaya yönelik davalarla ilişkilendiriyor. Söz konusu davalarda şirketler kişi olarak tanımlanıyor ya da şirket sahibiyle özdeşleştiriliyor ve bireyler için geçerli olması gereken yurttaş hakları mesleki ya da ticari davranışlara ilişkin kuralları ortadan kaldırmak için kullanılıyor. CPC'leri şeffaflığa zorlama amaçlı kurallara bireylerin ifade özgürlüğünü ihlal muamelesi yapmak, mahkemenin kamu çıkarlarını devletin "bakış açısına"

indirgemesinden ve özgürlük adına ahlaki savunmak için demokrasiye meydan okumasından ibaret.

Üçüncüsü, şart koşulan duyuruları CPC'nin ifade özgürlüğüne aykırı devlet görüşünün ifadesi olarak gören ve FACT Yasası'nın "ifadeyi ifade olarak kurula bağladığını" açıklayan mahkeme, kamu çıkarı için koyulan kuralları tarafsız konum almaya çevirmiştir.⁶⁰ Her şeyi görüş ifadesi saymak her şeyi bakış açısına bağlı yapar ve tüm bakış açılarına da eşit muamele eder. Aynı zamanda her şeyin "fikirler piyasasında rekabete" tabi kılınmaya uygun olduğu anlamına gelir ki bu durumda rakiplerin birbirinin reklamını yapması şart koşulamaz. Her şeyi görüş ifadesi saymak CPC'lerin kasıtlı aldatmacalarını hem gözlerden saklar hem de meşrulaştırır; bu aldatmacaları fikirler piyasasında pay sahibi olmak için verilen rekabetçi mücadelede sıradan birer taktik kılıfına sokar.⁶¹

Dördüncüsü, ifade özgürlüğü sayılıp korunan "en derin inançlar" kuralları reddetmenin temeli haline gelmenin yanı sıra *NIFLA* ile *Şaheser Pastanesi*'ni birbirine bağlar. *NIFLA* inancını yaşama özgürlüğü maddesini gündeme getirmese de bu madde arka plandaki gölgelerde dolanmaktadır, keza CPC'lerin arka odalarında da örgütlü muhafazakâr Hristiyanların amaçları ve fonlamaları aynı gölgelerin içindedir ve nadiren vitrinlere çıkar ya da web sitesinde görünürler.

Beşincisi, "tartışma" ibaresi genelde devlet kurallarını ve özelde olgusal hesap verebilirlik taleplerini sınırlandıran bir adlandırma olarak kullanılır. Devlet kurallarını ve bu kuralların şekillendirdiği her mahalli, dolayısıyla ahlaki gelenekçiliğin ayrımcılık ve eşitsiz muameleye karşı demokratik koruyucu önlemlere kafa tuttuğu her mahalli tartışmadaki bakış açılarından biri haline getirir. Bu da üreme hizmeti kurumlarının kadınlara kürtaj değil evlat edinme seçeneklerine (evlat edinme resmen tartışmalı değildir)

60. National Institute of Family Life Advocates v. Becerra, 138 S. Ct. 2361 (2018), 2374.

61. Hakikat için değil müşteri için rekabet ediyorlar ve müşteri ne kadar az bilirse o kadar iyi.

dair bilgi vermesini mümkün kılar. “Tartışma” ifade özgürlüğü iddialarını ön plana taşıyarak bilim, kamu sağlığı ve tüketiciyi koruma konularında hesap verebilirliği iptal eder.⁶²

Bu beş hamle yoluyla Yüksek Mahkeme din özgürlüğünü söz konusu bile etmeden dinsel grupların kentsel, ticari ve kamusal hayatta eylemde bulunma güçlerinin sınırlarını kaldırırken, bilime ya da kural düzenlemelerine hesap vermekten de kaçınmalarını sağlar.⁶³ Yargıç Breyer’in itirazında öne sürdüğü, çoğunluk görüşünün “çok sayıda hükümet düzenlemesine, hatta belki de düzenlemelerde çoğunun anayasal geçerliliğini” tehdit ettiği görüşüne ilaveten, mahkemenin mütalaası özel ahlaki ya da dinsel görüşler ile durumdan habersiz halka sunum ve hizmet tedarikinde çarpıtma, yalan ve aldatmaya karşı koruma önlemleri alma yönündeki demokratik kaygılar arasındaki ilişkiyi de sıfırlar.⁶⁴ *Şaheser Pastanesi*’nde olduğu gibi, karar geleneksel ahlakın öne çıkmasını teşvik eder ve hükümet düzenlemelerini geri çeker; böylece demokratik ilke ve kararlarla örgütlenen bir toplumu başka bir şeye dönüştürür. *Şaheser Pastanesi*’nde olduğu gibi karar hem toplumsal alanda Hristiyan ahlakını güçlendirir, hem de devlet güvencesindeki adaletin gücünü azaltır. Böylece Hayek’in sosyal demokrasi ve toplumsal adalet yerine piyasaların ve geleneksel ahlakın örgütlediği bir düzen getirme ihtirasını gerçekleştirmekte anahtar rol oynayan bir hukuki süreç haline gelir.

62. Bkz. Piety, *Brandishing the First Amendment*, 5. ve 6. bölümler. “Tartışma”nın bu kullanımı aynı zamanda *NFLA* davasını daha geniş çaplı bir sağ stratejiyle ilişkilendirir: Sınıflarda ve ders kitaplarında “popüler olmayan konular” ya da “denge” hakları talep ederken akademik kanıt kaygısını paranteze almak. Böylece fen derslerine Yaratılışçılık materyallerinin dahil edilmesi, tarih derslerine Holokost inkârının dahil edilmesi ve sosyal araştırmalar dersinde ırksal sosyoekonomik eşitsizliğin sözde genetik temelini dahil edilmesi meşrulaştırılır.

63. CPC’lerin kürtaaj karşıtı gruplar olduğu, bunu açıkça ilan edip Birinci Ek Madde tarafından korunmaları gerektiği de pekâlâ ileri sürülebilir. Fakat gebelik hizmetleri veren kadın klinikleri olmaları durumunda kurallara bağlanmaları gerekir.

64. *National Institute of Family Life Advocates v. Becerra*, 138 S. Ct. 2361 (2018), 2380.

Son olarak, değerlerin temellerini kaybettiği ve siyasal sopa ya da ticari marka haline geldiği bir çağda bu karar nihilizmle uyusacak ve onu kışkırtacaktır. Karar dinin taktikleştirilmesi ve kamusal hayatta hakikatin tahttan indirilmesine uyum bakımından bu nihilizmi onaylar. Bizzat ABD Yüksek Mahkemesi'nin ve yorumlamakla görevli olduğu Anayasa'nın kültür savaşlarında silah olarak kullanılması sonucunu getirir. Muhafazakâr Hıristiyanlığın, mülk sahipliğinin ve zenginliğin toplumsal ve siyasal demokrasiye karşı özgürlükler olarak güçlendirildiği, bir "sahte haber" dünyasının habercisidir.

Beyaz Erkeklerin Geleceği Yok

Nihilizm, Kadercilik ve Hınç

Nihilizm ve Yüceltmeden Uzaklaştırma

Nietzsche'ye göre nihilizm akıl ve bilimin yükselişiyle, Tanrı'ya ve başka otorite biçimlerine meydan okumasıyla başlar. Bu meydan okuma her türlü anlamın inşa edilmiş olduğunu ve tüm olguların fıtrî anlam taşımadığını açığa çıkarmıştır. Max Weber buna “büyünün bozulması” der. Tolstoy “kutsallıktan uzaklaştırma” der – soruna dair farklı tonlamaları ve yaklaşımları içsel değer dünyadan kaçıp gittiği konusunda birbirine yaklaşıp. Gelgelelim, Nietzsche'ye göre nihilizm çağı değerlerin sona erdiğinin değil, “en yüksek değerlerin” temellerinden kopup “kendilerini değersizleştirdiği” bir dünyanın habercisidir.¹ Demokrasi, eşitlik, hakikat, akıl ve hesap verebilirliğin yanı sıra Hıristiyanlık erdemlerini de kapsayan bu değerler temellerini kaybedince gözden kaybolmazlar, onun yerine tazmini mümkün ve önemsiz, yüzeysel ve kolayca araçsallaştırılabilecek şeyler olurlar.² Bu önemsizleşme ve

1. Nietzsche'nin nihilizminin bu yönüne ve güç istencini yüceltmeden uzaklaştırmasının önemine dikkatimi çeken, 2017 Şubatı'ndaki seçimler üzerine UC Berkeley Eleştirel Teori Sempozyumu'nda “Donald Trump: Between Populist Rhetoric and Plutocratic Rule” (Donald Trump: Popülist Retorik ile Plütokratik Düzen Arasında) başlıklı müthiş bildiriye sunan Hans Sluga'ydı. Sluga'nın bildirisi nihilizmin ilerleyişi üzerine daha geniş bir çalışmanın parçası. Sonraki paragraflarda büyük ölçüde onun Nietzsche'nin nihilizm anlayışı okumalarını temel alıyorum.

araçsallaşma bugünkü ticari, siyasal ve hatta dinsel hayatta her an her yerde karşımıza çıkabilir; değerlerin değerini daha da azaltarak nihilizmi daha fazla kışkırtırlar... siyasal kültürü ve öznelliği şekillendiren sonu gelmez bir spiral oluşur. Kupa Maçı'nda Dodge kamyonlarının reklamını yapmak için Martin Luther King'in kamu hizmetine dair nutku kullanıldığında, Katolik din adamlarının binlerce çocuğu taciz etmesi sırasında üstlerinin görmezden geldiği ortaya çıktığında, "ahlaki değerleri" savunan siyasetçilerin fahişelerle düşüp kalktığı ya da metresinin kürtaj masrafını ödediği anlaşıldığında... böyle şeyler olduğunda şoka değil, tanıdık bir yüz ekşitmeye yol açar; nihilizmin imzası budur.

Ne var ki Nietzsche'nin derin nihilizm izahı bilim ve aklın meydan okuduğu Tanrı ve ahlaka olan takıntısıyla sınırlıydı. Nihilizmi bu şekilde kaydetmek kontrol edilmeyen ve tehlike yaratan başka insan güçlerinin nihilist kuvvetini, hem Tanrı'nın hem insanın her şeyi bilmesinin ve her şeye kadir olmasının tepetaklak olduğu bir düzeni dışarıda bırakır. Yahut Carl Schmitt'in "İktidar Üzerine Diyalog"da gösterdiği gibi, iktidarın ta kendisinin kökten insani olduğunun, ne doğadan ne Tanrı'dan türediğinin, insanlar arasında ve insanlar tarafından kısıtlarının kaldırıldığının ve bunun da iktidar/iktidar'sızlık diyalektiğine son verdiğinin kabulüyle neredeyse eşzamanlıdır. Schmitt'e göre modernlikle birlikte insan iktidarı insan yüzünü (krallar, baronlar, milisler) kaybetmekle kalmaz, aynı zamanda yayılıp etkilerini çoğaltan yeni biçimler

2. Sluga, "Donald Trump", s. 16. Nietzsche'nin nihilizmi, der Sluga, "içinde hiç değer olmayan bir kavram değildir; nihilizm anominin koşulu değildir; daha ziyade, sahip olduğumuz değerlerin zincirinden kopup sürüklendiği bir haldir. Bu durum kendisini değerlerin çoğalmasında, hep yeni değerlerin üretilmesinde, ama bir yandan da hiç durmayan bir değersizleşmede, değerlerin sürekli rafa kalkıp yerine yenilerinin gelmesinde gösterecektir. Bu yüzden değerlerin kendileri değerlerini yitirmişlerdir; dolayısıyla da yüksek ya da alçak değerler yoktur; tüm değerler eşittir; aynı önemsizlik içinde gelip geçen modalara dönüşmüşlerdir. Bu durumda artık azamet mümkün değildir; önemsizliğin kendisi değerlerimizden biri halini alır. Bu nihilizm biçiminin işaretlerinden biri doğru ile yanlış arasındaki ayrımın erimesi, gerçek haber ile yalan haber arasındaki ayrımı artık yitirmemizdir."

alır. Bu yayılma ve çoğalma iktidarın herkese karşı, “hatta iktidar sahibine” karşı kurulduğu anlamına gelir.³ Yaratıcılarına saygısı olmayan, güç istencini ve her türlü kurum ya da bireyi aşarak çoğalan, yoğunlaşan bir kuvvettir.⁴ Bu aynı zamanda iktidarın ebedi evladı olan hincin yayılmasına, dolaysız zulüm ya da yoksunluk çekenlerin çok ötesine geçmesine vesile olur. İktidarın tarihsel bakımından yeni biçimleri, daha önce benzeri görülmemiş aynı anda her yerde olma yetisi ve kısıtlanamazlığı mazlumlarla beraber kudretlileri ve sağlam koltuk sahiplerini de kösteklerken; tanıdık imtiyazların ve yaşam biçimlerinin istemeden canına okurken hınç dört bir yanda kol gezmektedir.

Schmitt ulus-devlette iktidar yoğunlaşmalarına ve atom bombası gibi yeni teknolojik güçlere odaklanmıştı: Sermayenin yönlendirilmemiş güçleri aklında yoktu, Foucault’nun “biyo-iktidar” dediği insan yaşamını idare etmeye yönelik eşsiz teknikler luga-tında bulunmuyordu, amansız finansallaşma ve dijitalleşme henüz doğmamıştı. Bu güçler Schmitt’in teşhis ettiği problemi yoğunlaştırarak onun hesaba katmadığı başka bir problem yaratıyor. İnsanın yarattığı güçlerin insanın kendisini ve özellikle de dünyayı biçimlendirme kapasitesini azaltmasının paradoksu, tam da ortada sadece bu kapasitenin bulunduğu açığa çıkarken yeni yoğunluklara ulaşıyor – bu da Nietzsche’nin en uçuk rüyalarında bile göremeyeceği düzeyde hınca, hınç öznelere ve nihilizme yol açıyor. Nietzsche insanın kaza eseri tanrısal olanı tepetaklak etmesinden yayılan bir şey olarak nihilizm üzerine düşünmüştü; ahlaki değerleri önemsizleştirmekle kalmayıp açıkça kirleten ve onlara meydan okuyan güç oluşumlarını ele almamıştı.

Dahası var. Neoliberalizmin ekonomikleştirici yanı çağın nihi-

3. Carl Schmitt, *Dialogues on Power and Space*, haz. Andreas Kalyvas ve Federico Finchelstein, çev. Samuel Garrett Zeitlin, Cambridge: Polity, 2015, s. 47.

4. Max Weber’in buna paralel teşhisi araçsal rasyonelliğin değer rasyonelliğine ağır basmasının yol açtığı rasyonelleştirme süreci denen fenomene odaklanır. Marksizm bize üretim alanında yeniden kısıtlama fantazisi verirken, bu yeniden kısıtlamanın içermediği diğer tüm güç biçimlerini görmezden gelir.

lizminin kuvvetini artırdı, aynı zamanda hızlandırdı; bunun için önce girişimciliğin dokunmadığı, paraya çevrilmemiş hiçbir şey bırakmadı, sonra da finansallaşmayla insan varlığının her yönünü gelecekteki değeriyle ilgili yatırımcı hesaplarına tabi kıldı. Biz tepeden tırnağa insan sermayesi haline gelirken neoliberalizm kişinin ruhunu satmasını rezil değil gündelik bir şey kılıyor. Erdemden artakalanları büyük ve küçük sermaye için markalaşma haline getiriyor. Fakat ekonomikleşme ve değerler üzerindeki etkisi buradaki tek sorun değil. Nihilizm aynı zamanda neoliberalleşmede ahlaki değerler projesiyle de gayet uyumlu, çünkü ahlaktaki güç istencini yüceltmeden uzaklaştırıyor.⁵ Şimdi bu durumun nasıl gerçekleştiğine geelim.

Nihilizm değerleri değersizleştirirken (onları temelden ve hakikatten yoksun bırakırken), değerlerin biçimlendirdiği ve zincirlediği vicdanın iddiasını ve kuvvetini azaltıyor. Öznelere vicdanlarına daha az bağımlı yapmanın ötesine geçerek peş peşe gelen etkiler yaratıyor ki bu etkilerin en önemlisi de güç istencinin yüceltmeden uzaklaştırılması. Yahudi-Hristiyan ahlakının talep ettiği güç istenci yüceltmesinin istenci kendisine karşı döndürmeyi içerdiğini hatırlayın. Güç istencinin böyle içe doğru çevrilmesi, öznenin üzerine salınması Nietzsche'nin (ve farklı şekilde de olsa Freud'un) vicdan koltuğuna oturttuğu şeyin ta kendisi. O yüzden iki düşünür de bilince sadece kendini kısıtlamak değil kendine zalimlik etmek olarak bakıyorlar. Vicdan denen oluşum üzerinden sadece kendimizi dizginlemekle kalmıyor, kendimize içten içe saldırıyor ve kendimizi paylıyoruz.

Değerlerin nihilizm tarafından değersizleştirilmesi vicdanın kuvvetini azaltırken, bizi de dizginlerden, kendimizi suçlamaktan ve vicdanın dayattığı kendini aşılamadan kurtarıyor. Yüceltmeden uzaklaştırma özneyi vicdanın kırbacından ve dizginlerinden kurtararak güç istencini tekrar dışa döndürüyor. Hans Sluga bunu şöyle ifade ediyor: "Nihilizmle birlikte güç istenci geriye düşüyor

ve kendi basit biçimine geriliyor... din ve dinsel değerlere seslenmek bile dizginsiz güç kullanımının müstehzi araçları haline geliyor.”⁶ Yine de bu gerilemede tevazu ya da etiğin dizginlerinden kurtulmuş bir güç istencinden daha fazlası var. Daha doğrusu, diyor Sluga, “bu dizginsiz güç istenciyle uçup giden şey başkaları konusunda duyulan kaygı... özellikle de şu âna dek bütün toplumsal düzenimizin dayandığı, kuşaklar arası sözleşme.”⁷ Yüceltmeden uzaklaştırılmış bu kuvvet, bir yara acısını (tahttan indirilmiş beyaz erkeklik) taşıyarak bugün geleneksel değerler siyasetini katediyorsa, neoliberal düşünürlerin gelenek tarafından sağlanacağına inandıkları kurallara gönüllü uyumdan ve kendiliğinden düzenden en uzak yerdeyiz herhalde. Bu kuvvet başka bir şeye dönüşmüştür.

Nietzsche’nin ardından, daha bir asır geçmeden, Herbert Marcuse savaş sonrası kapitalizmde içgüdüsel eleştirilerin özgürleştirici olmayan bir şekilde serbest kalışını teorileştirmek üzere yüceltmeden uzaklaştırmayı başka bir açıdan ele almıştı. Marcuse’nin meşhur “yüceltmeden baskıcı uzaklaştırma” terimiyle anlattığı şey kapitalist tahakküm, sömürü ve “sahte ihtiyaçlar” düzeninde gerçekleşir; zira teknoloji zorunlu talepleri azaltır ve büyüyen bir orta sınıfın yaşadığı meta kültürünün her yerine arzu dahil edilir. Bu düzen bol miktarda haz içerir ki buna cinsellik üzerindeki yasakların radikal ölçüde azaltılmasıyla elde edilen haz da dahildir (daha az zorluk daha az yüceltme sonucunu getirir), ama burada özgürleşme yoktur. Artık toplumun ve ekonominin emirlerinin doğrudan karşı çıkmadığı, dolayısıyla artık ağır baskı ve yüceltme gerektirmeyen içgüdüsel enerjiler şimdi kapitalist üretim ve pazarlama tarafından ve yine kapitalist üretim ve pazarlama için harekete geçirilir. Haz ve özellikle de cinsellik her yerde kapitalist kültüre dahil edilirken, haz ilkesi ve gerçeklik ilkesi kadim düş-

6. Sluga, “Donald Trump”, s. 17. 7. A.g.y.

8. Herbert Marcuse, *One-Dimensional Man*, Boston: Beacon Press, 1964, s. 76; Türkçesi: *Tek Boyutlu İnsan*, çev. Aziz Yardımlı, İdea, 2016.

manlıklarından sıyrılır.⁸ Angaryaya ve emek sömürüsüne artık isyankârca meydan okumayan haz, sermayenin aygıtı hale gelir ve teslimiyet yaratır.⁹ Artık hiç de tehlikeli ya da muhalif olmayan, estetikte ve ütopyacı fantazide kısılıp kalmayan haz, makinenin parçasına dönüşür.

Bu kadarına aşınayız. Marcuse'nin yüceltmeden baskıcı uzaklaştırmanın sonuçlarını geliştirirken aldığı bir sonraki viraj ise doğrudan doğruya bizim problemimizle ilgili. Marcuse'ye göre özgürleştirici olmayan yüceltmeden uzaklaştırma "mutlu bilinci" kolaylaştırır. Hegel bu terimi insanın arzu ile toplumsal ihtiyaçlar arasındaki çatışmayı çözmek için bilincini rejiminkiyle aynı hiza-ya getirmesi anlamında kullanır. Marcuse ise Hegel'in formülünü radikalleştirmek için Freud ve Marx'tan faydalanır: Sıradan tahakküm kültürlerinde, der Marcuse, "mutsuz bilinç" vicdanın sonucudur – yani "kötü" dürtülerin hem benlikte hem toplumda üstben tarafından mahkûm edilmesinin.¹⁰ Bu yüzden vicdan hem üstbenin içsel dizginleme cephanesinin bir unsurudur, hem de topluma dair ahlaki yargının kaynağıdır. Yüceltmeden baskıcı uzaklaştırma bu katı sansürden kurtulmayı sağlıyor ve "mutlu bilinci" (vicdanca daha az baskılandığı için daha az bölünmüş olan bir benlik) doğuruyorsa, verilen ilk zaiyat vicdandır. Şurası önemli ki vicdan sadece öznenin kendi davranışlarıyla ilişkili olarak değil, aynı zamanda toplumsal yanlışlar ve kötülüklerle de ilişkili olarak rahatlar... ve bunlar artık birer yanlış ve kötülük olarak kaydedilmez. Bir başka deyişle, bu bağlamda daha az baskı daha az talepkâr bir üstbene kapı aralar ki bu da daha az vicdan demektir ve özgürlüğüne kavuşamamış bireyci bir toplumda herkesi kapsayan etik-siyasal kaygının daha az olması anlamına gelir. Marcuse'nin sözleriyle, "özgür olmayan bir toplumda bahsedilen tatmin edici özgürlüklere bağlı vicdan kaybı, bu toplumdaki kötülüklerin kabullenil-

9. "Yerleşik toplumla uzlaşamayan iddialardan yoksun kalan haz, böylece uyarlanır, teslimiyet yaratır." Marcuse, *One-Dimensional Man*, s. 76.

10. A.g.y.

mesini kolaylaştıran bir *mutlu bilince* yol açar. Bu vicdan kaybı “özerklikte ve kavrayışta gerilemenin işaretidir”.¹¹

Buradaki yüceltmeden uzaklaştırmanın vicdanın kuvvetini azalttığı fikri sezgisel bakımdan makul geliyor, ama Marcuse neden bunu öznenin özerkliğinin ve entelektüel kavrayışının gerileyişiyle ilişkilendiriyor? Marcuse burada karmaşık bir noktaya değinir. Bu nokta, Freud’un *Kitle Psikolojisi* ve *Ben’in Analizi*’ndeki, özne tarafından idealize edilmiş bir lidere ya da otoriteye aktarılınca vicdanın zayıfladığı savından farklıdır. Marcuse’ye göre kavrayış gerilediğinde özerklik geriler (bu onun bilişçi, hatta rasyonalist yönüdür); sağ kalmak için ihtiyaç duyulmuyorsa ve özgürleşmemiş özne kapitalist meta hazlarına ve uyarılarına doymuşsa da kavrayış geriler. Bir başka deyişle, içgüdüsel bastırma işleyişi köreltir ve zekânın işleyişi de bu durumdan muaf değildir.¹² Bu yüzden, geç kapitalist yüceltmeden uzaklaştırma içgüdülere rağmen talepleri gevşettiğinde ama özneyi kendi kendini yönlendirmesi için serbest bırakmadığında, kavrayış talepleri de ciddi oranda gevşeyecektir.¹³ İleri kapitalist toplumda yüceltmeden baskıcı şekilde uzaklaştırmaya maruz kalan özgür, aptal, manipüle edilebilir, havadan sudan uyarılara ve hazların müptelası olmamışsa bile kendini kaptırmış özne daha fazla haz almak için libidinal bakımdan serbest bırakılmış, kısıtları kaldırılmış olmanın yanı sıra, daha genel toplumsal vicdan ve toplumsal kavrayış beklentilerinin dizginlerinden de kurtulmuştur. Bir yandan toplumsala neoliberal hücum ve entelektüel bilgiye saldırı, diğer yandan nihilizmin teşvik ettiği vicdan bunalımı bu serbest kalışın etkisini artırır.

11. Marcuse, *a.g.y.*, s. 76. Vurgu özgün metne ait.

12. İçgüdülere güçlü bir “hayır” demek ya da enerjilerini yücelterek toplumun kabul edebileceği biçimlere sokmak egemen toplumsal ahlak ve ilahiyat tarafından desteklenip örgütlense bile içgüdülerin bastırılması çaba ister ve büyük ölçüde bilinçdışı düzeyde yer alır.

13. Marcuse “çelişkileri ve alternatifleri kavrama konusunda zihinsel organların körelmesini” betimler ve meşhur iddiasına göre de mutlu bilinç için “gerçek rasyoneldir” ve “yerleşik sistem, her şeye rağmen faydaları dağıtır.” *One-Dimensional Man*, s. 79.

Yüceltmeden baskıcı uzaklaştırma, der Marcuse, “meydana geldiği toplumun ayrılmaz parçasıdır, ama hiçbir şekilde yadsınması değildir.”¹⁴ Özgürlüğe benzer, ama statükonun tahakkümüne destek olur. Marcuse’ye göre yüceltmeden baskıcı uzaklaştırmanın ifadeleri başıboş ya da muhalif görünecek kadar cüretkârca veya kaba bile olabilir – “vahşi ve müstehcen, erkeksi ve etkileyici, son derece ahlaksızca” olması mümkündür.¹⁵ Ne var ki bu cesurluk ve dizginsizlik (bugün Alternatif Sağ tweetlerinde, bloglarında, trolüklerinde ve kamusal davranışlarında kendini gösteriyor) düzenin gerek şiddetine ve önyargılarına, gerekse sıradan değerlerine karşı çıkmaz, aksine bunların semptomu ya da tekrarıdır.¹⁶ Marcuse açısından bakıldığında, yüceltmeden baskıcı uzaklaştırma “özgürlük ile baskıyı”, ihlal ile teslimiyeti kendine özgü bir şekilde eşleştirir. Bugün aşırı sağın sık sık çevreye saçtığı vahşice, kudurmuş, hatta yasalara aykırı yurtseverlik ve milliyetçilik ifadelerinde bunu görmek mümkündür.¹⁷

Yüceltmeden baskıcı uzaklaştırma aynı zamanda bir başka insan içgüdüğü kuyusunun, Thanatos’un da kapağını kaldırarak yeni şiddet düzeylerini ve hatta yeni şiddet biçimlerini salıverir. Eros’un yüceltmeden uzaklaştırılması, der Marcuse, “yüceltilmemiş ve yüceltilmiş saldırganlık biçimlerinin büyümesiyle” bağdaşır.¹⁸ Neden mi? Çünkü yüceltmeden baskıcı uzaklaştırma Eros’u sırf özgürlük için salıvermez, cinsellik mevkiinde erotik enerjinin sıkışmasını ya da yoğunlaşmasını içerir – onu yüceltmeden “kontrollü” ya da “baskıcı” uzaklaştırma yapan kısmen budur. Dolayısıyla, yüceltmeden uzaklaştırılmış Eros saldırganlığı besleyebilir, onunla karışabilir, hatta yoğunlaştırabilir onu. Marcuse toplumsal ve siyasal şiddete daha fazla yer açılmasını ya da bu şiddetin daha fazla

14. Marcuse, *One-Dimensional Man*, s. 77.

15. A.g.y.

16. A.g.y., s. 79.

17. A.g.y., s. 78.

18. A.g.y., s. 78. Marcuse, sonraki yıllarında saldırganlığın daha büyük libidinal enerjilerin boşalmasıyla zayıfladığını düşünen Freud’dan bu noktada ayrılır. Ne var ki, Marcuse’ye göre baskıcı yüceltmeden uzaklaştırma erotik enerjinin – kendi deyimiyle– “sıkışmasını”, yani yoğunlaşmasını içerir.

kabullenilmesini, “bireylerin kendi çözülüş ya da dağılış risklerine alıştığı... bir normalleşme düzeyi”ne ulaşılmasını böyle açıklar.¹⁹ Marcuse yirminci yüzyıl ortasında Soğuk Savaş dönemi nükleer silahlarının artışına gönderme yapıyordu, ama kastettiği şey dünyanın sonunu getirecek iklim değişikliğine ya da diğer varoluşsal tehditlere yer açılmasına da kolayca uyarlanabilir. Bizim amaçlarımız açısından en önemlisi de sağın, özellikle de Alternatif Sağın, birazdan daha ayrıntılı inceleyeceğimiz üzere, bireysel özgürlüğü çılginca onaylarken saçtığı saldırganlık miktarını ve yoğunluğunu anlama bakımından Marcuse’nin içgörüsünün kafa açıcı olmasıdır.

Son olarak, Nietzsche’nin teorileştirdiği nihilizmi yoğunlaştırmakta piyasanın rolüne dair Marcuse’nin izahına geliyoruz. Neoliberal devrimden epey önce yazan Marcuse, piyasanın hem gerçeklik ilkesi hem de ahlaki hakikat haline geldiğini öne sürer: “İnsanlar üretim aygıtının” –piyasanın– “içinde düşünce ve eylemin tesirli failini bulmaya sürükleniyor; bireysel düşünceleri ve eylemleri bu faile teslim olabilir ve olmak zorunda... Bu aktarım sırasında aygıt aynı zamanda ahlaki fail rolünü de üstleniyor. Vicdan şeyleşmeyle, şeylerin genel zorunluluğuyla aklanıyor. Bu genel zorunlulukta suçluluk duygusuna kesinlikle yer yok.”²⁰ Mutlu bilinci doğuran yüceltmeden uzaklaştırmanın zaten tüketmiş olduğu vicdanın zayıf kalıntılarını piyasa aklı ve piyasa zorunlulukları devralıyor. Gerçek hem rasyonel hem de ahlaki. Aynı anda gerçeklik ilkesi, buyruğu ve ahlaki düzeni olan kapitalizm dertop edilmiş zorunluluk, otorite ve hakikat haline geliyor; her alanı dolduruyor ve açık yıkıcılığına, tutarsızlıklarına ve istikrarsızlıklarına rağmen eleştiriye karşı bağışıklığı var. Alternatif yok.

Marcuse’nin versiyonu ile Nietzsche’ninki bir araya getirildiğinde, vicdanın tarihsel bakımdan özgül nihilist tükenişi ve güç istencinin sınırlanışı birkaç şeyi açıklayabilir belki. Bir kere, genelde kabileciliğin dirilişi olarak adlandırılan, ama demografik ba-

kımdan dışarıda kalan ve zamansal bakımdan kişinin kendi dünyasından sonra gelen dünyayla bozuk bir ilişki diye tanımlanması daha iyi olacak şeyi harekete geçiriyor olabilir. Melania Trump'ın ünlü "Aslında umurumda değil, ya sizin?" yazılı Zara ceketini giyerek, ailelerinden ayrı düşmüş Teksas sınırındaki göçmen çocukları ziyarete gitmesinin şifresini belki bununla çözebiliriz. İnsanların acı çekmesi, adaletsizlik ya da ekolojik yıkım konusundaki "libtard"* kaygıların sağcı web sitelerinde ve yorum kısımlarında rutin alaya alınışını bununla açıklayabiliriz. *Öz Yurdunda Yabancı* adlı eserinde Arlie Hochschild söyleşi yaptığı sağcıların "liberal felsefenin ve duygu kurallarının kısıtlarından" kurtulma arzusunu onaylayan bir tarzda anlatır. Kendilerini koyu Hristiyan olarak tanımlamalarına rağmen "hissetmek istemedikleri... bir şefkat duygusunu mazlumlara karşı hissetmeleri" isteniyor gibi gelmektedir onlara.²¹ Kirlilik yaratan sektörlerin sağlıklarında ve yaşadıkları yerde yarattığı yıkım ne olursa olsun, çevreciliği de benzer sebeplerle hor görüyorlardı (bir de büyük hükümeti içerdiğinden).²² Bu kayıtsızlık politikasını toplum sözleşmesinin nihilist çözülüşünün, insan güçlerini ve düzenlemelerini kontrol etme kapasitesine olan güvenin yitirilmesinin prizmasından geçirmek, Hochschild'ın bu duygunun kökenini öznelerin toplumsal ve siyasal ihmal deneyiminde bulma eğiliminin ötesine taşıyor bizi. "Dışarıdan gelenlerin" ve insani ikamete elverişli bir geleceğin yüzüne kapıyı saldırganca çarpma çağrısı yapan ve bu duyguyu yüceltmeden uzaklaştırmış bir güç istencinin harekete geçirdiği olumlayıcı bir siyasal tutkunun içine yerleştiren liderleri öznelerin neden cazip bulduğunu açıklıyor. Bu tür politikaların mitinglerde sinsî kahkahalarla, intikamcı haykırıışlarla kutlanmasının nedenini açıklar. Nihilizmin

* ABD'de aşırı sağcıların liberalleri, solda duranları aşağılamak için kullandıkları bir boğça-sözcük: *liberal* ile *retard* (geri zekâlı) sözcüklerinin birleştirilmiş hali. -ç.n.

21. Arlie Hochschild, *Strangers in Their Own Land: Anger and Mourning on the American Right*, New York: New Press, 2016, s. 219, 128.

22. A.g.y., s. 176-79.

vicdanda yarattığı hasar aynı zamanda sağcı kablolu tv ve internet haberlerinden, bloglardan ve tweetlerden yayılan daha önce görülmemiş saldırganlık ve kötücüllüğü açıklamaya da yardımcı olabilir. Bu saldırganlık ve kötücüllük liberter özgürlüğün liberal değerlenmesinden, incinmiş ve öfkeli beyaz erkeklikten, ayrıca nihilizmin vicdan ve toplumsal yükümlülükte yarattığı radikal bunalımdan beslenir.²³ Toplumsala ve siyasala yönelik neoliberal saldırılarla, ayrıca başka insanların, başka türlerin ya da gezegenin çıkmazlarına ya da kaderine kayıtsızlığın neoliberal meşrulaştırılmasıyla örgütlenir söylemsel açıdan. Ne var ki, liberallere, solculara, feministlere, ırkçılık karşıtlarına ve diğerlerine saldırılar da nihilist bir eylem biçimidir. Trollük ve sanal linççilikteki tutku ve haz, dünyayı olumlamak ya da dünyayı inşa etmek mümkün olmadığı zaman sırf iradenin gücünü hissetmek için Nietzsche'nin tabiriyle "istenci salıvermenin" işaretleridir. Dünyayı biçimlendiren güçler kontrol edilemez ve kısıtlanamaz görüldüğünde, varoluş felaketi yakın görüldüğünde geriye kalan şey –basit ya da ahlakçı– olumsuzlamadır belki de. Ama yine bu olumsuzlamanın faal niteliğini de kayda geçirmek önemli: Sağın dünyaya ihtimam gösterme ya da dünyayı onarma yönündeki etik ya da siyasal uyarılara burun kıvrması da bir "yapma" biçimidir. Nietzsche'nin işaret ettiği üzere, bunun içinde –özellikle de kışkırtma ve mağduru oynamanın, başkalarını aşağılamanın ya da onlara acı çektirmenin, yakılan şeylerin ateşinin çevresinde dans etmenin hazları içinde– "şenlikli çok şey vardır".²⁴

23. Neoliberalizmin değer, düzen ve doğru davranışın temeli olarak Tanrı'yı ya da insanın düşünüp taşınmasını, karar vermesini açıkça terk etmesi bakımından başlı başına bir nihilizm ifadesi olduğunu başka bir yerde öne sürmüştüm. Bkz. Wendy Brown, *Halkın Çözülüşü*, 7. Bölüm. Burada eklemek istediğim nokta, nihilizmin ileri bir aşamasına zaten gelinmemişse neoliberalizmin büyük ihtimalla tutunamayacağıdır. Geleneksel ahlaki güvence altına alma kaygısından bağımsız olarak, neoliberalizm kutsallıktan arındırma üzerine bina edilmiş ve kutsallıktan arındırmayı daha da ileri taşıyan nihilist bir sosyal teoridir.

24. "Başkalarının acı çektiğini görmek insana iyi gelir, başkalarına acı çektirmek daha da... Zalimlik olmadan şenlik olmaz... cezada da şenlikli öyle çok şey

Nihilizmin neoliberalizmle kesiştiği bu önemli dönemeçte özgürlük, özgün neoliberal oluşuma göre içinde tutulacağı ve disipline edileceği geleneksel değerlerdeki *habitus*'undan koparılır. Neoliberalizmin siyasal ve toplumsal şiddetle reddetmesi ile yüceltmekten uzaklaştırılmış, incinmiş beyaz erkekliğin bileşimi dizginlenmemiş bir özgürlük yaratır; bu özgürlük sık sık dinsel doğruluk ya da hayali geçmişe yönelik muhafazakâr nostalji kılığına girse de etik yoksunluğun semptomudur. Paradoksal bir biçimde hem nihilizm olarak hem nihilizme karşı olarak ifade edilir; saldıır ve yok ederken, geleneksel değerlerin ve düzenin harap olmasının suçunu alay ettiklerine atar. Dizginsiz ve kültürsüz bir özgürlüktür, kabul görmüş normları gözden düşürme özgürlüğüdür, yarını düşünmekten azat olmaktır. Nihilizmin yüzyıllar boyu ilerler ve neoliberalizmin ta kendisi tarafından yoğunlaştırılırken geriye bıraktığı özgürlük budur. “Yapacağım çünkü yapabiliyorum, çünkü hiçbir şeye inanmıyorum ve kendi güç istencim dışında hiçbir şey değilim” özgürlüğüdür.²⁵ İntikamdan başka projesi olmayan, vicdan, inanç ya da değer kısıtlamadığı, insani ya da ilahi amaçlara inanmayan bir insanlıktır burada söz konusu olan. Böyle bir özne üretimi ve yönlendirmesinin uç ifadelerinden biri mahut *incel* (zoraki bekâr) hareketi olabilir. Bu hareketi oluşturan erkeklerin kadınlar tarafından hor görülmeekten ya da görmezden gelinmekten dolayı hissettiği hiddet kadınlara yöneltilmiş, trolleme ve

vardır ki!” Friedrich Nietzsche, *On the Genealogy of Morals*, çev. Walter Kaufmann, New York: Vintage, 1967, s. 67; Türkçesi: *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*, çev. Ahmet İnam, Say, 2010. Trump'ın seçilmesinin ve Brexit'in hemen ardından trolerlerin muhalefete en kaba, hakaretamiz, hatta terörize edici saldırılarını yönelttikleri sağcı bloglarda ve yorum kısımlarında bu neşe son derece yaygındı.

25. Trump seçmenlerinin desteklerine dair sayısız açıklaması vardır: “Oraya hangi partinin vardığı bir şey değıştiryormuş gibi görünmüyor. Oraya varınca ne yapacaklarını söylerlerse söylesinler, aslında bir şey yapamıyorlar... Ben sadece onun herkesi gıcık etmesini istiyorum ve bunu yaptı.” Steven Rosenfeld, “Trump's Support Falling Among Swing-State Voters Who Elected Him, Recent Polls Find”, *Salon*, 23 Temmuz 2017, www.salon.com/2017/07/23/trumps-support-falling-among-swing-state-voters-who-elected-him-recent-polls-find_partner.

Gamergate* gibi çevrimiçi saldırganlıkların yanı sıra Isla Vista ve Toronto'da olduğu gibi terörist saldırılar halini de almıştır.²⁶ Burada yüceltmeden uzaklaştırma, daha önce utanç, sefalet ve kendinden nefretin malzemesi olan şeylerin cinai bir öfkeyle dışavurulmasına müsaade etmektedir. Hareket aynı zamanda ahlaki gelenekçiliğin “feminizmden önceki”, erkeklerin kadınlara cinsel erişiminin hak olduğu nihilist bir çeşidini temel alır.

Öznelerde ve ahlakın kendisinde yüceltmeden uzaklaştırılmış güç istencine dikkatleri yöneltmek, şimdinin başka bir özelliğini daha açıklayacaktır: Değerleri gündeminden düşürmeyen sağ, dinsel ve siyasal liderlerinin sıklıkla yarattığı ahlaki skandalları rutin olarak nasıl atlatıyor, hatta soldan daha iyi atlatmayı nasıl beceriyor? Clinton'ın bir stajyere oral seks yaptırması nasıl oluyor da onun başkanlık koltuğuna, Trump'ın kukudan yakalamasından, Kâinat Güzellik yarışmacılarından gelen saldırı suçlamalarından, işeyen fahişelerden, porno oyuncular ve *Playboy* tavşanlarıyla ilişkilerinden daha fazla zarar veriyor? Sağcı bir Yüksek Mahkeme yargıç adayı Demokrat bir adayı bir çırpıda alaşağı edecek suçlamaları atlatmayı nasıl başarıyor? Bunun yanıtlarından biri nihilizmin davranışın, tutarlılığın ve hakikatin anlamında bir bunalım yaratması: Artık kimsenin ahlaklı olması gerekmiyor, ahlaka dair naralar atması yeterli. Başka bir yanıt da nihilizmin değerler siyasetini sözleşmeli hale getirmesi: Trump'ın evanjelik tabanı onun kim olduğuyla değil, Kudüs, kürtaj, askeriyede transların yasaklanması, okullarda dua, Hristiyan işletmelerin ve bireylerin ayrımcılık yapma hakları gibi konularda ne yaptığıyla ilgileniyor. 3. Bölümde gördüğümüz üzere, her iki tarafın da bu sözleşmenin şartlarını anladığına dair bol miktarda kanıt var.²⁷ Evanjelic lider Pat Robert-

* Video oyunlarındaki ilerici tutuma aykırı veya cinsiyetçi durum ve kullanımlar. –ç.n.

26. Jessica Valenti, “When Misogynists Become Terrorists”, *New York Times*, 26 Nisan 2018, www.nytimes.com/2018/04/26/opinion/when-misogynists-become-terrorists.html.

27. İnanç ve Özgürlük Koalisyonu başkanı Ralph Reed: “Jimmy Carter kilise

son bu sözleşmeciliği açık açık da ifade ediyor. Suudi Arabistan'ın gazeteci Cemal Kaşıkçı'yı öldürmesi konusunda şöyle yazıyor: "Suudilerin kanını içmek için bas bas bağırانlar – bakın, bu insanlar çok önemli müttefiklerimiz... çok sayıda iş demek, kasalarımıza bol miktarda para girmesi demek. Her istendiğinde mahvedebileceğimiz bir şey değil bu."²⁸

Ne var ki, burada ne sözleşmecilik ne de ahlaki tutarlılığın öneminin azaltılması nihilizmin en önemli özelliğine temas ediyor. Nihilizm sadece öznelde değil, geleneksel değerlerin kendilerinde de güç istencini serbest bırakır, kodladıkları imtiyazı ve hak sahipliğini, su katılmamış iktidar hedeflerini ve enerjilerini açık açık gözler önüne serer. Bu yüzden ahlak da nihilizm tarafından temellerinden sarsılırken ve değersizleştirilirken basit biçimine, güç istencine "geri düşer". Kukudan yakalamak, zina, fahişelerle düşüp kalkmak, müteahhitleri ve belgesiz işçileri dolandırmak... – bunlar güçlülerin haklarıdır ve geleneksel değerler bu hakları açıktan yasaklarken gizliden gizliye müsaade eder onlara, inkâr ederken kodlarını verir.²⁹ Geleneksel ahlakın iktidar hedefleri bu kadar büyükse, nihilizm bu ahlakın dinsel örtüsünü çekince geriye kalan bu hedeflerden ibarettir. Dahası, mevkilerini ve imtiyazlarını kaybetmekte oldukları için endişe eden seçmenler açısından Trump'ın görgüsüzce tüm kadınları kendine hak görmesinden, evliliğindeki kaba sözleşmecilikten daha güven verici bir şey yoktur; tüm kaba saba davranışları, yasaları ve başkanlık adabını

sıralarında bizimle beraber oturdu. Ama asla bizim için savaşmadı. Donald Trump savaşıyor. Hem de bizim için savaşıyor." Akt. Tim Alberta, "Trump and the Religious Right: A Match Made in Heaven".

28. Bkz. Tara Isabella Burton, "Prominent Evangelical Leader on Khashoggi Crisis: Let's Not Risk '\$100 Billion Worth of Arms Sales'", *Vox*, 17 Ekim 2018, www.vox.com/2018/10/17/17990268/pat-robertson-khashoggi-saudi-arabia-trump-crisis; Tara Isabella Burton, "The Biblical Story the Christian Right Uses to Defend Trump", *Vox*, 5 Mart 2018, www.vox.com/identities/2018/3/5/16796892/trump-cyrus-christian-right-bible-cbn-evangelical-propaganda.

29. Karl Marx, Clara Zetkin ve Aleksandra Kollontay fahişeliği burjuva ahlakının beslediği tanımlamasında yalnız değildi.

boşvermesi için de aynı şey geçerlidir... beyaz olmayan ya da kadın bir siyasetçi bunların birini yapsa bir nano-saniye bile koltuğunu koruyamazdı – mesele de tam olarak budur zaten. Trump'ın yabaniliği ve kuraltanımlılığı geleneksel değerlere ters düşmek şöyle dursun, bu değerlerin bağrındaki beyaz erkek üstünlükçülüğünü kutsallaştırır; ona verilen desteği kamçılayan da bu üstünlükçülüğün gerileyiştir.

Nihilizm ve Hınç

Nietzsche nihilizmin yanı sıra çağımızın bir başka semptomunun usta bir teorisyenidir: haksız mağduriyet olarak deneyimlenen acı. Acı ve öfkeden doğan koca koca ahlaki sistemler saptamış, bunların doğuşunun ve gelişiminin zemini olarak da hıncı ifade etmiştir. Yine burada da Nietzsche'yi gözden geçirmemiz gerekecek, zira bugün bu mantıkların bağrında sadece onun “zaaf” dediği hüsrânlar değil, kaybolan hak sahipliği, mazlum üstünlükçülük de yatıyor. Ama önce onun anlatısını bir ele alalım.

Nietzsche *Ahlakın Soykütüğü*'nün ilk bölümünde Yahudi-Hıristiyan ahlakının kuvvet, güç/iktidar ve eylemi onaylayan bir değer sisteminde, acı çeken zayıfların intikamı olarak doğduğunu öne sürer. Zayıflar kendi zayıflıklarından dolayı değil, çektikleri acının suçunu (yanlışlıkla) yükledikleri kuvvetlilerden dolayı hınç duyarlar. Bu yüzden kuvvetin kötülendiği, zaafın/zayıflığın ise yüceltildiği yeni bir değer sistemi icat ederler.³⁰ Bu yeni değer sistemi, der Nietzsche, hınç “yaratıcılaşıp değerler doğuracak” kadar uzun süre köpürdükten sonra ortaya çıkmıştır.³¹ Zayıflar eylemde bulunamaz, sadece tepki gösterir; ahlaki eleştirileri budur ve ellerindeki hepsi bu olduğu için, zafere ulaşınca kadar itaatkârca buna tutunmuşlardır. Bu yüzden Yahudi-Hıristiyanlar uysallığa, mütevazılığa, fedakârlığa ve çileciliğe değer vermekle kalmaz, zayıflığın yarasından yayılan ve bu yeni ahlakın kısıtlayıp cezalan-

30. Nietzsche, *On the Genealogy of Morals*, s. 33-39.

31. A.g.y., s. 36.

dırdığı kuvvetlileri ve güçlüleri alaşağı eden eşitliğe ve demokrasiye de değer verirler. Hınç duyan mahluk dünyayı kurma kapasitesinden yoksun olduğundan, hissettiği acı ve aşağılanmadan sorumlu tuttuğu dünyaya suçu atarak bunların verdiği ıstırapı uyuşturur. Bu da o mahlukun inşa ettiği ahlak sisteminin canevinde gazez, sitem, yadsıma, hatta intikam bulunması demektir.

Aşağılanma ve acı karşısında hınç, gazez, öfke, tepki... – bugün bunların hepsi sağ popülizmde ve otoriter liderliğe verilen destekte rol sahibi. Ne var ki bu hınç siyaseti tarih boyunca baskın olanların tahakkümlerinin azaldığını hissetmesinden doğuyor – özellikle beyazlık, ama erillik de kırk yıllık neoliberalizmin işçi sınıfı ve orta sınıfta yarattığı işsizlik ve kayıplar karşısında sınırlı bir koruma sağlıyor. O yüzden bu hınç zayıflığın manevi değişimlerine kök salmış Nietzsche’ci mantıktan farklı. Aşağılanma bakımından ilişkileri olsa bile, (varoluşsal ve tarihsel) zayıflığın ve rencide edilmiş gücün hüsrancıları bambaşkadır ki bu başkalık işçi sınıfından beyazlar ile işçi sınıfından siyahların neoliberal ekonomik sonuçlar yüzünden işten çıkarmalara ve konum kayıplarına verdikleri kökten farklı tepkilerden açıkça anlaşılıyor. Sadece beyazlar tahttan indirildikleri için rencide oluyolar.

Yine de gündelik hayatın neoliberalleşmesinin bu yarayı azdıran önemli bir yönü var: ticaretin her yönünü ve kamusal hayattan geriye kalanları örgütleyen derin erişim eşitsizlikleri ve statü hiyerarşileri. Michael J. Sandel’in kitabı *Paranın Satın Alamayacakları* gibi eserlerde gösterildiği üzere, bugün zenginliğe bağlı erişim basamakları ya da sınıflarınca düzenlenmemiş hemen hiçbir yaşam faaliyeti ya da alanı kalmamıştır. Uçağa binmekten, uçağın içinde ayak koyma yerine ve yeme içmeye; spor faaliyetlerine erişimden kalabalık olmayan otobanlara erişime; bir şirkette kimin ailevi durumlar için izin alabileceğinden kimin sağlık sigortası onayıyla MRI çektirebileceğine; pasaportun ne kadar hızlı yenilenebileceğinden, Disney World’de nelere binilebileceğine ya da çocukların rehabilitasyon kliniğine yatırılıp yatırılamayacağına kadar her şey böyle belirlenir.³² Bu katmanlaşmalar çağdaş kültürün

o kadar derinlerine işlemiştir ki markalaştırmanın ana unsurlarından biri olmuştur: En berbat otel zincirlerinin “lüks salonları” vardır ve “seviye yükseltme” her sektörde ve hizmette karşımıza çıkacak bir terimdir. Kamusal hayatın giderek daha büyük bir kısmı (milli parklar, eğitim, yollar, acil sağlık hizmetleri, okullar ve diğer şehir hizmetleri) özelleştirildikçe, bu eşitsizlik sahip-olmayanları sıkışık ve kötü hizmet verilen sefil yığınlar haline getirirken, sahip-olanlara (en üstteki yüzde 1 değil, yüzde 30) sıkışıklıktan, beklemekten ve acı çekmekten parayla binbir şekilde kurtulma imkânı yaratıyor.

Erişim ve tedarigin zenginliğe göre katmanlaşması yeni bir şey değil. Ama neoliberal özelleştirme ve eşitsizliğin meşrulaşması bu katmanlaşmayı artırıyor, yaygınlaştırıyor ve feodalizmden bu yana görülmemiş şiddette gündelik hayatın derinlerine işlemesini sağlıyor. Her yerde her konuda hizmet, erişim ve muamelenin basamaklandırılması herkesi eşitsizliğe alıştıyor, öznellik ve *ethos* bakımından demokratik olmaktan ziyade feodal olmamıza yol açıyor. Fazladan para ödediği için önemli şahsiyet muamelesi gören kozmopolit 1. Biniş Grubu yolcuları, 5. Biniş Grubu’nda sıkış tepiş bekleyen iç kesimlerden orta yaşlı beyaz çiftlerin yanından geçerken bu basamaklandırma hiç şüphe yok ki tahtından olanların öfkesini artırıyor. Bu tür etkilere dikkat ettiğimizde, bugün sağ popülizmin sınıftan mı yoksa başka türlü hınçlardan mı doğduğu, ekonomik bakımdan geri kalanların öfkesinden mi yoksa tahtından edilmiş beyaz erilliğin öfkesinden mi kaynaklandığıyla ilgili bıkkın sol tartışma sıfırlanıyor. Gündelik hayatın neoliberalleşmesi –sadece eşitsizleştirici etkileri değil, aynı zamanda amansız eşitsizlik ruhu– ikisini gayet iyi birleştiriyor.

Hıncın zayıflıktan değil tahtından indirilmekten, hak sahipliğini kaybetmekten doğması halinde ne olur? Bu konuda iki tahminde bulunmak istiyorum.

Birinci olasılık: Garez ve öfke gelişip daha arı ahlaki değerlere dönüşmez, garez ve öfke olarak kalır. Nietzsche'nin *Ahlakın Soy-kütüğü*'nde anlattığı sürecin zirvesi (ya da dip noktası) muamelesi yaptığı Hristiyan fedakârlığına ve komşunu sevmeye doğru yücelmez. Acı ve aşağılanma, yüceltilmemiş hınç mahiyet değiştirerek kalıcı bir kin siyasetine, beyaz erkekliği tahtından indirmekle suçlananlara –onları hem yerinden eden hem de hor gören feministlere, çokkültürcülere, küreselcilere– saldırma siyasetine döner. Kanamaya devam eden yara ve yüceltilmemiş öfke ile peşinen tüm değerlerle alay eden bir nihilizmin birleşmesinin anlamı gelişmiş ahlak sistemleri ya da koca koca eleştiri sistemleri inşa eden, böylece seferber olan toplumlara can veren, Nietzsche'nin deyiimiyle “daha önce görülmemiş bir zekilik” değil, yüksek düzeyde duygulanımdır. Disiplin, yaratıcılık ve en nihayetinde Nietzsche'nin Yahudi-Hristiyan medeniyetini inşa eden köle ahlakı olarak tespit ettiği entelektüel ustalığa yönelmemiş, ham hınçtır bu. Tahakkümün ayıbını yüzüne vurarak onu tersine çeviren zekice eleştirilere ve rafine ahlaki mantıklara sapmayan bir hınçtır. Garez tuzağına düşmüş, “yaratıcı hale gelmeyi” beceremeyen hınçtır. Bir çıkış yolu ya da istikbal planı değil, sadece kini vardır.

Trump'ın kendisinin de hayatının tek felsefesinin kin olduğunu belirtmesi manidardır: Kinden başka bir şey değil, sonsuz bir kin, çünkü başka hiçbir şey yok.³³ Onu sorgulayan ya da ona karşı çıkan herkesi mahvetme çabalarının ötesinde, gündemim dediği şeyden de kin fışkırıyor ve tabanının en adi yönünü de böyle tatmin ediyor. İklim sözleşmelerinden İran anlaşmalarına kadar Obama dönemindeki her türlü başarıyı tersine çevirme güdüsünü harekete geçiren de bu kin elbette, ama diğer yandan bu politikaların korumaya çalıştıklarına da aynı sebeple saldırıyor: dünya ve üzerinde yaşayan türler, yaralanabilir kesimlerin (LGBT, kadınlar,

33. Chauncey De Vega, “Pulitzer-Prize Winning Reporter David Cay Johnston: ‘The Evidence Suggests Trump Is a Traitor’”, *Salon*, 23 Nisan 2018, www.salon.com/2018/04/23/pulitzer-winning-reporter-david-cay-johnston-the-evidence-suggests-trump-is-a-traitor.

azınlıklar) hakları ve onları koruyan yasalar, Obama'nın geliştirdiği model ile sağlık hizmetleri güvence altına alınmış Amerika-lılar.³⁴

Trump'ın yalanları, gayrimeşru ilişkileri, hakikati ya da yasaları çarpıtması konusunda sorular sorulan Trump destekçilerinin, “Umurumda değil. Hasımlarının ona ve bana yaptığı saygısızlıktan bıktım,” demeleri de manidar.³⁵ Desteklediğiniz kişiyi savunmak böyle mi olur? Sebep göstermekten ve değer tanımlamaktan kaçındığı ölçüde bu da nihilizmi ifade eder. Bağlılığın temelini bir yara olduğunu ifade ettiği ölçüde de bugün gerçek kazananlar olduğunu düşündüklerine karşı hınçlarını söylemlerine taşır. Kazananlar 1. ve 2. Biniş Gruplarında olanlardır. Başkanın davranışlarından bağımsız olarak saygı görmesi gerektiğini ifade etmek,

34. Trump'ın başkan olduğunda ilk emirlerinden biri Obama'nın geliştirdiği sosyal hizmet modelinin zayıflatılmasıydı. Bu emri yerine getirmek için sigorta piyasalarında kaos yaratmak, kayıt periyotlarını ve personeli azaltmak, sigorta piyasasında kaçağa sebep olan ucuz poliçe şartlarını genişletmek gibi stratejilere başvuruldu. Tami Luhby, “8 Ways Trump Hurt Obamacare in His First Year”, *CNN*, 20 Ocak 2018, <https://money.cnn.com/2018/01/20/news/economy/obamacare-trump-year-one/index.html>; Politico Staff, “Trump Administration Freezes Billions in Obamacare Payments, Outraging Advocates”, *Politico*, 8 Temmuz 2018, www.politico.com/story/2018/07/08/insurance-obamacare-adjustment-payments-701907.

35. James Hohmann, “The Daily 202: Trump Voters Stay Loyal Because They Feel Disrespected”, *Washington Post*, 14 Mayıs 2018, www.washingtonpost.com/news/powerpost/paloma/daily202/2018/05/14/daily202-trump-voters-stay-loyal-because-they-feel-disrespected/5af8aac530fb0425887994cc/?utm_term=.8da76c532097. “Trump'ın seçmenleri Başkan Trump ya da ona oy veren kendileri gibi insanlara hiç saygı duyulmamasından yakınıyorlar. Macomb'dan yaşlıca, beyaz, işçi sınıfından bir kadın ilk kez oy verdiği dönemde ‘başkana büyük saygı duyulduğunu’ hatırlıyordu. ‘Ne yaparsa yapsın, ne derse desin, daima saygı duyulurdu. Daima Sayın Başkan denirdi. Şimdiki ise midemi bulandırıyor.’” Democracy Corps, “Macomb and America's New Political Moment: Learning from Obama-Trump Working Class Voters in Macomb and Democratic Base Groups in Greater Detroit”, 7 Mayıs 2018, static.squarespace.com/static/582e1a36e58c62cc076cd81/t/5af05743f950b7ef0550767f/1525700420093/Macomb%20%26%20America%27s%20New%20Political%20Moment_Democracy%20Corps_May%202018.pdf.

kimsenin inanmadığı savaflara giden “askerleri desteklemenin” – bir zamanlar değer dolu olan şeyin kabuğuna sadakatin– sığılığını tekrarlamaktır. Çektikleri acıya cevaplarını Trump’ın ete kemiğe büründürdüğünü itiraf etmeleri, bu acıdan sorumlu tuttukları kesimlere karşı olduğu müddetçe hangi politikaları izlediğini umursamamalarını da açıklar. Aslında –evlilikte ve siyasette– gücünü kötüye kullanması bu arzuya ters düşmez, aksine onun yaşamsal bir parçasıdır. Onların eksikliğini çektiği güce sahiptir, güç istencinden başka bir şey değildir o. Tabanı bunu biliyor, buna ihtiyaç duyuyor, onu siyasal becerisi ya da ahlaki dürüstlüğü için değil, hiçlik yarasını açtığını düşündükleri faili yok ederek yaranın intikamını almak için seçiyorlar. Nihilizmle beraber iğrenç bir çorba-ya dönüşen bir hınctır bu.

İkinci olasılık: Tarih boyunca sahip oldukları gücün getirdiği hak sahipliğinin kaybı yüzünden acı çekenlerin hincından doğan bir değerler tablosu var aslında. Zayıfların hincının acılarından sorumlu tuttuklarına “kötü” adını verip kendilerine “iyi” adı vermekle açmazdan kurtulduğu konusunda Nietzsche haklıysa, tahtından indirilmiş hak sahipliği, salt geleneksel hakka dayalı üstünlüğünü onaylamak için eşitliği, hatta liyakati suçlayacaktır. “Amerika’yı Yeniden Yücelt”, “Fransa Fransızlarındır”, “Saf Polonya, Beyaz Polonya” – ve diğer tüm sağcı sloganlar bunu ifade eder. Geçmişteki üstünlük ve hak sahipliğine dayanarak üstünlüğü ve hak sahipliğini onaylayan bu oluşumlar üç asırlık modern demokrasi deneylerini tasfiye etmek için tarihsel bir değerleri tersine çevirme eylemi gerçekleştiriyor. Hatta Nietzsche’nin nasıl üretildiğini gösterdiği Yahudi-Hristiyan ahlakının ta kendisine saldırarak, nihilizmin başlattığı şeyi bitirdiklerini düşündürüyorlar. Şimdi ham bir hak sahipliği iddiası olarak üstünlüğü sahneye koyuyorlar – bu sahneye koyma edimi neoliberalizmin eşitlik ve demokrasiye, toplumsal ve siyasala saldırısıyla güçlü bir şekilde birleşiyor.

Demek ki çağdaş geleneksel değerler siyasetinde beyaz erkek üstünlükçülüğü sırf nihilizm bu değerlerin üstündeki ahlak örtüsünü çekip onları sözleşmeye bağlı ya da araçsallaştırılabilir kıl-

dığı için değil, aynı zamanda üstünlükçülük yok olmayıp yaralandığı için açığa çıkıyor. Öznesi, yaralarından sorumlu tuttuğu demokrasiden nefret ediyor ve kendisi düşerken demokrasiyi de beraberinde çekmek istiyor.

Belki de istikbalin kendisinden şüphe edildiğinde nihilizmin nerelere gittiğine tanık oluyoruzdur aynı zamanda. Belki de belli bir toplumsal tahakküm tipinin gerilemesi ya da tarihsel bir tipin toplumsal tahakkümünün gerilemesiyle şekillendirilen bir nihilizm biçimi var. Bu tip kendini, anlamını yitirmiş, ama aynı zamanda kendisinin de yerini yitirmiş olduğu bir dünyada bulunca, usul usul çekip gitmek yerine kıyameti getirmeye yöneliyordur. Beyaz adam demokrasinin sahibi olamayacaksa, demokrasi de olamaz. Beyaz adam gezegeni yönetemeyecekse, gezegen de olamaz. Nietzsche, yoğunlaşacağını düşündüğü nihilizm iki asır yaşandıktan sonra neler olacağını çok merak ediyordu. Peki ya “sonra” diye bir şey yoksa? Ya beyaz medeniyetin kendisi ortadan kalkar ve kendisiyle birlikte istikbali de götürürken sıkı sıkı tutulan bir tespihten ibaretse üstünlük? Ya her şey böyle bitiyorsa?

Nietzsche’ye göre nihilizm Tanrı’nın ölümünden doğar. İnsanların kendi anlamlarını, değerlerini, dünyalarını yarattığını kabul lenmeye başladığımızda önce saygımızı Tanrı’dan insana kaydırırız, ardından kendi yarattığımız şeye temelsiz ve tesadüfî olduğu için inancımızı kaybederiz. Üstelik *Ahlakın Soykütüğü*’nde yazdığına göre, Yahudi-Hıristiyan medeniyetini inşa edince soylu ve mutlu değil küçük ve sefil mahluklar olduk, bu yüzden de insan denen şeyden bıktık: “insandan korkumuzla beraber insana sevgimizi de, ona saygımızı da, umudumuzu da, hatta istencimizi de kaybettik.” Neticede, “bugün nihilizm bundan ibaret değilse nedir? – *İnsandan* bıktık.”³⁶

Ne var ki, bu bölümün başında da tartıştığım üzere, hakikat ve ahlakın temel kaynakları olarak önce Tanrı’nın sonra insanın tepetaklak olduğu Nietzsche’ci nihilizm anlatısı günümüz için yeter-

36. Nietzsche, *On the Genealogy of Morals*, s. 44. Vurgu özgün metne ait.

siz. Nihilizmin çağdaş gidişatını ve görünümlerini değiştiren başka şeyler var. Örneğin bugün insan türünü daha önce görülmemiş bir sefaletle sürükleyen ve gezegeni yıkımın eşiğine getiren bir insanlığın bulunduğu bir dünyada nihilizm yoğunlaşıyor. “İnsan” değerini veya istikrarlı anlamını kaybetmekle kalmadı, insanların yarattığı ama kontrol etmediği sayısız gücün, bizi değersizleştirmekle kalmayıp küçülten, bizimle alay eden, bize sitem eden, bizi tehlikeye atan güçlerin ithamlarına maruz kaldı. Sadece soyluluğumuzu ve azametimizi yitirmiş görünmekle kalmıyoruz, kendi kendimizi ayakta tutacak ve kirlettiğimizi temizleyecek kabiliyetimiz bile yok gibi. Güç, haz ve oyuna iştah duyan, ama yarattıklarımız ve tarihimiz için henüz sorumluluk duymayan dev bebekler gibiyiz. İnsanın yarattığı güçlerin kaderimizi yönlendirme, hatta kendimizi ve habitatımızı koruma yeteneğimizin olmadığını açığa çıkararak insanı küçültmesinin paradoksu, dünyayı yaratanın bu güçlerden ibaret olduğu anlaşıldıkça yeni yüksekliklere ulaşıyor – bu da Nietzsche’nin en çılgınca hayallerinde bile göremeyeceği bir nihilizmi besliyor. Nihilizmin kutsallıktan uzaklaştırma, dolayısıyla değerlerin değersizleşmesinden doğduğunu kaydeden Nietzsche, insanların ta kendilerini önemsizleştiren ve onlarla alay eden güçlerin oluşumları ve etkilerini hesaba katmamıştı. Nihilizm tam da bu noktada kadercilikle, kıyametçilikle ya da umutsuzlukla kesişir. Çağın dininin, ahir zaman eskatolojisini baş tacı etmiş, esrik bir Hıristiyanlık olmasına şaşırılmamak gerek.³⁷

Mekân

Neoliberalizm sadece ekonomik politikalar ve bunların sonuçları olarak tasavvur edilirse, huzursuzluğun çerçevesi şu tür ekonomik faktörlerle sınırlı kalır: eşitsizliğin artışı, sanayisizleşme, sendikalı işlerin ve sosyal devlet yardımlarının kaybı. Neticede analiz sade-

37. William Connolly bunu erken görmüştü. Bkz. *Capitalism and Christianity, American Style*, özellikle 3. Bölüm.

ce “geri bırakılanlara”, özellikle de seçkinlerin, kozmopolitlerin ve kimlik politikalarından yararlananların yarattığı ekonomik ve siyasal ortamda beyaz işçi sınıfı ve orta sınıfın ihmal edilmesine odaklanır. Neoliberalizm sadece piyasaların ve *homo oeconomicus*’un her yere yayılmasını içeren siyasal bir rasyonalite olarak tasavvur edilirse (*Halkın Çözülüşü*’nde benim iddiam buydu), beyazlığın imtiyazlarına duygulanım yatırımlarını, ulusta ve ulusal kültürde ya da geleneksel ahlakta Birinci Dünya’ya özgü varoluşu kavrayamayız. Aynı şekilde, “geleneğin” hiyerarşilerinin ve dışlamalarının aile değerleri ve özgürlük adına meşru bir şekilde demokratik eşitliğe meydan okumasını da anlayamayız. Bu da büyük ölçüde neoliberal sonuçlar olan yeni öznellik ve siyaset oluşumlarını kavrayamayacağımız anlamına gelir. Aynı zamanda neoliberalizmin tesadüfen kesiştiği ya da teşvik ettiği, dolayısıyla istemedi, hatta amaçlarına aykırı olarak ürettiği kuvvetleri de kavrayamayız. İlerlemeye, gerilemeye, diyalektiğe ya da determinizme bağlı tarihyazımlarının önünü kestiği (Michel Foucault’nun dilini kullanırsak) soykütüksel oluşumlar ya da (Stuart Hall’un dilini kullanırsak) konjonktürlerdir bunlar.³⁸ Haritalarının çıkarılması ve anlatılmaları karmaşık olabilir, ama onlarsız kayboluruz.

Her şeyin ötesinde, neoliberalizm ekonomik politikaya ya da rasyonelliğe indirgendiğinde, bizi mekânın örgütlenişinde ve mekân bilincinde üç tektonik değişikliğe karşı körleştirir. Bunlar hem bugün belli başlı siyasal tepkileri köpürtmekte, hem de meydana geldikleri sahneyi düzenlemektedir. Bu değişikliklerden birincisi küreselleşmenin ardından ulus-devlet ufkunun kaybolmasıdır.

38. Foucault’nun soykütüğün ödülü olarak “oluşum” teorisi için bkz. Michel Foucault, “Nietzsche, Genealogy, History”, *Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews* içinde, haz. Donald F. Bouchard, çev. Donald F. Bouchard ve Sherry Simon, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1977. “Konjonktür” kavramı Gramsci tarafından hayli değişikliğe uğratılmış Marksist analize Stuart Hall’un kendine has bir katkısıdır. Faydalılığına dair sayısız örnekten biri için bkz. Stuart Hall, “The Great Moving Right Show”, Hall, *Selected Political Writings: The Great Moving Right Show and Other Essays* içinde, Durham, NC: Duke University Press, 2017.

Sermaye akışlarından göçmen akışlarına, dijital ağlardan tedarik zincirlerine kadar çeşitli şekillerde dünya ulusu istila etmiş, sınırlarını ve egemenliğini zayıflatmış, üretim ve tüketimin yeniden bölüşümüne neden olmuş, her türlü topluluğun (kır, banliyö ve kentte) varoluşsal koşullarında ve geleceğe dair beklentilerinde dönüşümler yaratmıştır. Bu değişiklik hem yeni göçmenlere hem de onları Batı'ya kabul etmekten sorumlu tutulan politikalara ve siyasetçilere karşı gazez doğurmuş, aynı zamanda da değişikliği kabullenenler ile değişikliğe öfkeyle isyan edenler arasında bir bölünme yaratmıştır.

İkinci mekânsal değişiklik 2. Bölümde tartışıldığı üzere toplumsalın neoliberal yıkımını içeriyor. Neoliberalizm bu alanı çözümdürerek bir yandan piyasa düzenini, diğer yandan ailevi düzeni tesis ederken, demokrasinin ihtiyaç duyduğu yurttaş eşitliği ve ortak yarar kaygısı mekânı kaybolmaktadır. Aynı zamanda dijitalin yükselişi de ülkeye bağlılıktan ve demokrasiden kökten uzaklaşmış yeni bir toplumsallık yaratmıştır. Bu toplumsallık hiçbir açık seçik güç paylaşımı, oy hakkı, farklı görüş ve ihtiyaçları müzakere etmeye bağlılık, kapsayıcılık ya da çoğulluk protokolü barındırmaz. Başka ne meziyetleri olursa olsun, dijitalleşmiş “toplumlar” kendimizi yönetmemiz için gücü eşit paylaşma görevinden kopuktur. Başka demokratikleştirici potansiyelleri olabilir, ama kendi başlarına demokratik pratiklerin ve bu pratiklerin gerektirdiği siyasal eşitliğin ikamesi olamazlar.

Üçüncü mekânsal değişiklik finans sermayesinin yükselmesi ve dünyaya getirdiği değer kipliğiyle ilgilidir. Çokuluslu şirketler ve post-Fordizmin küresel montaj hatları şimdiden sermaye sahipliği ve kontrolünün görünürlüğüne ve elle tutulurluğuna meydan okuyor. Ne var ki, her şeyi yöneten ama hiçbir yerde oturmayan buhar misali finans güçleri dünyayı yaratan ve yöneten güçlerle ilişkisinde öznellik açısından bir Kopernik devrimine benziyor. Gerçekten de, dünyanın yuvarlak olduğu nasıl görülemiyor ama etkileri üzerinden tümevarımla kavranabiliyorsa, finansın hükümdarlığı da mekânsal bilinçte bir dönüşümü içeriyor; bu dönüşüm

ise paradoksal bir biçimde ilk yıllarda küreselleşmeyle özdeşleştirilen ülkeye bağlılıktan uzaklaşmanın yanı sıra iktidarın da mekândan arındırılmasına dayanıyor.

Her üç değişikliğin de etkilerinin popüler bir izahı Britanyalı araştırmacı David Goodhart'ın “biryerler” ve “hiçbiryerler” kavramlarında karşımıza çıkıyor.³⁹ “Biryerler” belli bir yere ya da topluluğa kök salmış insanları anlatıyor; kırdan ya da banliyölerde yaşayan bu kesimler genellikle sınırlı eğitim görüyor, dünyaya sınırlı düzeyde maruz kalıyor ve muhafazakâr toplumsal görüşlere sahip oluyor. “Hiçbiryerler” ise görece köksüz, kentli ve görgülü kesimler; daha eğitilmiş, ilerici ve geleceğe açıklar. Goodhart bu popüler demografiyle çağdaş siyasal bölünmelere jeopolitik bir kaynak sağlamayı hedefliyor – küreselleşmeden faydalananlara karşı küreselleşme mağdurları uzlaşımını aşan, ama aynı zamanda küreselleşmeden kâr sağlayanların küreselleşmenin yıkıma uğrattıklarının karşısında konumlandığı, çokkültürlü ortamlarda yaşayanların homojen beyaz dünyalarda ya da uzun erimli ırk hiyerarşisi barındıran yerlerde yaşayanlardan ayrıştığı kent/kır bölünmesine dair uzlaşımın çerçevesinin de üzerinden atlamaya çalışan bir kaynak. Goodhart bu harita ve sözlüğü kullanarak demografik köklerine yönelik büyük tehditleri deneyimleyenler (biryerler) ile kentsel, kozmopolit, ülkeye bağlılıktan arınmış varoluşlara doğmuş ya da en azından bu varoluşları benimsemiş olanlar (hiçbiryerler) arasındaki siyasal bölünmüşlüğü öne çıkarma arayışındadır. Goodhart'ın dünyayı bu şekilde bölerken kodlamayı amaçladığı farklı ufuklar ve duygulanımlar, belli bir yere tutunanlar ile küreselleşmeyi –kültürel, toplumsal, ekonomik ve siyasal açıdan– benimseyenler arasında bir ayrım yapıyor.

Goodhart'ın haritası fazla abartılı ve önemli nitelikleri gözler-

39. David Goodhart, *The Road to Somewhere: The Populist Revolt and the Future of Politics*, Londra: Hurst, 2017. Ayrıca bkz. Jonathan Freedland, “The Road to Somewhere by David Goodhart – A Liberal’s Right-Wing Tum on Immigration”, *The Guardian*, 22 Mart 2017, www.theguardian.com/books/2017/mar/22/the-road-to-somewhere-david-goodhart-populist-revolt-future-politics.

den saklıyor. Ne var ki, Hochschild'ın "öz yurdundaki yabancılar" figüründe olduğu gibi, beyaz Batılıların küreselleşmeye öznel tepkisinin bir veçhesini yakalıyor. Goodhart'ın tezinin geliştirilmesinde, mekânın ontolojik içerimlerini yakından izlediği için yine Carl Schmitt yardımımıza koşuyor. *Kara ve Deniz* ve *İktidar ve Mekân Üstüne Diyaloglar*'da Schmitt şu provokasyonu ortaya atar: İnsanlar karada yaşayan memelilerdir ve yönlerini toprak sınırları ve örgütlenmesiyle bulurlar.⁴⁰ Yeryüzüyle yakın ilişki insanların hem zeminini hem de ufkunu güvence altına alır. İnsanlığı sınır çekmeye, sahip olmaya, soyunu sürdürmeye yönlendirir ki bunlar da somutta mülk edinerek, konut yaparak, evlenerek, aile kurarak ve miras bırakarak başarılabılır. Deniz yoluyla ya da deniz üzerinden egemenliğini genişletme, hatta yaşam koşullarını geliştirmek için denizden faydalanma çabaları ise insanları farklı şekilde yönlendirir: sınırsızlığa, ama aynı zamanda sahiplikten ve işlemeden ziyade kullanmaya ve tüketmeye.⁴¹ Schmitt burada sadece balıkçılık ile çiftçilik, kaynak tüketimi ile yeniden üretimi arasındaki farktan değil, denizle çevrili İngiltere'nin nasıl ve neden imparatorluğa dönüştüğünden ve Avrupa'nın kıyı ülkelerinin hepsi sonsuz genişleme girişiminde bulunurken diğer Avrupa halklarının ve ülkelere nasıl Avrupa'ya yönelmiş olarak kaldıklarından bahseder.⁴² Kendisinin de kabul ettiği üzere, Hegel'in *Hukuk Felsefesi*'ndeki şu sözlerine yanıt vermektedir: kara "aile hayatı ilkesinin koşulluyken... sanayi için dışarıdaki canlandırıcı doğal unsur denizdir." Schmitt Hegel'in kendi döneminden yansıttığı sanayi ve sömürgecilik kaynaşmasıyla boğuşmaktadır açıkça.⁴³ Bu tartışmada Schmitt'in denizci halklara karşı olduğu kadar millilikten uzaklaşma karşısında da ihtiyatı elle tutulur düzeydedir: Toprağın kaybedil-

40. Carl Schmitt, *Land and Sea*, Candor, NY: Telos Press, 2015, s. 5-9; Türkçesi: *Kara ve Deniz*, çev. Gültekin Yıldız, Vakıfbank Kültür, 2018; Schmitt, "Dialogue on New Space", *Dialogues on Power and Space* içinde, s. 73-74.

41. Schmitt, "Dialogue on New Space", s. 73.

42. Metnin tamamı, özellikle de bu formülasyonu açıkça Yahudi karşıtıdır.

43. Schmitt, *Land and Sea*, s. 95.

mesinin anlamı sınır ve ufuk kaybı; zaman içinde yerelle bağların kaybı; ailenin, geleneğin, dinin önceliğinin kaybıdır. Sahi, kan ve toprak!

Schmitt bu kurgusal tarihin gerçek insanlarla ve yerlerle sınırlı kalmadığını bilir. Yeni Dünya'nın keşfi, Kopemik Devrimi ve "insan varlığının her düzeyini ve alanını kapsayan mekân kavramlarında değişiklik içeren... mekânsal devrim"le birlikte (Avrupalı) bilinç dönüşüm geçirmiştir.⁴⁴ "Hayatın tüm alanlarının; tüm varoluş biçimlerinin; insanın her türlü yaratıcı kuvvetinin, sanatın, bilimin ve teknolojinin yeni mekân anlayışında payı olduğunu söylemek abartı olmaz," diye yazar Schmitt.⁴⁵ Hatta "insafsızca ilerleyen" ve "insan topluluğunun ortaçağa özgü biçimlerini" yıkıp geçen, "yeni devletler, filolar ve ordular kuran, yeni makineler icat eden, Avrupalı olmayan halklara boyun eğdiren, ya Avrupa medeniyetini benimseme ya da salt sömürge halkı konumuna düşme ikilemini önlerine koyan" Garp rasyonalizminin temeli haline gelir.⁴⁶

Schmitt, ne kadar sorunlu, eksikli ve taraflı olursa olsun, Goodhart'ın "biryerler"inin küreselleşme deneyimini öngörmüştür; bu "biryerler" için ulusa, aileye, mülkiyete duyulan bağlılıklar ve beyazlık siyaseten gerici bir oluşum halinde seferber edilmiştir. Her iki anlatıda da eksik olan şey nihilizm, kadercilik ve hınç ile toplumsala ve siyasala yönelik neoliberal saldırıların, bir de piyasaların ve ahlakın değerlenmesinin bu kitapta tasvir edilen zehirli karışımıdır. Öteden beri "yeryüzünün *nomos*'u" tarafından güvenceye alınan değerlerin ve faydaların kaybı karşısında korkuya kapılan bu kesim (sahiplik yerine kullanıma yönelen; ırksal belirsizliği, toplumsal cinsiyet akışkanlığını, "seçtiğimiz aileleri", tanrısızlığı, açık sınırları, spekülasyonu, sanal sosyalliği ve gündelik hayatın köksüzlüğünü benimseyen) seküler kozmopolit kesimlere öfke kusmaktadır. "Biryerler" küresel ısınma yüzünden kuraklık ve sellerle harap olmuş; alışkanlık yapan ağırkesici ambalajlarıyla kirlenmiş; ufanıp dağılan okulların, terk edilmiş fabrikaların,

44. A.g.y., s. 57.

45. A.g.y., s. 59.

46. A.g.y., s. 58.

ölümcül gelecek seçeneklerinin bitişiğindeki banliyö evlerinin bahçesine serilmiş de olsa toprağa tutunur. Aileler kabuktan ibaret kalır, mülkler ve tasarruflar yok olur, evlilikler yıpranıp dağılır, her yanda depresyon, anksiyete ve başka zihinsel hastalıklar kol gezer, din ticarileşir ve silah haline getirilir, yurtseverlik de amaçsız, bitmek bilmez savaşımlara giden birlikleri yabancı düşmanı bir tarzda desteklemeye ve faydasız ama çarpıcı sınır barikatları kurmaya indirgenir. Sanayisizleşmenin, neoliberal aklın, küreselleşmenin, dijital teknolojilerin ve nihilizmin ölümcül yaralar açtığı ırka ve toplumsal cinsiyete dayalı imtiyazları yeniden üreten ulus, aile, mülkiyet ve gelenekler duygulanımsal kalıntılara indirgenir. Günümüze kadar bu kalıntıları harekete geçiren çoğunlukla sağ oldu. Ne tür sol siyasal eleştiriler ve vizyonlar onlara ulaşabilir ve onları dönüştürebilir?

Dizin

- ABD Anayasası'nın Birinci Ek Maddesi, 24n, 57, 87, 127, 131, 137-41, 143-44, 158, 168, 170, 172-73, 175n
- ADF (Alliance Defending Freedom, Özgürlüğü Savunma İttifakı), 123-27, 157
- Adil Barınma Yasası (1968), 50
- Alberta, Tim, 104, 106
- Alger, Horatio, 44
- Alito, Samuel, 150, 171
- Alternatif Sağ, 55, 135, 184; *ayrıca bkz. aşırı sağ*
- Alternatif Yok sloganı, 75, 185
- Amerikan Devrimi, Arendt'te, 59
- "Amerikan Kâbusu" (Wendy Brown), 22
- Amerikan Yenilikçilik Ofisi, 40
- antidemokratik siyasetin yükselişi, 26
- Antik Atina, demokrasiyi taşıyan üç sütun, 34
- ara seçimler (ABD 2018), 37n
- Arendt, Hannah, 57-61, 65, 66n, 67
- aşırı sağ, 11, 14n, 15, 18, 21, 184; *ayrıca bkz. Alternatif Sağ*
- Avrupa Birliği, ordoliberal bir politik yapı olarak, 92
- Bannon, Steve, 39, 69, 106
- Baudrillard, Jean, 63n
- Berg, Paula, 171
- beyaz üstünlükçülüğü, 57, 73, 132, 135, 191, 196-97
- Biebricher, Thomas, 74n
- birey, neoliberalizmde kurtarılması, 50
- biryerler ve hiçbir yerler, Goodhart'ta, 201, 203
- biyo-iktidar, 179
- Böhm, Franz, 90-92, 95n
- Breyer, Stephen, 138, 167, 175
- Britanya geleneği, Hayek'in tercihi, 68, 111n
- Brush & Nib, 156-57
- Buchanan, James, 36n, 73
- Burke, Edmund, 87n, 110, 111, 208n1
- Bush, George W., 69
- Callison, William, 19n, 75n, 96, 133
- Care Net, 159, 161n
- Carson, Ben, 50, 51n
- Cato Enstitüsü, 36n, 87
- Chemerinsky, Erwin, 164n
- "Chicago'dan Çocuklar", 29
- Clarıs Health, 160
- Clinton, William J. "Bill", 24, 189
- Colorado Ayrımcılık Karşıtlığı Yasası, 142
- Connolly, William, 103, 198n
- Cooper, Melinda, 23, 49n, 104-5, 121
- CPC'ler (*kız* gebelik merkezleri): 158-174, 175n; *ayrıca bkz. Ulusal Aile Yaşamı Savunucuları Enstitüsü ile Becerra Davası*
- Damore, James, 54
- demokrasiden arındırma, yeni-muhafazakârların desteği, 103

DeVos, Betsy, 126
 dijitalleşme, 179
 Dinsel Özgürlüğü Geri Getirme Yasası (1993), 87, 122, 153
 Dostoyevski, Fyodor, 133
 Dünya Bankası, 30
 Dünya Ticaret Örgütü, 30

ekonomik anayasa, 76, 88-89, 91, 95
 eşitlik, 13, 33-34, 38, 47, 52-53, 55-58, 61, 64, 68, 73-75, 83, 87-88, 103, 106, 115, 117-18, 121-23, 125, 127, 132, 138-41, 149, 155, 192, 196, 200; *ayrıca bkz.* kapsayıcılık
 eşitlikçiler, 97n
 Eucken, Walter, 89
 evlilik eşitliği kampanyası, altında yatan neoliberal ilkeler, 24

Falwell, Jerry, 106
 Falwell, Jerry, Jr., 107
Family Values (Aile Değerleri, Melinda Cooper), 23
 Feher, Michel, 49
 finans sermayesi krizi (2008) ve neoliberalizm, 14
 finansallaşma, 27-28, 179-80
 Foucault, Michel, 19, 49, 67, 74n, 93n, 119, 179, 199
 Fox News, 15
 Fransız Devrimi, Arendt'te, 59
 Freiburg Okulu, 48
 Freud, Sigmund, 180, 182-83, 184n
 Friedman, Milton, 19, 76-79; geleneğin eşitlikçilerden korunması, 94, 118, ve toplum mühendisleri, 96

geleneksel ahlak, 12, 17, 23-26, 32, 45, 47, 55, 63, 72, 84, 87n, 94, 96, 98, 104, 109, 116-18, 120, 122-23, 127, 133-34, 137, 139-40, 142, 144, 147, 165, 173, 175, 187n, 190, 199
 Glendon, Mary Ann, 127-28

Glickman, Lawrence, 145n, 146n, 147
Globalists (Küreselciler, Quinn Slobodian), 29-30
 Goodhart, David, 201-3
 Google, Damore'un kovuluşu, 54-55
 Gorsuch, Neil (Yargıç), 142, 144, 150
 göç, Güney'den, 16

Halkın Çözülüşü (Wendy Brown), 21-22, 24, 99, 141n, 187n, 199
 Harding, Susan, 105
 Hayek, Friedrich, 19, 22-24, 27, 38, 40-46, 47n, 50-57, 60-61, 65, 72-73, 76, 79-88, 95, 98, 101, 109-21, 127-28, 131-35, 140, 149, 175
 Heartbeat International, 159, 161n
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, 35, 182, 202
Hobby Lobby davası, 145, 147, 149, 154n, 157n
 Hochschild, Arlie, 186, 202
Hukuk Felsefesi (Hegel), 35, 202

Identity Evropa, 135
 IMF (Uluslararası Para Fonu), 29, 30
 ırkçılık, 12-13, 16-18, 25

iç kesimdekiler, 13, 16, 134, 193
 idari devletçilik, 61, 69, 73, 80
 ifade özgürlüğü, 56, 115n, 124, 137-40, 142-44, 146-47, 149-50, 152, 154-56, 158, 165, 167-70, 172-75; *ayrıca bkz.* mesleki görüş ifade etme
İktidar ve Mekân Üstüne Diyaloglar (Schmitt), 202
 iktidar, modern dönemde dağılımı ve huncın yayılması, 178-79
 inancını yaşama özgürlüğü, 138-40, 143, 152-57, 165, 174; *ayrıca bkz.* vicdan özgürlüğü
 incel (zoraki bekâr) hareketi, 188

insan sermayesi haline getirme, neoliberal politika olarak, 49-50

İnsanlık Durumu (Hannah Arendt), 58

internet, öfkeli beyazların siyasal örgütlenmesi, 15, 18n

İslam karşıtlığı, 11

Joerges, Christian, 94

Johnson Anayasa Değişikliği (1954), feshedilmesi yönünde çabalar, 122-23

Johnson, Abby, 159

Jones, Daniel Stedman, 22

Judge, Brian, 20n, 27n

Kabilecilik, 16-17, 185

Kaepernick, Colin, 25

Kamu Tercihi Ekolü, neoliberal, 73, 87, 95, 106

kamu yararı/çıkarı, 17, 37-39, 73, 74, 80, 88, 117, 153, 173-74

Kapitalizm ve Özgürlük (Milton Friedman), 76

kapsayıcılık, 13, 15, 52-53, 56-57, 87n, 118, 121-22, 125, 127, 129, 200; *ayrıca bkz.* eşitlik

Kara ve Deniz (Carl Schmitt), 61, 62, 202

Kaşıkçı, Cemal, 107, 190

Kennedy, Anthony (Yargıç), 142n, 146, 164, 170n, 171

kentliler, 13, 16, 49, 134, 201; *ayrıca bkz.* iç kesimdekiler

Keynesyen refah devletleri, 29

Kıta geleneği, siyasal, Hayek'in eleştirisi, 79-80

kiliseler, siyasete katılmalarının yasaklanması, 122-23

Kintz, Linda, 105

kitleselleşmeyi-giderme, 48

Koch Kardeşler, 36n, 106

Kristol, Irving, 102-3

Kushner, Jared, 40

küreselleşme, 14, 18n, 97n, 100-1, 121, 199, 201-4

Le Pen, Marine, 130

liberal sanatlar, neoliberalizmde boğulmaları, 16

Lienesch, Michael, 105

MacLean, Nancy, 87, 105-6

mahkemeler, neoliberal devlette kısıtlanması, 95

Marcuse, Herbert, 181-85, 183n, 184n

Marksist rejimlerin başarısızlıkları, 96, 98

Marx, Karl, 35, 43n, 48, 52, 63n

medeniyet, Hayek'te evrimi, 46

medya tüketimi, silolaşma, 16, 118n

mekânın düzenlenişi, 61-63, 199-203

mesleki görüş ifade etme, 165-68,

170; *ayrıca bkz.* ifade özgürlüğü

Mill, John Stuart, 44, 120

milliyetçilik, 12, 16, 94n, 102, 129-30,

184; beyaz milliyetçiliği, 11, 56,

99; Hristiyan milliyetçiliği, 108;

ultra-milliyetçilik, 70

Mirowski, Phillip, 22

Monbiot, George, 28n

Mont Pelerin Cemiyeti, 19, 22n, 23, 28, 127, 137

Moreton, Bethany, 105

muhafazakârlık, Hayek'te, 133-34

mutlu bilinç, 182-83, 185

NeJaime, Douglas, 153

Neoliberal Düşünce Kolektifi, 22

neoliberal düşünürler, ilk, 19

neoliberal iktisat, çelişkileri, 21n; özgürlükçülük, 12, 21, 55, 102n, 106

neoliberalizm, "reel", 27, 47, 96, 98,

121, 131, 134; Foucault'nun yaklaşımı, 30-31; neo-Marksist yaklaşım, 29-32

neoliberalizmin sonuçlarına dair sorun izahı, 12-17

NIFLA ile Becerra (2018), 158, 164,
172-73, 175n

Nietzsche, Friedrich, 108, 177-81,
187, 191-92, 194, 197-98

Obama, Barack, 51n, 194-95

oligarşiler, neoliberal politikalar ve,
97n

ordoliberalaller/ordolar, 19, 48, 72-76,
88-94, 95, 98, 109, 116n, 127, 131

Origins of Totalitarian Democracy
(Totaliter Demokrasinin Kökenle-
ri, Talmon), 79-80

orta sınıf, neoliberalizmde yaşam
standartının düşüşü, 14, 18-19, 30

Ortega y Gasset, José, 83

otoriterlik, 12, 70, 78, 84, 94n, 99,
130, 132, 172

Öz Yurdunda Yabancı (Arlie Hoch-
schild), 186, 202

özel okul giderlerinin kısmen devlet-
çe karşılanması, 87, 99, 121-22

özelcilik, liberal, 38, 57, 61

özelleştirme, 16, 38, 68-69, 87, 121,
128-31, 193

Panama ve Paradise Belgeleri, 97n

Paranın Satın Alamayacakları

(Michael J. Sandel), 192

Pence, Mike, 126

Phillips, Tim, 106

Pinochet, Augusto, 29

Pitkin, Hanna, 60

piyasa, nihilist teslimiyet, 185-86; fi-
kirler piyasası, 166, 168-69, 174;

piyasalar-ve-ahlak projesi, 25

plütokrazi, 11n, 40n, 95, 97n, 106, 128

popülizm (sağ), 15, 27, 68, 100,
192-93

pozitif ayrımcılık, 14

Proud Boys, 135

Reed, Ralph, 106-7, 189n

Robertson, Pat, 189-90

Rousseau, Jean-Jacques, 34, 79, 86

Röpke, Wilhelm, 48-49

Rüstow, Alexander, 48

Sager, Lawrence G., 142n

Sandel, Michael J., 192

Schmitt, Carl, 61-63, 65-67, 72, 81,
94, 114, 178-79, 202-3

seçimde hile ve seçmenleri sindirme,
36n, 68n, 73, 75

sendika, 13, 49, 69, 198

serbest piyasalar, hükümet gücünün
denetleyicisi olarak, Friedman'da,
76-77

Sessions, Jeff, 126

sınır duvarı, ülkenin eve benzetilmesi,
129-30

Siegel, Riva, 153

Singh, Nikhil, 17

Slobodian, Quinn, 19n, 29-30, 71, 75n

Sluga, Hans, 177n, 178n, 180-81

Somek, Alexander, 61n, 62-63

sosyal demokrasi, 24, 26, 29, 31, 36n,
55, 58, 61, 73, 75, 78, 80, 116n,
120, 132-33

sosyal devlet, 13-14, 23, 29, 39, 47-49,
73-74, 75n, 85, 89-90, 105, 116-17

sosyal hizmet programları, 13, 195n;
ayrıca bkz. sosyal yardım

sosyal yardım, 23-24, 39, 47, 51, 105,
121, 138, 198; ayrıca bkz. sosyal
hizmet programları

Sovyet Bloğu, dağılışı ve neoliberal-
lizmin yayılışı, 29

sözleşmeli okullar, 121-22

*Şaheser Pastanesi ile Colorado Yurt-
taş Hakları Komisyonu Davası*
(2018), 141-57

Şili, ve neoliberalizm, 29

Talmon, Jacob, 79-80

Tebbe, Nelson, 142n

terörizm, başarısız neoliberal politika-
lar ve, 15

- Thatcher, Margaret, 38, 47, 128
 Thatcher-Reagan neoliberal devrimi, 22, 29, 38, 69
 Thomas, Clarence (Yargıç), 142, 144, 146, 150-51, 157n, 158, 166-71
 Tocqueville, Alexis de, 34-35, 61, 102n
 Tolstoy, Lev, 171
 toplum mühendisliği, 50-51, 54, 149
Toplum Sözleşmesi (Rousseau), 79
 toplumsal adalet, 17, 21, 24, 32, 38, 41-43, 47, 54, 116-17; savaşıları, 38, 46, 51, 55, 109
 “toplumsal sorun”, 37, 59, 61, 74, 75n
 Trudeau, Justin, 51
 Trump, Donald, 15, 39-40, 69-70, 93n, 104-8, 122, 124n, 125, 126, 129, 135n, 188n, 189-91, 194-96
 Trumpizm, 11, 56
 Türkiye, 11
Ulusal Aile Yaşamı Savunucuları Enstitüsü ile Becerra Davası (2018), 138, 157-58, 159n
 Ulusal Aile Yaşamı Savunucuları Enstitüsü, misyonu, 159n
 Üçtarafli Komisyon Raporu (1975), demokrasinin aşırılıkları üzerine, 85
 üniversite, 53-54, 105
 vicdan özgürlüğü, 138, 144, 164; ayrıca bkz. inancını yaşama özgürlüğü
 Walter Lippmann Kolokiyumu (1938), 29
 Weber, Max, 65, 66n, 132, 177
 Wolin, Sheldon, 26, 27, 34-35, 66n, 67n
 Yahudi karşıtlığı, 11
 Yahudi-Hıristiyan ahlakı, Nietzsche’de, 191
 yasakoyucu(lar), 65, 81
 Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen, 30
 yeni-muhafazakârlık, neoliberalizm ve, 102-3
 yerlililik, 24, 56; toplumsal adalet politikalarının reddi ve, 51
Yeryüzünün Nomos’u (Carl Schmitt), 62
 Yiannopolous, Milo, 135
 yurtseverlik, 25
 yüceltmeden uzaklaştırma, 177, 180-82; baskıcı uzaklaştırma, 181-84
 zorlayıcı devlet gücü, 117

Wendy Brown

Neoliberalizmin Harabelerinde

Uzun süredir dünyada egemen yönetim ideolojisi olan neoliberalizmin ekonomik sonuçları hakkında çok sayıda çalışma ve tartışma var. Buna karşılık, neoliberalizmin yol açtığı siyasi sonuçları ve sorunları da derinlemesine tartışmak gerekiyor. Wendy Brown'ın temel sorusu "Neoliberal ekonomik sarsıntıların sonucunda neden ve nasıl sol değil de sağ güçlendi?" şeklinde özetlenebilir. Sağ, özellikle de popülist sağ, toplumdaki hangi ihtiyaçlara ne gibi kavram kümelerini kullanarak, ne gibi ideolojik manevralarla karşılık verdi de 2008'deki küresel finans krizinden güçlü çıktı, pek çok ülkede iktidarı ele geçirebildi? Bu hareketlerin sonucunda hangi sosyal haklar zayıfladı, eşitlik ilkelerinin uygulanmasında ne gibi kayıplar yaşandı?

Peki, ortaya çıkan "harabeler" neoliberalizmin teorisiyle ne kadar uyumlu? "Reel" neoliberalizm kendi teorisiyle hangi bakımlardan çelişmek pahasına hayata geçirilebildi? Teorik olarak önemli roller biçilen gelenek, ahlak ve piyasa gibi toplumsal etmenler insanlar arasındaki ilişkileri fiilen nasıl düzenledi? Brown, Amerika Birleşik Devletleri örneğinde bu soruların cevaplarını arıyor.

Kitabın izinden gitmek, neoliberalizmin başka ülkelerde yarattığı siyasal ve toplumsal tahribat üzerine düşünmek, sol adına dersler çıkarmak isteyenler için...

Metis Edebiyatı
ISBN-13: 978-6

9 786053 162193

Metis Yayınları
www.metiskitap.com

34.00